

ארגון יוצאי קובל בישראל

דפי הנצחה ומידע

מס' 15

קובל, 1933 - תלמידי ומנהלי בתי הספר היסודיים העבריים "הרצליה" ו"קלומל" בעת הטיול השנתי.

הוצאת ארגון יוצאי קובל בישראל

יום הזיכרון הכללי של יהודי העיר - ו' באלול תשס"ו - 30.8.2006

64 שנה לטבח יהודי קובל

תוכן עניינים : (בסוגרים מצוין מספר העמוד)

שער ראשון: תיעוד והנצחה

- צופיה (סופקה) שוורץ- זיסקינד (3)
- גוטקה זיסקינד (10)
- דורה גודיס-רופה (15)
- כתובות בבית הכנסת הגדול (22)
- פסח רוזטר- אסיר ציון (24)
- מכתבי שרה רייזר (29)
- עדותו של אשר פרס (33)
- שרה סגל-פיאלקוב (35)
- יונה ודוד קלקה (רינה יוגב) (43)
- פרקי חיים- צבי וזה (48)
- פרידה בוכוולד-רוזנבלט (56)
- מכתבי ברל גוטמן (60)
- מרים אורן (ביגון-קפשווק) (65)
- מאפיית מצות (סגן-כגן, רוזן, ברנדל) (67)
- מרים יחיאלי (בלטר) (69)
- משפחת ד"ר אייזנברג (71)

שער שני: סופרים יוצאי העיר קובל

- עיר של סופרים- מאמרו של אלי מנדל (72)
- יהודית כפרי- מאמרו של אלי מנדל (76)
- ברוך אביבי – מאמרים של אלי מנדל, ד"ר מרדכי זיו (77)
- לייב אוליצקי – מאמרו של ד"ר מרדכי זיו (84)
- מרדכי אוליצקי (89)
- יוסף אריבא (91)
- משה גרניטשטיין (97)
- קלמן ליס (103)
- יונה רוזנפלד (109)

שער שלישי: קובל ואנשיה מתוך הכתובים

- קובץ היובל לאשר פרנקפורט (קטעים) (112)
- ספר השנה של האקדמאים בקובל (קטעים) (117)
- על דמויות המוזכרות בספר השנה- ד"ר מרדכי זיו (119)
- תולדות העיר קובל- פנקס קובל (124)

שער רביעי: כללי

- לזכר לנה טורצ'ין (134)
- סיכום ישיבת וועד (136)
- חיפוש קרובים (137)

חוברת הנצחה ומידע זו, ה-15 במספר, רואה אור ביום האזכרה ה-64 לטבח יהודי העיר קובל. 64 השנה חלפו מימי הטבח הנורא והבלתי נתפס של יקירנו ועדיין מתגלים לנו כל העת פרטים חדשים ובלתי ידועים על סופה של הקהילה, שאנו בני דור ראשון ודורות ההמשך, גאים להיות חלק ממנה. פעילות איסוף החומר רחוקה מלהסתיים, עדיין חסרים לנו הרבה עובדות על תקופת הכיבוש הנאצי ועל הימים האחרונים של יקירנו שנטבחו בבורות יער בכובה ובבורות בית הקברות החדש. הרבה מידע ניתן יהיה להשגה עם פתיחת הארכיונים הגרמניים לציבור, במציאת דרך לקבלת העדויות שניתנו משפט הרוצחים שנערך בגרמניה, בארכיונים שבארצות "מסך הברזל" לשעבר.

פרק מתן העדויות של בני דור ראשון עומד להסתיים במוקדם או במאוחר ואנו בתהליך של ריכוז מידע על העיר ויהודיה ממקורות בארץ כגון הספרייה הלאומית, ארגון "יד ושם", מוזיאון "לוחמי הגטאות" ועוד.

הפעילות הנדרשת לביצוע המטלות היא רבה מאוד. חסרים לנו מתנדבים המוכנים להירתם למלאכה זו.

למרות ההתנדבות הדלה, הארגון החל בפעילות הקמת אתר זיכרון באינטרנט. האתר מתוכנן להיות רחב היקף ויכיל מידע בסיסי ומאמרים על העיר ויהודיה. באתר ישולבו מאות תמונות כלליות, קבוצתיות ושל יחידים. באתר תוכל כל משפחה קובלאית להנציח את קרוביה שנרצחו ולהכניס תמצית שורשיה ואת קורותיה.

וועד הארגון, בשם כל חברי הארגון, מודה שוב ושוב ליקיר קובל בני גבירצמן על פעילותו ההתנדבותית בתרגומים ובעריכת החומר המתורגם שחלקו מפורסם בחוברות הנצחה אלו. תודה מיוחדת גם לחברנו הבכירים אלי מנדל וד"ר מרדכי זיו על התמדתם בכתיבת המאמרים הרואים אור גם בחוברת זו.

וועד ארגון קובל מאחל לחברי הארגון ולכל בית ישראל חגים ומועדים לשמחה, בריאות וזמנים טובים.

בחדשי האביב/קיץ של השנה הבאה, לרגל 65 שנה להשמדת יהודי העיר, אנו מעוניינים לקיים מסע שורשים לעיר קובל. אנו מצפים להיענות ערה של ציבור בני כל הדורות!

לכבוד ארגון יוצאי קובל בישראל
ת"ד 81 הוד השרון 45100

נכבדי!

זה מקרוב חזרתי מנסיעה ארוכה בחו"ל לצרכי עסקים ונדהמתי מה"ספר קובל"
האחרון ששלחתם לי שמאוד מאוד נגע ללבי.

אני רוצה בזה להודות לכם על עבודתכם הקדושה והנאמנה שהשקעתם על מנת
לשמר ולאזכר את יקירינו שהושמדו ע"י הנאצים ועוזריהם.

העברתי את הספר לעיון וקריאה לילדי ונכדי. הם, שלא גילו בעבר עניין
במורשת שלנו, הספר הזה כל כך נגע לליבם שביקשו ממני באים תהיה בקרוב
נסיעת גילוי שורשים לקובל, הם מאוד מעוניינים להצטרף, דבר שלא היה
בעבר.

אודה לכם מאוד באים מתוכננת נסיעה כזאת להודיעני בחזר.

אני מצרף בזה המחאה ע"ס 1000 ש"ח לצרכים שתמצאו לנכון.

ושוב תודה לכם מקרב לב על עבודתכם, תהיו ברוכים.

בכבוד רב

משה פרסמן

אנו מודים מקרב לב לכל הקובלאים ובני משפחותיהם שבעקבות פרסום

חוברת הנצחה מס' 14 תרמו בנדיבות לבם לארגון.
להלן (בסדר אקראי) רשימת החברות והחברים שתרמו לאחר קבלת החוברת:

פרס שרה	בוים ורלינסקי שרה	פרוסמן משה
רייזר יצחק	אורן מרים	שאובר בת-שבע
ארליך מרדכי	בלום דבורה	וינשטיין פרידה
ליפשיץ מינה	קפשוך נדיה	יוגב רינה
רוזנצויג חוה	ליאור מאשה	רפפורט מרים
מלמד רבקה	בייגל בתיה	
וינגרטן נילי	צבי זה	

(אנו מתנצלים אם בטעות השמטנו מהרשימה שם כלשהו)

ההוצאות הכרוכות באיסוף חומר, בתיעודו ובפרסומו בחוברות
ההנצחה רבות. נוספו על כך לאחרונה גם ההוצאות הכרוכות
בהקמת אתר זיכרון באינטרנט של משפחות קובל.
נשמח לקבל תרומות מכל חברי הארגון. אנו מודים לכם מראש.

צופיה שורץ (סופיה זיסקינד)

שוחח וערך: צבי רז

הערות העורך: זו למעשה השיחה השלישית עם צופיה.

שתי השיחות הראשונות נערכו לפני למעלה משלוש

שנים. אלא היו הראיונות הראשונים שלנו, בני דור שני,

עם בני דור ראשון, ילידי קובל. סיפור הישרדותה המופלא של צופיה הדיר מאיתנו שינה אותו לילה.

שלוש שנים מאוחר יותר, לאחר ראיונות רבים שערכנו עם בני הדור הראשון, עדיין חסר לנו הרבה מידע על התקופה הנוראה של הכיבוש הנאצי. צופיה היא אחת מהניצולים הבודדים שחיו בתקופה זו בקובל עד שערב האקציה הראשונה, היא- עם עוד שלושה מחבריה, ברחו מהגטו. שלושת חבריה נרצחו כעבור מספר ימים ורק היא, לאחר תלאות ונדודים ברחבי אוקראינה, הגיעה ארצה עם חברה קובלאית שפגשה בדרך.

חזרנו אל צופיה לבקש שתספר ככל שניתן על קובל ויהודיה תחת כיבוש הצורך הנאצי.

פחות מחודש לאחר הראיון, בדצמבר 2005, נפלה צופיה ומצבה התדרדר. לאחר טיפול רפואי התייצב מצבה

והשתפר מעט. אנו מאחלים לה בשם כל הקובלאים וחברי הארגון המשך שיפור במצבה. בהזדמנות זו תודה

לבנה **דובי שורץ** על העדכונים במצב האם ועל הצילומים שהעביר לנו.

נושא השיחה: הנאצים בקובל

היום בו נכנסו הגרמנים לקובל:

המלחמה פרצה ב-20 ביוני 1941. ביומיים-שלושה הראשונים עוד היה צבא רוסי בקובל, אף אחד לא חשב שהגרמנים כבר בשערי העיר. ביום רביעי הם התחילו להפגז אותנו. הם הפציצו אותנו כנראה ממרגמות. בעת ההפגזה הלכנו לוולקה. וולקה זה כפר סמוך לקובל. גרנו ברחוב קרליובה בונה, מאוד קרוב לתחנת הרכבת של העיר וזה היה יעד ברור להפגזות. הבית היה באותה תקופה מלא ידידים, חברים ופליטים. זה לא היה כל כך פשוט לפליטים להמשיך ולברוח מזרחה, היה צריך להשיג רישיון מהרוסים. הקובלאים עצמם השתדלו בתקופת הסובייטים להישאר בקובל. אנחנו נשארו בבית. באותו יום שני של תחילת הפלישה הגרמנית לרוסיה אבא, שהיה רופא, היה בבית חולים וביקש שנלך למכרים בוולקה. הלכנו ברגל לשם. העוזרת שלנו נשארה בבית והיו בבית גם כמה פליטים. לפני ההפגזה הגדולה חזרתי הביתה. באתי להתרחץ.

באותם ימים הייתי בדיוק לאחר בחינות הבגרות, הייתי אז כבת 17, את הבגרות עשיתי בתקופה הרוסית, בבית ספר פולני היות ואת גימנסיית "תרבות" ו"קלרה ארליך" איחדו לבית ספר ביידיש ויידיש לא ידעתי. המבנה של הגימנסיה העברית שימש בבוקר כבית ספר רוסי ואחר הצהרים אנחנו למדנו שם בשפה הפולנית. היו איתי בבית הספר עוד כמה יהודים, אבל לא קובלאים, היו לי שם הרבה ידידים ומכרים. השתלבתי במהירות בלימודים, הייתי תלמידה טובה. תעודת הבגרות נתנה זכות להמשיך וללמוד באוניברסיטה. הייתי אמורה להתחיל ללמוד באוניברסיטה של למברג, [היא לבוב]. הגרמנים פלשו שבוע ימים לאחר מסיבת הסיום. ביום רביעי וחמישי הם הפגזו וביום שישי כבר היו בקובל, הראשונים נכנסו רכובים על אופנועים. את אלו ראיתי דרך הגינה של הבית. לפני שהגרמנים נכנסו לקובל הם כל כך הפגזו ליד הבית כך שכל המבנים בסביבה קרסו. פתאום אפשר היה לראות מהבית את נחל הטוריה. זה היה מזל גדול שלא פגעו בבית שלנו. לא ראינו את מהלך ההפגזה, ישבנו במרתף הבית, שם איחסנו לפני המלחמה את "הדברים הטובים", שימורים, ריבות וכו'.

אני זוכרת שלפני פלישת הגרמנים המפקד האחראי על ענייני הרפואה בסביבה של הרוסים, רצה לקחת את אמא ואותי לקייב. לא את אבא, הוא היה בתפקיד. אבל לא רצינו לעזוב את הבית בלי אבא, אבא טיפל בפצועים.

בתקופת הרוסים כבר לא היה בית החולים הפולני לשעבר, שהיה בהנהלת די"ר יבורובסקי, ומהצד השני בית החולים היהודי לשעבר, שאבא היה המנהל שלו. אין לי מושג אם היה ההבדל מהותי בין בתי החולים, זה יודעת אחותי (פירה זיסקינד-רוזנבלט, החיה בפריז) שהיא בקטריולוגית. היא חזרה לקובל מוורשה בשנת 1939 (עם הכיבוש הנאצי של הצד המערבי של נהר הבוג) ועבדה בבית החולים היהודי בעיר. אני חושבת שבשני בתי החולים היתה כירורגיה. לא הייתי מבקרת את אבא לעיתים קרובות בבית החולים, מכיון שהיה די מרוחק, חוץ מזה לא היה לי מה לחפש בבתי חולים. ואז הגיע המפקד הרוסי ואמר לנו שיש בשבילנו מקום ברכבות. כך אחותי ברחה מקובל עם בעלה **מירון רוזנבלט** ועם **פרידה** אחותו (הבת של פרידה היא **חיה בוכוולד** החיה בפריז - כתבה בחוברת זו ומראיינת בימים אלו את פירה, אחותה של צופיה).

שאלה: האם אבא המשיך לנהל את בית החולים היהודי לאחר כניסת הנאצים?
צופיה: אני לא חושבת שהיה אז בכלל מנהל. בית החולים הפולני המשיך להיות פעיל. אני יודעת רק שאבא העביר מכרים יהודים חולים מבית החולים היהודי לפולני כדי להציל אותם. אבא המשיך בפעילות הרפואית גם בתקופת הנאצים. בשנה הראשונה של הכיבוש, לפני הקמת הגטו, קיבלו חולים לבית החולים. אני עבדתי בבית מרקחת לפני הקמת הגטו וגם לאחר הקמתו, עבדתי אצל מכרים. היהודים השתדלו לעבוד בכל עבודה שהיתה. היו שהלכו לעבוד בגינות, בשדות, עבדו בכל מיני עבודות שחורות כדי לקבל אישור עבודה מהגרמנים. בהתחלה לא ידענו שהאישורים חשובים כל כך. מי שלא עבד היה עלול להיות נשלח בלי לחזור... בודאי שאני מכירה מקרים כאלו. אבא של **גוטק'ה זיסקינד**, הדוד שלי, נעלם פתאום. הוא נעלם בגל הראשון, עם כניסת הגרמנים לעיר. כשנעלם האח של אבא, אבא לקח פולני שעבד ברכבת, נתן לו כסף שיברר היכן האח. הגרמנים אמרו שלקחו את היהודים שנעלמו לעבודה ע"י קייב. אבא בקש מהפולני שישע ויחפש ויחזיר את האח. אבל הרגו אותם כמה קילומטרים מקובל... זה נודע לנו רק כשהיינו בגטו.

שאלה: נחזור ליום שהגרמנים נכנסו לעיר, סיפרת שחזרת לבית כדי להתרחץ.
צופיה: התחילו אז להפגין את העיר, אחר כך אמא חזרה הביתה. אמא חזרה לראות היכן אני. אחותי כבר לא היתה בקובל, בעלה רצה לברוח. אנחנו נשארו, היינו בבית עם כל הדודים ובני הדודים. הסתרנו מתחת לגג בני דודים שבאו מפולניה, מוורשה.

שאלה: בתקופת הרוסים הסתרתם?
צופיה: בתקופת הרוסים היו לפליטים אישורי שהייה. בני הדודים שלי הלכו ביחד איתי לספר באופן רשמי. אבל הבית היה מלא באנשים. היו באים וחולכים. אבא היה פעיל מאוד ב"טאז" (ארגון התנדבותי לעזרת ילדים נזקקים וחולים). כמה פעמים בשנה אבא נסע לוורשה לפגישות, הכיר שם אנשים (שאחר כך הגיעו כפליטים לקובל). בחדר שלי נכנסה לגור רק הדודה, דודה אלקה אותה אהבתי כל-כך.

שאלה: מה את זוכרת מהפעולות הראשונות שעשו הגרמנים בקובל?
צופיה: בהתחלה היו אלו שנתפסו ביחד עם הדוד. הדוד **דוד** היה סיטונאי מצליח לשוקולד ולקוסמטיקה. הם גרו ביחד עם סבתא שלי בבית פרטי. גרו בחולות, ליד הגן הציבורי, במקום שבו בזמן הפולנים התזמורת ניגנה. עם תחילת הכיבוש היה צריך להתארגן, לעשות משהו. היה אדון **פומרנץ** עורך דין והיה אדון **כהן** שמשפחתו לא היתה קובלאית. הם היו פעילים, ארגנו את כל אלו שהיו צריכים ללכת לעבודה ולחזור מהעבודה. זה לא התחיל ביום הראשון לכניסת הגרמנים, לקח זמן. אבא לא היה פעיל. אני לא מוסמכת להגיד מה היו, מה עשו (היודנראט), אך בסך הכל בקובל היו אנשים נחמדים. לא זוכרת שהפעילים (היודנראט) עשו משהו, אסרו מישהו. אבל מי יודע...

שאלה: איך התארגנו האנשים בתקופת הגרמנים, מה את עשית?
צופיה: הייתי שנה בבית. קודם כל היה צריך להשיג אוכל. זאת אומרת ללכת ולקנות. ולא בכל מקום היה. היו עדיין חנויות מכולת והיה השוק. בשוק מכרו בעיקר אוקראינים ופולנים, אבל היו בו גם כן יהודים. כן - לפי דעתי גם בתקופת הנאצים עדיין היו בשוק מעט מוכרים יהודים. היהודים התעסקו גם במסחר בתקופת הגרמנים. אנשים חיפשו עבודה בכל מה שאפשר. ארגנו עבודות, לשם כך היה היודנראט. את אדון פומרנץ ואת אשתו אני זוכרת טוב. **מרק** הבן שלו למד איתי בבית הספר. הוא היה עורך דין לפני שהגרמנים הגיעו. היה לו בית יפה

ואשה יפה. הם היו אנשים נחמדים, לא ממש ידידים של הורי. ידידי הורי היו בעיקר מורים של בית ספר קלרה ארליך, שם שימש אבא כרופא. היה ביודנראט גם אדון כהן שהגיע מקרקוב או ממקום דומה (כפליטים). היתה להם בת שגם היתה חברה שלי. הם לא היו קובלאים, אבל הם ידעו איך לדבר עם הגרמנים, אז, בתקופה שהם עוד דברו עם היהודים. זה לא היה ככה, שכשראו אותך (הנאצים) מיד נתנו לך מכות או משהו. בכל השנים שברחתי מהגרמנים אני לא נתקלתי ממש בחייל גרמני. אף פעם לא בדקו לי תעודות. אני מניחה שזה כי הייתי חוצפנית. לדוגמא בברסט-ליטובסק (עיר כ-80 ק"מ מצפון לקובל, אליה ברחתי תחילה) כשחזרתי הביתה מבית החולים שם עבדתי בניקיון, הייתי עובדת ליד החיילים, לא בורחת מהם, להפך, עוברת לצד שלהם והולכת עם ראש למעלה. בקובל, כיהודיה, הסתובבתי כמה שפחות. היו לי חברים פולנים, היה לי חבר אחד טוב, את אבא שלו רצחו הגרמנים. החבר היה בא לאמא שלי ואמר: תרשי לה להוריד את הטלאי ונלך לטייל. כן, הסתכנתי והורדתי את הסרט, כמובן זה היה אסור ומסוכן, אבל אני לא הייתי היחידה. סיפור (ההשרדות) שלי מאוד צנוע, היו סיפורים שלא מן העולם הזה... לא היה לי מגע עם השלטונות הנאצים, עבדתי בבית מרקחת אצל אוקראיני. במקור המקום היה שייך ליהודים וגם הם עבדו שם עם הכיבוש. בית המרקחת היה ברחוב נובו-קוליובה, ליד רחוב ליסטפודובה. האוקראיני התנהג אלינו מאוד בסדר. היו גם אוקראינים כאלו. לאוקראיני היתה פרמצבטית (מכירת תרופות) פולניה ואני זוכרת את הדברים הטובים שהביאה לנו מהבית. לנו כבר לא היו דברים טובים, המצב כבר היה קשה...

משה פרל היה רק בהתחלה ביודנראט. קרה שם משהו. אני חושבת שהגרמנים עצרו אותו. עצרו כמעט את כולם, את פומרנץ עצרו, את כהן. כמה מהרופאים עצרו והרגו אחר כך. כשהוקמו הגטאות הגדול והקטן שבו היינו, הכל היה כבר מהיר. בתקופה הראשונה היינו כמעט שנה בבית. הגרמנים באו מדי פעם, הוציאו מזרונים וכל מיני דברים, כששמענו שתופסים יהודים היינו מסתתרים מתחת לגג. התרגלנו לכל מיני דברים... לפני הקמת הגטאות הקשר הטלפוני עדיין פעל. באותה תקופה היו מעט מכשירי טלפון. היו טלפונים למורים, לעורכי הדין, לרופאים ולסוחרים הגדולים. אבל כמובן המצב היה קשה מאוד. תפסו והרגו יהודים. עדיין לא היינו בטוחים למה מסוגלים הגרמנים...

שאלה: האם הגרמנים ניסו להשפיל אתכם?

צופיה: להשפיל ניסו לא רק הגרמנים... אני לא ראיתי מקרי התעללות כמו משיכת זקן וכדומה. חוץ מזה בקובל לא היו כל כך הרבה (אנשים עם) זקנים...

אמא היתה רופאת שיניים, עבדה בהתנדבות בלי לקבל כסף. עוד בזמן השלטון הפולני היא עבדה בהתנדבות ב"טאז". בבית היה לה "קבינט", חדר עבודה וטכנאי שהיה בא לעזור לה. בזמן הרוסים אמא עבדה באיזו קליניקה מחוץ לבית. לאמתו של דבר חדר העבודה שירת בעיקר את אבא, אמא קבלה רק את מי שהיא רצתה. בזמן הגרמנים יותר הסתתרנו. האנשים יותר הסתתרו משעשו משהו. אבל היה לאמא אישור עבודה בתור רופאת שיניים. אני חושבת שהיתה הולכת בתחילת הכיבוש הגרמני לאיזו קליניקה.

הגרמנים לקחו חלק מהרופאים היהודים שיבדקו חיילים רוסים שבויים. היה מחנה שבויים רוסי ביציאה מקובל. היה ממוקם בכיוון העיר לוצק, מחנה שבויים גדול, היו שם אלפים-אלפים של שבויים. את השבויים היו לוקחים לעבודה, לכל מיני עבודות. היו יכולים להעביר אדמה משמאל לימין ומימין לשמאל. עבודות היהודים היו מהרגע הראשון מפקחות ומאורגנות ע"י היודנראט. לא היתה הפקרות כללית. השבויים הרוסים לא התארגנו. לדוגמא כשחלו השבויים היו הרבה הדבקויות במחלות. מאוחר יותר המחנות של הרוסים נעלמו, גמרו עם הרוסים ולאחר מכן הרגו את הרופאים היהודים שטיפלו בשבויים.

באופן כללי האנשים (היהודים) בזמן הכיבוש הנאצי היו יותר בריאים מאשר בתקופות הפחות קשות. אנשים לחמו על החיים שלהם, על הבריאות שלהם. בהתחלת הכיבוש טיפלו באנשים החולים ואלו הזקוקים לאשפוז. זה לא היה כמו גטו ורשה שנמשך כמה שנים, תקופת הגטו בקובל היתה קצרה. אבל גם בשנת הכיבוש הראשונה אי אפשר לומר על הגרמנים שהיו הומאניים. הם לא היו, אבל עוד לא ידעו מה עוד הם מסוגלים לעשות... בקובל ידעו (ראשי הקהילה) לייצור קשר עם הנאצים. מהנאצים אני זוכרת את קצין המשטרה מנטיי. היה רוכב בחוצות קובל על אופניים/אופנוע. אפילו בגטו הקטן (שבחולות) היה רוכב על האופנוע. לא, הוא לא פחד להסתובב שם. לא זוכרת על שום התקוממות של יהודי הגטו שבקובל. פעם נכנס (מנטיי) אלינו הביתה ושם היה הכלב של גוטקה (בת

הדודה). הכלב התחיל לנבוח עליו וטוב שהוא לא הרג אותי, אלא רק את הכלב... לא ראיתי שירה באחרים, או הרביץ ליהודים, רק שמעתי על כך. כשראו אותו כולם היו בורחים. הוא היה סדיסט. היה עוד אחד קסנר. הוא אחראי על היהודים. עליו רק שמעתי, אותו לא ראיתי.

אלינו הביתה נכנסו כל מיני גרמנים. בהתחלה היו נכנסים ולוקחים מהבית חפצים, אוכל, כל מה שאפשר. שתקנו, לא הגבנו לכך. לא מכירה בקובל כאלו שהתקוממו. הכל היה אז כל-כך לא נורמאלי. מצב שכל-כך קשה להבין... במלחמות האנשים (החיילים) מאבדים את הגבול. הגרמנים איבדו את הגבול כבר בשנת 4-1933. יהודים כבר לא היו בעיניהם בני אדם...

בתקופת הגטו הדבר הכי טוב היה לצאת לעבודה. כשחזרנו בערב הביתה היינו יושבים. אפילו חשמל כבר לא היה לנו, נרות היו. מים עוד היו, מהפומפות. השתדלנו להסתובב מה שפחות בתחום הגטו, לא ליפול על מי שלא צריך. הנאצים היו נכנסים מדי-פעם לתוך הגטו, לא כבודדים. בסך הכל אזור הגטו היה קטן. כדי להגיע לבית המרקחת יצאתי מהגטו. לקראת היציאה היינו מסתדרים בקבוצות עם תעודות ואישורי יציאה, לא היה חשוב שלא עבדנו ביחד. כך היה להם נוח יותר. בחזרה מעבודה אני חושבת שחיכינו (מחוץ לגטו) שיתקבצו כמה אנשים וביחד נכנסו.

בקובל היו אז כ-20000 יהודים, רשמנו את האנשים. רצינו לדעת כמה יהודים יש בעיר (כעין מפקד אוכלוסין). הרשימות למעשה הוכנו בתקופת הנאצים, עוד לפני שהוקמו הגטאות. היהודים, אני חושבת, בעצמם רצו לדעת. בביקור שלנו במהלך הכנת הרשימות התברר שהיו כאלו שלא היה להם מה ללבוש. אז אנחנו, הצעירים, היינו הולכים מבית לבית, ובבתים המסודרים היינו מבקשים סוודר זיקט, מעיל. מעין עזרה הדדית וגמילות חסד. כן, היו מבין היהודים כאלו שרעבו ללחם. את הלחם השיגו באמצעות "כרטיסים". אני הייתי מקבלת לחם והייתי חוזרת הביתה לא עם כסף כי עם לחם. ע"י בית המרקחת היתה מאפיה והם היו מביאים לנו לבית המרקחת כל יום חלקי כיכרות לחם. הייתי חוזרת הביתה עם חתיכת לחם. בשנה הראשונה לכיבוש, לפני הקמת הגטאות, גם אבא הביא מזון. לא רק מבית החולים, הוא גם היה מבקר חולים, גם חולים גויים שהיה הרופא שלהם. היינו זקוקים להרבה מזון, גרו אצלנו בבית הרבה אנשים. בקובל עצמה לא הייתי רעבה ללחם, רק מאוחר יותר שברחתי מהגטו ומקובל. לאנשים אחרים היה הרבה יותר קשה. היה אז כאמור איזשהו ארגון (לעזרת הנזקקים). במסגרת הכנת רשימת השמות ביקשו שנציין ברחוב הזה והזה כמה יהודים נמצאים. הלכנו מבית לבית, בכניסה לבתים הצגנו את עצמנו. הרבה אנשים לא היו מוכנים להגיד לנו את שמם. פחדו. לא, לא חושבת שחשבו שאנחנו משתפי פעולה עם הגרמנים. הם פחדו להיות רשומים. אני זוכרת שאחר כך כאשר ישבנו וסיכמנו היו בסביבות 20000 יהודים בשני חלקי העיר. זה כלל את כל היהודים, כולל הפליטים. זה המספר המשוער, כך דיברנו בינינו (אלו שארגנו את הרשימות). אני זוכרת את זה מכיוון שבקובל (לפני המלחמה ובוא הפליטים) לא היו כל-כך הרבה אנשים. כשספרנו התברר פתאום שהיו חמון פליטים בקובל שלא הספיקו לברות, שהרוסים לא הכניסו אותם לרכבות שיצאו מהעיר. חלק מהאנשים הלכו אפילו ברגל... אני לא חושבת שהיודנראט יזם את הרשימות האלו. היודנראט שיתף פעולה עם הגרמנים, (כמובן) במטרה להציל את היהודים. המטרה היתה (לדעת את מצב) האנשים, לעזור להם. היינו כ-30 חבריה שעסקו ברשימות. אני הלכתי עם שושנה פרל. היא היתה כנראה בגטו. בכל אופן היתה בקובל בזמן הגרמנים.

שאלה: בתקופה הראשונה של הכיבוש, היהודים הורשו לעזוב את העיר?

צופיה: לא, לא הורשו. היה עוצר בלילות. כל יום בערב היה עוצר. היהודים היו אלו שפיקחו על ביצוע העוצר, היו שוטרים יהודים, על ידי כך הם קיבלו כרטיס עבודה מהגרמנים. הם היו תחת היודנראט.

שאלה: אם כך הגיוני שהיודנראט היו צריכים להוכיח לגרמנים שהם שומרים ושיהודים לא בורחים.

צופיה (בקול נמוך ובעצב): נכון, נכון.

שאלה: אולי השוטרים היהודים אפילו תפסו קצת יהודים ומסרו...

צופיה: אולי, אולי... אני פוחדת להגיד משהו שאני לא בטוחה בו. אבל היה לי שמה ידיד מהעיר ראדום,

שלעמקא אנדלסמן שמו (כנראה זה האיש שהעיד במשפט הנאצים והשופטים קיבלו את עדותו). גם הוא גר אצלנו בבית, היה בודד והוא לא קיבל עבודה ואז הוא התנדב. הוא היה כאילו שוטר. בעצם לא יודעת אם התנדב או נידבו אותו. רצו אנשים שאפשר לסמוך עליהם, שנידמה שאפשר לסמוך עליהם. אני חושבת שבבה מנזה פגשה אותו

אחר כך (ברחבי אוקראינה) בתור גוי. הוא נשאר חי, הסתתר (בזמן המלחמה) והיגר אחריה לאוסטרליה. הוא היה מבקר בארץ ואז בא תמיד לבקר אותנו. כשהתחילו "לנקות" את הגטו וידעו שזה הסוף, האיש (אנדלסמן) נכנס לרכבת ונסע הלך וחזור, כך הוא סיפר לנו, שלא יתפסו אותו. הגיע עד לאודסה, לשם גם אני לאחר נדודים רבים הגעתי. אני לא חושבת שהוא אישית תפס יהודים, אבל משהו אולי תפס. הגרמנים אחר כך הרגו את השוטרים היהודים. בשוטרים אחרים אני לא נזכרת, אותו (את אנדלסמן) אני נזכרת, הוא היה מראדום וגם אמא שלי מראדום. גם בגטו הוא המשיך לגור איתנו. אחר כך עזבתי את הגטו והוא נשאר ונפגשנו בארץ. הכל נורא מסובך. אני לא חושבת שהרבה אפשר היה לעשות (כנגד הנאצים). אבל משהו היה צריך לעשות.

שאלה: עשו משהו?

צופיה: בקובל אני חושבת שלא הספיקו. תקופת הגטו היתה קצרה ובשנה הראשונה עדיין לא ידענו בדיוק (מה קורה). גם על רצח מאות היהודים בימים הראשונים נודע לנו מאוחר.

שאלה: העבירו את היהודים שהגרמנים היו זקוקים להם מאזור העיר הישנה לגטו הקטן שבחולות, וההפך: את הלא נחוצים העבירו לגטו שבעיר העתיקה?

צופיה: לא הרבה.

שאלה: כמה זמן הגטו שבעיר היה קיים עד חיסולו באקציה הראשונה?

צופיה: לקח זמן להתארגן (לגרמנים), אני חושבת כחודש חודשיים. והיהודים לא נעלמו ביום אחד, חלק גם הסתתרו ואחר כך נתפסו. האקציה הראשונה היתה למעשה כשהגיעו הגרמנים לקובל. על האקציה מהגטו שבעיר העתיקה ידענו. הגויים סיפרו לנו.

שאלה: תתארי לי את מבנה הגטו.

צופיה: הקימו גדר מסביב לגטו. מקרשים, לא מגדר תיל. היהודים הקימו זאת. זה לקח כמה ימים. ממש מול גדר הגטו גרו הפולנים והאוקראינים. חצי רחוב היה בתחום הגטו ומעבר לכביש התגוררו הגויים. בתהליך הקפת אזור הגטו אני חושבת שלא ברחו יהודים. לא היה לאן לברוח. ליערות? זה לא היה כל כך פשוט לברוח ליער.

שאלה: הייתם צעירים, הייתם בני 17-18...

צופיה: אנתנו ברחנו... כחודש לאחר שהשמידו את יהודי הגטו הגדול ברחנו.

שאלה: ידועים לך עוד מקרי בריחה מהגטו שבקובל? האם פתאום, יום אחד, החלטתם לברוח?

צופיה: היתה הכנה. היתה לי חברה [פולניה] שגם היא עבדה בבית המרקחת והיא סדרה לי את התעודות. אני יצאתי מהגטו, היה אפשר איכשהו, מי שרצה יכול היה לצאת. הגדר לא היתה הרמטית כל כך. אפשר היה לברוח, אבל לא בקלות, היו פרצות בגדר. כשיצאתי לקחתי את התעודות האריות ואת מה שהיה לי בגטו (אישורי עבודה) דחפתי באיזהו מקום, כי לא הייתי בטוחה במאה אחוז אם אותו ערב מתאים לבריחה, ובאמת באותו לילה חזרתי הביתה. ההורים ישבו בבית מודאגים וחיכו. בניסיון הבריחה הראשון והשני היינו ארבעה אנשים.

שאלה: איפה גרו יתר השלשה שברחו איתך?

צופיה: כולם גרו בגטו הקטן. אחד מהם היה בן-דוד שגר אצלנו ובא מלובלין, בן של בת דודה של אבא. אצלנו בבית הכרתי משפחה גדולה מאוד שלנו שכולם ברחו מזרחה (לקובל) והגיעו אלינו. אחת מהארבעה היתה חברה של בן הדוד, של אדק. אמרתי לאדק שהוא לא יכול לצאת ביחד איתה. היא נראתה כמו "עשר יהודיות". נראתה מאוד יהודיה וזה סיכן אותנו. לבסוף סיכמנו שתשים משהו על הראש (אותה בחורה היתה כנראה מינה צורף-דודתי היידי. צ.ר.). ועוד חבר אחד היה. לכל אחד מאיתנו היתה כתובת בברסט ליטובסק (בריסק דליטא).

בערבים לפני הבריחה נפגשנו לפעמים עם החברים. ישבנו על יד השולחן, שתינו תה, דיברנו. דיברנו על איך אפשר לברוח. לבית המרקחת היו באים חברים פולנים. כן, הפולנים ניסו לעזור לי. הם שארגנו את התעודות, אבל לא רק זה: הם הביאו אוכל שסחבתי איתי לגטו. בקובל, היו לי הרבה שנים חברים פולניים. קובל לא היתה כזו עיר תצויה בין היהודים והגויים.

שאלה: למעשה הברחת אוכל לגטו...

צופיה: כן. אסור היה להכניס, לא הייתי סוחרת הרבה לגטו. משהו בשביל לבשל איזשהו מרק. אחר כך באמת כבר לא היה הרבה, היינו די רעבים. היו כאלו שהיה להם והיו כאלה שלא היה.

עד היום אני לא יודעת איך אבא ואמא שלי נהרגו. אני לא הייתי אז בגטו אבל גוטקה היתה. היא נפלה, כשירח היא נפלה ביחד עם אלו שירו בהם ואחר כך יצאה (נחלצה מהבור). זה קרה לאחר שהעבירו את היהודים מהגטו הקטן לגטו הגדול (שבעיר העתיקה). אני ברחתי עוד כשהיינו בגטו הקטן. שמעתי על כך מהפולנים שגרתי אצלם (בבריסק), היתה להם משפחה בקובל והם סיפרו לי. לפני האקציה הסופית אבא ואמא שלחו לי אפילו בגדים במזוודות עם מישהו מעובדי הרכבת. אחרי פחות מחודש העבירו אותם מהגטו הקטן לגדול והיתה הליקוידציה (חיסול, סילוק), חיסלו את הגטו.

שאלה: האם גוטקה זיסקינד בת הדודה שלך סיפרה מה בדיוק קרה לה וליהודים?

צופיה: היא סיפרה שהיא שכבה והיתה מכוסה (בגוויית). היא לא נפצעה, שום דבר מעבר לכך לא סיפרה.

שאלה: האם את יודעת איך בדיוק הוציאו את היהודים להורג?

צופיה: הוציאו אותם מהבתים ואמרו להם ללכת. לבכובה. אני חושבת שבבכובה ירו בהם.

שאלה: ידעת שהם היו צריכים לפשוט את הבגדים לפני שנרצחו?

צופיה: כן. גוטקה סיפרה לי. אבא ואמא שלי לא היו איתה בזמן הרצח, סבתא היתה, ההורים לא ברחו, אמרו לי שהם לקחו איזה תרופות ...

שאלה: האם ההורים אמרו לך שהם מתכוונים לעשות כך (להתאבד)?

צופיה: לא. לא דיברנו על כך, כך סיפרו לי. הבת דודה ברחת משם (מבורות הירל) לחברה שלה, פולניה שאביה היה עורך דין. האח שלה למד איתי בבית הספר. היא היתה חברה שלי, זו שעבדה איתי (בבית המרקחת). אחותה גרה בוורשה, אז היא שלחה את בת דודתי לוורשה. הבת דודה נראתה מצוין, דומה לפולניה. גוטקה עבדה בוורשה בתור עוזרת, שמרה שם על איזה תינוק. כן, היא היתה צעירה ממני, היתה אז כבת 14 או פחות. אחר כך שלחו אותה לגרמניה לעבודה. לגור באיזה כפר גרמני, בתור אחת פולניה עם תעודות שהיו מזויפות. אני מתארת לעצמי שזה גם מה שסיפרה בקלטות של שפילברג [דובי, בנה של סופיה, מתקן: זה לא היה בפרוייקט שפילברג אלא במחקר שעשתה חברה שלה באוניברסיטה בבריסל, אשר מתוכנן להתפרסם יום אחד כספר, יש לי קשר כלשהו אליה]. היא לא סיפרה לי הרבה פרטים. כשהיינו נפגשות בפרו או כשהיא היתה באה אלי לא דיברנו הרבה על התקופה ההיא. אפילו עם בעלי ז"ל דיברתי מעט מאוד על הדברים האלו. גם הוא לא אהב לדבר על כך. כן, גוטקה עברה טראומה מאוד קשה.

שאלה: כל הסביבה נרצחה ורק היא שרדה,

צופיה: כן, אבל תמיד היה מישהו אחד שהצליח וניצל. היא זכתה בזה...

שאלה: את חושבת שזה השפיעה על החיים שלה בהמשך?

צופיה: בהחלט, בהחלט. לא יודעת אם היו לה סיוטים, זה היא לא סיפרה. היא אף פעם לא בנתה את החיים. נשארה לבדה. לא בדיוק ענתה כששאלתי אותה על כך. היא היתה בחורה יפה והיו לה הרבה מחזורים. אבל חלום חייה היה כל הזמן אמריקה. ובסוף היא היא אכן הגיעה לשם.

שאלה: למה היא לא העידה במשפט הנאצים?

סופיה: היא השתתפה באיזה משפט. לא בזה שבגרמניה. היה משפט הרבה יותר מאוחר. אני לא יודעת אם זה היה ממש משפט, משהו בהולנד, או בבריסל [ראה הערה למעלה].

שאלה: נחזור לגטו בו נמצאו היהודים. הגויים ליד הגטו ניהלו חיים רגילים?

צופיה: לא יודעת אם ממש רגילים. אבל חיים.

שאלה: האם ההיית חייבת לחזור כל לילה מהעבודה בבית המרקחת? האם עשו רישום מי יוצא ומי נכנס?

צופיה: לא עד כדי כך.

שאלה: תיאורטית היית יכולה להישאר בלילה בבית המרקחת.

צופיה: כן, ככה אני יצאתי מהגטו ביום שבתנו. יצאנו בערב כי לא רצינו שמישהו יכיר אותנו באור יום, קובל היא עיר קטנה. הגדר היתה שם כזו שאפשר להזיז אותה. יצאתי וחזרתי משם. זה היה בדיוק מול תחנת הרכבת (של הנוסעים). הלכתי וקניתי 4 כרטיסים ולא שאלו אותי שום דבר. ואחר כך ישבנו וחיכינו לרכבת. ישבנו כאילו ביחד וכאילו לא ביחד.

שאלה: בודאי פחדתם מאוד...

צופיה : כשאדם כל כך פוחד אז אחר כך הוא מפסיק לפחד. רק חושבים איך זה יעבור מהר. לא דיברנו בינינו. כל אחד היה עם המחשבות שלו.

שאלה : האם ההורים עודדו אותך לברוח? איך הם קיבלו זאת?

צופיה : איך נפרדת? (צופיה מהרהרת ועונה לקונית)... עצוב. לא, ההורים לא אמרו לי להישאר. לא היה כבר למה להישאר. הרי רצחו כבר את יהודי הגטו הראשון, לא היה למה להישאר.... המצב היה נורא, לא היה מה להפסיד. ובכל זאת לחמו על החיים. רצו לחיות. לא חשבו, לא האמינו שיהרגו את כולם. לאבא היו ידידים והציעו לו לברוח. גם היה לו פרצוף די "גויי". אבא היה תמיד מספר שבזמן הפוגרומים בקיב (לפני מלחמת העולם הראשונה) הוא טייל ברחובות ואף אחד לא חשד בו. הציעו לו (בקובל) להסתתר לבד. אבל הוא לא רצה להשאיר את המשפחה. היתה לו מלבד אשתו גם אמא ודודות, כל אלו שגרו איתנו.

שאלה : כשהייתם בגטו, איך העברתם את הזמן?

צופיה : דיברנו... פנטזיות... לא שיחקנו, אפילו היום זה (המצב) נראה לי פנטסטי. הגטו היה כל כך קצר, קצר מדי. היינו מתכנסים בקבוצות קטנות והיינו מדברים. היה פחד. בראש שלנו היה רק איך לצאת מהגטו ולהיכנס אליו, להביא משהו הביתה, לדאוג ללכת בצד הנכון על הכביש ולא על המדרכות.

שאלה : למה הצעירים לא עשו משהו, נניח מרד, למה לא ניסו לרצוח את מנטי?

צופיה : קודם כל אז יהודים לא התמרדו. אם היו מתמרדים... (מה היה קורה?). אני לא יודעת על כל התמרדות, או מגעים עם הפרטיזנים ביערות. היו כאלו שהתמרדו, אבל התמרדו בצורה אחרת. לא היה מרד מאורגן. היו אנשים שאמרו לגרמנים: "תהרגו אותי, אני לא רוצה לחיות יותר".

שאלה : בשנה הראשונה, עוד לפני הגטו, לא ראית יהודים שנרצחו?

צופיה : לא. לא. אבל יתכן שכשהיו אז אקציות, לא נתנו לי לצאת מהבית.

שאלה : אמרת שניתקו אתכם מהחשמל. איך עוד הגבילו אתכם?

צופיה : את החשמל ניתקו כשהיינו בגטו הקטן. כשגרנו בבית שלנו עדיין היה חשמל, אולי זמני, היה ולא היה. אני לא זוכרת. כל כך הרבה שנים עברו. ויש עוד משהו: אולי לא רציתי לזכור יותר מדי. כשעליתי ארצה הייתי אני, "סופקה זיסקינד" ולא רציתי לספר שהרביצו לי, או שמישהו עשה לי משהו... זה לא.

שאלה : הרביצו לך?

צופיה : לא.

שאלה : היו יהודים שהתעסקו במסחר, בכספים?

צופיה : בהחלט כן. אפילו בזמן הגטו. היו זקוקים לדברים. תתאר לעצמך שנולד תינוק בבית,

שאלה : את זוכרת טכס ברית מילה שנערך בגטו? אולי טכסי חתונה?

צופיה : לא. לא זכור לי.

שאלה : לטכסי קבורה הגרמנים אישרו לצאת?

צופיה : נתנו. אחרי הארון הלכו רק מספר אנשים. היהודנראט אני חושבת סידר זאת.

שאלה : היו גנבות של אוכל? האם האנשים הפכו שונים עם לחץ החיים בגטו?

צופיה : אולי... אל תשכח שהייתי (מוגנת) בבית עם אבא ואמא ומסיבי דודים ודודות.

שאלה : אני מנסה להבין על החיים באותה תקופה...

צופיה : אתה לא תוכל להבין. כשאני חוזרת היום על כל השנים האלו גם אני לא מבינה. למה לא לקחנו סכין ולא שחטנו את הנאצי. כנראה ולא רק פחדנו על עצמנו, גם חשבנו מה עלולים לעשות הגרמנים לכל היהודים. להורים ולכולם. זה קשה בכלל להבין... אפשר להמשיך לחיות הלאה אם אתה שם את זה (את הזיכרונות) הצידה. אני משתדלת לזכור את ההורים בתקופות הטובות שלנו....

עדותה של אוגוסטה (גוטקה) זיסקינד

למוסד יד ושם (מאי 1995)¹.

שם משפחה: זיסקינד (ZYSKIND)

שם פרטי: אוגוסטה (AUGUSTA)

תאריך לידה: 21 ספטמבר 1929

מקום לידה: קובל, פולין (והלין)

שם האב: יוסף זיסקינד

שם האם: דורה אנוך (Enoch)

כתובת במהלך המלחמה: 3 Strzelecka St, Kowel, Poland

עדות – תיעוד נסיבות הצלתי²

העובדות המתוארות מציגות את הצלתה של אוגוסטה זיסקינד בידי משפחת שימקביץ' (Szymkiewicz) במהלך 1941, 1942/3.

עם כניסת כוחות הכיבוש הנאצי לעיר מולדתי קובל, החלו מייד פעולות דיכוי מסוגים שונים, כנגד היהודים. בפשיטות שהתרחשו במקרים רבים, מצאתי מחסה אצל משפחת שימקביץ', אשר הסתירו אותי ליום או יומיים, עד שחזר השקט היחסי. אירועים אלה התרחשו בין יולי 1941 ליולי 1942, כלומר, לפני הקמת הגטו ובמשך קיומו.

לאחר טבח היהודים בגטו במאי או ביוני 1942, דודי פייטה (ד"ר פנחס זיסקינד), אחיו של אבי, החליט למצוא פתרון בכדי להוציא אותי מן הגטו ולמצוא לי מקום אצל משהו בצד "הארי". בעת זו, ובמשך כמעט שנה שלמה, הייתי כבר יתומה מאבי [יוסף], אשר נתלה במהלך הוצאות פומביות להורג, יחד עם אנשים נוספים מעירנו, ב-6 באוגוסט 1941. לפיכך, דודי לקח את האחריות לטיפול בי, באימי וכן באמו, אשר גרה איתנו.

כך, בסוף חודש יולי 1942, דודי הכניס אותי לבית החולים אשר מחוץ לגטו, היכן שעבד כרופא ילדים. שהייתי שם כחמישה עשר יום כחולה שלו. איש לא ידע על הקשר המשפחתי שלנו. לכשהגיעו לאזני הידיעות על "האקציה" האחרונה של השמדת הגטו, וכאשר דודי לא הגיע יותר לראותני, פרצתי בבכי. דמעותי הביאו לחשד של הסביבה. לפיכך, הובלתי אל מנהל בית החולים אשר הכיר אותי והוציאני אל מחוץ לבית החולים.

חזרתי לחפש את בני משפחתי בגטו. יום או יומיים לאחר מכן, היחידות המיוחדות של הנאצים, ירו על ביתנו, כפי שירו על בתי היהודים האחרים שעדיין נשארו בגטו. הנאצים והמשטרה האוקראינית הובילו אותנו אל בית הכנסת הגדול וסגרו אותנו בתוכו.

אני חושבת שזה התרחש ביום חמישי, 13 או 14 באוגוסט. לאחר מכן, ביום שני ה-17 באוגוסט, השכם בבוקר, הם ליוו אותנו למרחק של כשניים עשר קילומטר מחוץ לעיר, היכן שהתרחש הטבח הגדול שהייתי בתוכו. מכוסה על ידי אימי בעת שמכונות הירייה החלו לירות, נפלתי אל תוך הבור יחד עם האחרים. היה כבר לילה כאשר הכרתי שבה אלי ויצאתי מבין הגופות.

¹ תורגם מצרפתית בידי דובי שורץ, בנה של צופיה שורץ (זיסקינד), נכדו של ד"ר פנחס זיסקינד. יולי 2007

² עדות זאת נשלחה על ידי אוגוסטה זיסקינד למוסד יד ושם, כהמלצה למתן מעמד של חסידי אומות העולם למשפחת שימקביץ'.

טיפסתי על עץ ונשארתי עליו כמדומני, שלושה לילות ושני ימים. בסופו של הלילה השלישי, הייתי על סף התמוטטות ומיואשת לחלוטין. היתה לי רק תמונה אחת בראש, זאת של משפחת שימקביץ. הייתי בטוחה שהם היחידים שאוכל למצוא אצלם מחסה. החלטתי להגיע אליהם. לפנות בוקר, עזבתי את "העץ שלי" ויצאתי לדרך.

הגעתי לביתם של משפחת שימקביץ' לאחר יום שלם בדרכים צדדיות שאינן משמשות את הסיורים הנאצים. האנשים הבודדים שפגשתי, הסיטו את מבטיהם לצדדים.

גברת ואדון שימקביץ' הסתירו אותי מייד בעליית הגג. גברת שימקביץ' כלי רחצה ואוכל. היא חיבקה אותי בזרועותיה ונתנה לי להתייפח. היא אמרה לי שאוכל לקרוא לה אמא. היא הבטיחה לי שהיא ובעלה ימצאו דרך לסייע לי.

היא הביאה לי ספרי תפילה, אחד בפולנית והשני בלטינית וציוותה עלי ללמוד במהירות את כל התפילות בעל פה. למחרת, כאשר היא בדקה אותי, ידעתי את כולן, בפולנית ובלטינית, בעל פה. למדתי אותן בתוך יום אחד. נשארתי אצלם במשך כמה ימים וגברת שימקביץ' הביאה לי אוכל ובערב היא רוקנה את הדלי. כל זה היה קשה ומסוכן כיוון שאנשים רבים באו והלכו מביתם.

יום אחד, היא הביאה לי תעודת לידה שמר שימקביץ' מצא בניירותיו. היתה זו תעודת לידה של מישאי אמיתי, אשר גילה תאם את גילי בדיוק של כמה שבועות.

מרגע זה נקראתי אולגה זינצ'וק (Olga Zinzuk), אשר נולדה ב-13 במרץ 1929 והייתי בעלת אזרחות אוקראינית. (עד היום אינני יודעת אם היא בחיים ואם יש לה שארים, אך היא מעולם לא ידעה כי תעודת הלידה שלה שימשה אותי).

במשך כל הזמן הזה, ביתם וחברתי מילדות אירנה שימקביץ' (Irena Szymkiewicz), בת 12 באותו הזמן, ביקרה אצל אנשים אחדים בעיר, היכן שחלק מהרכוש שלה הוחבא, בכדי למצוא עבורי מעט בגדים. בכך, היא סיכנה את עצמה עד מאד, כיוון שבכל רגע, היא יכולה היתה לעורר חשד של מישאו שיחשוד בצורך הפתאומי לקחת את החפצים.

ערב אחד, גברת שימקביץ' הודיעה לי ששני גברים עומדים לבקר אצלם ושהיא תבקש ממני לרדת מעליית הגג כיוון שהם רוצים לראות אותי ולשמוע אותי מדברת בפולנית. היא המליצה לי לענות רק על שאלות ישירות שהגברים ישאלו אותי.

אני זוכרת שכאשר ביקשו ממני לרדת מעליית הגג, היה זה מר שימקביץ' אשר ניהל את השיחה עם הגברים. לאחר מכן, רעייתו, אשר היתה היחידה שעלתה אלי לעליית הגג, אמרה לי כי שני גברים אלה, ששם אחד מהם היה מיצ'סלב פאבלובסקי (Mieczysław Pawłowski) (אינני זוכרת את שם השני), ייקחו אותי לוורשה כאילו הייתי אחייניתם ושהכל כבר מסודר, כיוון שלמזלנו לה ולבעלה יש את סכום הכסף המבוקש, כלומר חמישה מטבעות זהב.

כל המאורעות האלה (מיום הגעתי למשפחת שימקביץ' ועזיבתי עם שני הגברים), התרחשו בערך בין ה-20 וה-27 לאוגוסט 1942.

לפני שעזבתי את משפחת שימקביץ', מר שימקביץ' נתן לי את תעודת הלידה שהזכרתי למעלה וכן את שם וכתובת בן דודו בוורשה, עורך דין, היכן שאוכל לפנות במקרה של קשיים.

מיצ'סלב פאבלובסקי ואשתו שמרו עלי אצלם בסווידר (Swider) (או אולי ב Jozefow, אני לא זוכרת בדיוק) במנשך שמונה חודשים, מיום הגעתי (בסוף אוגוסט 1942) ועד סוף אפריל 1943. במשך זמן זה, הם הכינו אותי לעבודות בית שונות בכדי שיוכלו להפנות אותי לאנשים.

לאחר המלחמה, עת שמצאתי את גברת שימקביץ' וביקרתי אותה בוורוצלב, למדתי כי שני הגברים, מיצ'סלב פאבלובסקי וידידו, חזרו פעמים רבות באופן די קבוע לגברת ואדון שימקביץ' בקובל בכדי לקבל את הכסף עבור ההוצאות שהיו בשל

כמו כן שמעתי ממנה כי מר שימקביץ' נעצר על ידי הנאצים בשל הסיוע שנתן ליהודים. הוא נפטר מהתקפת לב בעת שהועבר לבית הסוהר.

Szmekiewicz Wladyslaw (27/5/1886) and **Maria** (born Kaminska, 12/2/1891).
11 Luck St. Kowel, Poland.

Szmekiewicz Irena (21.4.1930)
50-047 Wroclaw, Poland, Plac Legionow 8/7

שלושת בנות הדודות: סופקה, ללה וגוטקה בקובל.

The three cousins: Sofka, Lala and Gutka in Kowel

עומדים, משמאל: פייטה (פנחס, אביה של סופקה), אברשה (אביה של ללה) ויוסף (אביה של גוטקה). יושבים, סבתא בתיה, גוטקה, ללה ואיגור (אביה של הלן).

Standing from left: Pieta (Sofka's father), Abrasha (Lala's father) and Yossip (Gutka's father).
Sitting from left are: Sofka, Grandma Batia, Gutka, Lala and Igor (Helene's father).

Memorial Service

Sunday, June 26, 2005

People mourning in New York:

Danny and Emily Adler & family — cousins

Yanek Adler — cousin

Rose (Rouza) Zarucki — close friend

People mourning in Israel:

Sofka, Doubi, Ilan Schwartz & their families — cousins

Ron Adler — cousin

Anat Rabinovich & family — Danny's sister, cousin

Aliza Adler — Danny's mother and close friend

People mourning in France:

Helene and Alfred Werner & family — cousin

Dina Levy — close friend

People mourning in Belgium:

Anna Kempinska (Malgosia) — friend who is documenting Gutka's war story

הערת המערכת: הארגון יעשה מאמצים להשיג את תיעוד סיפורה הייחודי של גוטה זיסקינד כפי שסופר לאנה קמפינסקי.

פרקים מתוך דברים שנכתבו לזכרה של גוטה לטקס זכרון שנערך לזיכרה בשידור טלפוני ישיר מניו יורק לישראל, צרפת ובלגיה. תרגום מאנגלית: רותי רוז

ביוגרפיה שנכתבה ע"י סופקה שוורץ (סופקה היא

בתו של פנחס זיסקינד, אחי אביה של גוטה):

גוטה, בת דודי, היתה בת יחידה אשר גרה בבית גדול עם הוריה יוסף ודורה, שאהבו אותה מאוד. גם, דודתה טוניה התגוררה עימם בבית. הם חיו בקובל, אשר היוותה חלק מפולין ומאוחר יותר חלק מאוקראינה.

גוטה היתה מוכשרת מאוד, בעיקר במוסיקה (היא הייתה פסנתרנית), והייתה תלמידה טובה מאוד בביה"ס. כשפרצה המלחמה, ב-1939, ביתם היה מלא באנשים רבים, קרובי משפחה אשר עזבו את ורשה אל מערב פולין. כולם התקבלו בברכה בבית זיסקינד. סבו וסבתו של דני אדלר (זושיה ומייטק), אביו רון (קאזייק) ואחיו יאנק היו ביניהם. הם נשארו בבית, למיטב זכרוני כמעט שנה, עד שהרוסים שלחו אותם לסיביר. גוטה למדה עדיין בביה"ס (יסודי) עד לשנת 1940 כאשר הגרמנים פלשו לקובל.

יוסף (האח של אבי), אביה של גוטקה, היה בין היהודים הראשונים שנתפסו ע"י הגרמנים. קיוונו שהוא נישלח לעבודה במקום מרוחק (כפי שסיפרו הגרמנים), אך מאוחר יותר גילינו כי הוא נרצח מיד מחוץ לקובל. זה קרה באביב 1942. זה היה הלם רציני לכל המשפחה.

הגרמנים ארגנו אז שני גטאות בקובל. כולנו עברנו, עם קרובים רבים אחרים של המשפחה אשר באו אז לגור עימנו, לביתו של שכן פולני אשר קיבל את ביתה של גוטקה כתחליף. חודש מאוחר יותר הגטו הושמד. גוטקה היתה עימנו בגטו האחר. היו לה מספר חברים פולנים אשר הסתירו אותה תקופות מסוימות.

אני נמלטתי אז מקובל, השנה היתה עדיין 1942. אני (סופקה) הייתי בת 17. חברתי ואלה, פולניה אשר סייעה לי להימלט, השיגה תעודות מזויפות עבור גוטקה ושלחה אותה לאחותה בוורשה. אמה של גוטקה, הורי, וכל שאר אנשי קובל כבר נרצחו עד אותו זמן.

גוטקה סיפרה לי מאוחר יותר שהיא עבדה שם כשמרטפית. היא היתה בערך בת 12 באותה תקופה. היא היתה בוורשה בזמן המרד הפולני. עם תום המרד הפולני, נשלחה גוטקה לעבוד בגרמניה, כעובדת פולניה, תוך שהיא מסתירה את יהדותה.

כשמעתי לראשונה עליה, מאז ראיתייה בפעם האחרונה בקובל, כבר הייתי בפלשטין 1944, המלחמה היתה עדיין בעיצומה. באמצעות קרובי משפחה אשר הגיעו מרוסיה, נודע לי כי (הדודה) טוניה מצאה בדרך כלשהי את גוטקה, ולקחה אותה לגור עימה במוסקבה. היא ניצלה. הפעם הראשונה שראיתייה לאחר המלחמה היתה, למיטב זכרוני, בפריז בשנת 1952. רציתי שתבוא לגור בישראל, שתהפוך למורה למוסיקה, אך היא סירבה.

כשאני חושבת על גוטקה, אני חושבת שהיו לה חיים קשים, שהיא היתה אדם כישרוני מאוד עם חלומות רבים, ושהיא פשוט נולדה בזמן הלא נכון. כולנו רצינו כל כך לסייע לה, אך היא סירבה והתעקשה להיות עצמאית. אהבתי אותה מאוד, וגם אחותי פירה אהבה אותה.

ביוגרפיה שנכתבה ע"י הלן ואלפרד וורנר:

(פריז) (הלן היא בתו של איגור זיסקינד, אחי אביה של גוטקה)

באוגוסט 1942, הנאצים והאוקראינים הגיעו לגטו של קובל, גררו החוצה את כל האנשים מבתיהם ונעלו אותם בבית הכנסת הגדול ביותר של העיר. לאחר שלושה ימים, אילצו אותם לצעוד אל מחוץ לעיר, לחפור בורות עמוקים, ואז ירו בכולם.

כשהחל ההרג, גוטה התעלפה ומצאה עצמה מוגנת ע"י גופת אמה המתה. בלילה, היא חזרה להכרתה וטיפסה על עץ. היא נשארה שם יומיים, ואז הלכה אל המשפחה היחידה בעיר שהיתה בטוחה כי תסייע לה: משפחת שימקייביץ. היא גרה בעלית הגג של ביתם, עד שהשיגו עבורה תעודות מזויפות, היא נלקחה לעיירה פולנית קטנה שם טיפלה בילדים ממשפחות שונות וגרה שם עד לאפריל 1943. מאוחר יותר הגיעה לוורשה, ולאחר מכן נשלחה לעבוד בגרמניה.

במשך התקופה האחרונה של המלחמה, דודתה של גוטה גרה במוסקבה. יום אחד, נאמר לדודה כי אחייניתה בחיים וכי הובאה מגרמניה ע"י מחלקה של חיילים סובייטים. הם הלבישו אותה כחייל, וקיצרו את שערה, בכדי שתוכל להראות כנער צעיר.

כאשר הגיעה גוטה למוסקבה, היא התגוררה עם דודתה. היא למדה באקדמיה למוסיקה של מוסקבה ומאוחר יותר אף לימדה שם מוסיקה.

מאחר ובזמן המלחמה היא היתה מחוץ לרוסיה, התייחסו אליה שם פחות או יותר כמו למרגלת, ולכן לא יכלה לבחור בדיוק את סוג העבודה שבה רצתה לעסוק.

ומשום כך, כאשר התאפשר מבחינה פוליטית- בזמנו של חרושצ'וב- גוטה ודודתה עזבו את רוסיה. הן גרו תקופה מסוימת בוורשה, ולבסוף הגיעו לפאריז, שם אבי ואמי הכינו עבורן בית באהבה גדולה. כאשר הגיעו שתייהן לכאן, זכורים לי ההתרגשות... והדמעות, לאחר כל אותן שנות פרידה. גוטה היתה אז בת 30 והייתה מאוד יפה ורומנטית. יצאנו רבות לקולנוע ביחד, פגשנו את חבריה הפולנים מהתבורה המפורסמת של הפנטומימאים של מרסל מרסו....

גוטה מצאה כאן (בפאריז) עבודה. למרבה הצער זו היתה עבודה שלא קשורה במוסיקה כלל. היא עבדה לבסוף באל-על. בסוף שנות השישים, חושבני, היא החליטה לעבור לניו-יורק להתחיל בחיים חדשים, להכיר אנשים חדשים. היא עבדה שם ב-KLM, ונראה כי נהנתה בעבודה זו. כאשר דודתה היתה עדיין בחיים (עד 1991) היא נהגה לטוס לפאריז לפחות פעם או פעמיים בשנה, תמיד לרגל יום הולדתה של דודתה בחודש מאי. ראינו אותה בפעם האחרונה ב-1995, לאחר שהגיעה לבריטל לסמינר על השואה.

היא תחסר לנו מאוד; חוכמתה, שנינותה, חוש ההומור שלה והדרך ארץ שלה יחסרו לנו. חייה היו קשים ולא הוגנים, וכך גם מחלתה.

קובל לאחר המלחמה

(קטעים מהשיחה)

שוחח וערך: צבי רז

הערת העורך: הראיון מתנהל לעיתים בקפיצות זמן אחורה וקדימה ובנושאים צדדיים הצצים ועולים במהלך הראיון והמחייבים ברור היות והראיונות נועדו בראש וראשונה לתיעוד ולאיסוף מידע. עריכת החומר שהוקלט והמוצג כאן, היא מינימאלית תוך שמירה על אוטנטיות השיחה.

דורה חוזרת לעיר קובל לאחר המלחמה, שלהי שנת 1944. שיחה זו היא המשך לשיחות שהתפרסמו בדפי ההנצחה מס' 11,12,13.

דורה: התחלתי לעבוד בבית חולים צבאי של הצבא הרוסי, הצבא האדום. בית חולים שדה שהיה ממוקם באותו זמן בעיר קובל. אחרי המלחמה בקובל הכל היה הרוס. לא היה מבנה אחד שהיה יכול לשרת כבית חולים, ולכן המחלקות של בית החולים מוקמו בכמה מבנים קטנים ששימשו קודם למלחמה כמחסנים וכמבני תעשייה. המבנים היו ממוקמים באזור ההצטלבות של הרחובות וורשבסקה- בריסק, לכיוון העיירה מאציוב. חלקם היו בפינה של רחוב בריסק וחלקם בפינה של רחוב מאציוב.

בית חולים שדה נועד רק לחיילים הפצועים שהובאו מהחזית שהתרחקה במהירות מערבה. כשהתחלתי לעבוד בבית החולים החזית היתה כבר בשטח גרמניה. היינו מקבלים רכבות עם חולים שבאו מהחזית. מאוחר יותר, כשהתארגן הצבא הרוסי, הקימו בתי חולים שדה- בתי חולים ניידים- בתוך פולניה ואז עברנו מקובל לאזור העיר לודז'. לא זכור לי כמה מיטות היו בבית החולים בקובל. אני עבדתי במחלקה הפוליטית. הייתי צריכה להביא לחולים ולפצועים ידיעות ממה שקורה בחזית ובעולם. לא היו אז כמובן טלפוניות ואפילו מכשירי רדיו היו אז נדירים למדי. הייתי רושמת את הידיעות ששודרו ברדיו ומוסרת אותן לחולים. הייתי מביאה לחולים מכתבים ודואגת שיכתבו מכתבים הביתה. חלק מהפצועים המאושפזים היו בלי ידיים, בלי רגליים. הייתי כעין עובדת סוציאלית, מקשרת ביניהם לבין העולם החיצון. יהודים? מי יודע אם היו בין הפצועים. הרופאים הראשיים בבית החולים היו יהודים. גם הרוקח היה יהודי.

היחידה הרפואית הזו היתה יחידה עצמאית. לא היו בה חיילים ולא היה לנו כלי נשק להגנה, לא היה צורך בזה. בית החולים נקרא "בית חולים שדה מספר 180", בית חולים עורפי. אני הייתי היחידה ששימשה בתפקיד זה. את העבודה קיבלתי ב"פרוטקציה". בביקור הראשון בקובל לאחר המלחמה פגשתי בחורה שהכירה אותי בזמן הכיבוש הנאצי בקובל. ליזה היה שמה. היא גרה אצל זוג יהודים: האשה היתה הפקידה הראשית בבית החולים ובעלה היה מנהל המחסן של בית החולים. ליזה הכירה בינינו. הם שמעו את קורותי לאורך המלחמה והחליטו שאהיה איתם, הם אפילו רצו לאמץ אותי כבת. הזוג הזה היה ממוסקווה והיו חשוכי ילדים. אני הייתי אז בת 19 והם כבני 50-60. זה היה כמובן לפני שפגשתי בפעם הראשונה את **משה גודיס**, בעלי לעתיד. הזוג עבד בהתנדבות בצבא. גם אני שירתתי בהתנדבות, הייתי חלק מהצבא הרוסי, לא גויסתי באופן רשמי, אבל הייתי צריכה לחיות ממשו. קיבלנו אוכל, בגדים, אך לא כסף. לא היו אז הרבה ברירות בבחירת תעסוקה, מה כבר היה אז? היה לי אוכל, היה לי איפה לישון ולא עלה בדעתי לחפש משהו אחר. ישנתי באותה דירה של בני הזוג. תפסו איזה בית מגורים, זה היה בסביבת רחוב קרוטקה, באזור הגטו

(הגדול) שבו חיסלו את היהודים שניצלו מהאקציה הראשונה. הגטו הזה היה ממוקם ב"עיר הישנה", ליד בית הכנסת הגדול. לא הכרתי היטב את האזור הזה לפני המלחמה. בגטו זה חיסלו הנאצים את הילדים, את הזקנים ואת כל הבלתי כשרים לעבודה. את תושבי הגטו השני, הגטו שבעיר החדשה (בחולות), הגטו של הכשרים לעבודה, העבירו לקראת חיסולם לאותו גטו ראשון.

רחוב קרוטקה בו התגוררתי הוא הרחוב המערבי המקביל לרחוב וולדמירסקיה. נחל הטוריה זרם מכיוון בריסק, מהצפון אל הדרום, לכיוון הכללי של העיר וולדמירסקיה (לודמיר). אחד היובלים של הטוריה חצה את רחוב מאצייב, שם היה גשר על הנוף (על ביצות, לא ממש מים זרמו בו, זה היה פלג שיצא מנחל טוריה והקיף את העיר העתיקה). בערך ליד גשר זה, גרתי עם הזוג ממוסקווה. שם היה גם אחד מבנייני בית החולים. הרינק (שוק בפולנית), היה קרוב יותר לרחוב וולדמירסקיה. השוק הגדול של קובל היה ליד הבית כנסת הגדול. חלק אחר של השוק היה ברחוב בריסק, שם אספו את היהודים לפני הוציאו אותם להורג. אזור בית החולים היה ליד בית "משרד האוצר" הפולני, בניין ברחוב מאצייב, לאחר הגשר שעל פני יובל הטוריה. ליד בית החולים לקח הצבא האדום בתים למגורי הפרסונל הרפואי. ליזה גרה עם בני הזוג הזה ואני הצטרפתי אליהם. ליזה לא היתה קובלאית, אני חושבת שהיא באה מלובלין, היא התחתנה עם מישהו מקובל לפני המלחמה, הוא נהרג בצבא והיא נשארה בקובל. בזמן השואה היא ישבה (עבדה) בבית הספר של מושצ'צקי ושם היא תפרה עבור הגרמנים. עד לחיסול הסופי של יהודי העיר היא היתה שם תופרת. היא קבלה את חבילות הבגדים שיצאו מהמכבסה שלנו. את בגדי הנרצחים (מהאקציה הראשונה) כיבסנו במכבסה של אבא. לאחר הכביסה והייבוש אספנו את הבגדים בחבילות והעברנו אותן לבית הספר, שם היה המחסן, שם ראיתי אותה יושבת. גם את **בקון** שהיה מקשר בין היהודים לגרמנים פגשתי שם. הכרתי אותו אישית, הכרתי את האחיות שלו, הן היו באות אלינו לביקור. היו ממשפחה טובה מאוד בקובל. אין לי מושג במה עסקה המשפחה לפני המלחמה (הערת העורך: הרשיל באקון, כנראה אחיו של בקון הנ"ל מוזכר בספר קובל, עמ' 358: בחור עדין ויפה נפש, מחברי חוג "אוהל שם"). בקון כנראה היה בצבא הפולני ונפל בשבי הגרמני. הגרמנים ניצלו אותו בתור קובלאי מהאזור ולקחו אותו לעבוד. היו לו קשרים מאוד חזקים עם הגרמנים, הוא היה שם ממש בן-בית. שמעתי שהוא דווקא שרד אחרי המלחמה והרוסים הם שהרגו אותו. מישהו שהכיר אותו הלשין עליו, כך שמעתי.

חיים לאחר שעות הפעילות בבית החולים? עבדנו מהשכם בבוקר עד הערב. לא היו לי כל-כך חברות חוץ מליזה והזוג. ליזה היתה הראשונה שנפגשתי איתה לאחר המלחמה בקובל. עמדתי בבוקר בכניסה לבית בו ישנתי, הסתכלתי על השמש העולה וחשבתי מה אני אעשה פה? בשביל מה באתי הנה? ואז ליזה ניגשה אלי עם כזה חיוך ואמרה לי: את זוכרת אותי? אמרתי: כן. שאלה: מאיפה? ועניתי לה: מהקביצקומיסר (הוא קסנר הידוע לשימצה), מבית הספר, שם היית תופרת. אמרה: נכון, הייתי כאן בבוקר כשישנתי, לא רציתי להעיר אותך. וככה כמו שדיברנו עברו ברחוב 3 חיילים ואזרח אחד. ליזה קראה לעברם ביידיש: בואו הנה, בואו הנה, הנה ילדה מקובל! אלו היו בני משפחת **גודיס**. ליזה לא עבדה בבית החולים. היא עסקה בתפירה, כנראה בצורה עצמאית. בזמן המלחמה היא היתה במחבוא, כמוני, אצל איזה שהוא גוי. היא הסתתרה באותו בית בו גרנו עם הזוג-הבעל בית החביא אותה. כן, ליזה גרה איתנו שם בבית, כך בני הזוג הכירו את ליזה. באותה תקופה אני נזכרת שפעם לא בא לי לעבוד: שלחו אותי פעם לאיזו נסיעה ללמברג (לנוב). כשחזרתי הרגשתי כאב בעצמות. שמחתי שהנה אני חולה, אוכל לנוח קצת ולא אלך לעבודה. כדי לקבל אישור להעדר מהעבודה נגשתי לרופאה. היא בדקה אותי ונתנה לי 3 ימי חופשה שאהיה בבית ואנוח ובאוזן לחשה לי: "אין לך שום דבר, תנוחי, את בטח עייפה". זו היתה כנראה עייפות נפשית. לא היו לנו חברים מחוץ למסגרת בית החולים. לא היו ערבים בהם בילינו יחד. היו אספות מטעם בית החולים ולא יותר. אפילו לא הייתי יורדת לעיר, לא היה לי צורך בכך. רק פעם אחת הייתי באזור הבית בו גדלתי כי שם גר **פייטקה (פנחס) פנטורין**. הלכתי לפגוש אותו ואת **סימה**. פטה גר בדיוק מול הבית בו גרתי לפני המלחמה עם הורי, ראיתי שהבית שלנו נמחק במשך המלחמה, כמו עוד הרבה בתי המגורים בסביבה. בהפגזה שקדמה לכיבוש ולכניסת הגרמנים לעיר כל האזור נשרף ורק הבית בו גרנו נשאר למרות שהיה עשוי עץ. זה היה בית גדול. בחצר היו עוד בתים שנשרפו אז (1941). את ההורים של פנטורין הכרתי מלפני המלחמה. פנחס, אני חושבת שהיה קצין בצבא הרוסי, היה

אינווליד, איבד רגל במלחמה. לאחר המלחמה מי שחזר לקובל מרוסיה או וממקומות המרחב באזור, היה עוצר אצל פנטורין. זה היה הבית היחידי אליו הייתי באה לפעמים. לא היה לי צורך להגיע לאזור ה"חולות". לא הכרתי בקובל יהודים אחרים, לא מאזור ה"חולות" וגם לא מאזור העיר העתיקה. לפני המלחמה היו לי כמה חברות שלמדו איתי בגימנסיה שגרו בעיר הישנה, רק אותן הכרתי. לא זכור לי שהיו פגישות בקובל לאחר המלחמה בו דיברנו על עלייה ארצה. סימה ופנחס פנטורין עברו מאוחר יותר לפולניה במסגרת ה"רפריאציה" (שיבת מהגרים או פליטים למולדתם) ועלו ארצה. כל מי שהיה קודם למלחמה תושב פולין היה רשאי לעזוב את שטחי ברית המועצות (על פי הגבולות החדשים שנקבעו) ולחזור לפולין. גם אני כמובן הייתי יכולה לעבור לפולין אבל פחדתי. פחדתי מהרוסים שיעשו לי משהו, הייתי מאוד זהירה, בנושא הזה לא הייתי כל-כך אמיצה. הם (הרוסים) סמכו עלי בבית החולים, הייתי ממש כמו חיילת עבורם. כמו כן ידעתי שבמילא תוך זמן קצר אעבור עם בית החולים הצבאי לשטחי פולין. לא הייתי צריכה את כל הפרוצדורה (בקשה להיתר חזרה לפולין). פחדתי להודות שאני רוצה לצאת מרוסיה. היו מפטרים אותי מיד מעבודה בבית החולים, רק בתור אזרחית סובייטית קיבלו אותי לעבודה. הצבא באותה תקופה היה כל עולמי. לא התענייתי בקובל ובסביבה. שום דבר. את בעלי הכרתי כשבא שוב לקובל וביקר אצלנו, אצל הזוג הזה. הוא סיפר להם שאני נורא מוצאת חן בעיני ולולא היתה מלחמה היה מציע לי נישואין וככה וככה... הייתי כבת 20 ולא ידעתי שום דבר על נישואין. הייתי ממש "שק תפוחי-אדמה"... חייתי מהיום למחר, לא היו לי בקשות או רצונות. משה נסע בתפקידו הצבאי מחלם ללבוב ובדרך חזרה עבר דרך קובל. אני זוכרת שפעם הביא לי מתנה, הביא לי גרביים, גרבי ניילון. זה היה אז משהו... הסתכלתי עליו ואמרתי: קודם כל אני לא לוקחת מתנות מאף אחד... ועוד גרבי ניילון... לא רציתי לספר לו שכבר היו לי גרבי ניילון והחלפתי אותן עם חברה בגרביים עבות שיהיה לי חם איתן. בשביל מה אני צריכה גרבי ניילון? לא היו לי אפילו נעליים יפות. הוא ראה שלא ייצא מזה ואמר: את יודעת מה, אני קניתי אותן בשבילך, תחזירי לי כסף בפעם אחרת... עשיתי לו טובה ולקחתי את הגרביים... כן, הייתי אז מאוד חשדנית, אני עדיין חשדנית...

לא היו במסגרת הווי בית החולים מסיבות של החולים או הסגל. זה היה בית חולים עם חולים קשים מאוד. קיבלתי בבית החולים מדי צבא, קיבלתי ארוחת בוקר, צהרים וערב. לא הייתי רעבה. פעם אכלנו תפוחי אדמה עם דג מלוח ופעם כל מיני פירושקעס' (בצק מלא בתפוחי-אדמה)... לא, אף פעם לאורך המלחמה לא הייתי רעבה. וגם לא הייתי כזו אכלנית... התגעגעתי קצת לדברים מתוקים. אבל מה שנתנו זה היה עבורי בסדר.

שאלה: בתחילת המלחמה יזמת, ברכת וניצלת, אחרי המלחמה היית כמו אדישה, אולי אפילו מיואשת?

דורה: לא, לא... אולי הייתי אדישה. תראה, ידעתי שאני חתיכה, שאני בחורה יפה...

שאלה: אבל מה עשית עם זה, הבחורים, החיילים ניסו לחזר אחריך?

דורה: כן, כן, הם ניסו. אני עכשיו נזכרת: פעם אחת כתבתי מכתב עבור חייל ששכב פצוע בבית החולים, מכתב המיועד לחברה שלו. בסוף הסתבר שהמכתב בעצם נועד אלי... הייתי במבוכה. היו כאלו מקרים. היה לי ידיד מנהל מבית חולים אחר, בסביבות לודז', זה היה כשבית החולים שלנו עבר מקובל לתוך פולין. נסעתי לקבל דואר מלודז' והוא פעם אחת הזמין אותי לבקר אצלו.

כשבית החולים נמצא בקובל החיים היו די משעמים. אבל הייתי רגילה לבדידות הזו. גם בתור ילדה הייתי בבית רוב הזמן, ואחר כך הסתתרת בבוידעם. כשעבדתי בבית החולים שמעתי הרבה רדיו, שמענו זאת דרך הרמקולים. קראו לזה "סבייטקה". לא הייתה אנטישמיות, אולי פה ושם. פעם אחת אני זוכרת שנתקלתי באנטישמיות: חייל שהתעורר מהנרקוזה ביקש שאביא לו יין. הסברתי לו שפה לא מקובל לתת יין, אבל הוא התעקש. שאלתי את אחד האחראים שאמר שזה לא בא בחשבון. חזרתי לפצוע והוא סינן דרך השיניים שלו: מנהל ז'יד (יהודון) שאסף סביבו ז'ידים... כן. בבית החולים ניסו לעזור לפצוע וזו הייתה הכרת התודה שלו. האנטישמיות זה משהו שנולדים איתו...

נזכרתי שבקרבות שחרור פולין כשגרתי בעיירה סביבות העיר חלם, כשהצבא השחרור הפולני הגיע לאזור בו הייתי, נגש אלי קצין וביקש מים. קצין פולני, אבל הפנים שלו אמרו לי משהו אחר. אני הסתכלתי עליו ופחדתי לשאול אותו אם הוא יהודי. פחדתי מחיילים פולנים. נאנחתי ונשמתי עמוק והוא הסתכל עלי וביקש שאפגש

איתו בעוד כמה דקות, כשהגדוד ייעצר למנוחה. רצתי אחריהם, הוא התיישב בצד ושאלתי אותו אם הוא יהודי. ענה שכן, נשמתי לרווחה ושוחחנו. הסתבר שהוא מלבוב. היה שם מורה בגימנסיה העברית. סיפרתי לו על המצב שלי והוא יעץ לי להגיע לעיר גדולה היכן שיש שלטונות. כאן, בעירות הקטנות, מסוכן עבור היהודים. הקצין היהודי המשיך להתקדם עם הצבא ואני חזרתי לגויים שלי שקצת פחדתי מהם. בעל הבית היה קצין בא.ק, במחנת הפולנית (ארמיה קריובה). בעת השחרור מהגרמנים הצבא הרוסי והפולני נכנסו יחד לפולין. הצבא הרוסי נע קדימה בדרכים הראשיות והפולנים נעו לרוחב, להשתלט על כל השטח. אחרי יום יצאתי לגינה ואז פגשתי בבחורה היהודייה שהיתה בעיירה ויצאה ממנה לפני. היא חזרה ובאה לחפש אותי ול"הוציא אותי מהעיירה באוזניים". כולם כבר ידעו בעיירה שהיא יהודייה, היא עמדה על כך שאבוא איתה לחלם, היא איימה עלי שתספר לכולם שאני יהודייה. לא היתה לי ברירה, וקבענו להיפגש מאוחר יותר. לקחתי איתי לדרך כמה תחתונים עם "לאטעס" (טלאים), כל פעם תפרתי בהם עוד ועוד לאטעס. לא היו לי בגדים. היתה לי איזה חולצה וחצאית שהייתי מכבסת ומחליפה. מכבסת ונשענו בטרמפים של הצבא לחלם. באנו לבית שהיו בו יהודים ואת ההמשך כבר סיפרתי. מה שלא סיפרתי זה שפעם בארץ, לא זוכרת באיזו שנה, נפגשתי עם בעלי בבית של זוג שהבעל היה מלובלין וישבנו ודברנו. אני סיפרתם להם את הסיפור של הקצין היהודי הפולני מלובלין, ואז הבעל-בית החוויר ואמר: אויש, רק רגע. הוא הלך לחדר שני והביא מכתב מהחזית שקיבל מחבר הכי טוב שהיה לו, בו סיפר לו החבר את הסיפור הזה (על המפגש שלו עם דורה)... עולם קטן, לא רציתי להאמין... הקצין היהודי-פולני כנראה נהרג בקרבות.

שאלה: כשחזרת לקובל, האם כבר התחלת "לצבור רכוש", האם כבר היו לך כמה זוגות בגדים וציוד אחר?

דורה: כן, החברה שלי ליזה דאגה לי. תפרה לי שמלה, תפרה לי מעיל משמיכה צבאית. יש לי צילום עם המעיל הזה. הסתובבתי כל היום עם מדי צבא בצבע חאקי ועם מטפחת לבנה על הראש, כמו שלובשות האחיות הרוסיות: מטפחת כמו חיתול, שכשסוגרים אותה פה ושם זה נראה כמו כובע. כך הלך כל הצוות הרפואי. כך, בלבוש זה, יצאתי מבית החולים ונסעתי לאן שנדרשתי.

שאלה: הסתכלת על עצמך בראי?

דורה: לא, לא היה לי ראי...

שאלה: איך קיבלת את עצמך באותו זמן, חשבת שאת יפה?

דורה: ידעתי, ידעתי. דרך אגב, שהגעתי כל יום ללודז' לקבל את הדואר של בית החולים, הסתובבתי בזמני הפנוי בשוק. כסף לא היה לי, אבל ללכת ולהסתכל מה שמוכרים זה תמיד מעניין. לבשתי את המדים האלו ועל הרגליים היו לי מגפיים של קצין פולני. אשה מקובל, זו שהזכרתי פעם, זו שהיה

לה בן פגוע, קנתה לי אותן. הרוסים נעלו מגפיים פשוטות, הרשו לי בבית החולים לנעול מגפיים שכאלו, מגפיים יפות

ונוצצות. כולם בשוק הסתכלו עלי ואמרו בפולנית, שאותה כמו בן הבנתי, אבל שוב לא הסכמתי לדבר בשפה זו: איזו רוסייה יפה. כך טיילתי לי בשוק. באיזו פינה הרחתי ריח של שוקולד. נכנסתי לחנות למרות שלא היה לי כסף לקנות. פתאום אני רואה אנשים קובלאים... שאלתי אחד ברוסית: אתה לא דונייץ מקובל? הוא החוויר ושאל מי אני. על ידו עמד

קירשנבאום. הם היו סוחרים בשוק. דונייץ זו היתה משפחה מפורסמת מקובל, אני חושבת שהם היו בקנדה. הם שאלו והתעניינו על גורל קובלאים ועל אלו שחזרו לקובל לאחר המלחמה. סיפרתי על האחים גודיס והם אמרו לי שגודיס, נמצא פה... אני כנראה הסמקתי, לא יודעת למה... כנראה... כנראה... אחרי הכל הוא חיזר אחרי באותו זמן. התאהבתי בו כשהוא רקד יפה טנגו... כשהיה מקובל אצל הזוג. רק אז רקדתי טנגו, זה הכל. כן, זה הכל מה שיש לדעת... רק פעם אחת רקדתי בקובל עם משה. ידעתי לרקוד טנגו, הייתי רקדנית בתור ילדה, למדתי לרקוד בבית ספר של מושצ'יצקי, היו שם קורסים לריקודים. למדנו וולס, מז'ורקה, טנגו. היינו אז ילדים, לא, אז עדיין לא הסמקתי... בתקופה שמשה הגיע לקובל וביקר אותי היה לו שם אח, האח שהיגר מאוחר יותר לניו-יורק. האח באותה תקופה שוחרר מהצבא, הוא יצא מקובל כשגם אנחנו עם בית החולים עזבנו את קובל. הוא יצא בתור רפרטריאנט. אחר כך הוא אושפז בבית חולים בחלם, הוא היה אדם חולה. כך שכשהסתובבתי בשוק ידעתי שהאח של משה בבית חולים ולכן אמרתי ליהודים שפגשתי בשוק: איך זה יכול

להיות, הרי גודיס בבית חולים. ואז הם אמרו שפורוצ'ניק (סגן) גודיס נמצא פה, אז הבנתי שזה משה (שלי) ואז כנראה שהסמקתי... הם הזמינו אותי אליהם הביתה. גרו במעין קומונה: כמה בחורות ובחורים מקובל. לשם בא גם משה גודיס ומושק'ה פרידמן שהיה בצבא הפולני קצין "פוליטי", קצין לענייני תרבות. משה היה קצין קרבי, קצין ארטילריה. התחלתי לבקר שם כשהיה לי זמן פנוי, ביקרתי בדירה הזו במקום ללכת לשוק. נפגשתי שם לפעמים עם משה והוא היה מלווה אותי לרכבת. החיילים הרוסיים שנסעו איתי ברכבת וראו אותנו בתחנה צחקו עלי ואמרו: "סיוז'ניקה" – כלומר איחוד בין שני הצבאות – הרוסי (דורה במדי אחות רוסייה) והפולני (הקצין הפולני משה). זה היה ליד לודז', ליד קוטנו. לא חזרתי שוב לקובל.

שאלה: כשהיית בפולין האם ביקרת בביטום בו היה ריכוז של יהודים קובלאיים?

דורה: זה ליד קטוביץ, דרום פולניה, באזור קרקוב, ליד הגבול. כן, הייתי בביטום, גם בגליביץ'. היו שם קובלאים, פטה פנטורין וסימה, ומנייה גולדשטיין היתה שם עם הבת דודה שלה ועם הילדה. אחר כך הגיע לשם בעלה. היהודים התעסקו שם במסחר, הם עסקו ב"שוורצע גשעפט" (בשוק השחור). לדוגמא: הגיס שלי היה אחראי על מחסני אוכל ומזון של הצבא הפולני. אז בשבילו למכור קרון עם קמח או קרון עם סוכר או דברים אחרים זו לא היתה בעיה גדולה. את הסחורה לקחו מהגרמנים (...). והוא היה מוכר זאת ליהודים, לפנחס פנטורין, או לקובלאים כאלו. זה לא היה חוקי. אני כמובן לא התעסקתי בדברים כאלו. בשביל מה? מה שרציתי השגתי בדרך אחרת. חצי שעה לפני החופה קנו לי שמלה. יש לי צילום של החופה שלי. באותה תקופה השתחררתי מהצבא האדום היות ובית החולים שדה התפרק. בני הזוג רצו שאסע איתם למוסקווא, לא רציתי. הייתי לי דודה ברוסיה, אחות של אמא שלי, שהייתי בקשר איתה. בדואר קובל לאחר המלחמה מצאתי מכתב שלה. ידעתי שהיא עומדת לחזור לפולניה והיא היתה קרובה לי יותר מבני הזוג מבית החולים. לא היה אז שיקול של ציונות, של עלייה לארץ ישראל. מי ידע על כל זה? לפני המלחמה הלכתי ללמוד בגימנסיה "תרבות" רק בגלל האנטישמיות. לא היה לי נוח לשמוע הערות אנטישמיות, רציתי לברוח מזה, ללמוד ב"תרבות", לנסוע לפלסטינה וללמוד באוניברסיטה. לא, לא הייתי ציונית, הבית שלי לא היה ציוני. הבית שלנו אמנם היה בחצר של הקן השומר הצעיר, אבל ההורים לא הרשו לי להצטרף לשום תנועה. האבא לא היה שייך לשום זרם בקובל, היה ספורטאי באגודת "חשמוניאה", היה שחקן טניס.

כשהייתי בקובל במסגרת הצבאית הייתי בבכובה. אני והאח של משה והיה אחד שפ'ה שיכמן, אדם מאוד מעשי, שהיגר לקנדה והיה לאדם מאוד עשיר, בעל מפעלי שימורים. בקובל נדמה לי ששחרר בבהמות. כשהכרתי אותו לאחר המלחמה הוא חזר מרוסיה, היה קצין ברוסיה. אחר כך פגשתי אותו בגרמניה, הוא חיזר אחרי אטל פולישוק, אחותה של מלה. כמעט והתחתנו, משהו שמה נשבר. והיה איתנו גם פנחס פנטורין, הייתי הבחורה היחידה בקבוצה וכולנו נסענו לבכובה. זה היה כחודש, חודשיים לאחר שחזרתי לקובל. גם אבא של זו ששלחה לי את הקלטת מארצות הברית היה איתנו (קלטת ביקור בקובל בסביבות שנת 2000 וראיון עם עדת שמיעה לטבח בבכובה. הקלטת נמצאת בארכיון קובל). לקחנו מעדר לחפש את מקום הקבר.

(הערה לתשומת לבכם: התיאורים בקטע הבא קשים!)

בבכובה שאלנו את הכפריים היכן המקום שהרגו יהודים והם הצביעו על המקום בערך. מרחוב בריסק פנינו ימינה לכיוון גורקה, לבניינים של הצבא. אחרי גורקה הבנו שפה זה המקום. היו שם חולות ובורות. בורות וצמחייה. האדמה הייתה בצבע צהוב-חום. לא בהיר ולא ממש חום. התחלנו לחפש בכל המגרש הענק. פתאום אני, נועצת רגל באדמה ורואה עצמות. קראתי לחברה והתחלנו לחפור. עם החפירה לעומק החול הצהוב היה לחום ומחום הפך לאפור ומאפור לשחור. זה כנראה עקב הספיגה של הריקבון, של הדם, אני לא יודעת. אחר כך הגענו עד לגופות. חפרנו כמטר לעומק. אולי פחות. עצמות היו מפוזרות בשטח, לא ממש גופות. הסתכלתי – כן – הסתכלתי... גוף של בן-אדם, בשר שחור. לא, לא היו לי סיוטים בלילות מזה. אל תשכח שהייתי לפני זה במאיידנק. אחרי השחרור הייתי בסביבת לובלין. מחלם נסעתי ללובלין עם החברה שלי ושם ביקרתי במאיידנק, אז מה, לא ראיתי גופות? הן היו מונחות בתעלות, כמו שרואים בטלוויזיה. לא ראיתי את כל הגוף,

רק חתיכת בשר... הגענו עם מעדר ונתקלנו בבשר של בן אדם. לא היו בגדים. סגרנו את זה, את הכל. אספנו כסף וקנינו חוט תיל וחזרנו שוב לשם וגידרנו. זה הכל, יותר לא נסעתי לשם. זה היה בשנת 1945. אני מניחה שלפנינו אף אחד לא היה שם. **אשקה גרינבלט** הגיע אחר כך. כשהוא הגיע כבר לא היינו בקובל. כנראה המקומיים גנבו את הגדר אם לא היתה גדר כשהגיע. הגדר תיל הייתה כלום, כדי להשקיט את המצפון שלנו. לא, לא התפללנו שם, לא היה אף אחד דתי בינינו. לא, לא הלכנו לשאול פרטים את הכפריים של כפר בכובה, מה יש לשאול. מסתבר גם שהגויים האלו לא היו שמה בזמן הטבח. על פי הקלטת שמסרתי לכם הגרמנים הוציאו את כל הכפריים מבכובה שלא יהיו עדים. במקרה ילדה קטנה נשארה בכפר שמספרת בקלטת. כל התאריכים שהכפרייה מדברת עליהם מתאימים לתאריכים בו נלקחו שארית היהודים מקובל. אני יודעת שההורים שלי נמצאים שמה ולא בבית הקברות החדש. רק לפי העדות הזו אני יודעת לאן לקחו את הורי...

שאלה: יש לך מושג איך הושמדו יהודי הגטו הראשון (האקציה הראשונה)?

דורה: כן. לקחו אותם ברכבות. בשתי האקציות לקחו את היהודים ברכבות.

שאלה: אבל המרחק די גדול לתחנת הרכבת בקובל ומפסי הרכבת של בכובה ליער.

דורה: אז אולי עשו זאת במשאיות, לקחו אותם במשאיות לרכבת. אני לא ראיתי את זה. אני יודעת רק שאת הביגוד שהביאו משם (מאתר ההשמדה) הביאו במשאיות. צריכים לקרוא מה שקסנר מספר. הוא בטח העיד על כך. אני חושבת שהיהודים הובלו ברכבת היות ואז, כשישבתי על הגג בבית המלון, כל הזמן שמעתי תנועה של רכבות. תנועת רכבות ללא סוף...

שאלה: למה לא ביקרתם בבית הקברות החדש שגם שם הושמדו מאות יהודים?

דורה: לא יודעת. אני לא חושבת שמישהו הלך לשם. הבן דוד מארה"ב הלך לשם לפני כחמש שנים. הוא אמר שעומד שם מבנה וכשהוא בא בטענות על כך, השלטונות אמרו לו שאם מי שהוא רוצה הם יסכימו להוציא את כל העצמות של האנשים.

שאלה: היית בקובל חצי שנה, האם יצאתם לראות מה קרה באזור?

דורה: לא. אפילו לא הלכתי לבדוק את הכפר בו הסתתרתי בביודעם. לא חשבתי על הזה ואם כן חשבתי, אז כנראה פחדתי ללכת לשם. פחדתי מהאוקראינים. קובל היתה מאוכלסת לאחר המלחמה, אין לי מושג כמה היו. לא הסתובבתי כמעט בקובל, נפגשתי רק עם פטה פנטורין ועם סימה, גם **בבה לברטוב** היתה בקובל, גם היא היתה מוסתרת בקרבת קובל בזמן המלחמה. היתה בקובל רשות שלטונית, הוצאתי אז תעודה מהם, לפי העדות של פטה פנטורין קבלתי תעודה שהייתי אזרחית קובל לפני המלחמה. אמר להם שזוכר אותי עוד מאז שישבתי על סיר... הדואר פעל בקובל, לא התעניינתי מה עוד פעל בקובל.

בבית הכנסת הייתי פעם אחת. הייתי אולי 10 דקות וברחתי. זה הפחיד אותי, כל הכתובות האלו. זה היה כשעבדתי בבית החולים. לא זוכרת אם הלכתי לשם לבד. הפחידו אותנו הכתובות הקוראות לקחת נקמה. הרבה אנשים מהכתובות הכרתו. לא היה לי טוב על הנשמה. לא זוכרת על מצב בית-הכנסת, אבל לא היו בו שינויים גדולים, אולי הוציאו דברים. את בית הכנסת הכרתי מימי החגים, טכסים עם תלמידי בית הספר.

הכתובות היו על הקירות מסביב. הלכתי לאורך קיר אחד, זה הספיק לי. זה היה מאוד מאוד קשה לראות את זה. מבנים אחרים בעיר? המכבסה שלנו לא היתה, הבניין של **גולדשטיין** כן עמד בוורשבסקה מול רחוב (נובו) קוליובה, הבית היה ליד המכבסה שלנו. הבניין של גולדשטיין שימש כמוסד כלשהו. ליד זה עמד המלון שהסתתרתי בו. עכשו אני אפילו לא יודעת אם המלון עמד אחר המלחמה, הוא היה עשוי עץ, כנראה שלא שרד. האמת שהעיר היתה די הרוסה. דווקא בעיר הישנה נשארו על כנם יותר מבנים. אולי בגלל זה הבית חולים היה ממוקם בעיר הישנה. בית ספר מושציצקי? לא זוכרת אם שרד. הכנסייה הפולנית, זו שברחוב פומניקובה, לא היתה. זו היתה חתיכת כנסייה... ראו אותה עשר קילומטר מהעיר, רק גל אבנים נשאר ממנה, היא קרסה, היתה הרוסה בצורה מוחלטת. הבית מרקחת של פרידריך שבוורשבסקה נשאר. כשצפיתי בקלטת של בן הדוד מארה"ב לא זיהיתי את העיר כיום. היא נראתה אחרת לגמרי לאחר המלחמה. כשהגעתי לאחר המלחמה ברחוב וורשבסקה כבר לא היו הריסות. כיום אני זוכרת טוב את העיר שלפני המלחמה, לא את העיר ההרוסה של אחר המלחמה. ...

17.1.2004

אל מנהלי מדור "חסידי אומות העולם", מוסד "יד ושם" ירושלים

שלום רב לכם,

במהלך לקיחת עדות שערכנו לאחרונה עם אחת מהניצולות של העיר, דורה גודיס, עלה שמה של משפחה פולניה (משפחת ריטקובסקי) שהתגוררה בכפר אוקראיני קטן בסמוך לעיר קובל, שדאגה להסתיר את דורה ללא תמורה. לדעתה של דורה ומהתרשמותנו אנו, מגיע למשפחה זו להשתייך למשפחת "חסידי אומות העולם". בהמשך אנו מצרפים את קטע הראיון המתייחס לנושא. באם תבקשו נעביר לכם חלקים נוספים ממהלך העדות. נודה לכם אם תתקשרו לדורה גודיס לקבלת פרטים הנדרשים לכם לבדיקת זכאות המשפחה להחשב כחסידי אומות העולם. נושא זה חשוב מאוד לניצולה ולנו, כארגון העיר שהושמדה.

בכבוד רב,

הנהלת ארגון יוצאי קובל

YAD VASHEM

יד ושם

The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority

ירושלים, כח' בשבט תשס"ו
26 בפברואר 2006

לכבוד
גב' דורה גודיס
חברון 21
בני ברק 51427

שלום רב,

תנדון: RUTKOWSKI LUDWIG ואשתו – פולין (10668)

הוועדה לציון חסידי אומות העולם דנה בישיבתה מיום ה- 18.12.2005, בהצעה להכיר בנ"ל כחסיד אומות העולם.

לאחר דיון ממצה במקרה זה, החליטה הוועדה שהנתונים בחומר שהובא בפני הוועדה אינם תואמים את הקריטריונים להענקת תואר חסיד אומות העולם.

יחד עם זאת, החומר שהובא בפני הוועדה הוא בעל חשיבות היסטורית להבנת השואה, ובשם הוועדה אנו מודים לך על העמדת חומר זה לדיננו.

בכבוד רב,

ד"ר מרדכי פלדיאל
מנהל המחלקה לחסידי אומות העולם

עוד על הכתובות בבית הכנסת הגדול בקובל:

מפעל יוסלה כרמין לתרגום עדויות - קיבוץ מגן

M/49/1644	מספר ב"ד ושם:
HAMMER HENoch - המר חנוך	מוסר העדות:
KRAKOW - נולד בקרקוב	
1913 בשנת	
DRUCK - דרוק	רושם העדות:
המכון ההיסטורי היהודי וורשה	מקור המסמך:
ZIWARZAWA	
כתובות שנמצאו על קירות בית	מועד ומקום הארועים:
כנסת בקובל - KOWEL	
פולנית, יידיש, עברית. 2 עמודים.	שפה ומספר עמודים:

הדסה ויזנברג	המתרגמת:
ברכה לב-קבוץ חצרים-יולי 1999	הדפסה:
עדנה ורבר-קבוץ חצרים-יולי 1999	הגחה:

- עדות -

המר חנוך נולד ב- 1913 בקרקוב. עד למלחמה התגורר בקרקוב, קלברייסקה 57 -
KALWARYJSKA. בזמן המלחמה היה ברוסיה. כעת מתגורר בקרקוב - קז'ימירזה וילקיג' 119
- KAZIMIERZA WIELKIEGO -

רשם דרוק:

גטאות: כתובות על קירות בבית הכנסת בקובל - KOWEL.
מוסר העדות מציג אוסף של רשומים על קירות בית כנסת בקובל מהתקופה של הכיבוש
הגרמני שנרשמו בין ה- 21 במאי 1942 עד ספטמבר 1942. מוסר העדות ביקר בבית הכנסת
כשחזר מרוסיה והעתיק מהקירות חלק מהכתוב. לא הספיק להעתיק את הכל בגלל ההרס
והרישום הלא ברור וגם בגלל חוסר זמן.

1 - בסיה ומגדה - BASIA I MAGDA, כל כך רוצות לחיות, אבל לא נותנים. אנו מבקשות
רק נקמה, נקמה.

2 - אפשטיין - EPSZTAJN. אלוהים ינקום. 12/9/1942.

3 - מושקו וגיטלה - MOSZKO I GITLA. נפרדים מהמוהיקנים היהודים האחרונים.

4 - בעד דם החפים מפשע, בעד דמעות האמהות והילדים. טרגדיה שלא היתה כדוגמתה
בעולם! אלוהים יקרו! לא נשתוק! מבקשים נקמה!

5 - אני הולכת למות חפה מפשע ביחד עם בני פורטנג הנזך - FORTGANG HENECH -

קייטל - 4/9/1942 KEITEL.

6 - (כתוב ביידיש) בעלי היקר אם תישאר בחיים ותזדמן לבית הכנסת שתדע, כי אשתך ביילה ובתך היפה והנבונה חיקלה חייבות ללכת מוקדם מדי למנוחת עולמים.

ריידמן - RAJDMAN 3/9/1942.

7 - סוניה פינקלשטיין - SONIA FINKELSTEIN עם בתה רבלה פינקלשטיין - RIVELE הבת של חורט המצבות הובלו למוות ב- 5/9/1942. בנוסף נכתב: את הכתוב כאן קרא

בנה של אחותך מייר גלנץ - MAJER GLANC.

8 - אני כותבת בפעם האחרונה לפני המוות. אם מישאו יישאר בחיים שיזכור את גורל אחינו. אני שלוה בצורה מוזרה. למרות שקשה למות בגיל 20.

9 - אימי היקרה! לא היתה אפשרות של הצלה. הביאו אותנו מחוץ לגטו. עלינו למות מוות נורא. אנחנו מצטערים שלא יכולים להיות ביחד אתכם. איני יכולה לסלוח לעצמי על כך. אני מזדה לאימא על כל המאמצים. אני מנשקת אותך הרבה הרבה פעמים. סלחי לנו על כל הצרות שלא פעם גרמנו לך. דובציה קגן -

DOBCIA KAGAN.

10 - אריה לייב בר יצחק צבי ליברמן - ARIE LEJB BAR ICCHAK ZVI LIBERMAN מבריסק -

BRISK - ואתה בת הרב אדוננו, מורנו ורבנו מכ"ר הרב צבי מורגנשטרן -

MORGENSTERN רבה של קוצ'ק - KOCK, היה בזמן ראש השנה ועבד בד' של עשרה

ימי תשובה. בקש שיודיעו לבריסק - BRISK לילדים של החתן הרב יעקב ברון -

BRON, שיגיד אחרינו קדיש וישמור על אזכרה כל שנה.

11 - אני כותב את המלים בדמעות ואיני יכול יותר לחיות.

12 - תשכח ימיני אם אשכח את הטרגדיה של יהודי פולין. אליהו (עברית במקור).

הכתובות נכתבו בעפרון או נחרתו במכשיר חד, סיכה, מסמר, גפרור וכד'. בית הכנסת משמש עכשיו כמחסן תבואה סובייטי.

בבית הכנסת רוכזו יהודים שמספרם היה כשניים עשר אלף איש. מכאן הם הובלו למוות במשך שנת 1942.

חתימה: המד

פסח רויטר-אסיר ציון

שיחה ועריכה: צבי רז 7.5.06

על פסח שנולד בפורים:

הורי מקובל ומלודמיר, תמיד חיו בני המשפחה בסביבה זו. אני נולדתי בקובל בשנת 1919, אך רשמו אותי כיליד 1920 היות ובאותה תקופה הרוסים נכנסו ויצאו מקובל מספר פעמים. רשמו אותי רק כשבאו הפולנים אחרי הגרוש הסופי של הרוסים וקובל הפכה חלק מהמדינה הפולנית. נולדתי ב-19 למרץ, בפורים וקוראים לי פסח... לאמא היו 2 אחיות ולחן לא היו ילדים, שמי ע"ש סבתי ששמה היה פסיה וממנו נגזר שמי פסח.

על המשפחה והבית:

היינו 3 ילדים בבית ואני הבכור. היתה לי אחות בשם פייגה שנולדה בשנת 1923 ואח מנדל שנולד ב 1934. שמות ההורים יוסל ופרל, כל בני המשפחה נספו בשואה. כשחזרתי לקובל לאחר המלחמה הגויים סיפרו לי שאבא היה בחיים עד יום לפני גמר המלחמה. הם סיפרו שראו את אבא שלי, הוא הסתתר אצל גוי אחד. חי בארץ קובלאי שמו למיטב זיכרוני אליעזר גרושקה שהיה פרטיון, הוא אמר לי שסיפרו שאמא שלי בכתה והתאבלה עלי כשסיפרו לה שהרגו אותי לאחר שנמלטתי מקובל... לפני הכיבוש הנאצי והסובייטי אבא מכר פרות וסוסים, היה סוחר בהמות. בנוסף לכך היה שוכר אצל הגויים חלקת אדמה ואחרי גידול התבואה של הגויים, אבא גידל בשדות שלהם תפוחי אדמה. המצב הכלכלי של המשפחה היה בינוני, רמת החיים היתה סבירה. היה לנו בית פרטי משותף עם עוד שכנים, משפחת בנדר, (או בינדר), שהיה סנדלר וביתו הוא עבד. הבית שלנו היה בנוי מעץ. שלושה חדרים היו לנו בבית, ישנתי עם האח בחדר אחד. בחצר שלנו היו שתי פרות, סוס ועז. הסוס עם עגלה שימש להבאת תפוחי האדמה מהשדה העירה. והיו לנו גם תרנגולים ותרגולות. אבא התעסק עם הפרות, אמא עם התרגולות. "המקרר" הביתי שלנו היה בור שחפרו באדמה, ליד מדרגות הכניסה לבית. את המים לצרכי הבית הביאו מהבאר. היה יהודי אחד, פרץ שמו, שהיה מביא לנו את המים, הוא היה קצת לא נורמאלי. את המים שהביא בדליים, שפכו לתוך חביות שהיו ממוקמות בבית. המים היו לבישול, לשתייה, לכביסה. לכל משפחה היה מחוץ לבית תא שירותים. לא היתה לנו אמבטיה. היינו הולכים פעם בשבוע לבית מרחץ. בית מרחץ היה ברחוב קוליובה. בשבת בבוקר הלכתי למקווה. לא גידלנו ירקות ופרות בחצר שלנו, קנינו זאת. יום חמישי היה יום שוק ליד ביתנו, שם מכרו הגויים ירקות. היהודים מכרו בשוק דגים, בשר ולא ירקות ופירות. גרנו ברחוב פומניקובה מספר 26. בסביבה היה שוק של איכרים עם סוסים וירקות ודובדבנים ופירות אחרים. ליד הבית שלנו היה מושב זקנים, ממש מול הבית. אבא היה הגבאי של בית הכנסת שהיה בתוך מושב הזקנים.

על ימי הנעורים בקובל:

סיימתי את בית הספר העברי-פולני, את "תרבות". כשהגעתי ארצה ידעתי עברית. לבוגרי "תרבות" לא היו הרבה אפשרויות להמשך הלימודים. למדתי כדי שאדע את השפה העברית. בערבים למדתי בשיבה. האבא ביקש, מה שאבא ביקש עשינו. כבוד המשפחה היה דבר ראשון במעלה. גם אני התפללתי בבית הכנסת. אבא קנה עבורי את ההפטרות, שילמו כסף עבור זה. קיבלתי כל חודש הפטרה בבית הכנסת. אבא היה גבאי בהתנדבות. בית כנסת היה קטן, המתפללים היו אנשים מחוץ למושב זקנים. כן, הטיפול במושב הזקנים היה בהתנדבות. מושב הזקנים היה ממוקם בשני בתים צמודים ברחוב פומניקובה, לא רחוק מהכנסייה הפולנית. לא, לא שיחקתי כשהייתי קטן, לא נתנו לי. במה לשחק? היינו עושים כדורגל מסמרטוטים ומשחקים, עם השכנים. לא, לא היו הרבה פעילויות בבית הספר. אני הייתי הולך לראות את החשמונאים. לא הייתי פעיל. רק פעם אחת התרחצתי בטוריה. ההורים לא הרשו, עד היום אני לא יודע לשחות. הייתי ב"חלוץ הצעיר" שהיה ממוקם בפבריצנה. גם תנועת "פרייהייט" (דרור) היתה בפבריצנה. היו 2 בתי ספר תיכון בקובל. "קלרה" ו"תרבות". "תרבות" היה ליד הטוריה, לא רחוק משם. הייתי הולך ברגל כל יום. זוכר שהלכנו עם סרטים על החולצה: "דבר עברית". היתה לי מחשבה לעלות ארצה, אבל איך יכולתי? בגילי אף אחד לא עלה. בקובל היתה הכשרה של החלוץ הצעיר. לא הייתי בה, הייתי צעיר מדי. היו לי שם חברים חיים שר, איציק שר. הם נפטרו.

שמרנו על המסורת, בטת. בתי מרזח בקובל! לא הכרתי דברים כאלו, הייתי רחוק מדברים כאלו. הלכתי כל הזמן עם כובע על הראש. בלי כובע אף אחד לא הלך. יהודי הולך בלי כובע!... גם ב"תרבות" המשכתי להיות דתי, נגיד שכן... בבקרים הלכתי להתפלל, בגלל אבא. הכל היה כשר בבית, שמרנו על השבת, לא נסענו חס וחלילה. לא זכור לי יהודים שמכרו חזיר, היתה בקובל חנות גדולה של גוי. אני זוכר שבמזריץ' מכרו בשר חזיר. בקובל היה יהודי ממזריץ' שקראו לו "משה חזיר" רק בגלל שהגיע משם. כל אחד היה סוגר את החנויות בשבת, כשיצאת ברחוב וורשבסקה ראית ששבת ירדה על העיר. היה אחד שטיימן מבולט שהיה ספר. אצלו החנות היתה פתוחה בשבת, פתוח לא לגמרי, רק חצי דלת...

הרוסים באים:

כשהרוסים נכנסו היה שקט בעיר. כחודש-חודשיים אחרי שהרוסים נכנסו לקובל התחלתי לעבוד בתור חרט. כשגמרתי את התיכון (עוד בתקופה הפולנית) התחלתי ללמוד את המקצוע בערב ואחר כך בבוקר. לאחר שסיימתי את בית הספר אבא שלי אמר לי: תלך ללמוד מקצוע, שלא תדקק לו... אבא שילם לבעל המלאכה 300 דולר, המורה היה שמולצקי הוא היה המורה לחרטות שלי. הוא היה שיכור, גוי פולני, הוא לא היה אנטישמי, רק שיכור. עם שמולצקי עבד גרמני בשם ליברנט שגם הוא היה שיכור. הכוונה כל הזמן שיכור, כל היום. רק כאשר הוא שתה הוא היה מסוגל לעבוד... הוא עבד טוב. באותה תקופה ייצרו וחרטו הכל בידיים, לא כמו היום: אוטומטי ופנטים. השיכור עבד וייצר מדויק, בידיים הוא הרגיש את החומר. הוא לימד אותי תוך כדי עבודה. הייתי החניך היחיד, בית מלאכה קטן. אחר כך הצטרפתי לקבל תעודה והלכתי לבחינות. לא בחינות בעל פה, בחינות מעשיות. עברתי אותן. התחלתי לעבוד במוסך מבדוק קטרים בסוף רחוב סטרה קוליובה, הייתי חורט את גלגלי הרכבת. היתה אנטישמיות בתקופה הפולנית, אך לא זוכר מקרים ספציפיים. בתקופה הרוסית האנטישמיות פחתה: הפולנים, האוקראינים פחדו מהשלטונות. אני זוכר בקובל את בית החרושת לסיגריות שהיה ממוקם בצומת פבריצ'נה-וורשבסקה. ומי הראשונים שהלכו לעבוד במשטרה כשהגיעו הרוסים!- הפושעים. הכוונה לפושעים גויים ויהודים. היו בקובל פושעים יהודים, גנבים, נוכלים ועוד איך... הם הלכו להיות קציני משטרה. בקובל היו יותר פושעים יהודים מפושעים גויים. הפושעים שהיו לשוטרים נכנסו לבית החרושת לסיגריות, למחסנים וגנבו את הסיגריות והשלטונות הרוסיים תפסו אותם. לא ידוע לי שהרוסים הוציאו להורג יהודים, לא התעניינתי בפושעים. היו אצלנו יהודים קומוניסטים: **ורבה ושפילמן** שבני המשפחה שלו היו קומוניסטים שישבו בבית הסוהר בתקופת הפולנים. הם שוחררו עם כניסת הרוסים.

הבריחה מהעיר

המלחמה התחילה ב-26 ליוני 1941. את היום הזה אזכור עד מותי, עזבתי באותו יום את קובל. עזבתי את קובל עם הצבא. זה היה היום האחרון של קובל, הרגשתי שזה הסוף. יצאנו האחרונים מקובל, ברכבת האחרונה. עבדתי במבדוק הרכבת וכך יצאנו את קובל ברכבת משא. אלו מהעובדים שרצו הצטרפו לרכבת. לא היו בדרך כלל יהודים בין העובדים. איך נפרדתי מההורים? לקחתי את הפעקעל וברחתי... ההורים אמרו לי: תצא, אולי אתה עוד תחייה. הם ידעו שזה הסוף. האחות והאח נשארו בבית, כן... ברכבת נסעתי עד קייב. הרכבת היתה בעלת קרון אחד בלבד, לא היו עליה הרבה אנשים, רובם היו בה בעלי מקצוע. לא לקחנו איתנו שום מכוונות או ציוד, שום דבר. הגענו ישר לקייב, ללא עצירות בדרך. היתה לי תעודה של פועל, עובד, השלטונות הרוסיים לא עשו צרות, לא לא.

נהג קטרים בצבא האדום

מקייב שלחו אותנו לצבא האדום. גייסו ושלחו אותנו לבוז'לוק (בסיס מיון). האם הסכמתי לגיוס? היתה לי ברירה: לברוח! לאן. אף אחד לא ברח. הייתי בריא וכשיר לשירות. התחלתי לעלות על קטר. הייתי סגן הנהג בסביבות שנה. אחר כך קיבלתי דרגות קצונה. אלו היו רכבת של הצבא. היינו נוסעים לחזית, לשם הביאו תחמושת ובחזרה לקחנו את החיילים הפצועים. הגרמנים הפציצו אותנו כמה פעמים. גם אני נפצעתי פעמיים. נפצעתי מרסיסים ומהבומים האלו (פגיעה באוזניים). שכבתי בבתי חולים. אני לא אשכח את זה: שכב לידי, אחד שהיה כמו מת. בא רופא אחד סגן אלוף ובדק אותנו. הרופא ביקש שכולנו נצא החוצה, הוא לקח אקדח וירה ליד האוזן של החולה. החייל היה כנראה בהלם, אחרי זה החזירו את החייל לקרב. לא הסתכלו אז מי יהודי ומי לא. לא פגשתי בזמן השירות בדרך כלל יהודים, וכמובן גם לא קובלאים. לא הכרתי אף אחד. היתה מלחמה. היינו בחזית, גם העורף היה קרוב לאזור הקרבות, 30, 50 ק"מ מהחזית. נהגתי הלוך וחזור, הייתי לנהג קטר, לשם כך הייתי חייב להיות קצין. הייתי מצוייד

בנשק אוטומטי. הייתי בצבאו של ז'וקוב. קודם לכן שרתתי ביחידה של רוגוזובסקי. היינו באזור אוקראינה, הגענו לסרנה, אני זוכר ששמה הגרמנים זרקו פצצות על הרכבת. ראיתי שם איך האנשים בוערים ונשרפים. השליכו על הרכבות פצצות מקדימה ומאחור עד שהרכבת נתקעה על הפסים. אני זוכר שעבר אחד כשהרכבת החלה לנוע, אשה אחת החלה לצעוק ברוסית: "הרכבת יצאה, הרכבת יצאה". תפסו אותה, היא היתה מרגלת. עבדה בשביל הגרמנים, הרגו אותה במקום. באחת הפציעות נשרפתי. אחר כך שכבתי בטשקנט ארבעה חודשים בבית חולים ולאחר מכן חזרתי חזרה לחזית. כדי להיות נהג קטר כמובן עברנו קורסים. ידעתי לא רק לנהוג בקטרים, אלה גם לטפל בהם. זו היתה רכבת שפעלה על פחמים. היה חייל מיוחד הממונה על הכנסת הפחמים. צמוד לקטר היה עוד קרון בו היינו יושבים, אוכלים, נחים. לא היה מחסור באוכל, לא לא. לא נתקלתי במקרים שביקשו מאיתנו אזהרות לתפוס טרמפ על הרכבת, או אזהרות שנתפסו נוסעים בגניבה. היו לי סגן נהג וזורק הפחמים, הצוות היה מתחלף כל 8-9 שעות. נתנו לנו לנות. החיים לא היו נוחים, היו "ככה-ככה". היו נהגי קטרים שנהרגו, כן, בהחלט.

הניצחון על הנאצים

לקראת סוף המלחמה הגעתי עם הרכבת לברלין. חתמתי על הרייכסטאג את שמי. בברלין פגשתי קובלאי, חיים שר שאשתו היא סוניה. זה היה ב-8 במאי, ב-8 בערב. הוא הלך לחפש "דברים" בברלין. אמרתי לו: מסוכן, תישאר פה. הוא לא נפצע במשך כל המלחמה, אבל בברלין כשהמלחמה הסתיימה הוא קיבל כדור בראש ונהרג במקום.

חזרה לקובל

המשכתי לשרת בצבא האדום עד שהגעתי לקובל. קיבלתי אישור להגיע לקובל, הייתי אזור פולני. שחררו את החיילים הלא רוסיים. לא זוכר אם קיבלתי כסף כששוחררתי. במהלך השירות קיבלתי שני אותות הצטיינות שאת שניהם זרקתי לפני שעזבתי את פולין. חזרתי לקובל בתקווה למצוא שם מישהו. שום דבר לא ראיתי בקובל. הייתי בבית שלי ברחוב פומניקובה. הייתי לבוש במדי הצבא האדום, מדי קצין, קפיטן. נכנסתי לבית שלי ושאלתי שם "מי גר פה?" אשה ענתה לי: "אני". שאלתי: "מי גר פה קודם?", "לא יודעת", אמרה האוקראינית. שברתי את כל החלונות של הבית. הרשויות בעיר לא פעלו אז: לא היה ממי לבקש בקובל תעודות ואישורים. לא היה שם שום דבר. רק בתעודה של הרוסים היה מצוין שאני יליד קובל. הייתי בקובל כשבוע, ישבנו ברחוב בריסק. פגשתי שם שני יהודים מלובומל. ישנתי אצלם עם עוד כמה קובלאים. הקמנו גדר סביב בית הקברות. את הגדר עשיתי עם שני היהודים מלובומל. עשינו גדר חלקית, לא סביב הכל, זה עלה הרבה כסף. ואז עזבתי את קובל. זה היה בתחילת הקיץ. את הברות (הרצה) אני ראיתי. לא ראיתי שם מצבה, או עמוד מעץ. שבוע הייתי בקובל ואמרתי לעצמי שלא רוצה יותר לראות את קובל...

בשירות ה"בריהה"

לפני זה, ב-1944, תפס הצבא האדום 17 באנדרים, אלו כנופיות של אוקראינים שרצחו יהודים. הרוסים תפסו אותם והם נידונו לתליה. נחשבו כאויבי העם הרוסי. אמרו לנו שמי שרוצה יכול ללכת בהתנדבות לתלות אותם. אני ועוד חבר בשם מישקה הלכנו ותלינו אותם... משם הגעתי ללודז'.

בלודז' עבדתי בהתחלה בבית חרושת בתור חרט. אחר כך עבדתי שם עם אהרון, אח של מוטלה קפצ'וק. אהרון הגיע מהארץ. שליח מהארץ, ארגן את ה"בריהה". עבדתי יחד עם אלתר צוקרמן ושולס קולובסקי. הלכתי להציל ילדים יהודים במסגרת ה"בריהה". היינו שייכים ל"דרור" שהיה פעיל בלודז', נדמה לי שהיה ממוקם ברחוב סולומסקה 2. הגוינט העביר כספים אותם שילמנו לפולנים כדי להוציא את הילדים. אני הצלחתי להוציא 3-4 ילדים. עבדנו שני אנשים כצוות. קיבלנו כתובות של גויים שאצלם היו ילדים יהודים. אז ב-1945-1946 זה היה בתקופת הפוגרום מקילצה (רצח יהודים בידי האספסוף הפולני). חיפשנו דרך הגוינט ילדים יהודים במלניצה, הולוב, לובומל, עיירות ע"י קובל. פעם אחת חילצנו ילד בכוח: אמרו לנו שיש בהולוב ילדה אחת אצל גויה. בת של רועה צאן עיוור. הילדה (היהודיה) שהיתה בת 10 אמרה לנו בפולנית: יהודים מסריחים, אני ליהודים לא אלך. דרך הגג נכנסנו והוצאנו את הילדה. הביאו אותה ארצה, זה היה בשנת 1946, אין לי מושג היכן היא היום.

באזור פוזנן שבפולין הברחנו גם קצינים יהודים, חיילים בצבא האדום. נתנו להם בגדים אזהריים והברחנו אותם דרך צ'כיה עם תעודות מזויפות. גם אהרון קפשווק עשה אותה עבודה, אבל במקום אחר. יהודי אחד הלשין עלי. כ'בקה זה שם משפחתו. השלטונות הפולניים תפסו אותי. אשתי שכרה עורך דין גוי, היא קבלה את הכסף ממארגני הבריהה. באתי למשפט והתנהגתי כאילו שאני מטומטם: לא זוכר, לא יודע, אנאלפבית. נתתי שאלות לעורך דין שישאל אותי אבל הוא אמר שלא צריך. ראיתי שזה הולך להיות לא טוב. הרמתי שתי אצבעות ואמרתי שאני לא

רוצה את העורך דין הזה. ואז הגיע עורך דין יהודי בשם ליפקינד. היה משפט וקיבלתי מאסר של שמונה שנים. זה היה הרבה, הוכיחו שאני אשם. קודם לכן הפולנים לקחו אותי לחקירות. חקירות כל הלילה. שום דבר לא עזר לי (בגזר הדין), גם לא ששרתתי כקצין בצבא האדום וקיבלתי ציונים לשבח. האשימו אותי שעבדתי בריגול, האשמה היתה שהברחתי קצינים יהודים לישראל. בכלא ישבתי רק שלוש שנים. ישב איתי בכלא קצין גבוה משרות הביטחון הפולני. אמרו שהוא שיתף פעולה עם הגרמנים ונידון לחמש שנות מאסר. היינו כמו שני אחים. התברר שזה שהלשין עליו הוא היה זה ששיתף פעולה עם הנאצים... כששחררו אותו הוא אמר לי: פסח, אני אעזור לך. אני מאחל לכל יהודי שיושב בבית הסוהר ברוסיה שיהיה כמו האיש הזה, סימייה. הסתדרתי בבית הסוהר, הייתי מנהל עבודה, אחראי על קניית אוכל, סיגריות. לא היה לי רע בבית הסוהר. קצין בבית הסוהר בשורות הביטחון היה יהודי שאמר לי: תאכל שתי סיגריות, תקבל חום ואני אמליץ שיתנו לך לצאת לחופש על תנאי. ביום שני ושבת תצטרך לבוא למשטרה לחתום. כשישבתי בכלא הישראלים עזרו לאשתי שהיתה מטופלת בילד קטן.

הביתה

לאחר שהשתחררתי, ביום שבת אחד, קיבלתי תעודת זהות על שם רויטמן, לא רויטר. בשבת הלכתי להחתים במשטרה באותו ערב ירדתי ממדרגות הבית להזמין טכסי. הלכו לקראתי שני בלשים ששאלו אותי איפה גר רויטר, אמרתי שאני לא יודע. למזלי זה היה בניין גדול ובדלת הראשונה גרה אשה עם תינוק, היא גרה במקום רק כמה ימים. שאלו אותה איפה גר רויטר והיא אמרה שפה לא גר רויטר. בבוקר יום ראשון באתי לאשתי ואמרתי לה: מניח, חיפשו אותי מהמשטרה ואני בורח מכאן. עזבתי את הבית, נסעתי לבד, הבן היה אז כבן 3 שנים. נסעתי עם מזוודה קטנה. נתנו לי מקום בתא עם 3 אנשים, הייתי הרביעי. זרקתי את אותות ההצטיינות שקיבלתי בצבא האדום, פחדתי שיעשו עלי חיפוש, גם את מדלית הזהב זרקתי. על גבול פולניה ציכיה נכנס לקרון סמל וקצין לבדיקת תעודות. לקחו את התעודה שלי והסמל הצביע עלי ואמר: זה הוא! שאלתי מה קרה והוא אמר: "מה אתה לא יודע? קח את הדברים שלך ובוא". אמרתי לעצמי: "תפסו אותי, אין מה לעשות". שאלתי שוב: "מה קרה פה?" והם אמרו: "היית צריך לנסוע במחלקה הראשונה, למה אתה נוסע במחלקה השנייה?...". נרגעתי ואמרתי: "זה תשאלו את אוביר" (חברת נסיעות) ואז נתנו לי ללכת. מציכיה נסעתי לשבדיה ברכבות ומשם עם אוניה לחיפה, לישראל.

אני התחתנתי בפולניה נישואים דתיים אצל הרב מורנו. כשהגעתי ארצה ביקשתי ממנו שייתן לאשתי אישור שהיא אשתי כדי שתוכל לעלות ארצה. הוא לא רצה לתת וכשהוא עלה ארצה קיבל ממני על כך מכות... בפולניה היה אז בתוקף חוק, שנישואים דתיים לא מקובלים, רק נישואים אזרחיים, זו הסיבה שלא נתנו לאשתי לבוא אחרי ארצה. הפולנים כבר ידעו שאני בארץ, בטח אשתי סיפרה להם שברחתי מהבית. לא, לא הענישו אותה, מה היא אשמה? מאוחר יותר, אחרי כשש שנות המתנה, אשתי כבר לא רצתה לעלות ארצה. אולי גם כעסה עלי. השלטונות בפולין אז כבר הכירו בנישואים הדתיים שלנו ודרשו שאתן לאשתי גט. משכתי את העניין כמה שנים עד שנתתי לה גט. היא התחתנה עם מכר שלי בנישואים אזרחיים. בעלה אחר כך נפטר והיא היגרה לאוסטרליה עם הבן ועם הבת מבעלה השני.

ממשיכה ומספרת מאשה, אשתו השנייה של פסח (מאשה רומייטיס-רויטר, ניצולת שואה מהעיר שבלי

שבליטא):

כשהבת שנולדה לאשתו לשעבר של פסח מהבעל השני הגיעה לארץ להתנדב לקיבוץ, היא התארחתה גם אצלנו. יום אחד גם הבן של פסח הגיע ארצה לביקור, איש נשוי, פרופסור לכימיה. כשנולד לבן של פסח בן הוא צלצל אלינו מאוסטרליה ופסח רצה לנסוע לאוסטרליה, אבל רק בתנאי שגם אני אסע איתו. כשהגענו לאוסטרליה הבת שחזרה לאוסטרליה אמרה לפסח שאמא שלה מאוד רוצה להיפגש איתו. נסענו לבקר אותה. כשראיתי אותה בפרופיל אמרתי לעצמי שאני מכירה אותה מאיזה שהוא מקום. לבסוף שאלתי אותה איפה היתה בזמן המלחמה והיא אמרה שהיתה במחנה ריכוז, בשטוטהוף, ליד דנציג. שאלתי: "את לא היית בביתן 25?" והיא ענתה לי: "כן, נכון!" ואז היא נזכרה בי ובאחותי שהיתה איתי... איך העולם גדול ואיך שהוא גם קטן... היינו ביחד במחנה ריכוז. מי ששרפו שרפו, את הצעירות והחזקות השאירו... אמא נפטרה יומיים לפני השחרור של הצבא הרוסי, אמא נפטרה מכינים ורעב. כן, כינים בכל הגוף, מתים מזה כשהגוף כל כך חלש מהרעב, ומלכלוך. לפני השחרור הלכנו בצעדה של אייכמן. לא נתנו לנו לאכול אפילו מהשלג. הלכנו עד שלא היה יותר לאן להתקדם. הכל בער מסביב, היינו בחזית. הצבא האדום הציל אותנו. אחותי ניצלה איתי וחייה כיום בארצות הברית.

לבקשה לראות מסמכים וצילומים של פסח מהבית בקובל, אומר פסח שלא נשאר בידיו דבר. הוא מראה לנו תעודת "אסיר ציון" שקיבל בארץ עקב הישיבה בכלא הפולני. תעודת אסיר ציון עם נכות 43%. אשגנו של פסח לוחשת: בבית הסוהר הפולני שברו לו את כל השיניים. זה היה בזמן החקירות... ש: בחקירות שברו לך את השיניים? פסח: כן.

ש: לא סיפרת קודם פרטים על החקירות של הפולנים... פסח (מחזק): היו חקירות, בטח... דרשו לדעת מי עוד עבד איתי ב"בריה"ה". ידעתי, בטח שידעתי, לא מסרתי אף שם... בארץ קיבלתי עבודה בשרות הביטחון. ש: האם המדינה היתה בסדר כלפיך? פסח (ללא היסוס): כן, כן. ש: ישבת כמה שנים בכלא... פסח: מה הם בישראל ואלו שגייסו אותי אשמים? לא מאשים אף אחד. יש בארץ הרבה אסירי ציון כמוני. יש לנו זכויות והנחות. ש: האם אפשר לומר שהמדינה עשתה למענך משהו? פסח: בטח. גם אני עשיתי משהו למען המדינה...

גורלו של בית יהודי בקובל:

הבית של משפחת רויטר שרד את המלחמה. פסח ביקר בקובל - 1945 וראה את דירת המשפחה מאוכלסת באוקראינים. לפני כ- 7 שנים התעניין פסח דרך מכר בחובו על גורל דירתו. להלן תרגום מכתב התשובה שהתקבל מקובל.

(תודה ליוסף גולדמן על תרגום המכתב)

מועצת העיר קובל- ועדה מבצעת
קובל- 64410
רח' העצמאות 73
טלפון 2-23-21

10.01.2000

למכתבך בעניין האפשרות לדון בעניין הבית ברח' פומניקובה 26 שבעיר קובל ולהחזירו לקהילת ישראל, הרי להלן הודעה של וועדה המבצעת של מועצת העיר קובל: שמו של רחוב פומניקובה שונה לשם גורשביסקי. בית מס' 26 נהרס ובמקומו נבנה בית דירות המכיל 180 יחידות דיור למשפחות קטנות. המבנה בחלקת האדמה ברחוב גורשביסקי 24. המבנה נמצא ברשות ובהנהלת חברה קולקטיבית "קובלבוד". מ.מ. ראש העיר א.ס. בלק.

הערה אישית של המראיין: קרוב מאוד לביתו של פסח, ברח' פומניקובה 19, התגוררה אמי לאה צורף ומשפחתה. כיום מצויים באזור מבנים מכוערים בני חמש קומות שנבנו בשנות החמישים. מהכניסה הפולנית לא נשאר זכר. אמי עלתה ארצה בשנת 1936, בהיותה בת 19 והצטרפה אל אחיה ושתי אחיותיה. סבא זאב וסבתא בלהה נרצחו בבורות הקרי. על פי סופיה זיסקינד (ראה כתבה בחוברת זו) הבת מינה בת ה- 21 (או שנראתה "כמו עשר יהודיות") ברח' בשנת 1942 מגו קובל עם סופיה ועוד שני בחורים לעיר בריסק ושם היא נרצחה. צ.ר.

מכתבים משרה ריידר

קטעים ממכתבי שרה הכותבת מקובל לאחיה בארץ, יצחק ריידר תרגום מיידש ומגרמנית: בני גבירצמן

קובל, ה-1.2.38

איזי חביבי!

תודה לבבית על מכתבך המיוחד. אתה יכול לתאר לעצמך עד כמה שמחתי עליו. לפחות קיים עוד אדם שמבין אותי. אתה שואל אותי איזה רושם עושים מכתביך המיוחדים על אמא ואבא. אינני יכולה לכתוב לך זאת במדויק, כי לי עצמי הדבר אינו ברור. אמא איננה הולכת יותר למחסן. אבל אינני יודעת משום מה: האם כתיבתך השפיעה או שכרגע אין כל עבודה. כמובן שאמא מייד העירה, שאותו "מישהו" אשר גילה לך הכל, זאת אני. על כן אינני רוצה לדבר אתה על הנושא הזה [אני מתכוונת לעניין המחסן]. לי די בכך, שהיא כעת הולכת אל הילד של לאה, במקום למחסן. עם אבא העניין איננו כה פשוט. הוא אומנם איננו אומר מאומה, אבל אני חושבת שהוא מעט כועס עליך. אני עצמי אומנם אינני יודעת על כך מאומה, אבל אמא מספרת לי שהיא שאלה אותו היום אם הוא רוצה לכתוב אליך ואז הוא ענה לה: "אני לא כותב". אינני יודעת למה הכוונה. האם אבא אמר זאת כי יחסיו עם אמא אינם כל כך בסדר, או שהוא כותב אליך בנפרד. מכל מקום, אני מבקשת ממך לא לספר לאבא מאומה, מכיוון שכבר מספיק לי.

באחרונה רואים את אבא רק בארוחת הצהרים, שכן בערב הוא הולך למועדון האזרחים היהודיים. כמובן שאמא סובלת מכך מאוד. היא עצמה אינה יוצאת למועדון, מכיוון שאינה משתייכת לאותו סוג אנשים, הנמלטים מדאגותיהם אל חיי החברה, כדי לבלות. היא בכלל אינה יוצאת ברצון מהבית. אתה הרי יודע זאת. איזי, אני מספרת לך כל זאת, כי אני רוצה שגם אתה תדע מה מתרחש אצלנו. אולי מוטב היה שלא לעשות זאת, כי לא הייתי רוצה שתדאג לנו. מכל מקום אני מבקשת ממך שהדברים יישארו רק בינינו ושלא תכתוב על כך דבר לאבא או לאמא. הרי ממילא לא תוכל לעזור במאומה.

הקטע הבא נכתב על ידי דוד, אביו של איזי ומתייחס לשרה, בתו בת ה-16

קובל, ה-9.12.1938

איזי יקירי!

ועתה איזי כתוב לי דעתך מזה הענין: כאשר יודע אתה, נסע פרופסור הערליך (ארליך), שהיה "קלאוויר לערער" (מורה לפסנתר) לשרה, לארגנטינה, ולשרה אין לכן פה מלמד ל"קלאוויר" וכשלא תלמד, אזי תשכח גם זה שהיא יודעת. כי זה שהיא בעצמה שפילט איז גאר ניט ווערט (זה שהיא מנגנת בעצמה אין לו כל ערך), כי הלא היא איננה יכולה לדעת, אם היא עושה איזה פעהלערען (טעויות) או לא. לכן אינני יודע אני מה לעשות -

(מכאן עובר המכתב ליידש שמילים עבריות רבות משובצות בה ומופיעות כאן באותיות נטויות) - האם להפסיק לגמרי את הנגינה בפסנתר ושהיא רק תמשיך לפרוט על הפסנתר (בעצמה), אני מאמין שזה יהיה חבל מאוד. כי כפי ששמעתי וידעתי וגם אתה כמדומה יודע את זאת, היא מנגנת טובה, והיא גם ניגנה לא רע ולעזוב את כל זה חבל מאוד. אבל לשלוח אותה לעיר גדולה שבה יש מורה טוב, זו אותה מעשיה. מה צריך אני, למשל, לשלוח אותה לווארשע, ששם לא מתייחסים כה יפה לתלמידים יהודיים, והיא עדיין, כפי שאני מאמין, בלתי מנוסה מספיק כדי לשהות לבדה בעיר גדולה ואולי היא תסטה מהדרך הישרה. היות שיש לה עוד שנה אחת לסיים את בית הספר כאן וכאשר כבר תסיים את בית הספר מה יהיה? לאוניברסיטה ממילא היא לא תלך, וכפי שאני שומע כעת שאיפתה היא (לעלות ל)ארץ ישראל. הרי אתה בעצמך אמרת פעם בנוכחותה, כי לא תשאיר אותה כאן. ובכן, אולי מוטב שמה שצריך לקרות בעתיד, יקרה כעת והיא תסיים את לימודיה בארץ.

[כתיבתי זאת עכשיו עדיין לא אומרת שאני כבר קבעתי את דעתי והעניין כבר מוחלט אצלי, אלא שאני חולק אתך נאח מחשבותי אלה] וגם הייתי רוצה לשמוע את דעתך. אבל הדבר הזה יתאפשר, כמובן, אם יש בחיפה קונסרבטוריום. אני רוצה לקוות, כי היא אכן תסיים את הקונסרבטוריום ואז בכל מקרה היא תוכל להרוויח ממנו שיעורי פסנתר. כי הרי טוב מאוד כאשר יש לאדם איזו מלאכה (מקצוע); והעיקר הוא, האם ללימודים שם יספיק הזחב (כנראה הכוונה לזחובים, זלוטי, המטבע הפולני) מכאן. כלומר האם אוכל לשלוח לה מכאן זהב למחיה, כי בלא זה, הרי אין כלל מה לדבר על כך. ובכן, שקול היטב את העניין וברר אותו לעומקו ורק אז כתוב לי את דעתך על כך.

קובל, ה-13.7.1939

איזי האהוב!

רוב תודות על מכתבך מה-6.7. אני מתפלאת מאוד, שלא קיבלת מאיתנו שום דואר מסוויץ. שלחנו לך (משם) שני מכתבים. בראשון היו שני תצלומים שלי ובשני תצלום משפחתי. אני מקווה שקיבלת אותם בינתיים. אם לא, כנראה שהם הלכו לאיבוד וזה חבל מאוד.

בשבועות החופש הקרובים אני מקווה לבלות היטב. אבל מצד שני אי אפשר ללכת להתרחץ. אם בריאותי השתפרה אינני יכולה לדעת, שכן היד כבר אינה כואבת כל הזמן, אלא רק במקרים שוליים. דרישות שלום לבביות, שרה שלך

קובל, ה-21.8.1939

איזי האהוב!

רוב תודות על מכתבך מה-16.8.

בית הספר (שנת הלימודים) מתחיל(ה) אצלנו מחדש ב-3.9. נותרו לי, איפוא, רק עוד שבועיים (של חופשה). בתחילת החופשה הלכתי כל יום לפני הצהריים, כשמזג האוויר היה נאה, אל ה"פלאז'ה". אבל במשך הזמן השתעממתי מכך. לדעתי יכולתי לנצל את הזמן שביליתי ב"פלאז'ה" בצורה הרבה יותר שימושית: לקרוא ספרים, בעיקר על נושאים לימודיים שיוכלו להיות דרושים לי בבחינות הבגרות. שכן השנה בוודאי תהיה לנו הרבה עבודה, ולכן לא יהיה לי הרבה זמן לקריאת ספרים.

דרך אגב, אני קוראת עכשיו את "צידי החיידקים" שאתה המלצת עליו, בפולנית. לפני שהתחלתי לקרוא אותו, היה לי נדמה שישעמם אותי לקרוא ספר מדעי כה עבה, אבל עכשיו אני מוכרחה להודות, כי אכן הוא מעניין מאוד. כאשר ציפורה היתה עד עכשיו בהורדלק עם הילד לחופשת הקיץ, נסענו כל יום ראשון לבקר אצלה. לפני שבועיים ערך שם (אירגון) "טו"ז" ערב ריקודים שלמעשה השתתף בו כל הנוער של קובל. גם אני הייתי שם והתהוללתי טוב מאוד. גם נחמיה ואמו היו במשך (אותו) שבוע בהורדלק. רקדנו יחדיו והצטלמו. רצינו לשלוח לך את התצלום.

אביו של יצחק מבשר לבנו בישראל בשורת איוב:

קובל, 3/3 1940

איזי האהוב האהוב!

האדם חייב להיות חזק גם כדי לשמוע בשורה רעה. חזק איפוא את עצביך לפני שאתה קורא הלאה.

לא הייתי כותב לך זאת, אבל אתה ה"קדיש" היחיד שלה ואתה חייב בכל מחיר להקפיד על אמירת הקדיש בזמן (כלומר שלוש פעמים ביום במשך שנה). אמא האהובה האהובה (ליובה, היה שמה) נפטרה כתוצאה מקרישת דם, לאחר

סיבוכים במחלת השפעת, כעבור סבל קצר אך קשה, ביום חמישי, כ' באדר ראשון ת"ש 29.2.40 בשעה 3 בצהריים, לאחר בזרועותי ובזרועות שרה'לה. במו ידינו עצמנו את עיניה. אבל מחשבותיה האחרונות היו מוקדשות רק לך. עכשיו כבר שום דבר אינו קושר אותי עוד למולדת הישנה.

היה מנוחם. אביך.

אינך צריך לשבת "שבעה" אחריה.

האחות שרה, בת ה-18 כותבת לאחיה. בקובל הרוסים שולטים כבר כחצי שנה.

קובל, 3/3 1940

איזי האהוב!

בשעה קשה זו אני מתגעגעת אליך עוד יותר מכרגיל.

צערנו גדול. איננו יכולים לשבת בבית שבו כל פינה מזכירה לנו את יקירתנו, אמא הבלתי נשכחת. היה מנוחם. שרילה שלך.

40 23/3 קובל

איזי האהוב! אני מקוה שאתה כבר התנחמת, כפי שגם אנחנו עשינו.

לי הולך טוב מאוד, אבל אני מתגעגעת לאהובי א.י. (הכוונה לארץ ישראל אהובתי...)

בית הספר שלנו, שבו למדתי עד עכשיו, איננו קיים כבר. אני הולכת עכשיו למרכז ולומדת בכיתה האחרונה של בית הספר היהודי הממלכתי החדש, שנוסד באחרונה. בעוד חודשיים אעבור בחינות בגרות. היה בריא שרה

קובל, 40 – 8/6

איזי האהוב!

כפי שאבא כבר כותב לך, אנחנו תודה לאל בריאים וחשים בטוב.

לי עכשיו יש הרבה ללמוד, כי אצלנו עכשיו בדיוק הבחינות. יידיש ואלגברה כבר היו לנו (כלומר: את הבחינות ביידיש ואלגברה כבר עברנו) [בעל פה ובכתב]. עכשיו נשאר לנו רק לענות (רק הבחינות ב)גיאומטריה, פיזיקה, כימיה וגרמנית. עד עכשיו עניתי טוב מאוד. אני מקווה שגם להבא יילך טוב. ומה הלאה, אינני יודעת...

אני שמחה מאוד בכך שקיבלת עבודה. יש לקוות שאתה מרוצה.

אני מאחלת לך כל טוב. דרישות שלום לבביות.

שרה שלך להתראות.

קובל, ה- 27.6 1940

איזי האהוב!

.....

אצלנו הכל בסדר. לאבא יש משרה אצל אייעם, אבל למרות התנאים הקשים הוא משתכר מעט מאוד. בית הספר כבר מאחורי. את הבחינות עברתי יפה מאוד. את תעודות הבגרות שלנו נקבל רק בעוד כמה ימים, אבל אנחנו כבר יודעים את התוצאות. יש לי רק שני מספיק, [בגיאומטריה ובטריגונומטריה]. כל השאר הם טוב וטוב מאוד. ב-23.6 התקיים אצלנו נשף פרידה גדול, אבל הוא לא מצא חן בעיני. עכשיו, מאחר שאני כבר "בשלה", הייתי מעדיפה להיות עם החתן שלי (ארץ ישראל...). אינני יכולה כבר לשאת את געגועי אליו! דונקשן היתה מלווה אותי אליו, אבל מקורבינו (אבא!) לא היו מוכנים כלל לוותר עלי. לא מסכימים כלל לנישואי. אולי אתה יודע עם חתני בכלל עוד ימתין לי?

דרישות שלום לבביות.

שלך, שרה. להתראות.

קובל, 3.7 1940

איזי האהוב.

אבא נסע לכמה ימים ללוצק, וייתכן כי יקבל שם משרה [העבודה תהיה בקובל, אבל המרכז נמצא שם]. משום כך רק אני כותבת לך.

את הגלויות שלך מה-6.5 וה-16.5 קיבלנו.

אני שמחה מאוד על כך שהולך לך כה טוב. בתקווה...

אצלנו הכל בסדר. אנחנו מודים לך בלבביות, אבל בינתיים עוד יש לנו הכל ואתה באמת לא צריך כל כך לטרוח. אינך צריך להתפלא כל כך על כי אינני כותבת על אמא. לא כל מה שמונח על הלב אפשר להעלות על הנייר. אמא היתה חולה כל החורף. הרופאים אומרים שזאת היתה שפעת. היא כבר חשה טוב והיתה צריכה לקום (מהמיטה) אבל ב-28.2 היא קיבלה התקף לב נורא וב-29 היא נפטרה. רק באותו יום התברר, כי היא סובלת מחסימת עורק הדם היוצא מהלב, אבל זה כבר היה מאוחר מדי...

קיבלתי תעודת בגרות טובה, אבל בטוח שכאן לא אמשיך ללמוד, כי אינני יכולה להשאיר את אבא לבדו. הייתי רוצה מאוד לדעת אם חתני רואה ערך בתעודת הבגרות שלי.

דרישות שלום לבביות

שלך שרה

ה-14.7.1940, קובל

איזי האהוב!

אכן קשה מאוד לתאר ביושב את סבלותיה של אמא, אבל מכיוון שאתה רוצה לדעת זאת, אני כותבת לך איך זה קרה. אמא היתה חולה כל החורף. היתה לה שפעת ואחרי כן שני התקפי לב. אתה הרי יודע, שאמא אף פעם לא שמרה על עצמה וכי היא לא יכלה להתנהג אחרת. בפעם השנייה היא שכבה חודש שלם במיטה. הרופא אמר שהלב נפגע וכי מוכרחים להשגיח עליה כפליים. במשך כל ארבעת השבועות הללו לא הלכתי לבית הספר ואני יכולה לומר עכשיו במצפון נקי כי עשיתי למענה הכל. אבל זה לא עזר. האסון היה חזק מאיתנו. אמא כבר היתה בריאה לגמרי והיתה צריכה לקום מהמיטה ביום ראשון. אבל ביום רביעי היא לקתה בהתקף נורא. לאחר מעשה התברר, כי הרופאים בקובל טעו בדיאגנוזה. רק ביום חמישי בבוקר התברר, כי אחד מהעורקים היוצאים מהלב נחסם. אבל זה כבר היה מאוחר מדי. בצהריים, בערך ב-2.30, נגמר הכל. היה נורא לראות כמה היא סובלת. עד לרגע האחרון היא לא ידעה כי היא עומדת למות.

איזי אהוב! אני מודה לך מעומק הלב, על כך שאתה כה טורח למעננו, אבל איננו זקוקים למאומה. יש לנו מספיק למחיה.

עם בית הספר גמרתי. מה יהיה הלאה עדיין אינני יודעת.

היה בריא. דרישות שלום לבביות.

שרה שלך

למברג (לבוב) 11.8 1940

איזי האהוב!

אני נמצאת זה שבוע בלמברג. התקבלתי לאוניברסיטה, לאחר שעברתי יפה את הבחינה. כפי שכבר כתבתי לך, אני לומדת פילוסופיה גרמנית. יש כאן אפשרות שאנשים עובדים יכולים ללמוד בביתם [מתוך ספרים שהם מקבלים את רשימתם]. צריך לבוא הנה רק פעמיים בשנה לבחינות. הלימודים אינם עולים כסף. אני מתגוררת בינתיים למשך שלושה שבועות באכסניית הסטודנטים. בחדר שלי מתגוררות עוד חמש צעירות. זה נחמד מאוד. יש לי הרבה מכרים, כמובן עמיתים ללימודים, שאינם נותנים לי להשתעמם. בערך ב-22.8 אסע בחזרה הביתה.

אינך יכול לתאר לעצמך עד כמה נפלא אני חשה כאן. ממש כמו בלייפציג. אני מאושרת מכך שיכולתי לעזוב את הפרובינציה לפחות למספר שבועות.

הייתי רוצה לדעת איך הולך לך וכו'. אנא כתוב לנו הביתה.

דרישות שלום לבביות. שלך, שרה, להתראות.

קובל, 40 – 24/9

איזי האהוב!

כפי שכבר כתבתי לך, התקבלתי לאוניברסיטת למברג (לבוב) ללימודים אכסטרניים של פילולוגיה (בלשנות) גרמנית. בדרך זו אני יכולה ללמוד בבית ובאותו זמן לנהל את משק הבית. רק פעמיים בשנה צריכים לנסוע לשם לבחינות. אני דורשת בשלומך בלבביות. ישמור עליך האל. שרה שלך

קובל 40 – 16/10

איזי אהוב!

שמחה גדולה היא לנו שאתה מרוויח ומרוצה. אני מקווה שגם עכשיו הולך לך טוב. הלוואי שלפחות לא תעמוד בפני שום סכנה. הייתי כותבת לך ברצון מכתב ארוך, אבל אין כאן כל חדשות. אנחנו מרוצים וחיים באושר. כפי שאבא כותב לך, מנהלת אני, למרבה הצער, את משק הבית. זה לא גורם לי הנאה גדולה, אבל מה אני יכולה לעשות. אסור לחפש שום עין רע. כבר כתבתי לך שאני לומדת כאכסטרנית פילולוגיה גרמנית. אני דורשת בשלומך בלבביות. שרה שלך

קובל, 40 – 13/12

איזי האהוב!

אצלנו הכל בסדר גמור. חיים וצוחקים. אני לומדת ומתכוננת לסידרת הבחינות שצריכה להתקיים בחודש ינואר. דרישת שלום לך מנחמיה וביבע, שהוא נשא לאשה בקיץ האחרון. היה לי בריא, שרה.

קובל, 41 – 22/1

אצלי הכל בסדר. לפני שבועיים חזרתי מהבחינות בלמברג, אחרי שעברתי אותן. אתה עדיין שואל על הדוד והדודה. אצלם הכל בסדר. הם עובדים ובריאים. מהטף יש לנו נחת, בלי עין רעה. אני דורשת בשלומך בלבביות. היה לי בריא וחזק. שרה שלך

קובל 41 – 15/4

איזי האהוב!

אני מאחלת לך חג עליו ומרוצה. האם אתה זוכר כמה נהגנו לריב בגלל האפיקומן [נדמה לי שכך כותבים מילה זו, כבר שכחתי]? אני לקחתי (גנבתי) אותו ראשונה ואחרי כן אתה סתבת אותו מכיסאי. פעם היו לנו ראשים קלילים יותר... לאחר נסיעתך היינו תמיד קובלים על כך שהסדר אצלנו משעמם. כאן נקטעת הגלויה.

זוהי הגלויה האחרונה שכתבו אביו ואחותו של איזי. כחודשיים לאחר שנשלחה, פלשו הנאצים לברית המועצות וקובל נכבשה בידיהם. אביו של יצחק ושרה אחותו ניספו בשואה.

Meinem lieben Isi zum
Andenken an seine
Sara
Juni, Juli 1938

"ליצחק האהוב שלי לזיכרון

מאחותו שרה".

כל הידוע פרטים על בני המשפחה בתקופת הכיבוש הנאצי מתבקש להודיע לארגון יוצאי קובל.

בעקבות פרסום סיפורו של אשר פרס ז"ל וקשר שנוצר עם בתו רחל סייטון, התקבל המכתב והמסמכים הבאים. אנו בארגון ממשיכים לבדוק אפשרויות לפנות לרשויות הגרמניות וכן לארכיון המשטרה בישראל לשם קבלת מידע על העדויות שניתנו במסגרת משפט הנאצים שנערך באולדנברג שבגרמניה בשנות 1964-66.

5.6.06

לכבוד ארלון יוצאי קובל
ההמשק לשיחה השאלונית עם בתי רחל. אני מצרפת עותק מהמכתבים של הפאנאים
המבקשים את כעלי אשר פרס ז"ל להעיד במשפט.
כמו כן אני מצרפת עותק הכתב יצי של הפורמולקול שפסמתי במהירות בזמן המשפט.
שמו של החוקר - שוטר מאספרת ישראל שהיה בא לביטחון לפני המשפט הוא הספיל והוא
סיירת מאספרת בית-גלן.
מקווה שהייתי לעדף בנושא. אני גם מצרפת תרומה להוצאות דפי ההנצחה
בהרכב ותוצה
פרס 999
קטעים מתוך:

עדויות של אשר פרס במשפט הנאצים. רשמה אשתו שרה, בבית המשפט הגרמני

1941. המלחמה בין גרמניה ורוסיה. הגרמנים נכנסו לקובל ביוני 1941. אז נכנסו היחידות הראשונות של צבא גרמני. כבר בימים הראשונים חיילים גרמניים תפסו יהודים ברחובות העיר וגם הוציאו מהבתים. היהודים האלו אף-פעם לא חזרו לבתיהם ולמשפחתם. אחרי תקופת-מה נוסד הגעביטשקומיסאריאט (נציבות המחוז) עם הגביטשקומיסר (נציב המחוז) בראש. הגביטשקומיסר הראשון היה בן אדם לא רע. עד כמה שיכול היה, לא הזיק ליהודים, בזמנו לא היו גטאות. אני זוכר מקרה שקרה ב-1942, זה היה בתקופת חג הפסח, את התאריך אינני זוכר. כשהייתי ברחוב ראיתי איך גרמנים ומשטרה אוקראינית הובילה את הקצב פלדמן ותלו אותו בפינת הרחובות בזשעסקה (ברסק), מצייאוסקה (מצאייב) ו-וולדזשימירסקה (לודמיר). ראיתי במו-עיני איך תלו את הקרבן, אבל אינני יודע מי תלה אותו וגם אינני זוכר את תיאורם של הגרמנים והשוטרים האוקראינים. בשנת 1942 עד כמה שזכור לי ובסוף מאי נוסדו שני גטאות בשביל יהודים. גטו אחד היה בעיר הישנה, והשני על החולות בקרבת פארק-גן. את הגטאות האלו ארגן ויסד הגעביטשקומיסר השני בשם קסנר. קסנר היה סדיסט ורדף את היהודים בכל צעד וצעד. אני נשארתי ביחד עם הורי ומשפחתי אשר היו גרים בשטח של הגטו בעיר הישנה. כשהיתה (התקבלה) הפקודה שכל היהודים אשר עובדים ובעלי מקצוע יעברו מהגטו שלנו לגטו בעיר החדשה, כל משפחתי עברה לגטו בעיר החדשה. אני עבדתי במאפיה שבעליה היה גלואושק והיה לי אוווזיו (אישור, תעודת זהות) בתור איש עבודה לאחר שעברנו לגטו בעיר החדשה, הגטו בעיר הישנה חוסל ואת כל היהודים מאותו הגטו רצחו בבכובו, לא רחוק מקובל. הושמדו אז 10000 יהודים ושמעתי בגטו שכולם דיברו שגעבעטשקומיסר קסנר והקומנדנט (מפקד) של המשטרה האוקראינית בקובל בשם מנטל ניהלו את כל פעולות חיסול הגטו.

בהיותי בגטו על החולות המשכתי לעבוד במאפיה ואני זוכר שהעבירו את כל היהודים מהגטו בעיר החדשה לגטו בעיר הישנה. אחרי תקופת-מה התחיל חיסול של הגטו ואני הצלחתי יום לפני חיסול הגטו, לפנות ערב, לצאת מהגטו. הסתתרתי זמן-מה באורווה אשר היתה שייכת לגלואושק וגם על עליית-גג, איפה שמצאתי את

אחי יצחק. אחרי זמן-מה עזבנו את המקום היות ולא רצינו לסכן את בעל-הבית והסתתרנו בבית עזוב, שם גילו אותנו ולקחו אותנו לבית הכנסת הגדול. הייתי שם שבעה ימים ומשם ברחתי עם אחי הקטן. בהיותי בבית הכנסת ראיתי את מנטל שבא יום-יום כמה פעמים וספר את היהודים אשר גילתה אותם המשטרה האוקראינית במחבואים שונים. באותו בית כנסת כל יהודי שהיו מוסתרים דברי ערך היו צריכים למסור את זה במקום. ביום השביעי הייתי בבית הכנסת והופיע מנטל ונתן פקודה למשטרה האוקראינית לרכז את כל היהודים הנוכחים בבית הכנסת בקבוצות. ראיתי שהסוף מתקרב ולא היה לי מה להפסיד, מצאתי פתח בתוך רצפה ליד הבלמר (בימה) איפה שקוראים את התורה. נכנסתי פנימה משם ראיתי דרך חריצים איך הגיעו עד דלת בית הכנסת מכוניות משא ותחת פיקודו של מנטל המשטרה האוקראינית העמיסה את האנשים על המכוניות וזרקו ילדים קטנים באוויר וזרקו אותם עם הראשים בארגזי המכוניות. הוציאו אז קבוצה של 100 יהודים או אפילו יותר וכפי שנודע לי אחר-כך ירו בהם ורצחו אותם בבית הקברות היהודי. היה זה בתקופת ראש השנה שלנו, שהיה ב-1942. בלילה הצלחתי לצאת מהחור ביחד עם אחי ולקפוץ דרך החלון. למזלי לא הביאו באותו יום קבוצה חדשה ונשארו רק 2 שוטרים בחוץ. ירו אחרינו, אבל לא פגעו בנו וזה קבע שעם מזל הצלחתי להציל את אחי ולהישאר בחיים עד סוף המלחמה.

תאור של קסנר:

גובה יותר מבינוני, בנוי טוב, מבנה גוף כמעט אתלטי נראה היה ל-30 שנה, אבל אינני בטוח בזה. לבש בגדים שהצבע אינני זוכר וגם לא פעם ראיתי אותו בלבוש אזרחי. הוא חיסל את יהדות העיר שלנו קובל.

תאור של מנטל:

היה נראה ל-35 שנה, גובה יותר מבינוני, מבנה גוף חזק. היה לבוש מדים ונסע על אופנוע.

ידוע לי היטב שמנטל וקסנר בעזרת אחרים היו הרוצחים של יהדות קובל ובגללם הושמדו יותר מ-20000 יהודים. כתבתי בספר קובל בדפים 450-453 באופן כללי על מה שעברתי בזמן הכיבוש הגרמני בקובל. אני מציין שהורי אליעזר ורחל פרס הושמדו בתקופת החיסול האחרון והועברו מהבונקר שהיו מוסתרים, לבית הכנסת הגדול יום לפני שאני הגעתי לשם. זה נודע לי כשהייתי בבית הכנסת מפי יהודי שאת שמו איני זוכר. הושמדו כ-20 איש מקרובי בזמן חיסול יהדות קובל.

(שאלות-תשובות)

1. האם שני הגטאות נוסדו באותו פרק זמן? כן.
2. תאור הגטאות: אחד ליד הטוריה, ליד בית הכנסת הגדול והשני על החולות בעיר החדשה, ליד הגן.
3. מתי נוסדו הגטאות? סוף מאי 1942
4. על סמך איזה יסודות חילקו את התושבים? אנשים בעלי מקצוע וכאלו שעבדו רוכזו בגטו בחולות. את הסוחרים ואנשים בלי מקצוע שלא עבדו, נשארו ועברו מהגטו החדש לישן. באותו יום של העברה לפנות בוקר היה חיסול של הגטו הישן.
5. האם לאחר חיסול הגטו הישן תושבי הגטו בעיר החדשה נשארו במקום או שאותם העבירו לגטו הישן? אנשים האלו כעבור איזה זמן הועברו לגטו הישן ומשם חוסלו.
6. איפה היה כפר בכובו? 3-4 ק"מ מקובל.

קטעים מתוך הכתובים, הוצאת קיבוץ אפק, 1984 :

שרה סגל פאלקוב בת לאה ויהושע סגל

נולדה ב-10 באוקטובר 1915, נפטרה ב-18 ביוני 1983

כותבת שרה סגל:

ההורים

משפחה גדולה בת שמונה נפשות. 3 בנים ו-3 בנות. אבא זקן הרבה מאמא. חסיד, שלם עם אלהיו. אבא - טרוד בעיסקי הפרנסה - מסחר ובעבודת האלהים. אמא - "עקרת הבית", טרודה ועסוקה בבית, שום צוויים חינוכיים, נדמה לי, לא הדריכו את מנוחתם. ערכי החינוך היו, בדיעבד, ברורים מפי המסורת. אבא היה זקן כבר בילדותי, לא בריא, מטופל במחלת הריאומטיזם ובלב חלש. אמא גם היא חולנית והרי זה הישרה בבית אורירה רצינית של פחד מתמיד מפני המחלה והמוות. אבא ואמא לא התפנו הרבה במכוון לענייני חינוך. אבא משום, שה"רוחות" החדשות של תרבות זרה היו למורת רוחו, וגם משום שלא היה גם די תקיף להתנגד להן בכל לבו. אמא - משום, שתמיד ביטלה רצונה בפני רצון בניה ובנותיה הגדולים והרי האחים והאחיות, שהסיקו בהשפעת הסביבה ובתי-הספר (קודם הגמנסיה הרוסית וא"כ העברית) להתפקד ולצאת ל"תרבות רעה" - קבעו את דרך החינוך. אח מבוגר ממני בכמה שנים היה המורה הראשון והאחיות הבכירות המדריכות הראשונות בדרכי החיים וראיית העולם. פרנסת הבית - על מסחר, חנות מכולת סיטונית. מעמד זעיר-בורגני, בעיר בינונית בפולין. הכרה עמוקה של בני המשפחה, האחים והאחיות הגדולים, כי למען השכלת הילדים - כדאיים כל המאמצים. המטרה - השכלה גבוהה.

תמונות משפחת סגל. קובל, 1929.

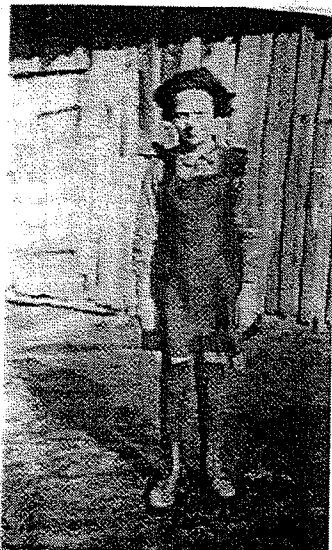
בשנות הילדות היתה החנות רצופה עם הבית, והבית והחנות שימשו בערבוביה. הבית - בצורתו די קודר, לא שפע אוויר ואור, והעסקים שנכנסו ממש לבית - היו גם הם יסוד, שבהכרח היה צריך להיקלט בנפש. הקונים, יהודי עיירות קרובות, רוכלים, היו מבליים הרבה בבית והם הביאו אתם את סיפורי הדלות שבעיירה הקטנה וגם מהכוחות החיוניים והבריאים של "עמך". העיר היתה מוקפת יערות, מסביב לבית היו אפרים, גני ירק, נהר חצה את העיר וליערות היו נערכים טיולים בשבתות ובחגים בקבוצות ועם בני המשפחה. ל"ג בעומר היה יום טבע כביכול - "היערה, היערה בקשת וחץ". הרבינו לשרט בסירות. פיתוח חושים רב לא היה בזה. תחושת טבע עמוקה לא זכורה לי.

בבית עד גיל 13 (מות אבא) היו החגים נשמרים ברוח המסורת. אבא ואמא בכל מאודם ולבבם. הבנים והבנות היו כבר בהתפקדות מלאה. משום כיבוד אב ואם איך שהוא הסבר לשולחן ובעל כרחם החרו אחרי אבא בזמירות, תפילות וכו'. שוב לא היה החג שלם והסב לאבא ולאמא וגם לבנים לא מעט צער. אבל היתה מסורת וזו חזרה על עצמה. החוריה הגדולה ביותר היו לילות "הסדר". ההגדה, הציפייה לבואו של אליהו הנביא. חג שמחת תורה שפע שמחה בעיירה ובבית.

מאוד נחרת בזכרון יום תשעה באב, יום האבל הלאומי. ערב יום ט' באב היה בתוך האטמוספירה הקודרת שהושרתה בבית וברחוב גם ערב לשעשועים, הטלת ה"בוזיקים" בראש. כל עובר ושב. עם מותו של אבא ניטל טעמם וזיוויו של החגים בכלל. היתה השתדלות מצד אמא להמשיך במסורת, אבל אלה היו כבר מהולים דמעות מצידה. (בכלל הירבתי אמא לשפוך דמעות). האחים והאחיות כולם בוגרים ממני. היתה התקוממות רבה למעמד של חולשה, שהכל יכולים להדריך ולצוות עליך. היתה גם השתעשעות ב"בת הזקונים". זכורה ביותר ההתקוממות נגד המצב של חולשה בדחס לכולם, אי-השיתוף בהתיעצויות משפחתיות וחוסר דעה מדיעצת וכו'. מכאן הרבה פעמים בריחה לפינה אישית, להשתפכות עצמית ע"ד בכי, לחברת הילדים בחצר, לחברים בבית וכו'. א"כ במאוחר - לתנועת הנוער. בני המשפחה רובם "משכילים". הרבו בדנדיהם לשוחח בשאלות ספרות ותרבות, ציונות וכו'. אני הייתי מטה אוזן קשבת, סופגת ומתקוממת על שאינם "מבינים" - כי גם אני מבינה ומופסת משהו מזה.

כמה חברות וחברים של האחיות זכורים כידידים. זכורה לטובה תשומת לבם, הארת הפנים, אחת מהן הנעימה לשיר נעשתה זאת הרבה פעמים לפי בקשת, אני ספגתי אותה (חסד ילדות זה שמור אצלי

שרה

שרה בת 12

אלה (עד היום). זכורים עוד כמה בחורים ובחורות, שהיו מבקרים בביתנו. אלה לפעמים התלוצצו, שחקו אתי. חוסר תשומת לב מצדם, היתה מעליבה ומרגיזה.

הרחוב היהודי בעיר היה תוסס וער, מאורגן בארגונים כלכליים, סוציאליים ופוליטיים. שלטו בו וגאבו בניהם כל הזמנים הצעירים, חברתיים ותרבותיים, שידעה אותם יהדות פולין. ההשפעה המכריעה והקובעת בדמותו היתה לתנועה הציונית על כל זרמיה ואגפיה הן בתנועות של המבוגרים והן של תנועות הנוער.

בית הספר שלנו "תרבות" נוסד על ידי נושאי ההסתדרות הציונית בעיר והיה כמובן תחת השפעתם.

בית הספר

בברירה בין בית-הספר הפולני-יהודי, הצד מתבולל ובין בית-הספר העברי מסודה של "תרבות" נבחרה "תרבות". המגמה קניית דעת ותרבות - ובפירוש יהודית, עברית וציונית. את בית הספר "תרבות" (העממי והתיכוני) ראו שלטונות המדינה בעין רעה, מכיוון שהתנכר למגמתם לפולניזציה של הנוער היהודי. משום כך חוסר תמיכה כספית, ביקורת קפדנית חיפוש אחרי מומים, חתירה תחת עצם הקיום, שלילת זכויות וכו' - בסיכום: זרות והתנכרות הדדית של מוסדות ביה"ס העברי ושלטונות המדינה. הרגשה מעלה ומדרבנת של המורים והתלמידים - ש"אף על פי כן".

בית הספר העממי - "תרבות" (בו למדתי בגיל 9 - 11. היה עממי גם לפי אפיו הסוציאלי. מכיוון, שאפשרות הלימודים בו - היתה מותנית בתשלום, דלת העם, ממש בקושי יכלה ללמוד בו, והשכבות הדלות ביותר היו נאלצות לשלוח את ילדיהן לבתי הספר העממיים הממשלתיים, שלשון הוראתם ותרבותם היתה פולנית באופן מוחלט.

הגימנסיה שוב היתה רק למעמד הבינוני. בכמה מקרים הצליחו גם בני עניים להגיע אליה ולמדו בה ע"י מאמצים עצמיים גדולים - נתינת שיעורים, קבלת הנחה בתשלום וכו'. היה זה בית הספר של המעמד הבינוני והעשירים. מטרות החינוך העיקריים של ביה"ס היו הקניית דעת כללית ולאומית. פרוזדור לטרקלין ההשכלה הגבוהה.

יחס המורים לתלמידים היה שונה בהתאם לתכונות האישיות של המורים. אחד קפדן ואחד נוח לילדים, אחד "ידיד" ואחד "אוייב" - וכו'. בבית הספר העממי היו היחסים די "הוגנים", המורה היה אישיות, שלא מעלמא הדין, מין ענק, אבל מבין הענקים האלה היו גם כאלה, שידעו לספר אגדות יפות, לשיר, לרקוד, להצטלם עמנו. זכור לי, כשנצמדנתי פעם בשליחות לביתו של מורה אחד ומצאתי 2 חדרים דלים, "ד' על ד", שני ילדים, אשה, שולחן ועליו לחם ושאר דברים פרוזאיים של משק בית. פשוט, תדהמה אחזה. מאוד לא התמזגו הדברים עם דמות המורה.

מהגימנסיה זכורים לרעה שני מורים. אחד לטבע, שהיה מרבה לגדף את התלמידים. אני זכיתי - לכינוי "ראש מטומטם", "סמרטוטים בראש" וכו' - ונדמה היה אז, כי על לא עוול בכפי והתגובה באה - בריחה מהשיעורים, הפסקת הכנת שיעורים, שנאה לוהטת למורה והלעגה רבה עליו. השני - מורה לפולנית - קפדן, מטיל אימה, כל שיעור שלו פחד ורעד "אפקומעניש" - עד כדי בכי. ואת הספרות הפולנית הוא אהב בכל מאודו, אבל הוא שמר על מרחק, לא זיכה אף פעם במלה טובה.

היחסים בין התלמידים אחרי שעות הלימוד היו לרוב על רקע הלימודים, הכנת השיעורים, השאלת ספר זה לזה, עזרה הדדית בהעתקה, בהסברת סוגיות קשות, יחסים עממיים וחיוניים. ידידות של בנים ובנות. סיפורי הלצות ובדיחות, השאלה ספרים אסורים. השיחות וההלצות, הרבה בעניינים "שבינו לבינה". היתה לי ידידות רבה עם הבנים ואלה גם סיפרו הרבה מהלצותיהם הגסות, גילו מסודות "החיים הגדולים". נסיונות של עישון בחשאי, בהסתר מהמבוגרים, משחק בקלפים על דרך הגדולים, טיולים בשדרות העיר ומחוץ לעיר.

החינוך והשפעתו על דרך החיים

התרבות שנקנתה היתה עברית, המקורות עבריים. תנ"ך, ספרות, הסטוריה עברית. ניתנה גם התרבות הכללית ובעיקר הפולנית וזו בשפע ובאופן מחייב מאוד - אבל היא נתקלה כ"אויבת" למפרע, כגזרה שאין לבטלה והיה רצון להלעיגה, להמעיט את דמותה, מעולם לא היתה הזדהות גמורה עם שירה גדולה כשהיתה בפולנית. היא היתה חלק מהגלות. נקמנו בצורות שונות את העלבון וההשפלה, שהמדינה העניקה בשפע. היה ברור תמיד - שהמוצא והדרך - ארץ ישראל לאו דווקא חלוצית. הלא היה אפשר לשרת את הארץ ע"י השכלה גבוהה. ההכרעה החלוצית באה במאוחר יותר.

החינוך היה ארץ-ישראלי, ציוני. היו כמה מורים, שהדגישו אותו במיוחד. מפת א"י ותמונות מהארץ שדונו לעינינו תמיד. שליחים, משוררים עבריים, שביקרו בעיר, ביקרו גם את בית הספר (בין היתר זכורים בעיקר ביקורם של ש. טשרניחובסקי והמשוררת אלישבע). היתה פעולה פנימית למען הקק"ל. (מול זה היתה גם השתתפות מחייבת בחגיגות הלאומיות הפולניות - אבל אלה כגזירה ומתוך לעג ומרירות שבלב). נלמדו שירים ארץ ישראלים.

בבית הספר היה כביכול חינוך להרגלי חיים, סדר, משמעת, יושר וכו'. אבל רק מה שנוגע למסגרת בית הספר עצמו. מה שנעשה מחוץ לכתליו לא היה מענינו של בית הספר. המנהל בעיקר היה מרבה להטיף מוסר על ערכים של הרגלי חיים הגונים בחיים.

בבית"ס העממי זכור לי, כי הילדים שפיגרו הרבה בתשלומי השכר החדש שולחו הרבה פעמים הביתה בפקודתו של המזכיר. הוא הדבר בבית הספר התיכוני. התלמידים היו מרננים, שהמנהל מעביר את בנדי העשירים מכיתה לכיתה ומתקן את ציוניהם - תודות לתשלומי שוחד הגונים.

בבית לא זכורים לי אמצעים מכוונים לחינוך האופי. באופן טבעי ניתנה התורה מהגדולים, (אני הייתי הצעירה במשפחה) מדרכי חיהם - ליושר, לעזרה הדדית, לאומץ לב לאומי, הסברה מתמדת, כי הדרישות מהחיים צריכות להיות צנועות, כי אבא זקן וחולה וה"געשעפון" לא תמיד "מזהירים", עמידה על משמר הכבוד האישי, הרגשת "התבזות" בעניני העסק והפרקמטיה.

חינוך האופי

מן האמצעים לחינוך האופי בבית הספר היו הספרות, ההיסטוריה, הגיבורים. הספרים מוינו ונותחן והם הובלטו כנר לרגלים. הנביא שבתנ"ך היתה הדמות הגדולה - הפסגה. החינוך לא היה דתי. התלמידים חוייבו רק בכיסוי ראש בזמן לימודי התנ"ך ומשנה. בבית, אמא השתדלה לחנך לברכות ולקריאת שמע, לשמירת שבת וכו'. בגיל 13 התחילה ההתפקדות בהשפעת הסביבה, האחים והאחיות. - היתה בתקופה ידועה התלבטות גדולה עם האלהים וסייגיו הדתיים. אחר כך שוב לא הטרידו כמעט.

לא זכורה לי הטלת אימה. האמצעים החינוכיים היו הוצאה מהכיתה, העמדה בפינה, הזמנה לחדר המנהל, ציונים רעים, הזמנת ההורים. אלה לא היו בבחינת אימה. ציונים רעים לא מונו לי הרבה. רק פעמים - בראשית לימודי בבית הספר העממי, וזה משום מעצורים גדולים בכניסה לעולם חדש ולמסגרת החדשה בבית הספר, ואז היתה הרגשה של השפלה והתבזות ולבסוף "לקחת את עצמי בידיים" ובסופה של השנה הגעתי ל"השגים מזהירים" ולהרגשה משחררת, ופעם שניה עם המעבר לגימנסיה, שוב עולם חדש - המורים והתלמידים - קשי רב להסתגל, פיגור בלימודים, מעצורים גדולים ובסופו של דבר מאמצים גדולים להתגברות, לכיבוש של עולם זה.

זכור לי בבית, הייתי מרבה להתבודד בפינה ומרבה לבכות כמעט מדי יום ביומו בשעות בין השמשות ובערב. על מה ולמה קשה להזכר. היתה כנראה הרגשת בדידות וקדרות. היה "קר קצת".

האיום כגורם חינוכי לא זכור לי הרבה. היו איומים מפני אמא ואבא בפני הגיהנום, עונשים מידי שמים על עבירות שבחילול שבת וחג, על ריבוי ההשתובבות, על ריצה "מיותרת" לנהר ולשדה, על תביעה לשמחת חיים, לעולם עצמו. חוריות הפחד הגדולה באה עם תודעת המוות. מותם של שכנים, הלוריות, האטמוספירה מסביב למוט ולאבלים - גרמו לפחד מפני החושך, מהלילה, מהבדידות. המוות העמיד בפני "השאלות הנצחיות". בתקופת הילדות חלתה אמא באופן אנוש ונלקחה לבית חולים, ופחד מותה ריחף בבית הרבה שבועות. פחד המוות נמזג בדם, ליורה. הבית היה אז קודר מאוד, עצוב, מדכא ובבית הלכו צללים. אז היתה דמותה של אמא מבקרת אותי בלילה, מעניקה גם נחומים וגם פחדים.

במגמה הומאניסטית

בגימנסיה "תרבות" - שבה למדתי היתה המגמה הומאניסטית. שפת ההוראה עברית, הבוטניקה והזואולוגיה נלמדו בתחומי החדר בלבד, המעבדות היו דלות. רוב הנסיונות בחימיה ופיסיקה לא איתרע מזלם. המורה לבוטניקה וזואולוגיה היה גם משורר ורב הזמן בשיעורים היה מבלה, כשראשו מופנה דרך החלון החוצה והתלמידים ידעו לנצל את זה באופן הכי טוב. אופן זה של השיעור לא דרש שום הכנה וידיעה לא מהספר וגם לא ע"י הסתכלות בעולם הטבע אשר בחוץ.

מלאכה ועבודה לא היו בתכנית הלימודים. גינות ובתי מלאכה לא היו בנמצא.

בכיתות הנמוכות של בית הספר היו שיעורים להתעמלות פעם או פעמיים בשבוע. רבעמנו שחיה, שיט בנהר, משחקי ספורט וכו'.

הלימודים שהיו חביבים עלי בבית הספר היו עברית, תנ"ך, הסטוריה כללית ועברית וחשבון. עברית ותנ"ך - הרי זה - ארץ ישראל, שאלות האדם, וכו' וכו'. חשבון - מפני שניתן לי בקלות. הסטוריה - הרי זה עולם ומלואו. למקצועות הפולניים - היה יחס כאל מקצועות אויבים. לטינית - שפה מתה. הספרות הפולנית - רק מהתקופה של שיעבוד פולניה, יצירות תקופה זו כבשו את הלב וגרמו הנאה כשהיא לעצמה גם משום "קירבתה הנפשית" לזו "שלנו".

מחוץ ללימודים היתה הקריאה החופשית בולעת את רב הזמן. השתלמות ממש עצמית לא ידעתי - עד הכניסה לתנועת הנוער בגיל 16. אז הופיע הסוציאליזם, תולדות הציונות, אנטרופולוגיה ועוד "איזמים", כדרך תנועות הנוער אז. הגורמים העיקריים בחינוך היו הבית, ביה"ס והרחוב. עד גיל 15 - בעיקר בית הספר והרחוב. א"כ תנועת הנוער - המועדון, השירה והפעולות בו.

רעיון "האתה בחרתנו" בחינוך ניתן כפי שהשתקף בספרות העברית. דעת ההשכלה, "שינוי ערכין" של ה"צעירים" - כבשו דווקא את הלב. נחרת מאוד בזכרון "צדקיהו בבית הפקודות" בוויכוחו עם הנביא מול רעיון "האתה בחרתנו". מגיל 10 בערך התחילה קריאה מרובה והיא תפסה את כל הזמן והעניין ופתחה אפקים, סיפקה את יצרי הדעת והדמיון והחוויה.

תנועת הנוער והשפעתה

בעיר היו קידמות כל תנועות הנוער הציוני (גם תנועת הנוער של ה"בונד"). הרבה תלמידים היו בתנועת הנוער - היו נושאים ואת מיטב זמנם בזלו במועדונים. המורים והמנהל לא תמיד ראו זאת בעין יפה. הן כביכול התנקשו בהכנת השיעורים. היו נסיונות מצד ביה"ס להעמיד מול ארגוני הנוער - ארגון עצמי של בית הספר, ע"י עריכת פגישות, שידות, חדר קריאה ומשחקים בתוך כתלי הגימנסיה. הדבר לא הצליח ולא בא במקום תנועת הנוער. (המנהל היה טוען - כי העיקר זה: "דעת-תורה, תורה, ותנועת הנוער - דיבורים שטחיים, פרזיאולוגיה ותו לא").

אני הגעתי לתנועת הנוער מאוחר רק בגיל 16.

בשנת 1944 השתתפה שרה בסמינר למדריכי נוער בירושלים. כמכל משתתפי הסמינר ביקש מנהלו נתן רוטנשטרייך גם משרה להמציא לו "תאור תולדות חיים". להלן התשובה.

לח' נתן רוטנשטרייך - שלום !

אני ממציאה בזה את תאור חיי. אינני רגילה בכגון זה וגם לא ידעתי בדיוק, איך עושים זאת. גם לפני שנים, לקראת בחינות הבגרות, הייתי חייבת בכך. אז קראנו לזה בשם לאטינג, והוא היה מכוון לשלטונות שנואים ועוזנים, והעיקר היה לכתוב את המותר ולא להיכשל, חס וחלילה, במלים לא פאטריוטיות. הפעם רציתי להיות כנה, לא לחטוא לאמת ולא לידיפות. המסגרת צרה וקצר המצע מלהשתרע (אבל, הן גם לאנשים פשוטים יש תולדות חיים וחוויות ילדות ונעורים וחיי אדם על כל המסובך והגדול). כתבתי רק את החלק האידיאלי, תנועתי-אנושי, (איך מגדירים את זה, בדיוק ?).

ותסלח על האיחור. עייפות גדולה, והכתיבה אינה מן הדברים הקלים עלי.

משמר הים, 1.6.1944

נולדתי ב-1915 בסטביכבה, עיירה אשר שוכנת על גבולות פולסיה והליין. מסיפורי אמא ידעתי, (אבא לא נהג לספר לילדים), שאבא היה סוחר מכוונד בעיירה, ה"גביר" שבעיירה. עסקיו היו עמסחר יערות ועד דברי מכולת. כאשר הייתי בת חדשים הגיעה המלחמה לעיירתנו. העיירה כולה עלתה באש והוריי עם שישה ילדים קטנים, כמו שאר תושבי העיירה, היו אנוסים מחוסרי-כל לברוח מהעיירה כפליטים. אותי, התינוקת, סחבה איתה אמא חדשים על ידיה תוך נדודים מבוהלים מעיירה לעיירה, וביערות פולסיה ווהליין. אחרי נדודים רבים הגיעה משפחתנו לקובל ושם השתקעה. על המשפחה עברו כמה שנים קשות של מלחמת-קיום. אבא והאח הבכור שוב שלחו ידם במסחר. כעבור כמה שנים הצליחו להתבסס כסוחרים אמידים בקובל.

אבא היה חסיד הרבי מטריסק, מאמין באלוהים בכל נימי נפשו וכואב את כאב ירידת הדת והחסידות בקרב הדור הצעיר.

קובל היתה עיר ואם בישראל: ציונית, שוקקת בתי-ספר עבריים, ספריות עבריות ותנועות נוער ציוניות. מבין 30,000 תושביה למעלה ממחציתם היו יהודים וביניהם אלפי ציונים דוברי-עברית. האווירה בבית היתה ציונית, הביאו אותה האחים והאחיות והודבקו בה גם ההורים. העתון האהוב על המשפחה היה ה"היינט", וכאשר היה מהפיע - גם "היום" העברי. זכורתני, השיר הראשון, שלימד אותי אחי הבוגר ממני ותלמיד הגימנסיה העברית בעיר מיסודה של "תרבות" היה "התקוה" והדמות הראשונה שסופר לי עליה כעל אגדה גדולה בחיי ישראל היה הרצל. תמונתו לידותה אותי אחר-כך מן הבית דרך הרבה מוסדות ציונים בעיר.

בת תשע הכניסוני לבית הספר העממי "תרבות", לכיתה ג'. ממנה עברתי כעבור שנתיים לכיתה ג' של גימנסיה "תרבות" ובה למדתי שש שנים עד קבלת תעודת הבגרות. הגימנסיה העברית היתה בית יוצר רב לתרבות עברית במקום; תלמידיה היו בין בוני ונושאי כל תנועות הנוער החלוצית בעיר - החל מבית"ר עד השומר הצעיר, החלוץ הצעיר ועוד ועוד. השלטונות הפולניים התנקשו בה הרבה, ביכרו עליה את הגימנסיה השנייה המתבוללת היהודית-פולנית ותלמידיה ראו בה מבצר למלחמה בהתבוללות. כל הליכת תלמיד משלנו לגימנסיה ההיא נתקבלה אצלנו כבגידה לאומית.

כאשר הגעתי לכיתה השישית לא סיפקו עוד רק הלימודים בבית-הספר. משכה מאוד תנועת הנוער. באותו זמן אירגן מורה הגימנסיה שלנו רוטמן-נתניאל את המחלקה השמינית, שהוא היה מחנכה, ל"ברית טרומפלדור" ואלה "כבשו" גם אותנו - המחלקה השישית. כבשה "הציונות הצרופה", דמויות ז'בוטינסקי וטרומפלדור מגין תל-חי. מאידך רמזה גם ההסתדרות בארץ, הקומונה. בתוך בית"ר התחילו החיפושים, לימוד הציונות וכו'. באותו זמן הגיע מהארץ לקובל לתקופה מסוימת מי שהיה ידיד ביתנו, והוא סיפר לי הרבה על הארץ, על ההסתדרות, העלייה השנייה וערכיה, ועל הקבוצה. ספקות התחילו מעלים בדרכה של בית"ר.

התחלתי מביעה ספקות אלה בין חברי בבית"ר. התורכחנו וסערנו.
כאשר כעבור זמן התקיימה ועידה עולמית של בית"ר וזו החליטה
על אי כניסה להסתדרות העובדים ועל כך, שהעליה לארץ אינה מחייבת
את חבריה ועל איסור של ויכוחים אידיאליים, החלטנו, קבוצת חברים,
לפרוש מן הבית"ר. כשנה התהלכתי "לועה בדרכי החיים", לומדת את
ספרות התנועה הציונית ונאבקה עם עצמי. לבסוף בחרתי ב"החלוצ"
הצעיר". היה זה בסוף לימודי בגימנסיה.

כאשר גמרתי את הגימנסיה בגיל 17,5, שוב היו לי הרבה חדשים
של התלבטות. היה רצון להמשיך בלימודים, רמזה גם האפשרות שניתנה
לנו על ידי האוניברסיטה העברית בירושלים ללמוד בה או בטכניון.
אבל התנועה אסרה על כך, ראתה בכך בגידה ביסודות ההגשמה האישית,
ולבסוף הכרעתי למורת רוחם של ההורים והמורים (נחשבתי לתלמידה
טובה ו"כשרונית"), ומתוך כיבוש עצמי רב - ללכת להגשמה. בת 18
בערך יצאתי להכשרה, לקיבוץ קלוסובה, פלוגת לוצק. בדרך להכשרה
השתתפתי במושבה למדריכים בקליבן, מקום מושבן הקבוע של מחנות
החלוצ והחלוצ"צ. אז גם נפגשתי לראשונה עם שליח ההסתדרות, משה
ברסלבסקי ודרכו עם ברנר, רחל, צבי שץ, ילקוט "אחדות העבודה"
וכו'.

העבודה המכניסה העיקרית בקיבוץ אז היתה חטיבת עצים ואנו,
החברות כלוחמות "אמיצות" לשירותן האשה, ראינו הכרח לעצמנו
לעבוד שם אחד עם הבחורים בעבודה מכניסה. שלושת החדשים הראשונים
לעבודתי בהכשרה היו בניסור עצים.

אחרי שלושה חדשים עברתי לווארשה לעבודה במרכז "החלוצ",
במחלקת ההכשרה והאירגון. באותו זמן התקיים בגרוכוב שעל יד וארשה
סמינר "החלוצ" ואני עבדתי במרכז ובחלק השתתפתי בסמינר.

בת שמונה עשרה בערך נפלתי בין בוגרים ומנוסים ממני, שליחים
מן הארץ וותיקים ב"החלוצ", והיה מכביד מאוד להיות עובדת מרכז...
כפו עלי ונכנעתי, שואפת לצאת להכשרה ממש ולהיות עם חברים בתוך
התנועה, ממש. כעבור שנה וחצי בערך נשלחתי לעבודה במועצה הגלילית
בז'ולזין וממנה כעבור שבתיים לוויגלנה. שנים אלה היו שנים של
נדודים בעיירות ישראל, עבודת אירגון בסניפים, מחנות קיץ וחורף
מלונות בידיעה עמוקה של יכולתי המצומצמת ומיעוט השכלתי, להט
נעורים רב, כדסופים עמוקים עד כלות הנפש לארץ ואהבה גדולה ויחידה
לתנועה ולערכיה. המורה הגדול היה הסופר ד.ח. ברנר, ורחל
המשוררת - שיריה ליוו, הושרו וחיו שגורים על פינו כחזויה גדולה,
כמשאת נפש וכמוטו לחיים בארץ "כאן על פני האדמה", וכביטוי
להרבה מאוידים, חוריות ומשאות נפש.

החוויה הגדולה האחרונה לפני העליה לארץ היתה וילנה, ירושלים
דליטה, על נרפה הכללי הנחדר, ובעיקר וילנה היהודית על הווייתה
העממית ומוסדות התרבות שלה, על ספריית סטראשון ויזו"א, "חברת
מפיצי השכלה" וסמינר, אולפני ההשכלה המרובים, משורריה ועוד
ועוד. ספריית סטראשון היתה לא הרחק מן הקיבוץ אשר ברחוב סובוץ
ובה בלינו הרבה שעות בלימוד עצמי ובהכנות לפעילות התרבותית של
המועצה הגלילית של "החלוצ".

בסוף 1936 עליתי לארץ ונשלחתי לקיבוץ נען. הייתי בה שנתיים
וחצי. עבדתי בפרדסי רחובות וסביבת נען; איזה זמן בכביש
בעבודת חצץ ובהגשת סלים לסוללים ואחר כך - בלול. שנה וחצי הייתי
ביגור בהכשרה ללול ומשם עברתי למשמר-הידם, בה אני כבר קרוב לארבע
שנים ועובדת כל הזמן בלול, מהיום הראשון להקמתו.

שרה סגל-פילאקוב

--- אני החורף בוודאי אעלה כבר. מאוד רוצה בזה.
רוצה כבר מאוד לצאת לארץ, להיקלט ולהיאחז בעבודה בקיבוץ.
--- קובל זרה לי מאוד. "הדור כאן לא דורי". אפילו
את חברי משנות הגימנסיה אין כמעט לפגוש עוד. --- מושכת
הק אטא, הבית, הקרובים.

**ממכתבי שרה
לאחותה בארץ-
יהודית סגל שטורם-
בעת ההמתנה בקובל
לקבלת הסרטיפיקט:**

קובל 26.1.36

אני עוד בבית, קוראת הרבה, נחה, מבקרת בראי-נוע
ומתבטלת הרבה - קצת לא רגילה בכך וקשה ואינני מקנאת
לבטלנים. תמוה מאוד בעיני כיצד יכולים ככה בבטלנות אנשים.
לחיות 70 או 80 שנה.

עוד דיני לא נחרץ. עוד אני מחכה למכתב מווארשה, אם
אני עולה או שוב נרתמת לאיזה זמן לעבודה כאן. עייפתי קצת
מהעבודה הזו. העסקנות, שאינה לרוחי, בעיקר כאשר ההתרוקנות
לא קטנה והצורך, שהוא אצלי רב כעת, ללימוד עצמי, להשתלמות
ולהעשרה, אינו נידון להתגשם בתנאי העבודה שלנו ומתוך חוסר
הסבלנות שנוצרת בתוכה.

ומאידך "התנועה דורשת", ואם גם הפעם החברים יבינו,
שהיא דורשת ממני - אכנע. אני חוששת שמא לא תבליני אותי
טוב, והתנועה גם לי יקרה מאוד. כך, הרצון לעלות רב.
בבית טוענים, מסבירים לי שכבר די, טוענים ניצול, מנצלים
אותי - שטריות, כאילו באתי לתנועה מתוך רצון להסתדר יותר
טוב, לחיות חיים נוחים. הן אותי בכל אופן משר החזון והפלא
החלוצי, ובתנועה אינני עושה שום דברים מתוך הכנעה לגזרות.
בכלל לא הייתי יכולה לנשום ולחיות בחברה אילו היתה כזו.
בכל זאת - רוצה לעלות, מתוך הכרה שניטלה ממני הרעננות
בעבודה; אקבל בכל זאת החלטת חברים.---

קובל (1936) 16.3.

--- אני פה (בקובל) שבוע ובעוד 7 - 8 ימים יוצאת ממנה
בדרך לארץ ישראל. פתאום "הגישו" לי אפשרות לעלות, במלחמה
קלה שלא כרגיל. כנראה מתוך הנחה אז ס'קומט מיר שוין.
ובבית --- דואגים, מטפלים --- לי, כמובן, לא נעים -
אני על כל זה לא עמלתי כמובן, וגם כספי עלידה דרושים. נו,
לחלוצים אחרים הסבל רב יותר וחבלי עלידה מרובים יותר ---

**חברים כותבים
לזכרה של שרה:**

היינו, שרה ואני, בגדל דומה, אני ב"החלוץ הצעיר" ושרה
בבית"ר -- והנה ביום אחד פגשתי אותה ואת יוסף זפרן ברחוב
והתחלנו לשוחח. שוחחנו שעות. סיפרתי להם על התנועה שלנו
וכמובן על טבנקין ולוויטה, שהרי הייתי אז מלאה אמונה ולהט
נעורים. וכך יום יום עד שהזמנתי אותה למועדון "החלוץ"
בערב שבו צריך היה להופיע טבנקין בהרצאה על הקיבוץ בארץ
ועל תפקידי התנועה החלוצית וכו'. כשראיתי את עיניה
הנוצצות, הנהדרות - התחלתי לאהב אותה. היא יצאה מוקסמת
מך הדברים ששמעה ובינינו נקשרו קשרים אמציים. היינו כאחיות.
יום אחד החלטנו להביא אמנסטיפציה לאשה. הסתובבנו ברחובות
קובל ועישנו סיגריות ...

בהיותי בהכשרה בגרוכוב כתבתי לה לעיתים קרובות. חלק
ממכתבים אלה אליה ראו אור בספר "בשדמות גרוכוב".
הרבה פעמים נפגשנו בתל אביב וכל פגישה היתה חוויה
לשנינו. --- אהבתי את שרה בכל נפשי --- שרה היתה אישיות,
קרה מטנה אור פנימי. תמיד אזכור את עיניה הנפלאות והחכמות.
יידעו זאת הבנים שצריכים להיות גאים שהיתה להם אמא כזאת ---

זלטה גיטלים

תל אביב

יונה ודוד קלקה

זיכרונות מבית ההורים יוצאי קובל

אבי נקרא ראובן-דוד קלקה (קליקא) אולם כולם קראו לו דוד (דאָויד). נולד בקובל ב-1907, גר במצויבסקה 91.

אני בתם של דוד קלקא מ"קובל" ויונה (ינטל) גרויסר מהעיירה מצויב (הרחוב שמוביל לשם נקרא מצויבסקה) הנקראת כיום "לוקוב", הקרובה מאד לקובל. כל משפחת אמי - גרויסר וסבתי שרה אוקס, גרו בקובל. בבית הכנסת בקובל נמצאה גם חריטתה של בת דודתה של אמי - ביילה גרויסר - בשם כל המשפחה שהושמדה ב-14.9.42.

בגליון מס' 13, עמוד 54, נזכרה מסיבה אשר נערכה ל-17 עולים לארץ ישראל. בין העולים נזכר גם שמו של אבי דוד קלקא. רוב חברי קבוצה זו שמרו על קשר עד ליום מותם. הורי נישאו עוד בקובל. מכיוון שלכל אחד מהם היה סרטיפיקט, נישאו כל אחד מהם נישואים פיקטיביים לבני זוג שניים על-מנת להעלות עוד 2 עולים. "אשתו" השנייה של אבי היתה אסתר ובעלה של אמי זגגי היה אחיו של מנכ"ל משרד האוצר זגגי ברבות הימים.

הורי הגיעו ארצה ב-20.3.1933 באנייה "ושינגטון", דרך נמל יפו כמובן. גרו במספר דירות עד שעברו לגור בנחלת-יהודה שליד ראשון-לציון. בחלק מהדירות גרו ביחד עם שרה ומוטל ארליך ובלומה ואיצל פינקלשיין, הדירה היתה בת 3 חדרים, כל זוג גר בחדר ואילו המטבח והשירותים משותפים.

בשנת 1935 יצאתי אני רינה לאוויר העולם. יומיים אחרי תמר ארליך ואחרי יומיים זהבה פינקלשטיין (ואולי זהבה קודם ואח"כ תמרה). אני הייתי אז אטרקציה כי הייתי הבת הראשונה של אותה קבוצת קובלאים. כולם פינקו ואהבו אותי, ביניהם גם כל החברים הרווקים של הורי ונקראתי בפיהם רינה'לה, עד יום מותם, וגם כשאני עצמי הפכתי לאמא. במיוחד היה חבר טוב שהיה אח"כ יהלומן בנתניה (לא זוכרת את שמו אולי מונייה). היה גם בן-אמוץ ועוד. מוטל ארליך הוביל אז לחם בעגלה.

אבי היה פועל בניין, שבנה את בית "הבימה" ועוד אתרים הסטוריים כולל נמל ת"א. אבי עבד הרבה מחוץ למקום המגורים, היה בין הבונים את ה"לבניות" (בתי הזיקוק) בחיפה. כאשר גרנו בנחלת-יהודה היה שותף לבניית כל מחנות הצבא הבריטיים (צריפין, קסטינה) בכל הדרום. היה מגיע הביתה רק לשבתות. אמי עבדה לפי העונות בפרדסי ראשון-לציון בקטיפ ובאריזה (אז היתה עדיין ידנית). לאיצל פידל היה "בית-חרושת" לעורות (כנראה מפעל לעיבוד עורות).

אני זוכרת כי כשעברנו לנחלת, היו באים כל "החברים" בימי שישי עד מוצ"ש ישנים איפה שהיה מקום ועושים שמח כל השבת. לצערי אני לא זוכרת שיחות על קובל. ברור לי שהחליפו זכרונות והיתה שמחה גדולה.

כאשר חזרנו לגור בת"א, כל שבת בבקר היו מבקרים אותנו חברים, במיוחד אני זוכרת את אהרלה קפציק שהיה מגיע ברגל. אבי היה נפגש רבות גם עם מורתו מבית הספר התיכון. אביה של אורה נמיר מנדל טויב מכפר חוגלה, אשר בגוש תל-מונד היה בן-דודה של אמי וגם הוא הרבה לבקר בכל פעם שהיה מגיע לת"א.

היו גם בעל ואשה בשם מיכאל ומיכאלה (מַעַכַל ומַאכְלַע) אורזכובסקי.

כמעט כל מוצ"ש היו נפגשים אצל זוג אחר של חברים. אצלנו תמיד זה היה על דג-מלוח, לחם מרוח בשום ותפוח-אדמה תבול בשמן ומלח וכמובן אי-אפשר בלי כוס תה. היו באים אז איצל ולאה פידל, רבקה ונח ביין (שהיתה ברשותם צלמניה ותיקה ברח' אלנבי פינת הירקון, מוטל ושרה ארליך, משפחת קמינר (שהיו בעלי קיוסק ברח' אלנבי פינת הס), שמואל וייקוס (שמילצע), לייביש צילין, בלומה ואיצל פינקלשטיין, לאחר שנים החלה להגיע גם תמה קרביץ.

עם פתיחת היכל-התרבות בתל-אביב בשנת 8-1957 אבי קיבל עבודה כסדרן וכמובן את כולם הכניס על-בסיס מקומות פנויים. היו עוד רבים אחרים שאינני זוכרת את שמם אולם כולם היו קובלאים. כשהיה מגיע מישוהו מאמריקה השמחה הייתה מאד גדולה.

בערך בשנת 8-1957 עלו ארצה מארגנטינה גם בן-דודי מנדל לקח (שאמו היתה אחות אבי) ורעייתו חנה (לבית גופן) עם ילדיהם וגם הם הצטרפו לחבורה. ייתכן ששכתי מישוהו. יש גם כאלו שאינני זוכרת את שמם. את ההמלצות הטובות ביותר לחיים קיבלתי מ-לאה פידל, אשר משמעות אותי עד היום. אוי, כמה אהבתי אותה, אשה מקסימה. כל-כך אלגנטית ויפה.

את משה גיטליס אני זוכרת בגלל הכניסה להצגות ב"הבימה" הוא היה בונה את התפאורות. כן הוזכרו גם אורי אלפרט, מונייה מרדור, הקברניט חודורוב ועוד רבים וטובים. כולם זכורים לטוב.

ברבות השנים עבדתי בסוכנות-היהודית ואחד משליחנו (אם אינני טועה לארגנטינה) היה ראובן בן-שם, מ"קובל" - אכן עולם קטן.

אבי נפטר כבר בשנת 1969 כשהיה בן 62 ואמי בשנת 1982, כך שהרבה לא שיתפו אותי בחוויותיהם.

כל משפחתו של אבי, אלה שלא עזבו את פולין לפני המלחמה נכחדה בשואה, ביניהם אחים אחיות של אבי, בני-זוגם וילדיהם כולל תאומים.

גם משפחתה של אמי - כולה - מלבד אח אחד ראובן גרויסר אשר הוחבא על-ידי גוי למעלה משנה ואח"כ הצטרף לפרטיזנים ומשם לצבא הרוסי, הוכחדה כולה. עלי לציין כי משפחתו של הגוי הוכרה כ"חסידי אומות עולם". כשדודי חזר מהצבא העביר לגוי ולילדיו את החווה של סבי וסבתי במצויב. אחת מבנות הגוי גרה בקובל.

רינה יוגב
צברית - הגאה להיות בת קובלאים.

רינה. הילדה הראשונה של אותה קבוצת קובלאים...

הילדה היא **רינה יוגב**, בתם של יונה ודוד קלקה, העבירה לסריקה עבור ארכיון קובל עשרות תמונות מקובל ומיהודיה. כמו כן התקבלו מסמכים נוספים של הוריה: דרכון, כתובה, תעודת עליה ועוד. אנו מודים לה מאוד על כך.

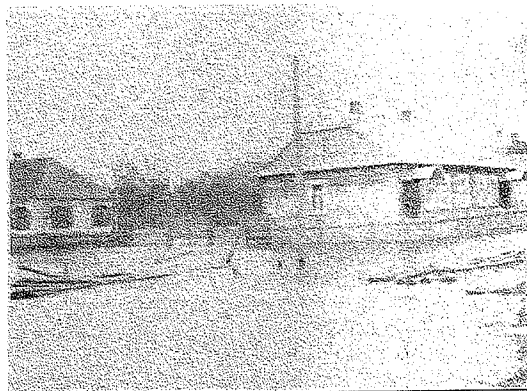
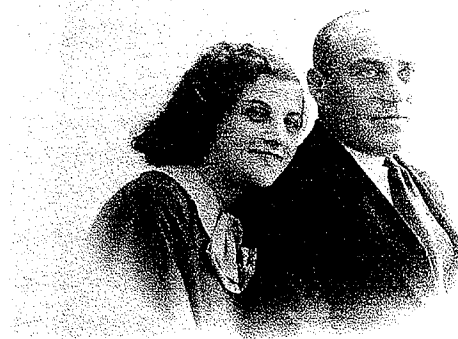
"כמו שכתבתי הייתי הבת הראשונה של חבורת קובלאים. כאן בתמונה אבי דוד מחזיק את העגלה. אמי יונה עומדת לידו וכל החברים הרווקים סביבם" 20.5.36.

כותבת רינה: זה צילום פרידה משפחתי: אבי דוד עם משפחתו. קובל 5.3.1933, לפני עלייתו ארצה כחלוץ. אמי יונה (לבית גרויסר) אשתו של דוד קלקה יושבים במרכז. ליד אמי יונה יושבת סבתי שינדל (אמא של אבא). מאחור (מעל דוד) האחות רייזל ובעלה יצחק ויינשטיין (מעל יונה), יצחק סוחר בגדים. האחות (של אבא) פייסל עומדת קיצונית משמאל. בעלה הוא ישעיהו ברש (איננו בתמונה). האח אברהם קלקה, בעל חנות מכלת, יושב בצד שמאל ואשתו שרה (משמאל ליונה). בצד ימין (ליד דוד) יושבת האחות (של אבא) לאה, עומד מאחוריה בעלה אליעזר לקח, סוחר תבואה, ולידם ילדיהם יוסי ומשה. שני הילדים למטה במרכז הם תאומים- ילדיה של האחות רייזל ויצחק ויינשטיין. הילד בצד שמאל לא ידוע למי שייך...

כל בני-המשפחה נספו כולם בשואה, ניצלו רק מנדל לקח, הבן של לאה ואליעזר שנסע עם אשתו חנה גורן לארגנטינה והורי שעלו ארצה כחלוצים.

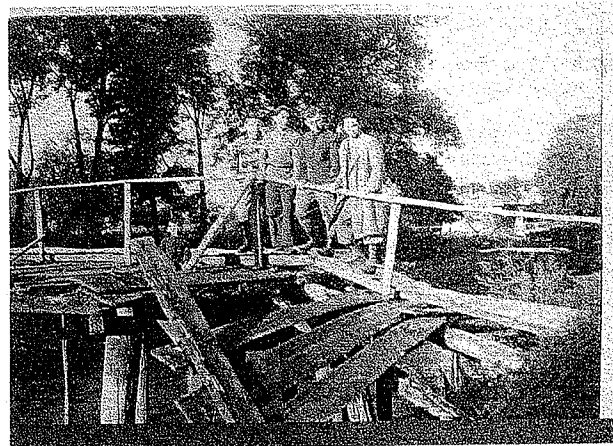
אבא ואמא , דוד ויונה קליקה לפני פרידתם
מקובל ועלייתם ארצה.
דויד קאליקע- ככה הכירו אותו כולם.

יובל הטוריה מציף את רחוב מאצ'ייב בו התגוררה המשפחה.

אמי יונה עומדת. אבי כורע מימין.

קובל, אזור "השטאט", העיר העתיקה: רחוב
אפטצ'נה . גשר רעוע חוצה את אחד מיובלי הטוריה.
אזור בית הספר ע"ש ד"ר קלומל (על פי ישראל
שייניס).

כנוס.
הסתדרות החלוץ
הצעיר בקובל, מצ'יוב,
לובומל.

תעודות עליה של דוד שכשעלה ארצה
היה כבר נשוי עם יונה גרוסר. דוד עלה
ארצה לאחר שנישא באופן פיקטיבי
לבחורה זרה.
גם יונה אשתו החוקית לפני עלייתה
ארצה נישאה באופן פיקטיבי לגבר זר.

הסוכנות היהודית לאיג' בחקירה-העלייה

Jewish Agency for Palestine, Immigration Department

משרד איג' מרכזי - ירושלים
Palestine Office Warsaw — Włocławek

תעודות עלייה

FLESTINE IMMIGRATION CERTIFICATES

No. 2558

() Category

Kalika Ruth Land

709

חול

1/6/43

1/2/43

אוסטריה (A) או גרמניה (G)

נמצא בבעלותו של המבקש

187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698

47

קטעים נבחרים מתוך:

פרקי חיים - צבי וזה

החומר המסופר על קובל, העיר בה נולד וחי צבי וזה עד לבריחת משפחתו מזרחה עם כניסת הנאצים, הוא רב, מרתק ומפורט. עקב מגבלת מקום בחרנו בקטעים ספורים בלבד. תודה לצבי על שמסר בידנו את ספרו האישי ובכך פתח בפנינו אשנב נוסף לעיר היהודית שאיננה, אך הקרובה כל-כך אל נפשו.

מבוא

הקור העז חדר מבעד קירות העץ של הקרון וכיסה את דפנותיו בשכבות כפור שהלכו ונערמו שכבה על גבי שכבה. הלובן המסנוור חדר לעצמות והקפיא את הגוף.

תנור הברזל השחיר, דהה ודעך, וכילה את המנה האחרונה של אבני הפחם שקלט לתוכו.

את המנות שהקציבו לנו לדרך חדלו לחלק. הפיתה האחרונה מהשמונה שקיבלתי מאמא כצידה לדרך בעת הפרידה מזמן נאכלה כשבכל נגיסה ניצבים לפני פניהם המורעבים של הורי - מנת הקמח שקיבלו לשבוע נמסרה לי.

בחלל הקרון עומד אד קר מהבל פיהם של הנוסעים.

את הדממה קוטע רק שקשוק הגלגלים שמריץ הקטר על גבי פסי-הברזל המובילים את השיירה צפונה לעבר הקור העז של סיביר.

אני רובץ על היציע מכורבל ככדור על גבי הקש שבחלקו נהפך לאבק ובוצ, ושוקע בזיכרונות העבר בעודי מנסה להתעלם מהרעב, מהקור, ומהסובב, ודולה מזיכרונותיי תמונות מהילדות על-מנת להשכיח את התווה.

עשרות שנים מאז, אני שוב מעלה את העבר והתקופה הנוראה שעברנו בשנות השואה. הפעם על מנת לזכור ולא לשכוח.

הפגישה עם אמא באולם - גרמניה בתחילת 1947, אחרי שלא ראיתי אותה שגויסתי לצבא ב-1944

בצבא האדום מאי 1945 - גרמניה

מה שהיה ואיננו עוד

המשפחה בקובל בשנת 1935. יושבים מימין לשמאל אבא אברהם, אמא מאשה, סבא יעקב, סבתא רייזל, והדודה שרה. עומדים מימין לשמאל אני-צבי, אחי פינק, חייקה אחיינית של הסב, אחי יוסף, ואחותי אסתר. ברקע פינה מהבית ברחוב סנקביצ'ה בו גרנו.

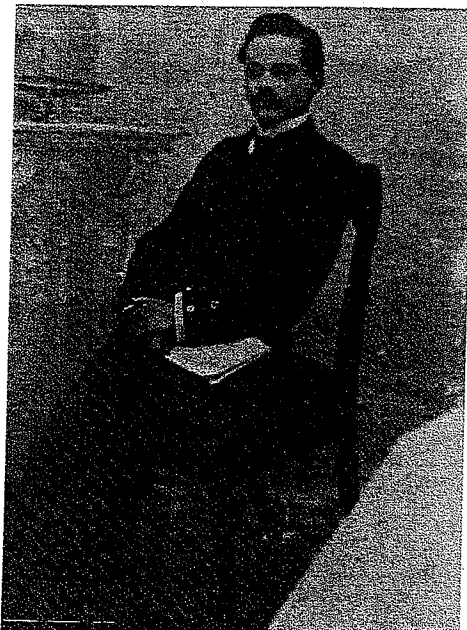
ככל שהולך ועובר הזמן מאז האסון הנורא שפקד את המשפחות שלנו בשואה הולך וגובר בי הרצון להעמיק וללמוד על חייהן. אז, כשההורים היו בחיים, לא עלה בדעתי שיווצר מצב שהכל ייעלם ולא יהיה לי את מי לשאול.

עד עתה אני מלא צער על כך שלא ישבתי עם אמי מאשה בטרם הלכה לעולמה ולא חקרתי אותה על העבר.

הרבה שנים גרנו יחד עם הורי אמא - סבא יעקב וסבתא רייזל, ומפיהם שמענו לא פעם דרך אגב, בשיחה בינם לבין עצמם על חייהם בצעירותם. על ההורים של אבא, שגרו רחוק מאיתנו, לא ידענו הרבה.

פרטים שמעתי עליהם כעבור שנים מבת דודתי הלן, שבאה לפני מספר שנים לארץ והביאה איתה נתונים שאספה מקרובים באמריקה בעל-פה ובכתובים. למדתי ממנה לא מעט על סבא רבא יוסף ובני משפחה נוספים.

אבא אברהם

האוכלוסיה בקובל היתה ברובה יהודית. מעטים מתוכם עבדו במוסדות הממשלתיים. לרוב התפרנסו היהודים ממסחר ותיווך. והיו בה חנויות מפורזות בכל העיר. כל דבר ניתן היה להשיג שם: מצרכי מזון, קונפקציה, חשמל, בשר בקר ועוף לסוגיו, החנויות היוקרתיות היו ברחוב הראשי - וארשבסקה. ברחוב לוצקה היתה טחנת קמח ובית חרושת לשמן ובהמשך בית חולים. היו בעיר בעלי מקצוע רבים: נגרים, מנקי ארובות ושפכים, מובילי מים, עגלונים להובלה ולנסיעות, סבלים ובעלי כרכרה, לאלה האחרונים היה מעמד מיוחד. יכולת למצוא אותם תמיד עם סוסים וכרכרות, עומדים בשורה בקודקוד הרחוב ומחכים לנוסעים. זו היתה התחבורה הכי מכובדת, וגם לא היתה זולה כל כך. לא פעם חלמתי בילדותי להתיישב בכרכרה כזו ולנסוע להנאתי בלי גבול של זמן ומרחק.

בלכתי ללימודי לא שמתי לב לנעשה סביבי וזאת על מנת לא לאחר. בתורה לעומת כשהזמן היה בידי, יכולתי להתעכב ולהסתכל על בתי העסק, על האנשים הרבים שמיהרו כל אחד לעיסוקיו, על תלמידים עם סמלי בתי-הספר שאליהם השתייכו - כובעים מרובעים, עגולים, ברטים, על יהודים לבושי הקפוטות וארוכי הזקן, ועל אלה היותר חופשיים - ללא זקן וללא קפוטת. לעתים הזדמן גם שגץ שעלה עליך בכוונה על מנת לדחוף אותך מהדרכה ומיד היה נעלם מפתח. זו היתה עירך. כל אחד הכיר את כולם.

מועקה היתה רק כשעברתי ליד בית ילדותי שאותו נאלצנו לעזוב. לאחר הפיגוי הוא נהרס ובעליו החדשים בנו אותו מחדש אבל תמיד ראיתי את הבית כפי שהיה כשעזבתי. ביתנו היה בית פינתי. מאחוריו היו מבני המחסנים והשירותים ומעבר להם הכנסיה הפרובוסלבית שפעמוניה הרעישו עולמות בכל חג נוצרי. בהמשך היה הגן העירוני.

בגן העירוני בקובל - אבא, אחותי, בת דודה, והדודה שרה.
בחיים נשארה רק אחותי.

סביב הבית היתה גדר שסגרה על חצר ענקית. בקיץ גידלנו בה עגבניות, מלפפונים, תפוחי אדמה, צנון וגזר. הגינה העסיקה במיוחד אותנו הילדים בזמננו הפנוי, אבל את עיקר העבודה עשו ההורים. המבנים בעורף הבית שימשו גם למטרת פרנסה. כשסחרנו באספקת בירה או חסנה שם כל הסחורה. הבירה הובאה מלוצק - העיר השכנה, שם היה בית-חרושת למשקה זה. ההובלה משם בוצעה ע"י עגלונים פעמיים בשבוע. בשבילנו הילדים, היתה תגיגה מיוחדת כשמענו מרחוק את הצופר של חיים המוביל מתקרב לבית. קיבלנו אותו תמיד בשמחה והתפעלנו מהסוסים הענקיים והעגלה המיוחדת במינה כשדהרה ברעש מחריש אוזניים לתוך החצר הענקית.

תלמידות ברחוב וארשבסקה בקובל בשנת 1936. מימין - רוזקה ויינשטיין, משמאל קיצונית- קוקה רבינר. שתיהן היו חברות לכיתה של אחותי. גרנו בשכונת. להורים של רוזקה היתה חנות לגלנטריה, ואילו האבא של קוקה סחר בעצים. שתיהן נספו בשואה.

1937 - ברחוב וארשבסקה בקובל. תלמידות בדרכן ללימודים, קיצונית משמאל אחותי.

אחרי הלימודים, הכנת השעורים ומילוי התוראות האחרות של תורי, יכולתי לבלות בחצר שלנו כרצוני. מעבר לגדר בשכנות גרה משפחת שטיין. עם אחד מילדיה אָמָה (נחמיה) היינו חברים. לעיתים הצטרף אלנו ילד נוסף, שמו היה קֶמֶצָה (קלמן) פטרושקה והוא גר מעבר לכביש. למדתי איתו בכיתה אחת. מדי פעם שיחקנו יחד משחקי ילדים עד לחשכה. השותף הרבעי לבילוי הזה היה תמיד קולה הרם של אמו של אָמָה (נחמיה). כשרק החשיך, הקול הזה היה מלווה אותנו עד שאמה חזר הביתה. כל נטעה, היא היתה אמא מסורה ללא גבול לילדיה, רק הדאגה שמה יקרה משהו לבנה בחושך גרמה להתרגשותה והעצבנות. שלושתנו שרדנו. האמא הדואגת נספתה בשואה.

□ □ □

חזית הבית שלנו פנתה לרחוב סנקביצה. הרחוב היה מאוכלס יהודים והידיש שלטה בו. משמאל לביתנו גרו הדוד בן-ציון, הדודה שרה ובתם חייקה. בהמשך הרחוב היו חנות מכולת, חנות למיני סדקית, דירת מגורים נוספת ועוד חנות, כך עד לפסי הרכבת. מולנו עמדו מבנים שהתגוררו בהם בני משפחתנו. הם התפרנסו מסחר בבקר. חצר גדולה היתה להם. לעתים קרובות ביקרתי שם. לאורך הרחוב משני צדדיו היתה נטועה שדרת עצי אקציה. באביב שיכרה פריחתם את העוברים והשבים. כשהעלים נשרו, הם כיסו את הרחוב במרבד בכל צבעי הקשת, עם תום הסתיו ירד על הרחוב הלובן של החורף עד הקיץ.

- □ □
- בין חג לחג, הסתיו, החורף והשלגים, המגלשות והבית החם, כשכל המשפחה מצטופפת בחדר הגדול מסביב התנור הענקי המצופה חרסינה לבנה מהתקרה ועד הרצפה, שרוחבו כמטר וחצי, יושבים ומספרים על היום שעבר והיום שיבוא, התקווה וההצלחות. בחורף כל אחד רצה את חלקו על-יד התנור. הדליקו אותו בפתח שהיה בחדר המיטות. חומר הבעירה היה פחם ועצים. הגזים והעשן נפלטו מהארוכה מעל הגג. עם בוא הערב ולעת שינה היו סוגרים את פתח התנור והחום היה מתפשט ומחמם את חדר המיטות שבו היה תנור במתכונת קטנה יותר מזה שבסלון הגדול. לתנור הגדול היו גם מגיעים לעתים השכנים שמעבר לדלת. אנו הילדים למדנו עם ילדיהם באותו בית-הספר. שתי דלתות הפרידו בין הדירה שלנו וזו שלהם. דלת אחת לסלון והשנייה לחדר המיטות. חיינו בשכנות טובה, ובכל זאת הצמידו לדלת ארון כדי שהילדים לא יוכלו להתרוצץ מבית אחד למשנהו. בעת רצון ובהסכמת כולם היו מזיזים את הארון ומתכנסים מסביב לתנור שלנו; המבוגרים בסיפוריהם והילדים בשלהם. הרשות לקטנים ניתנה רק לאחר שהכינו את השיעורים. והנה עמלת ולמדת וחג החנוכה בפתח, חג האורים. ואכן אור ושמחה בבית. דמי החנוכה, הליבויות, הסביבון, החנוכייה.

□ □ □

בקובל התקיימו כל המפלגות שהיו ברחוב היהודי בשליש הראשון של המאה ה-20. בדרך כלל המפלגות חיו ביניהם בשלום. היריבות היחידה היתה עם הרביזיוניסטים. השוני היה לא רק באידיאולוגיה בכל מה שקשור לארץ (שתי גדות לירדן), אקטיביזם, השקפת עולם והיחס לאומות העולם, אלא היה שוני גם בלבוש. בתנועה הסתפקו בחולצה כחולה, שרוך לבן, ומכנסיים קצרים בקיץ. אצלם הביגוד היה בצבע חום וכובע מצחייה על הראש. המדריכים לבשו חליפות והתנהלות היתה חיקוי של אנשי צבא. הסניף שלהם היה תקופת מה ברחוב סנקויצ'ה, בבנין עם שער, שמנע כניסה. היה לי שם חבר לכיתה, ולעיתים ביקרתי במקום וראיתי את לבושם ואת המסדרים. זה לא משך את ליבי. ויכוח בין שתי העמדות הללו של ה"שוה"צ ושל הרביזיוניסטים גרם תמיד לקטטה ולכן שמרנו על מרחק. מתח רב היה

כשהגיע זאב ז'בוטינסקי לעיר, זה היה בשנות השלושים. הוא נאם בבית הקולנוע הגדול בעיר, כולם רצו לשמוע אותו. למדתי אז בכיתות הנמוכות של בית הספר. גם אני רצתי לשם. היתה המולה רבה במגרש לפני הכניסה. סדרנים מנעו מהחולקים לדעותיו להיכנס, זה הגיע גם לתגרת ידיים אבל הוא נאם והשומעים נהנו.

קובל היתה עיר עם נוער תוסס. כל אחד לחם ללא פשרות על מה שהאמין בו ועל דרכו. כשהרוסים השתלטו על ווהלין התנועה ירדה למחתרת. הייתי אז בין הבוגרים. התארגנו בקבוצות, בכל אחת לא היה יותר מארבע חברים. נפגשנו במקומות סתר, לרוב אצל חברים ללימודים בייחוד בלילות. היה סיכון במפגש של מספר משתתפים גדול יותר. על פעילות למען הציונות הסובייטים הגלו לסיביר. הפגישות היו בבתים וגם במקומות פתוחים: בשדות או מתחת לגשר. לפעמים היו מגיעים אלינו שליחים מוילנה, מעודדים אותנו ומספרים על התנועה והנעשה בארץ. כל זה נפסק בחטף עם פלישת הגרמנים לרוסיה ביוני 1941.

שנת 1939 מצאה אותנו מנושלים מדירתנו הגדולה ומצטופפים בדירת החדר הקטנה ברחוב פוגרניצ'נה. סבא וסבתא חיו בכפר. אחי יוסף גויס לצבא הפולני, אחי הבכור, פינחס, עלה לארץ קודם לכן. המשפחה ירדה מנכסיה. מזומנים לא היו בידינו. בספטמבר החלו ההפצצות. הגרמנים טסו מעל פולין בלי התנגדות כלשהי ועשו בה כבתוך שלהם. רק הספקת לשמוע את ההודעה "הם מגיעים!" וכבר נפלו הפצצות, וזמן קצר לאחר מכן: "הם עברו!"

אנו, שגרנו על-יד פסי-הרכבת היינו מטרה להפצצות וירי. ברחנו מהבית יום לאחר פרוץ המלחמה, ומקץ שלושה ימים מצאנו את עצמנו צועדים בדרך המובילה לעיירה שבה גרה משפחת לקה. עשינו דרכנו ברגל כשההפצצות מזנבות בנו. הגרמנים הנמיכו טוס וירו על ההולכים במקלעים. ברד של כדורים ירד עלינו, למזלנו לא נפגענו.

יצאנו בלילה ועד אור הבוקר הספקנו להתרחק מהעיר. לא היינו יחידים בדרך. משפחות-משפחות עזבו את העיר המופצצת. היתה מלחמה בלי חיילים. מהבית לקחנו מכל הבא ליד. לא היה זמן לבחור. כל אחד לקח מה שיכול היה לשאת. העיירה שאליה הלכנו היתה במרחק יום-יומיים הליכה. תמכנו אחד בשני. לעת ערב הגענו לאולובה. המקום היה ריק ועזוב, גם אותה פקדו ההפצצות. היהודים נסו לשדות. החלטנו להמשיך לקייז' - מקום מושבו של סבא. בדרך פגשנו משפחות מהעיירה שהחליטו לברוח. אמא היתה באפיסת כוחות, אנו הצעירים החזקנו מעמד איכשהו. הלכנו בלי אוכל ושתייה. נתקלנו בלכתנו בעגלה עמוסה חבילות ולצידה לשמחתנו, מכר מאותה עיירה. אבא שמח לראותו מאחר שאמא היתה על סף התמוטטות. הוא היה בטוח שנוכל להיעזר באיש הזה, וביקש ממנו שיאפשר לאמא להשעין את הצרור על העגלה על-מנת שיקל לה. בעל העגלה, יהודי, סירב לעשות כן. הסביר שהסוס יתעיף. הם נסעו ואנחנו נשארו. היה לילה חשוך וקר. התורף כבר היה על הסף. למזלנו עבר בדרך איכר. עצרנו אותו. שאלנו לדרך המובילה לכפר ויצ'ין. "את מי אתם מבקשים?" היקשה. "את יעקב מקייז'" ענינו. סבא חי בקייז' שנים רבות וכך קראו לו בכפר הולדתו. האיכר הכיר את שמו. הוא הזמין את כולנו לעלות על העגלה והוביל אותנו אל הכפר.

עם אור הבוקר הגענו לאחוזה. המקרה עם אותו יהודי מכר רדף אותנו כל החיים. אכן היו גם כאלה בימים המרופים ההם. אנשים שלא היו מוכנים לעזור לזולת, גם כשלא נדרשו לסכן את חייהם לשם כך, אלא רק לוותר במעט על נוחיותם. הם היו בודדים. לא נתקלנו יותר במקרים דומים.

ימים אחדים לאחר כניסת הרוסים היינו בדרכנו חזרה לקובל. סבא וסבתא נשארו באחוזה. קובל לא היתה אותה עיר שעזבנו. היא היתה כמו במצור. הצבא הרוסי שלט בכל. מלבד חיילים היו בה גם אנשי מיליציה ואנשי שירות אחרים.

העיר הלכה והתמלאה בורחים מהמערב משטחי פולין שמעבר לגבול החדש. הבורחים סיפרו על התנכלויות מצד הגרמנים, גירויים והחרמת בתים. הרוסים ראו ביהודים אלה גורם שלילי. הם פחדו שמא הסתננו ביניהם מרגלים גרמנים. לבאים לא היתה כתובת. רובם היו אנשים שפעם ראשונה הגיעו למזרח. הם התקשו למצוא עבודה ומגורים. קראנו להם "ביז'נצי" - הבורחים. מצבם נעשה גרוע יותר מדי יום. הארגונים היהודיים פורקו ולא היה מי שיושיט להם עזרה. השלטון לא מיהר להעניק להם זכויות. הם היו מופקדים. היהודים עזרו להם בסתר, אבל זה לא הספיק.

השלטון הרוסי התנכל לעשירים. חלק מהם, מהידועים בעיר, נשלחו לגלות לרוסיה הרחוקה. העיר טוהרה מ-"אלמנטים בורגניים". בתוך זמן קצר הושלט הסדר החדש. אלפי פעילים ומשפחותיהם הובאו מרוסיה למלא את התפקידים המרכזיים בכל תחומי החיים. הם פשטו על כל חנות קטנה כגדולה וקנו מכל הבא ליד. במיוחד התעניינו בדברי עור, מעילים ומגפיים. יכולת לראות ברחוב נשים רוסיות מטיילות בקיץ כשהן לבושות כותנות-לילה בכל צבעי הקשת. הן ראו בהן שמלות מפוארות. היה רושם שכל מה שקנו לא ראו קודם מעולם. כשנשאלו אם אין דברים כאלו אצלם, תשובתם היתה תמיד: "הכל ישנו". אבל הם רוקנו הכל. וכשהקשית אם גם צרות ניתן לקנות, היו עונים: "או כן, זה יש בשפע". הם לא התייחסו לכך כאל בדיחה. המלאי של החנויות לא חודש ובתוך תקופה קצרה התחילו להרגיש מחסור בלבוש.

המלחמה מצאה את עירנו קובל שאננה. גם פה התפתעה היתה מוחלטת. חרדה ובהלה שררו בכל. השמועות סיפרו שהגרמנים נמצאים בפאתי הערים לוצק ורובנו. הצבא האדום לא נראה לעין. הכל התפורר. מה שנעשה בחזית יכולנו לראות ולהתרשם במו עינינו. הרוסים התחילו לארוז. הועמדו קרונות בתחנת הרכבת. הנשים והילדים של הפמליה הרוסית הגדולה נשלחו ראשונים. עובדי הממשלה המקומיים נדרשו להתרכז ולעזוב את העיר. דובר על עזיבה זמנית עד "שנכה את הפולשים". כעבור יומיים פנו לכל האוכלוסיה והציעו: כל מי שרצונו לצאת את העיר יכול לעשות כך והשלטון יספק את התחבורה.

עם תחילת ההפצצות ביוני 1941 ברחנו מהבית ושהינו אצל קרובים, את המטלטלין השארנו במקום. היינו כעדר ללא רועה. סבא וסבתא היו בכפר, ולא היה קשר איתם. אחי יוסף גויס. אני, אחותי והחורים נשארו בקובל. ההצעה של נציגי השלטון לא נפלה על אוזניים קשובות. מרבית האוכלוסיה נשארה במקום. חזר הפזמון שהגרמנים לא מתנכלים ליהודים. אבל לנו הצעירים הספיקו הסיפורים שהסתננו מבעד לגבול.

נקודות בהמשך הדרך

נתיב הייסורים בשנות המלחמה, שנים 1941-1945:
מקובל לגבול הישן עם רוסיה, יערות, קייב, חרקוב, קוטלניקובה, קירגזיה- ביאלובוצק, אורל-אלפאפסק, ניזני-טגיל, סברדלובסק, חזרה לאלפאפסק, אלמה-אטה, פולין-בידגושץ', לחזית.

המסלול לארץ שנים 1945-1947:
לחזית הגרמנית- צפון מזרח גרמניה, ברסלאו, רדום, רייכבאך, יארה, צ'כיה, אוסטריה- וינה, גרמניה- אולם, צרפת- מרסיי, ישראל- חיפה, רוחמה.

כעין סיכום

עם מות אמא, שלחו זלמן ואסתר ליבנה מעין השופט מכתב לאחי פינק ואשתו הינדה בקיבוץ רוחמה. אסתר היתה מקובל עירנו וזלמן היה מרובנה הקרובה לקובל, ושניהם היו כמה שנים חברי קיבוץ רוחמה. את אמא הכירו בקובל ופגשו אותה ברוחמה לאחר המלחמה. והרי מכתבם:

עין השופט 08/02/1960

"פינק והינדה היקרים!

היינו אז נערים ונערות ולא ידענו להעריך את גודלם של אבא ואמא. רבים מהורינו היו אתרים, לא הבינו למעשינו ודרכינו וטבעי היה שלא מצאנו שפה משותפת. אולם היו מעטים בין ההורים, שבאתבתם הגדולה לילדיהם ובחוש אנושי-יהודי שבתם, הבינו לדרכינו הנועזת. בין אלה יימנו, בלי ספק, הוריי, פינק. אזכור את הבית הגדול, שדלות הלכה בו, ובכל פינה היה ניכר המתסור היהודי המשווע, ומה רב החום שהיה שופע מפני אמך המחייכת שידעה לקבל כל הבא בצל קורתה, להאכילו מפתכם הדלה ולדאוג להלינו. כבר אז הרגשתי שזאת לא רק אידישע מאמא כי-אם השומרישע מאמא. לאחר מכן עלינו ארצה והשארנום במצוקה, בייסורים, ואבדון. נהיינו חורים בעצמנו ונעורו בנו זיכרונות הילדות, ולא אחד פקד אותנו מוסר-כליות על יחסינו לאבא-אמא והיה מאוחר מדי. רובינו, וכמעט כולנו, לא יכולנו לכפר על חטאי נעורים.

פגשתי את אמך לאחר המלחמה. היא חזרה בלי אבא, קברו בנכר, בערבה מושלגת. אולם היא - האמא - ידעה לסכך בזרועותיה הדלות ובליבה החם על כל ילדיה ולהעבירם על פני מצוקות ומכשולים עד לימי הניצחון. פגשתי בארץ בדמעות, ובאין כל-כך הרבה אמהות - היא היתה לאמא של

כולנו. היא זכרה את כולם ותחיוך המטיב ותנסוך אמונה מאז, לא מש מפניה גם עתה. חרשה המלחמה קמטים בפניה ואובדן ראש-המשפחה ערער את חייה.

זכתה אמא בהתכנסות כולם בארץ, אולם שנות חייה פה לא שפרו, המלחמה הכריעה את האשה שעמדה במבחני החיים הקשים ביותר והיא הלכה תוך סבל וייסורים.

תנחמו ותנכו ילדיכם ברוח גבורת עמידתה של אמכם בחיים.

שלכם זלמן ואסתר."

אמא מאשה אחרי המלחמה

אסתר לבית זסק ובעלה זלמן עברו מקיבוץ רוחמה לעין השופט, אסתר היא אחותה של שינדל שבתה היא יהודית כפרי.

מכתב לפינק (פנחס), חבר קיבוץ רוחמה, אחיו של צבי וזה. עם עלייתם ארצה הגיע לקיבוץ רוחמה: צבי, האח והאחות והאמא מאשה. לאחר מספר מועט של שנים עזבו את הקיבוץ האחים והאחות של פינק.

מידע ותמונות שנמסרו ע"י חוה, בתה של פרידה בוכוולד-רוזנבלט

על חוה פונוויל-בוכוולד, בתה של פרידה שמענו מצופיה שוורץ כבר לפני כמה שנים. צופיה סיפרה על אחותה פירה לבית זיסקינד החיה בפריז. פירה נישאה עוד בקובל למירון רוזנבלט. הזוג, עם פרידה רוזנבלט אחותו של מירון, ברחו מקובל ביחד מעט לפני שהגרמנים נכנסו לעיר. לאחר תלאות המלחמה הגיעו השלושה לפריז שם פרידה נישאה והקימה משפחה. פרידה ומירון כבר הלכו לעולמם. חוה מראיינת בימים אלו את דודתה פירה בכל הקשור לעיר קובל. בביקורה האחרון של חוה בארץ נערכה פגישה עם אלי מנדל וד"ר מרדכי זיו שסיפרו לחוה בהרחבה על הזכור להם מהמשפחה בקובל ועל קרובים וידידים בארץ. העברת המידע היתה דו-סטרית. למרבה ההפתעה חוה סיפקה לנו מידע ועדכונים שלא ידענו על משפחות קובלאים-מכרים שלה- החיים בארץ. במהלך הראיונות האחרונים עם דורה גודיס-רופה הסתבר שדורה למדה בגן היוקרתי של פרידה-אמה של חוה וכך נוצר גם קשר בין דורה לחוה. חוה, פסיכולוגית במקצועה, אשה דעתנית, דינמית וסקרנית, מתעניינת בכל הקשור לשורשיה בקובל. עם חזרתה לפריז החלה לברר על גורל משפחות הקובלאים שחיו וחיים בצרפת ופריז. אנו ממשיכים בקשר הדוק עם חוה, תוך קבלת ומסירת מידע.

נשמח אם מישו מהקוראים שיזהה בני משפחה ומכרים יודיע לנו על כך.

להלן שמות המוזכרים והקשורים לצד הקובלאי של חוה.

1. פרידה רוזנבלט, ילידת קובל, 1906. הבת חוה נשואה ו החיה בפריז.
2. אחיה של פרידה: מירון, מאיר רוזנבלט, יליד קובל 1911. נשוי לפירה חזנוב-זיסקינד. פירה (ילידת שנת 1914) היא בתו מאשתו הראשונה של ד"ר פטיה זיסקינד. בתו השנייה מאשתו דינה היא סופיה, כיום צופיה שוורץ (ראיון איתה בחוברת זו). למירון ופירה בן מיכאל רוזנבלט, נשוי ולו שני ילדים: דלפון ואריק.
3. אביהם של פרידה ומירון הוא אברהם-מיכל רוזנבלט. אביו של אברהם-מיכל הוא משה-חיים רוזנבלט ואמם היא פרידה (שנפטרה מכולרה כשהיתה בת 30). משה-חיים ייסד את הראינוע הראשון בברסט-ליטובסק שנקרא "פנטזיה" גם היה בעל מלון. אמם של פרידה ומירון היא שיינדל רוזנבלט-צימרמן.
4. לשיינדל רוזנבלט-צימרמן אח ששמו אהרון (עליו כתבה פרידה רוזנבלט). אהרון נישא לרוזה ונולד להם ילד ששמו בנימין, הם ניספו בשואה.
5. הוריהם של שיינדל ואהרון הם בנימין וחווה צימרמן. האם חוה היא ממשפחת צלניקר. הוריה הם אברהם-יצחק וחנה צלניקר.
6. מורה בגן של פרידה בקובל: מירה ליברמן. היא התחתנה עם מר יקימובסקי ועלו ארצה שם נפטרו לפני מספר שנים. כשהייתי בתם מוסיח סגל.
7. שמות נוספים: מיציה רקובצ'יק. רגינה מרין. ברונשטיין וולדיה, ביבה, וד"ר ז'קי. דוסייה מוריק. שיינדל חוד רויטר. שיינדל, מניה, ביבה רויזן. פלגל. קלסובסקי. רומנוב.
8. לאישור, משפחת צימרמן: סוכנות לרפואת שיניים ברח' פומניקובה (?).

תמונה 1:

על התמונה כתבה חוה, בתה של פרידה רוזנבלט:
משפחת רוזנבלט: ההורים אברהם-מיכל רוזנבלט ושיינדל צימרמן-רוזנבלט. הילדים
פרידה ומאיר (מירון) רוזנבלט. קובל 1914-1915.

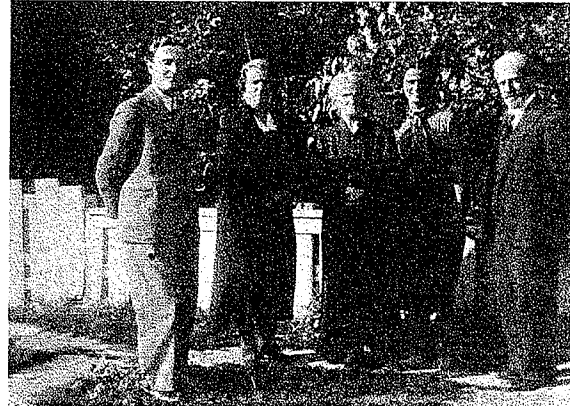
תמונה 2:

אהרון צימרמן הבן של בנימין צימרמן וחווה בת צלניקר, אח
של שיינדל צימרמן רוזנבלט.
בקובל 28 לינואר 1934.
אהרון הוא אהרליה, גיבור הסיפור האמיתי שכתבה הדודה
שלו, היא האמא של חוה- פרידה בטכנבלד-רוזנבלט ואשר
התפרסם בחוברת הנצחה מס' 14.

תמונה 3:

אברהם-מיכל רוזנבלט הוא הבן של משה-חיים
רוזנבלט ופרידה. הוא נפטר מכולרה כשהיה בן
30. למשפחה היו 6 ילדים. משה חיים רוזנבלט
ייסד את הראינוע הראשון בברסט-ליטובסק
שנקרא "פנטזיה" כמו כן היה בעל מלון מגורים.
על התמונה כתבה חוה: משפחת רוזנבלט בקובל.
משמאל לימין: מאיר (מירון) רוזנבלט. אמא שלו
שיינדל רוזנבלט בת בנימין צימרמן וחווה צלניקר.
פרידה רוזנבלט (אחות מאיר). אברהם-מיכל
רוזנבלט (הבעל של שיינדל, האבא של פרידה
ומירון).

תמונה 4:

בתמונה משמאל לימין: סיומה ליברמן (בנו אנטול חי
בפרזי מנגן ב- ויולונצ'לו), מוניה שפירו (בעל של ריבה),
פרידה רוזנבלט. מקדימה סורינדה (אמא של סיומה
וריבה), פינחס ליברמן (אביהם של סיומה וריבה).
סורינדה היתה אחותה של חוה צלניקר-צימרמן ואחותה
של פיגה-רבקה צלניקר-רובינשטיין.

תמונה 5:

כותבת חוה: זו הכיתה בגן
בקובל היכן שאמי (פרידה
רוזנבלט) היתה מנהלת.
בתמונה היא מימין. בצד
שמאל חברתה המורה (מירה
ליברמן). היא התחתנה עם מר
יקימובסקי ועלו ארצה שם
נפטרו לפני מספר שנים.
כשהייתי לאחרונה בישראל
טלפנתי לבתם (מוסיה סגל
36410431) היא לא חשה בטוב
ולא יכולנו להיפגש. התמונה
צולמה בשנת 1933.

תמונה 6:

כותבת חוה: קבורת שיינדל רוזנבלט בקובל, יוני 1938.
מאחור ובמרכז: מאיר, פרידה ופירה רוזנבלט (אשתו של
מאיר, אחותה של סופיה-צופיה זיסקינד-שוורץ).

Shindel Rosenblatt buried at sea, June 1938.
With her in the middle: Mayer, Frieda and Piera
Rosenblatt.

תמונה

7:

פרידה
רוזנבלט.

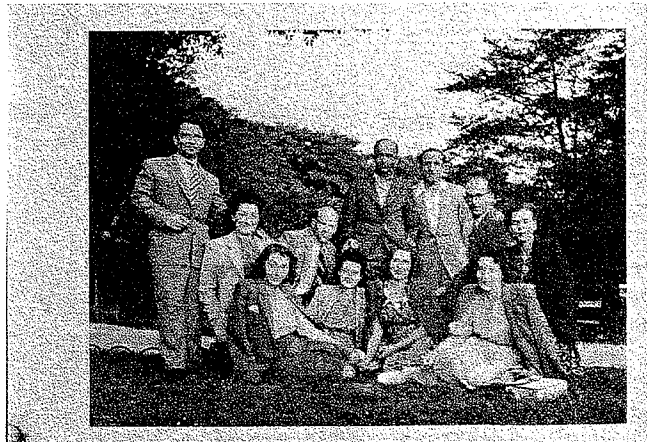

מי מכיר מי יודע?

פרטים על התמונות הבאות. חוה מבקשת מידע על התמונות ועל המשפחות.

משמאל לימין. עומדים: ראשון לא
ידוע, שולם, אשה לא מזוהה, ואלה רובינשטיין.
יושבים: משמאל מיצייה רקובצ'יק מקובל, שתי
נשים לא מזוהות.

תמונה מוזרה. האם אלו יהודים? האם ברקע תלוי שטיח עם צלב קרס?...

כותבת חוה: משפחת רוזין מקובל. משמאל לימין: שיינדל, אחותה מניה, ההורים, האחות השלישית ביבה. ההורים ומניה נרצחו בשואה. שיינדל התחתנה עם דוד רויטר ועלתה ארצה. ביבה התחתנה עם וולודיה ברונשטיין והיגרה לצרפת.

משפחת רובינשטיין: משמאל לימין, עומדים: דיודיה (דוד), פטיה, יוסקה (מאחורי המבוגר יותר), גוטקה, שולם. בחזית יושבים משמאל לימין: אשת יוסקה, פייגה-רבקה האמא שלהם, ציפי (אשת דיודיה). הילד אולי של ציפי, סוניה או אחותה. פייגה-רבקה צלינקר התחתנה ליענקל רובינשטיין, מי שנפטר בסביבות 1919. היו להם ילדים. 3 מהם לא מופיעים בתמונה. שיינדל נסעה לארה"ב, מיה, אביש (אפטיה) היו בני 6 חודשים כשאביהם נפטר. שולם נסע לצרפת, גוטקה להונדורס. פטיה נפטר ב-1941. כל השאר נכחדו בשואה.

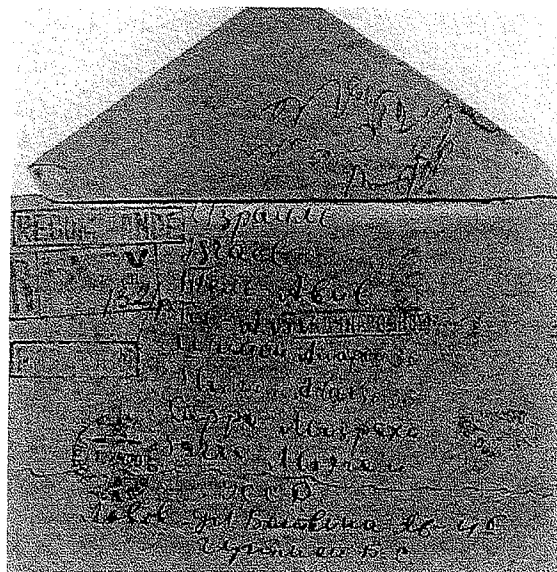

לקט מכתבי דב (ברל) גוטמן מרוסיה ופולין

אל אחותו שרה מזרחי בתל-אביב

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

רקע: המכתבים הניתנים כאן הם חלק קטן מקובץ המכתבים שנשמרו כל השנים אצל שרה מזרחי לבית גוטמן. המכתבים ייחודיים ומאוד מרגשים ונכתבו ע"י ברל (דב) גוטמן שברח עם פלישת הנאצים לתוככי רוסיה. המכתבים נשלחו אל אחותו של ברל בישראל (פלשתינה)- שרה מזרחי-לבית גוטמן, כאשר עדיין לא נודע על רצח היהודים בקובל. לאחר המלחמה ולאחר שנודעו ממדי האסון שירד על העיר ועל כל בני המשפחה שנותרה בקובל, מבקש ברל לעלות ארצה מארצות מסך הברזל. מפחד השלטונות נשלחים לארץ רמזים דקים על כך. רמזים עבים יותר וקריאה לעזרה נשלחים אל קרובי משפחה בארגנטינה בהם משפחת ברל מבקשת מהאחות בישראל לעשות את כל המאמצים לאיחוד המשפחה. המשפחה אכן עלתה בסופו של דבר ארצה. תודה לחברת הנהלת קובל, **ציפי בלומברג** על שאפשרה לנו את פרסום המכתבים.

ללא תאריך, כנראה אמצע 1943
אחות וגיס אהובים!

את מכתבכם מה-5.12.42 קיבלתי היום ותודה לבבית עליו.
מזל טוב לכם (על הולדת הבת). שהגידול שלה יהיה בקלות.

אחותי, את מכתבכם קראתי בשמחה גדולה. כזאת שמחה, שבכיתי היטב על כך שהורינו כה רחוקים מאיתנו והאל יודע באיזה מצב הם נמצאים בידיים רצחניות כאלה, שחיי אדם לא משחקים אצלם (אינם נחשבים אצלם למאומה). אחותי, יקרה, אל דאגה. חייבים לחיות בתקווה ואז עוד נזכה למפלת היטלר כאשר כל העמים יוכלו לנקום את מעשיו המפלצתיים. אל דאגה. עוד יבוא הזמן שבו נוכל לכתוב להורינו ולהודיעם את הבשורה היקרה, המזל טוב היקר.

עכשיו אכתוב על שמחתי. כל רגע חופשי אני מוכרח לקרוא את מכתבכם כי זהו כל רכושי. אינני צריך לכתוב לכם מה זאת אומרת להיות בודד, לגמרי לבד. רק בדבר אחד אני מחזק את עצמי, והוא הביטחון שלי שעוד נזכה לראות במפלת היטלר והכל יחזור לקדמותו.

אצלי אין חדש. הכל דברים ישנים. אני עובד עדיין באותה עבודה. חיי אינם גרועים. כל הדאגה שלי היא לכם. עכשיו, אחות יקרה, כתבי לי תכופות מכתבים ואל תמתני לתשובה. כתבי בפירוט איך החיים (שלכם) ואיך הולכת העבודה אצל יהודה. בקשי מיהודה שגם הוא יכתוב כי לי זה יקר לי עכשיו.

במכתבי הבא אשלח לכם את התצלום שלי.
במכתב זה כותב לכם חבר שלי מקובל. שם משפחתו שניידער. הוא בחור עדין. ראי למלא את בקשתו. אני מסיים לכתוב, כי כבר מאוחר. הגיע הזמן לישון.

מסרי דרישת שלום ליהודה ושקט חזק למעני את בתך היקרה. כבר אינני ישן לילות שלמים, מרוב מחשבות עליכם. דרישת שלום לכל מכרינו הקובלאים.

דרישת שלום לכם מחבריי.
מאחיק וגיסך
בערל

ברל גוטמן

אחרי המלחמה. וורשה. אנדרטת לניצחון על הנאצים.
משפחת ברל גוטמן בדרך ארצה.

אחות וגיס יקרים, שיחיו לי ושיהיו בריאים.
את מכתבכם מה-5.12.42 קיבלתי וענתי עליו מייד. מבלי להתחשב בכך שעדיין לא קיבלתי כל תשובה, אני כותב לכם שוב.
אחותי יקרה. מכתבך הוא אצלי עכשיו היקר מכל. אני קורא בו בדמעות כמעט כל יום. אני כאן לבדי. בודד. אין עם מי להתכתב.
מהורינו אינני יודע מאומה.
אני שולח לכם מזל טוב לבבי. שהבת'לה שלך, טובעלע (היום טובה בלומברג) תגדל אצלכם בבריאות ובשנים ארוכות ושנזכה למסור את המזל טוב הזה גם להורינו.
אני חש בריא. אני עובד כל הזמן בעבודה טובה. לא רע לי.
אני מקווה שעוד נזכה לראות במפלה של הגרמני ואז נחזור הביתה.
אני שולח לך תצלום שלי.
אני מסיים את כתיבתי. הישאר בריא עם יהודה ועם בתך היקרה טובעלע.
אחותי יקרה, אל תמתיני לתשובתי וכתבי לי מכתבים לעיתים תכופות יותר, במפורט איך החיים אצלכם, כי אצלי יקרים מאוד (קטע קרוע; כנראה: מילותיד).
אם זה אפשרי, שלחי לי גם כן תצלום.
אצלי עכשיו בדיוק אחרי יום כיפור. אני מאחל לכולכם גמר חתימה טובה.
מאחיק שאינו שוכח
בעריל

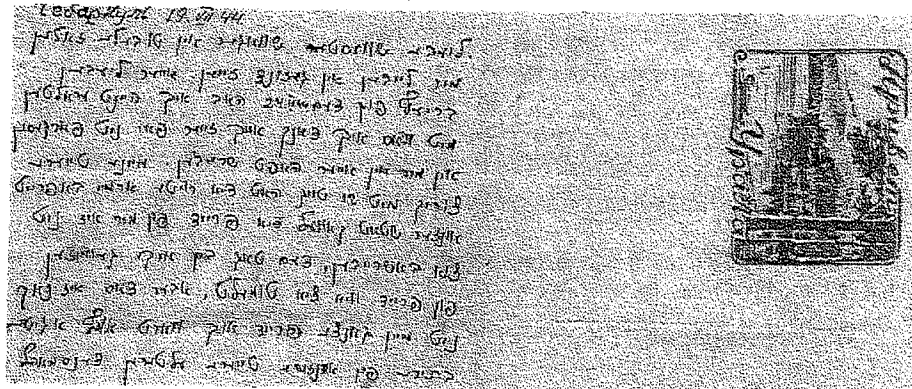
גברקול 7.3.44

אחותי וגיס יקרים, שיהיו לי בריאים.
ראשית אני בא להודות לכם על החבילה האהובה שקיבלתי. שמחתי אינה ניתנת לתיאור. נוכחתי לדעת כי איננו בודדים בזמן שבו יש אפשרויות לסייע זה לזה.
אחותי יקרה, אנחנו עוד נזכה לראות במפלת השונא הגדול ביותר שלנו, היטלר, ועוד נוכל לקבל בשורות טובות מהורינו היקרים, אחיותינו ואחינו. לבי מבהיל אותי מאוד (כלומר: אני פוחד מאוד). האל יודע מה קרה שם. רק נחמה אחת יש לי, שאני מאמין ומקווה.
ידידים יקרים, אני מאמין שאתם קוראים תכופות בעיתונים על ההתקדמות הגדולה של הצבא האדום על אדמת אוקראינה. שחרור עירנו כבר אינו רחוק ולא ייקח זמן רב. אני ממתין בחוסר סבלנות ליכולת לכתוב מכתב חביב להורינו האהובים והיקרים.
הבריאות שלי כרגיל. אני עוסק בעבודתי הישנה. העבודה אצלי נעימה. יש פתגם האומר: העבודה עושה את האדם בריא.
אחות יקרה. בחבילה (שקיבלתי) נמצאים 1 ז'אקט כחול כהה, זוג מכנסיים קלים קיציים פרחוניים (צווייט?), 1 מאיקע (חולצה?) זוג גרביים.
אני מודה שוב לך וליהודה על העניין שאתם מגלים בי ושלא שכחתם ממני. אני גאה בכך שיש לי אחות וגיס נאמנים כאלה.
כעת יש לי אליכם בקשה. אני מאמין, כי לא תדחו את בקשתי שתכתבו לי לעיתים תכופות יותר, מבלי להמתין לתשובתי.
אני מסיים את כתיבתי. דרישת שלום לאחיינתי טאבעלע היקרה והאהובה. אני שולח למענה נשיקה מעומק הלב.
אני דורש בשלום אחותו של יהודה. דרישת שלום לכל מכרינו
מאחיקם וגיסכם שלא נשכח (מכם)
דב גוטמן

גברקול 17.6.44

אחות וגיס וטובעלע אהובים ויקרים, שיחיו ויהיו בריאים.
את מכתבכם החביב מה-12.10.43 קיבלתי היום ואני מודה לכם מאוד על נאמנותכם ומסירותכם אלי. אי אפשר לתאר את שמחתי ממכתבכם החביב. קריאת המכתב העלתה דמעות אצלי. אינני יכול להירגע ולשכוח את משפחתנו היקרה. כל חיי ואושרי תלויים במכתבים שאני מקבל מכם.
אחותי יקרה, אתם כותבים לי שלא אדאג לכם. בוודאי אתם צודקים, אבל איך אפשר לשכוח כל כך מהר (מלה מחוקה, כנראה: מכם) בזמן שאני נמצא בודד ללא כל חבר. ללא בית. תמיד לבד. אחותי יקרה, אושרי בכך שאני מאמין ומקווה. את תקוותי לא איבדתי. אני בטוח במפלתו הקרובה של ההיטלריזם הרצחני ושיהיה כבר סוף למלחמה.
עכשיו בקשתי מכם שלא תדאגו לי. אני ב"ה בריא. אני עובד בעבודה טובה לחלוטין ולא חסר לי מאומה.
אני מודה לכם שוב על החבילה שלכם. אתם שואלים מה עוד לשלוח לי. אני מודה לכם מאוד. אינני זקוק למאומה. העיקר שתכתבו לי לעיתים תכופות ככל האפשר ושתהיו לי בריאים, כי מבלעדיכם אין לי מאומה. זהו רצוני היחיד.

שרהלה אחובה, פונה אליך מכר שלי, שתכתבו לבן שלהם בחיפה. הסיבה היא שהוא לא כותב כל הזמן. אני ממנין כי תעשו זאת למעני. הם אנשים טובים.
 אני מסיים את מכתבי.
 דרישת שלום מחברי שניידר. בימים אלה הוא קיבל מכתב מבן דודו בחדרה, אלעקסאנדער כאץ.
 אני שולח הרבה דרישות שלום לגיסי החביב יהודה ודרישת שלום לאחייניתי החביבה טובעלע. אני שולח לה הרבה נשיקות.
 דרישת שלום לאחותו ולאמו של יהודה.
 דרישת שלום לכל מכרי הקובלאים.
 ראו לכתוב לי תכופות ככל היותר.
 ממני דב גוטמן

גברקול 19.7.44
 אחות, גיס וטובעלע יקרים, שיחיו ושיהיו לי בריאים.
 את מכתבכם החביב מה-24.2.44 קיבלתי היום ואני מודה לכם מאוד על כך שלא שכחתם ממני ועל כתיבתכם התכופה.
 יקירי, לפני 12 יום שיחרר הצבא האדום את עירנו קובל. שמחתי איננה ניתנת לתיאור. מרוב שמחה הייתי באותו יום כמבולבל. אבל שמחתי עדיין איננה שלמה. אני ממתין לבשורה טובה מהורינו היקרים. או אז אהיה מאושר. ביום זה כתבתי מכתבים שונים להורינו אל מכרים נוצרים ודרשתי בשלומם (גארסאוועס?). אני ממתין לתשובה בחוסר סבלנות.
 יקירי, כל נחמתי היא בקבלת מכתבים מכם. כמה מאושר אני כאשר אני מתבונן בתצלום של אחייניתי טובעלע. אני שוכח מהכל ומדאגותי. אלה הם חיי.
 אני מודה ליהודה על כתיבתו אלי.
 אצלי אין חדשות מיוחדות. אני מרוצה ב"ה (ברוך השם). אני עובד ולא חסר לי מאומה.
 אני מודה לכם על שני תצלומי הפאסילקעס(?): שקיבלתי מכם. בקשתי היחידה היא שתכתבו לי לעיתים תכופות יותר ואם זה אפשרי, שתשלחו לי תצלום שלכם.
 אל תדאגו לי. אני חי טוב. הלוואי שלא יהיה גרוע יותר להבא.
 אני מסיים. אני דורש בשלום כל המכרים. דרישת שלום לאמו ואחותו של יהודה. אני מנשק פעמים רבות את טובעלע האחובה שלי.
 ממני
 דב

שרה, פונה אליך חבר שלי בבקשה שתשלחו מכתבון שלו לאחותו. (הכוונה, כנראה: מצורף כאן מכתב שחבר שלי מבקש כי תשלחו לאחותו).

גברקול 12.9.44
 אחות, גיס וטובעלע יקרים, שיחיו לי ושיהיו בריאים.
 ראשית אני בא לכתוב לכם אודותי. אני ב"ה בריא. אני עובד כל הזמן באותה עבודה. אני חי טוב מאוד ומרוצה מאוד. הלוואי שגם להבא לא יהיה גרוע יותר עד סוף המלחמה.
 יקירי, אני מאוד לא שקט לגביכם. בכזה מין זמן לא לקבל מכם כל מכתב! אני מודאג מאוד ואינני יכול להבין את הסיבה. אני מאמין כי אתם חשים כמוני כמה יקרים מכתביכם. כמה אני מאושר כאשר אני מקבל מכם את מכתביכם החביבים. האמת היא שאתם היחידים שנותרו לי ממשפחתנו הגדולה, כך שבלתי אפשרי לשכוח מכם. אחותילה יקרה, בוודאי ידוע לך השחרור של עירנו לשעבר קובל. תארי לעצמך שכתבתי הרבה מאוד מכתבים למכרינו הנוצריים השונים ואף תשובה לא הגיעה עד ליום הזה. הסיבה ידועה לי היטב. כמה חברים מקובל כבר קיבלו תשובות מהגאר-סאוועט, כלומר מהעירייה, וכל התשובות יחדיו דומות: ממשפחתכם אין איש.
 אחותילה יקרה, לאחר כאלה ידיעות אינני יודע איך אפשר להמשיך לחיות, כי לאחריהן כבר לא מתחשק מאומה. הכל כבר חסר חשיבות.
 ידידים יקרים, כל אושרי בכך שיש לי אתכם. אני חושב ברצינות על חיים משותפים איתכם.

חביבי, אני מבקש שתכתבו לי תכופות ככל האפשר, כי זוהי נחמתי. כיתבו לי לכתובת שנייה, שאכתוב לכם בסוף (המכתב הזה).
אני מסיים. אני דורש בשלום כל מכריכם. דרישת שלום לאחותו של יהודה ולאמו. דרישת שלום לעטעל פלאנצמאן עם בעלה. דרישת שלום מכל מכרי.
אני מבקש פעם נוספת שתכתבו לי מכתבים תכופים ככל האפשר.
אני שולח נשיקות רבות לאחיינית היקרה טובעלע.
ממני
דב גוטמן

בעברית (בערבון מוגבל לדיוק התרגום):
גבורסקול, מחוז גליאבינסק
I אוגוסטוק
בסיס המכוניות "זאירוז'סטרווי"
לידי בוריס גוטמאן
ברית המועצות

מכתב שנשלח על ידי האחות שרה לאחיה ברל בבריה"מ

תל אביב 4.4.45
אחילה היקר שיחיה ושיהיה בריא.
את מכתבך האחרון על גיוסך לצבא האדום קיבלתי והצפתי אותו בדמעות. אתה חושב, אחילה היקר שלי, כי שכחתי ממך ושכחתי מהורינו היקרים והמתוקים, אחיותינו ואחינו. לא... אחילה יקר, משפחה יקרה כזאת לנצח, לנצח אי אפשר לשכוח... ואתה, אחילה יקר שלי, הרי אתה כל חיי. אין לי איש מבלעדיך. ואיך אוכל לשכוח ממך? האל לא יזנח אותנו בבדידותנו. שאיפתי היחידה היא שתהיה בריא ותקוותי היא להתראות איתך. זה מה שמחזיק אותי בחיים.
הכל (ממה שכתבת לי) חדש לי, אחילה יקר. שלחתי לך מכתב עם תצלום שלנו ואינני מבינה מדוע לא קיבלת אותו. וגם שתי תבילות (פאסילקעס?) טובות. אחת לכתובתך הישנה ואחת לכתובתך החדשה. באותו מכתב כתבתי לך כי קיבלתי מכתב מחברך שיינטאפ (שיינטופ). הוא כותב לי שאשלח את מכתבי אליך על פי כתובתו. כתבתי לך כבר לפני שלושה שבועות ועכשיו אני כותבת לך שוב שאולי אפשר כי תכתוב לי כמה מילים והחבר שלך שיינטאפ ישלח אותן אלי. אחילה מתוק שלי. אני כבר סופרת את הימים והשבועות שכבר אקבל ממך מכתב. כבר אין לי כוח לדאוג כל כך הרבה.
היה לי בריא, אחילה מתוק שלי. אני דורשת בשלומך בלבביות. יְהוּדָה דורש בשלומך בלבביות. (הניקוד במקור)
מנשקת אותך הרבה פעמים.
אחותך הנאמנה
שרה

המכתב להלן מכיל כנראה רמז (לנסוע לשווארצבוים) לכך שדב גוטמן מנסה לצאת מבריה"מ ולהגיע ארצה

ליובומיל 25.6.46
אחות, גיס וטובעלע אהובים, שיחיו לי ויהיו בריאים!
יקירי, אני מאוד לא שקט לגביכם, מכיוון שכל הזמן אינני מקבל כל תשובה מכם על מכתבי. אינני יכול להבין זאת. לי אינכם צריכים לדאוג. אני נמצא בלובאמיל אצל משפחת סאנדעלבוים. אני חי לא רע. אני אצלם בדיוק כמו בן משפחה.
שרהלע יקרה, אל תשלחו לי כל תבילות, כי אינני צריך כל עזרה. בקשתי היחידה מכם היא שתשלחו לי מכתבים תכופים ותצלומים שלכם.
אחותי יקרה, אם זה אפשרי, צלמי לי את התצלומים של משפחתנו שנמצאים אצלך ושלחי לי אותם, דבר שהייתי מאוד אסיר תודה לך עליו.
שרה, כבר כתבתי לך הרבה פעמים, כי אני חושב לנסוע לשווארצבוים, אבל מסיבות שונות לא נסעתי. אבל את התקווה להיות איתך לא שכחתי.
הישארי בריאה. אני מבקש מכם שלא תדאגו לי. אני בריא לחלוטין.
אני מסיים בהרבה דרישות שלום ליהודה ומשפחתו ולכל הקובלאים.
משפחת סאנדעלבוים דורשת בשלומכם כולכם ג"פ (ג' פעמים, כלומר הרבה).
אני שולח הרבה נשיקות לטובעלע החביבה
מאחיד
דב גוטמן

המכתב להלן נכתב כנראה על ידי אשתו של ברל, והוא נשלח אל אחותה בארגנטינה. זהו מכתב שבו מובע לראשונה רצונו של בערל, אחיה של שרה מזרחי, לעלות לארץ ישראל. נראה שבערל פחד מאוד מפני תגובת השלטונות בבריה"מ אם יתגלה הדבר. על כן הוא נקט כמה צעדים לטישוס כוונתו זו. קודם כל, הוא לא כתב על כך ישירות לאחותו, אלא ביקש מאשתו שתכתוב על כך לאחותה בארגנטינה, על מנת שזו תשלח אותו הלאה לשרה מזרחי. זאת, כדי שאחותו תעזור לו כאילו ביוזמתה שלה, בסידורי העלייה. המכתב גם כתוב ברמזי רמזים, כי היה חשש שהצנזורה הסובייטית תקרא אותו ובערל ביקש להסוות ככל האפשר את הכוונה האמיתית שמסתתרת בין השורות. ואפן האחות בארגנטינה הבינה היטב במה מדובר ושלחה את המכתב לשרה בישראל.

ה-31.11 (כנראה 1955)

לאחותי האהובה, היקרה והנאמנה, גיס וילדים אהובים!

לא מכבר כתבתי לכם מכתב בו סיפרתי על חתונת ראקציע (?). כבר עשינו לה חתונה. האל יעזור שתחיה באושר ובשביעות רצון ושכבר אף פעם לא תדע כל צרות. החתונה היתה יפה. הוגש בה מכל טוב ושום דבר לא חסר, מלבד קרובינו.

מה שלומכם? איך אתם חיים? האם משה'לה כבר התחתן? וכיתבו לנו על שרה, מה נשמע אצלה, עם בעלה וילדיה והאם היא כותבת לך על אחיה. האם היא מתכננת להתגורר ביחד איתו? הם נותרו לא יותר משניים. מדוע שיחיו בנפרד אם יש להם אפשרות להיות ביחד? אתם, יקירי, צריכים להשתדל מאוד שהם יחיו ביחד. ייתכן כי היא, שרה, אינה במצב חומרי (מספיק טוב) כדי להחזיק את אחיה אצלה, ובכן אתם צריכים לראות לעזור להם. אל תשכחו את החוב המוטל עליכם ולראות ששרה תהיה ביחד עם אחיה היחיד.

בקשר אלינו, הכל בסדר גמור ביותר. עובדים ועושים חיים, חיים יפים. תודה לאל שעשינו חתונה לראציע. מענדל לומד במכון. גם ילדי לומדים היטב. אידל היה (אצלנו) בשבוע שעבר. הוא התחיל לכתוב מכתב אליכם אבל לא סיים. מה נשמע אצל משה בינדל? האם הם כותבים אליך?

לנו אינכם צריכים לדאוג. אצלנו הכל בסדר גמור ביותר. כיתבו עליכם כולכם הכל וראו יקירי שהאחות שרה תגור ביחד עם אחיה. עיזרו לה אם היא זקוקה לעזרה.

ראו לכתוב לעיתים תכופות ועל הכל.

היו בריאים. דרישת שלום לבבית ממני ומבעלי והילדים.

ממני הנאמנה לכם,

(חתומה לא ברורה)

דרישת שלום לבבית לבני הדודים והמכרים הטובים.

מכתב מארגנטינה, מקרובי משפחת רחל, אשתו של ברל.

לאנוס 3/11 1955

ידידה חביבה שרה, עם בעלה החביב וילדיכם החביבים.

אני כותבת לכם מכתב למרות שאינני מכירה אתכם. אני גיטתו של אחיכם. אחותי היא גיטתכם עד 120 שנה. כבר כתבתי לכם, כי אחיכם כותב, שכעת בא הזמן שאתם יכולים להתאחד ולהיות יחדיו עם אחיכם. נראה שהם שמעו, כי אפשר עכשיו להתקבל בישראל אבל הם חוששים לכתוב לכם ועל כן הם כותבים בצורה מוסווית אלינו. בשבוע שעבר שוב הגיע אלינו מכתב, שאתם צריכים לראות עד כמה שאפשר לעשות שהם יוכלו לנסוע לישראל. הם כותבים שתהיה לכם המצווה הגדולה ביותר אם תעבירו אותם (אליכם). בוודאי שלו היה אפשר להעביר מרוסיה לארגנטינה, היינו אנחנו לוקחים ומעבירים אותם, אבל לארגנטינה אי אפשר להביא אותם, כי מרוסיה לא מרשים לצאת לארגנטינה. ובכן, ידידים חביבים, ראו לענות לי תיכף וגם אני אכתוב להם. כתבו לי מה שלומכם אתם עם הבעל והילדים ואיך הולך לכם ולכולם. אני מבקשת ממך, ידידתי היקרה, ראי לענות לי תיכף על הכל.

ממני ידידתכם

יוהאנע מעש(?)

בעלי דורש בשלומכם עם בעלך והילדים. בני דודך ובנות דודך דורשים בשלומכם עם ילדיכם ג'פ. אני מבקשת שוב, מייד כאשר תקבלו את מכתבי, שתראו לכתוב תיכף תשובה ולכתוב על הכל.

בקשה מיוחדת:

לצורך תיעוד והנצחת יהודי העיר, בני משפחות קובל מתבקשות להעביר לארגון תמונות, מכתבים ומסמכים הקשורים לעיר וליהודיה. לאחר השכפול החומר יוחזר במהירות ובאחריות לשולח.

מרים אורן: קטע מסיפור חיים

משפחת ביגון-קפשווק

יום שני 10 לאפריל

קטע מסיפור חיים של מרים אורן, מוקרא ומסופר בערב יום השואה 2006.

למה?

- למה ילדים שנולדו באירופה בתקופת השואה ועלו בגיל צעיר לארץ, כל כך רצו שיחשבו שהם צברים?

- למה יתומים ללא אב כל כך רצו שיחשבו שכן יש להם אבא ואמא?

- למה המילה אבא היא כל כך טעונה רגשית?

- למה לנו, לי ולאחי, כל כך חשוב היה להעלות את עצמות אבינו לקבורה בישראל?

ביום הולדתי ה-60, לפני שלוש שנים, ילדיי הכינו לי כהפתעת יום הולדת, סרט מאד נחמד "אלו הם חייך".

אחרי יום ההולדת ניקרה במוחי כל הזמן המחשבה מתי? האם ואיך יסופר הסיפור האמיתי?

ילדי בקשו משני בני דודים שלי, החיים היום כרופאים בארה"ב, שישלחו את מה שהם זוכרים מתקופת המלחמה.

אז הנה היום אני מתחילה לספר קצת ממה שהיה אז באמת:

נולדתי בשישי לפברואר 1943, בכפר קטן בדרום צרפת.

אימי, דבורה ביגון-קפשווק מהבית, נולדה בעיר קובל בפולין. עיר גדולה ומשגשגת שחיו בה כ-24000 יהודים. ב-1930 היא סיימה את הגימנסיה העברית "תרבות" וקבלה תעודת בגרות טובה. שמונה שנים היא פרנסה את המשפחה ע"י כך שנתנה שעורים פרטיים לילדי העשירים בקובל.

בשנת 1938 החליטה אמא לנסוע לפריז לאחותה כדי ללמוד באוניברסיטה.

בפריז היא פגשה את אבי שגם הוא נולד בפולין, בעיר דוברוביצה ושגם הוא הגיע לצרפת ללימודים. אבא סיים באוניברסיטה שבגרנובל את הפקולטה להנדסת חשמל.

הם התאהבו והתחתנו ובנובמבר 1940 נולד בנם אוסקר (אשר אחי) תינוק יפה ושמנמן עם לחיים ורודות.

הורי עברו לדרום צרפת משלש סיבות:

הראשונה, היא שאבי היה חולה אסטמה והרופאים יעצו לו לנסוע להרים.

השנייה, היא שבאזור מונטאבאן הוא מצא עבודה במקצועו כמהנדס חשמל.

והשלישית- למצוא מחבוא מפני הנאצים.

בן דודי אוסקר מאן שלח לנו את ספור תקופת המלחמה ושם הוא מספר שאבי לימד אותם כל תקופת המלחמה: חשבון, היסטוריה ומסורת יהודית.

אבא ואמא היו פעילים במחתרת הצרפתית כנגד הנאצים. הם נתפסו ונעצרו. ד"ר פאול בנה, שהיה ראש המחתרת בדרום צרפת, שהיה גם מפעילם של הורי במחתרת וגם הרופא של אבי בנושא האסטמה, הצליח לשחרר את הורי מהכלא. אנחנו צריכים להודות לצרפתים בכפר שהם לא הסגירו אותנו לגרמנים. בשנת 1942 הגרמנים השמידו את כל היהודים שחיו בקובל ואת כל יהודי דוברוביץ, העיר של אבי. אם אמא שלי היתה נשארת עוד כמה שנים בקובל, אני לא הייתי עומדת כאן ומספרת לכם את הסיפור. כאשר הגרמנים היו מגיעים לכפר, הייתה עוברת תשדורת חרום ומר מרקדי, החקלאי שהחביא אותנו במבנה אבן שקודם שימש לבהמות, תרנגולות וחזירים ועכשיו הפך למגורים לשתי משפחות של יהודים. הוא היה רותם סוס לכרכרה, אתם יודעים, כרכרה עם גלגלי עץ, מעמיס אותנו, נוסע למעבה היער, מכסה את הפתחים עם שיחים, שאף אחד לא יידע שיש פה מישהו ודואג לנו לאוכל ומים. אני בטח לא הייתי אז רעבה כי ינקתי עדיין...

בעבור הזעם, כשהגרמנים עזבו את הכפר, היה מגיע אדון מרקדי ומחזיר אותנו לביתו. אבי מת בכפר מהתקף אסטמה באוגוסט 1944, עם הגיע הידיעות על השחרור. אני הייתי בת שנה וחצי, אחי בן שלש, זוזו היה בן שבע ואוסקר בן עשר. אימי היתה בת 32 עם שני תינוקות. היו לה לאורך החיים הרבה תקופות של עצבות.

לאורך השנים כל ילד שנולד לי, או מאוחר יותר - כל נכד שנולד לילדיי, אני מסתכלת עליהם ומהרהרת: יה אללה, בגיל שנה וחצי מת עלי אבי.

יה אללה, בגיל שלוש וחצי היטלטלנו ברכבות מבוסק לסן-אנטוני, מסן-אנטוני למונטאבאן, ממונטאבאן לפריס, מפריס למרסיי, ממרסיי באוניה לאלכסנדריה ומאלכסנדריה לתל-אביב.

אהרון קפשווק, הדוד שלי שמצא אותנו בכפר בזמן שירותו בבריגאדה היהודית, הוא זה שסידר לנו סרטיפיקאט לגאלי באוניה אנדריי לבון, הוא בא עם סירת מוטור לאוניה, הוריד אותנו לסירה ולקח אותנו לביתו.

יה אללה, בגיל ארבע וחצי הייתי כששמו אותי בבית יתומים.

יה אללה, בגיל חמש וחצי הייתי כשדודי מוטל קפשווק ודודתי נדיה מצאו אותי במוסד בעטרת ואספו אותי לביתם. הם התעקשו לשמור עלינו, עלי ועל אחי אשר ולעטוף אותנו באהבה.

מכאן התחילו חיי! מכאן מתחיל הזיכרון שלי...

מרים אורן (ארכיון קובל)

מכתב למערכת

מאפיית מצות

משפחות סגן-כגן, רוזן, ברנדל

קטע מהמכתב שהתקבל לארגון:

1.3.06

לכבוד ארגון יוצאי קובל

מאת: לוי מירה "עצמון", משגב.

שלום רב!

נמצאים ברשותי תמונות מקובל של מאפיית המצות שהיתה שייכת לסבא של אמי מוניש רוזן ואשתו חנה

ברנדל. בתצלום מופיעים הרבה מעובדי המאפיה.

כן ברשותי תמונות מבית-ספר שאימי צילה רוטשטיין, מהבית סגן-כגן למדה.

אשמח לשלוח לכם העתקים.

ברצוני לקבל את חוברות דפי הנצחה ומידע שיוצאות מדי פעם. הריני מצרפת בזה צ'ק כתרומה לארגון

יוצאי קובל.

בברכה,

מאפיית המצות של מוניש רוזן מקובל

בית הספר בקובל של האם צילה סגן-כגן מהבית.

צילה חברה בתנועת "החלוצ" קובל.

לארגון יוצאי קובל בישראל

10.7.2006

שלום רב.

שמי מרים יחיאלי-ריכטר, מוצאי מרובנו.

לפני חודש שלחתי לכם מכתב לפי בקשתה של עליזה אולמרט, בת אחי, ובו מניתי את שמות בני משפחתי שמוצאם מקובל. את המכתב שלחתי לפי כתובת היכל ווהלין בגבעתיים. לצערי המכתב משום מה לא הגיע ליעדו. אחרי שבאתי בדברים עם מר צבי רז, אני מעבירה לכם שנית את שמות בני משפחתי שמוצאם בקובל:

אימי, ליזה (לאה) בלטר-ריכטר, בת פייגה ויחזקאל בלטר, נולדה בקובל נישאה וחייה ברובנו. נספתה בשואה.

זלמן בלטר, אח אימי עם רעייתו איידל בלטר מבית שטיינברג, גרו בקובל ברחוב ורשוובסקה ונספו בשואה.

בנם אביגדור עם רעייתו הלנה בלטר ובתם פייגלה בת הארבע, חיו בקובל ונספו בשואה.

שמעון בלטר ורעייתו, בנו השני של זלמן דודי, גם כן חיו ונספו בשואה בקובל. נתן בלטר, האח השני של אמי מוצאו מקובל אבל התגורר בדנציג.

קלרה בלטר, בתו של נתן, נישאה למוניה רבינרזון שמוצאו בקובל. הזוג התגורר יחד עם בנם הפעוט ברלה בקובל עד 1941 ושם ניספו.

היו לנו עוד בני משפחה בקובל, אך אינני יודעת פרטים.

נא לאשר קבלת מכתב זה, ואם אפשר, נא להתעניין בסניף הדואר בגבעתיים, מה קרה למכתבי הקודם.

שלום רב, מרים יחיאלי קיבוץ ניר-דוד 19150 . ט. 04-6488846

משפחת אייזנברג

ד"ר אייזנברג:

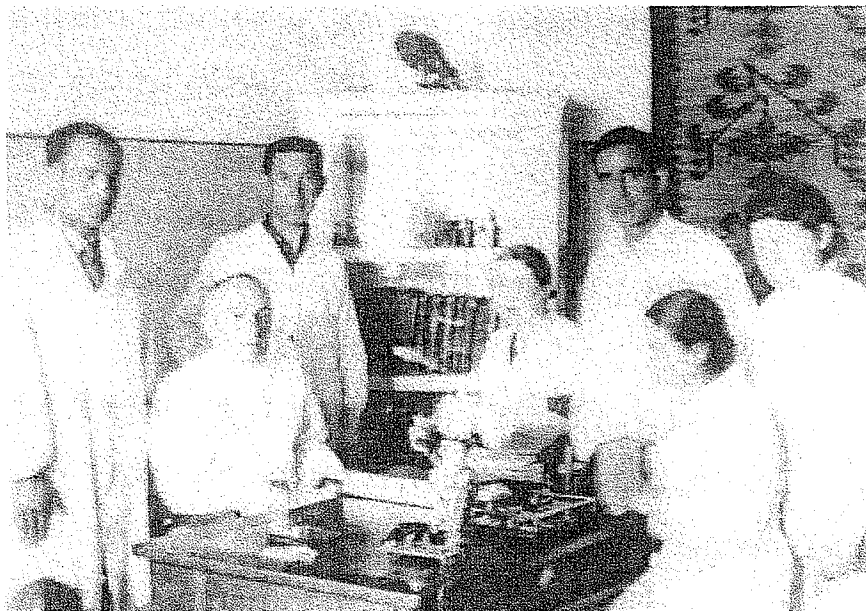
ממאמרו של ד"ר מרדכי זיו ליברזון, על הרופאים ומוסדות הרפואה בקובל (מתוך ספר קובל): "ד"ר אייזנברג, רופא סטומטולוג ולריפוי שיניים. בעל שם ידוע בעיר. נרצח עם משפחתו בקובל. בנו, היחיד שניצל, בארץ, סיים את הטכניון בחיפה ועובד כמהנדס".

על פי ספר קובל, ממאמרו של ברוך בורק, אשת הרופא היתה עסקנית ציבור בבית הספר "אורט" שהיה "אחד המוסדות היפים והחשובים בקובל, שחינך נוער עובד ופרודוקטיבי". אשת הרופא שימשה גם ב"ועד הנשים" שפעל במוסד הילדים הנזקקים, ה"טאז".

לא מזמן קיבלנו מחברת הוועד שלנו, מאשה ליאור שוסטר, קבוצת העתקי צילומים של יוני (יוסף) אייזנברג ז"ל, שהוא בנו של ד"ר אייזנברג רופא השיניים שעלה ארצה. לצערנו התמונות המופיעות למטה שוכפלו באיכות לא משביעת רצון. ובהזדמנות זו תודה והערכה מגיעה למאשה על פעילותה, התמדתה והשתדלותה עם אנשי קובל בחיפה והצפון.

ד"ר מרדכי זיו: על המשפחה

רופא שיניים, גדול המומחים ברפואת שיניים בקובל ובסביבתה- מרפאתו היתה ברח' מיצקביצה. בנו יוני-יוסף נסע ב- 1937 לטכניון בחיפה ונתקבל כסטודנט, סיים תואר בהנדסת מכונות. התחתן, אבא לשתי בנות, אחת רופאה המתגוררת עם משפחתה בהוד השרון. הבת המבוגרת אחות בבית חולים בארצות הברית. יוני נפטר לפני מספר שנים. שמרתי על קשר קרוב איתו.

ד"ר אייזנברג (יושב) עם במרפאתו בקובל עם צוות העוזרים שלו

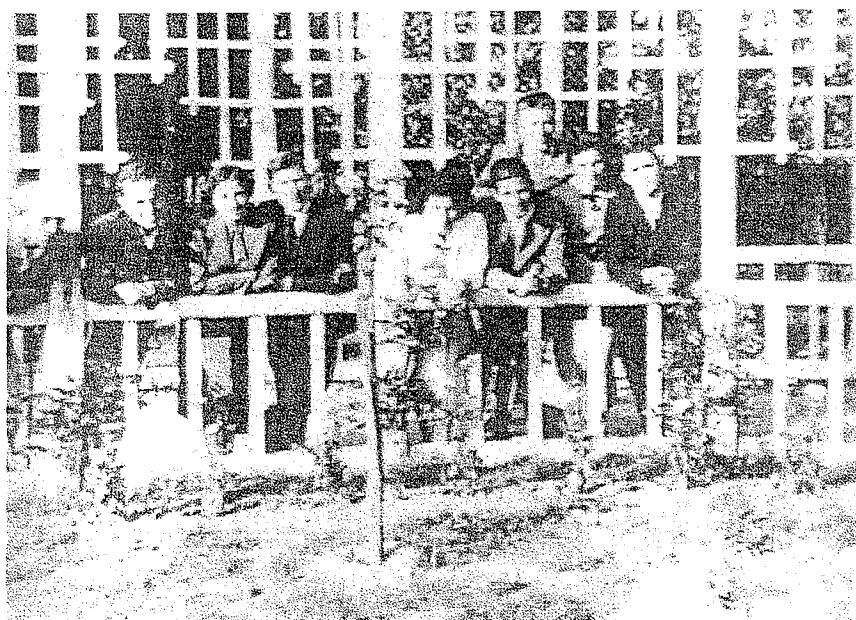
הרופא עם בתו בבה ובנו יוני

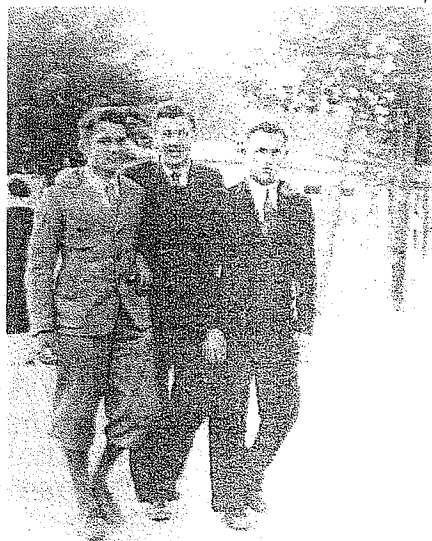
אשת הרופא קלרה אייזנברג

חברים בבריגדה היהודית לאחר שחרור פריז. יוני שלישי משמאל. ARC-DE-TRIOMPHE

עם חברים בגן העיר בקובל. יוני ראשון משמאל.

יוני (צד שמאל)

יוני עם חברים בקובל (שלישי משמאל)

עיר של סופרים

אלי מנדל מעלה רשמים אישיים שלו על השורה הארוכה של

סופרי קובל במאה הקודמת תרגום מיידיש: בני גבירצמן

כבר בשנת 1400 אנו מוצאים איזכור של השם קובל, כעיררה תחת שלטון פולין. אבל מבחינה אדמיניסטרטיבית השתייכה קובל ללודמיר. יהודים הגיעו לקובל כבר מימיה הראשונים. אני מסתמך בכך על דברי הפרופסור להיסטוריה ד"ר רפאל מאהלר ושני יהודים קובלאים נכבדים, שכל אחד בדרכו תיאר את ההיסטוריה של קובל לדורותיה. האחד הוא הרב ד"ר גרייבר והאחר הוא אריה מזא"ה, אשר במאה ה-19 למד בשיבת וולוז'ין והתגורר בקובל אצל קרוביו, משפחת גרשונביץ האמידה והמכובדת. קובל היתה בשיאה עיר של תרבות וידע, ובין השאר יצאו ממנה סופרים ומשוררים, שהם נושא מאמרי זה. כבר בתחילת המאה ה-19 התגוררו בעיר רבנים ידועים, שכתבו ספרים שונים. אלא שספרים אלה לא הגיעו לכלל הדפסה והפצה, מכיוון שלכותביהם לא היו האמצעים הדרושים לכך.

הרב אליעזר גינצבורג

ראשון הרבנים שספריהם יצאו לאור היה הרב הגאון אליעזר גינצבורג, שהלך לעולמו בשנת 1935. הרב גינצבורג היה למדן גדול והוא פירסם ספרים רבניים רבים, כולל פירוש ל"שולחן ערוך", שהודפסו עוד בחייו בוורשה. לנו, חברי ועד יוצאי קובל בארץ, היתה הזכות להדפיס מחדש אחד הספרים הללו, "דמשק אליעזר", בעזרתו הכספית של נכדו. אגב, אחד מרחובות בני ברק, "דמשק אליעזר", נקרא כך לכבודו.

קלמן גוטנבוים

בייספר קובלי מופיע מאמר על הסופר קלמן גוטנבוים, שנכתב על ידי החוקר יצחק עוגן, שהיה בזמנו מעובדי בית הספרים הלאומי בירושלים. הוא נפגש פעמים רבות עם גוטנבוים בקובל ואחרי כן בוויילנה, ושוחח עמו בהרחבה. קלמן נולד בוויילנה למשפחה רבנית שבין קרוביה היה הרב הגאון אלעזר גינצבורג – וברבות הימים נשא קלמן לאשה את בתו. כבר באותם ימים הוא היה סופר וחוקר הספרות היידית החדשה. בעבודתו המחקרית הלך בדרכו של שופנהאואר ולאחר שהגיע לקובל כתב כמה ספרים בנושאים אלה והדפיס אותם בדפוס של סאמשטיין. בשלב מסוים חזר מקובל לוויילנה ושם כתב כמה רומנים ונובלות. אחרי כן הקדיש את עצמו לעיסוק בפילוסופיה והתכתב עם אישים ידועים רבים. בשנה האחרונה לפני החורבן, ביקר אצלו יצחק עוגן וניסה לשכנע אותו להעביר חלק נכבד מהארכיון שלו לירושלים. שכן חליפת המכתבים שלו עם גדולי המלומדים ברחבי העולם באותה תקופה היתה בעלת ערך ספרותי ומחקרי גדול. אלא שהדברים לא נסתייעו ובמבול הגדול עלה הכל בלהבות ביחד עם כל יהודי וויילנה בפאנאר, ולא נשאר זכר ממנו, ממשפחתו ומארכיונו החשוב. חבל.

יוחנן טברסקי

הסופר והמו"ל יוחנן טברסקי, שנולד ב-1900, היה נכדו של האדמו"ר מטריסק, רבי אונגער. עוד כשהתגורר בקובל כתב רבות בעברית וביידיש. בשלב מוקדם עלה ארצה והתיישב בתל אביב. כאן הצטרף לאגודה שפעלה לעידוד הוצאת הספר העברי והפצתו והקים הוצאת ספרים – "הוצאת טברסקי" – שפעלה שנים רבות והפיצה עשרות רבות של ספרים. בין השאר הוא הוציא כמה ספרים מפרי עטו וכן את ספריו של הסופר הקובלאי אביבי. בין ספריו החשובים של טברסקי: "הבתולה מלודמיר", "רשי"י", "דרייפוס" ועוד.

יונה רוזנפלד

בשנות ילדותי קראתי ספר יידי על מעשה בילד יהודי – והוא מצא מאוד חן בעיני. כתב זאת יונה רוזנפלד, מי שהיה סופר עוד לפני ימיו של שלום עליכם, אשר השפיע רבות על הנוער היהודי בקובל בתחילת המאה ה-20. יונה רוזנפלד נולד בקובל למשפחת פועלים. כבר בגיל צעיר התעוררה בליבו המוזה של הספרות והוא החל לכתוב מעשיות שהתפתחו במשך הזמן לרומנים איכותיים, עד שנחשב לסופר יידי רציני. הוא

עבר לוורשה, נשא אשה והיגר לארצות הברית. שם, בניו יורק, מצא לו מקום נרחב לשפר את יכולתו הספרותית. בשנת 1937 ביקר אצלו שם יוחנן טברסקי, שכאמור היה בעצמו סופר מוכשר, ואשר הכיר אותו עוד מימיו בקובל. ב"ספר קובל" גילה לנו יוחנן טברסקי את אישיותו של יונה רוזנפלד וסקר את פעילותו הספרותית. בין השאר סיפר טברסקי, כי כבר מנעוריו סבל יונה רוזנפלד מבריאות שברירית. בארצות הברית הוא לקה בסרטן. אומנם הוא עבר ניתוח שהאריך את חייו בכמה שנים, אך בסופו של דבר, בשנות ה-40, נפטר.

זיסע ויינפער

טריסק היתה עיירה קטנה ליד קובל, שהצטיינה בנוער אינטליגנטי, ממנו צמחו כמה סופרים יידישאים אשר עברו לערים הגדולות ונעשו סופרים מעולים. אחד מאלה היה זיסער ויינפער. בשנות העשרים של המאה שעברה, עוד בהיותו ילד, עבר להתגורר בקובל ואהב אותה עד כדי כך, שהוא מכנה אותה "העיר בה ביליתי את כל נעורי הנפלאים". כאן, בקובל, הוא כתב את יצירותיו המוצלחות ביותר. ברבות הימים היגר לאמריקה, שם זכה למעמד של סופר יידי חשוב. הוא לא שכח גם אז את עירו קובל. במכתב לבצלאל באלער, לעורך "פנקס קובל", שהוצא לאור על ידי אירגון יוצאי קובל בארגנטינה, הוא אומר, בין השאר, כי התחיל לכתוב שני רומאנים שבהם הוא מבקש להנציח את קובל, העיר היפה עם נערויה המוצלחות והאינטליגנטיות ביותר, על מוסדותיה המפוארים. למרבה הצער לא הגיע לארכיון שלנו בארץ שום ספר שלו.

לייבל אוליפקי

גם לייבל אוליפקי נולד בעיירה טריסק, עבר להתגורר בקובל בימי ילדותו וכאן החל את פעילותו הספרותית. לאחר זמן, עבר לייבל לוורשה. הוא עבד כמורה בבתי ספר יהודיים שהיו תחת השפעת הבונד וברבות הימים נעשה חבר במפלגה הקומוניסטית. במלחמת העולם השנייה נמלט לברית המועצות, וכך ניצל. לאחר המלחמה חזר לוורשה, אך לא מצא לו שם מקום. על כן הוא עלה ארצה ועד מהרה הפך מקומוניסט לציני נלהב. הוא התמקם בתל אביב והירבה לכתוב ביידיש, בעיקר שירה. הוא גם כתב רומאן ארוך על יהודי ווהלין, שיצא לאור בסיוע ההסתדרות והיכל ווהלין. רומן נוסף שכתב והקדיש לבנו, "בני הקצין", תורגם מייד לעברית. הוא זכה לאריכות ימים ונפטר בארץ בהשאירו אחריו עושר של יצירה ספרותית הן בשירה והן בפרוזה.

משה גראניטשטיין

ליד קובל, בה כתב את "אנטינה" - ספרו הראשון - בעברית. תקופה מסויימת עבד לפרנסתו כמזכיר גימנסיה "תרבות" בקובל. אולם מאחר שלא יכול היה להסתדר עם מנהלה, ד"ר אשר פרנקפורט, נאלץ לעזוב את משרתו זו. לאחר מכן לא מצא לו עוד עבודה בקובל ועל כן היגר לארגנטינה. כאן כתב כעשרה ספרים ביידיש. אחד מהם היה מוקדש כולו לקובל, ובו יצא גראניטשטיין נגד כל מה שהיה יקר לנו. משום כך התעלמו ממנו יוצאי קובל בארגנטינה. אבל דווקא שם הוא נעשה סופר פורה. הוא נפטר בבואנוס איירס - עירי.

קלמן ליס

כאשר אני נזכר בקלמן ליס, עולה לנגד עיני צעיר שאהב ספרות ושירה. כשנפגשתי אותו לראשונה היה קלמן כבן 18. בחור בריא, לא גבוה, עם בלורית פרועה. בתחילה היה מורה בעיירות שמסביב לקובל. לאחר מכן נסע ללמוד בסמינר בוויילנה דרכי הוראה לילדים מפגרים. במקביל יצאו מתחת ידו זרם של שירים בעלי קצב נאה, מלאי אופטימיות ומשובצים בשדות ירוקים ויערות נאים. בבית אמו האלמנה שררה אווירה של שמחת חיים. שכן בנוסף לכשרונותיו של קלמן עצמו, נישאה אחותו הבכורה למי שהיה המנצח על המקהלה של בית הכנסת הגדול והבמאי של החוג הדרמטי בקובל. בעיקבות זאת היה הבית מתמלא כל ערב שבת ושבת באנשים ברוכי כשרון, החל משחקנים וכלה במורים צעירים רבים. חלק ניכר מאנשים תוססים אלה היגרו בסופו של דבר לאמריקה וכך ניצלו ממוות ביד הרוצחים הנאציים ימח שמם. קלמן, לעומת זאת, עבר לווארשה. הוא נעשה מנהל של בית ספר לילדים מפגרים באוטווצק ובתמיכת אשתו גילה פעילות רבה בתחום הספרותי, עד כדי כך שראו בו אחד הסופרים החשובים ביותר בווארשה באותם ימים. בלכסיקון שלו, כתב מלך ראביץ' הנודע על קלמן, כי "בשנת 1928 הוא הגיע לוורשה בלהט. הוא היה חסון, בעל בלורית שחורה כהה, כמעט כחולה, שנשמטה תמיד (על מיצחו) כמו אצל שקצים, ועיניים גדולות חייכניות. הוא הגיע מווהלין [קובל] עם ותק (של כתיבה; כלומר: כסופר בעל ותק). הוא לא נתן לאיש לירוק בצלחתו (כלומר: לא הירשה לאיש להתנשא עליו). הוא הראה לכל עתוננים מווהלין שבהם הופיעו יצירותיו ועמד על כך שיפרסמו את שיריו. ואכן הם הודפסו". באוטווצק נעשה קלמן ליס מנהלו של בית הספר לילדים מפגרים - משימה לה התכוון עוד בסמינר בוויילנה. ואכן בפעילותו זאת היה האדם הנכון במקום הנכון.

מלך ראביץ מספר, כי ביום חמישי אחד ביקר באחוזה, כלומר בבית הספר, של קלמן ליס. שם פגש שקץ וחילני גדל גוף, מלא חיים, שהציג לפניו שפע של שירים חדשים שחיבר ממש באותם ימים והוכיחו את יכולתו כמשורר. כן הראה לו תרגומים מפרי עטו, של פושקין ומשוררים רוסיים אחרים. ראביץ יצא ממנו מאוחר בערב כשכמעט התאוה להיות אחד מתלמידיו המפגרים של קלמן... זמן קצר לאחר מכן, ב-1939, כאשר החלו המרצות הנאציות במסע המוות שלהם, נמצא קלמן ליס במקרה בוורשה ושם היה אחד הקורבנות הראשונים שלהם. ברוך דיין אמת.

יוסף דולגין אריכא

משפחת דולגין היגרה לקובל מאולבסק, בערך ב-1917. כאשר פרצה המהפכה הרוסית, החלו יהודים רבים, וביניהם משפחת דולגין, להתרוצץ ממקום למקום – וכך נחתה המשפחה בקובל. הם היו אב, אם, שלושה ילדים וילדה אחת. בקובל הם הסתדרו וכל הילדים למדו בבית ספר ואחרי כן בגימנסיה "תרבות". יוסף, הבן הבכור, ואולי המוכשר שבהם, גילה כבר בגיל צעיר כשרון כתיבה. עוד בהיותו תלמיד בגימנסיה פירסם את סיפוריו הקצרים הראשונים בכתב העת הספרותי "הכוכב" שיצא לאור בוורשה. מלבד זאת הוא אירגן את מועדון הספורט "קדימה" בקובל. לאחר שסיים את לימודיו בגימנסיה, עלה ארצה בשנת 1925, בעוד שאביו בני המשפחה היגרו לאמריקה. ברור שבשנותיו הראשונות בארץ לא ליקק דבש. בתחילה היה חבר קיבוץ. לאחר מכן עזב את הקיבוץ ונסע לאמריקה, שם השלים את לימודיו באוניברסיטה. בשנת 1933, התגייס בתל אביב. כאן מצא לו עבודה בעיריית תל אביב, כפקיד בבית המטבחיים. במקביל עסק בכתיבה. בשנת 1933 יצא לאור הרומן הראשון שלו: "לחם וזהוב". באותם ימים נשא לאשה בת של משפחת אלתרמן והדבר פתח לפניו אופקים רחבים בתחום הספרות. במושב הזמן עבר לעבוד במחלקת החינוך והתרבות של העירייה והדבר הקל על עיסוקו בספרות. במסגרת עבודתו בעירייה היה עורך "ספר תל אביב" ו"ספר יפו". מלבד זאת כתב הרבה בכתבי עת שונים ובין השאר נטל חלק בעריכת "ספר קובל". במיוחד התבלט בכתיבת רומנים היסטוריים חשובים, כגון "סנחריב ביהודה" ו"סופר המלך", המקובלים כיצירות חשובות ביותר בתחום הכתיבה ההיסטורית בעברית. מלבד זאת פירסם קבצי סיפורים וזכה בשורה של פרסים ספרותיים. בנו, **עמוס אריכא**, נודע גם הוא, בזכות עצמו, כסופר ומאייר. אהנו, בני קובל, נזכור את יוסף אריכא לנצח.

ישעיהו אברך

לאחר מלחמת העולם הראשונה הגיעה לקובל משפחת אברך מהעיירה היהודית גרייבה שבפודוליה. הם בחרו להגיע לקובל, כי כאן נמצאו אז בני משפחתם. אחד משלושת ילדי המשפחה שהגיעה היה הסופר הידוע ישעיהו אברך. הם היו שני אחים ואחות אחת. כל השלושה היו תלמידים מצטיינים. האח הבכור היה אמן בכתיבה מיניאטורית – הוא כתב על ביצה אחת את כל שיר השירים. האחות סיימה את הקונסרבטוריון והופיעה בקונצרטים לפסנתר. ישעיהו סיים את גימנסיה "תרבות". הוא היה פעיל מאוד בתנועת "השומר הצעיר", ונעשה מזכיר הסניף הקובלאי שלה. הוא עלה ארצה עם אשתו פולה בשנת 1935 ומיד הצטרף להסתדרות העובדים ונעשה חבר בוועד הפועל שלה. באותם ימים מונה למנהל מחלקת התרבות של ההסתדרות – תפקיד אותו מילא עד סוף ימיו. מלבד זאת שימש כמזכירו של זלמן רובשוב (שזר, לימים נשיא מדינת ישראל) ובין השאר נסע עימו לאמריקה. כאשר חזר לפעילותו בוועד הפועל, נעשה פובליציסט. מאמריו, שהופיעו בעיתון ההסתדרות "דבר" בכל יום שישי, הוציאו לו שם כעיתונאי מוכשר. בקרב קוראי העיתון בדברת הימים אף זכה לקבל את פרס ישראל לשנת תשמ"ז על פעילותו במסאות ופובליציסטיקה עיתונאית. בטקס קבלת הפרס זכה לכבוד מיוחד כאשר נבחר לומר את דברי התודה בשם כל מקבלי הפרס האחרים באותה שנה. בשנותיו האחרונות לא היה בקו הבריאות. לאחר שנפטר, כינסה אשתו פולה את כל כתביו והוציאה אותם לאור בארבעה כרכים. קיבלתי אותם ביום השנה לשואה בעירנו קובל, ונמצאתי בהם חומר קריאה מעניין על העיר. הדפסנו חומר זה בילקוט ווהלן ואחרי כן באחת מהחברות של אירגון יוצאי קובל, כדי לשמור על זיכרו כאחד מסופרי קובל שלנו.

מרדכי יואלי (ואקס)

מרדכי היה הבן הצעיר במשפחת ואקס. בגימנסיה "תרבות" בקובל הוא היה מהתלמידים המצטיינים. עובדה זו סייעה לו לאחר עלייתו ארצה, להיעשות מורה למתימטיקה. הוא היה אחד משלושת בני משפחת ואקס, שעלייתם ארצה הצילה אותם מהשואה. מלבד עיסוקו בהוראה, הוציא ספרי לימוד במתימטיקה, כגון אלגברה, וגם ספרים אחרים. נותרה בידינו עבודה שלו על י.ל. פינסקר, מאבות הצינונות, שחיבר את ספרו החשוב "אמנסיפציה" כבר במאה ה-19 והיה ממייסדי "חובבי ציון" בוועידת קטוביץ הנודעת, שהתכנסה עוד לפני הקונגרס הציוני הראשון.

ברוך אביבי (וואליבלער)

אני מזכיר את שמו לבל ייעדר מרשימת הסופרים של עירנו. כל השאר – יכתבו אחרים אודותיו.

אליעזר לאוני (צופרפיין)

לאוני הגיע ארצה בסוף שנות השלושים. הוא לא חיפש עבודה, כי חש שהוא חייב להיות סופר. עברית הוא ידע היטב ומצא לו חברה של צעירים דומים לו. הוא התקרב לאנשי תיאטרון "הבימה", כתב ספרים והוציא אותם לאור בעצמו. נותרה לו רק הבעיה למצוא קוראים שיקנו את ספריו. ב-1958, כאשר התחלנו לחשוב על הוצאת ספר קובל, החלטנו בארגון יוצאי קובל, לבחור בלאוני כעורך הספר. ואכן, קלענו בכך למטרה. במשך חודשים עבדנו, אנוני והוא, על הפקת הספר הזה. באותם ימים עדיין לא היו נפוצים ספרי הזיכרון לקהילות שנכחדו בשואה אך אנוני וזכינו להוציא את ספר קובל בהצלחה מובן מאלינו. כי לרגל הוצאת הספר ערכנו מסיבה נאה והבענו את תודתנו לעבודת העורך בתשלום נאה ובמתנה – שעון. אבל למרות הכל הוא לא היה מרוצה ודרש תשלום עבור שתי שנות עבודה. כך נפרדו דרכינו. אלא שבכך לא נסתיימה הפרשה. הוא היה אז רווק שהתגורר לבדו בדירת חדר קטנה. הוא חלה במחלה קשה ואנו, הקובלאים, דאגנו לו ואישפזנו אותו בבית חולים. אלא שלמרבה הצער הוא נפטר לאחר מספר חודשים. ברוך דיין האמת.

ראובן בן-שם (פלדשו)

ד"ר בן-שם התגלגל לקובל במקרה. הוא נעשה מורה ובשנותיו המעטות בקובל הקים את אחד מארגוני הנוער הציוניים המוצלחים ביותר בוולין. תודות לו זכינו לעלות ארצה. אלא שכאן אנו עוסקים בספרות. בסוף שנות ה-20 סיים ראובן בן-שם את האוניברסיטה בקראקוב, עלה ארצה וכעבור זמן מה חזר לביתו במזרח גליציה. כאן כתב רומן יפה בפולנית, "Palestinskie Nozi" (לילות פלסטינה). באותם ימים עבד כמורה ומלמד זאת עסק בכתובת סיפורים שונים. מקובל הוא עבר לביאליסטוק, אך המלחמה תפסה אותו בווארשה. הוא נטל חלק במרד של הגטו לצידו של אנטק צוקרמן, מפקד המרד. בסוף המרד הצליח להינצל ולהתגנב אל הצד הארי של וארשה. בשנת 1949 עברתי במקרה ברחוב בן יהודה בתל אביב ולפתע ראיתי מולי את בן-שם יושב בבית קפה עם פרופסור י. נתנאלי רותמן, שהיה בזמנו מורה בגימנסיה "תרבות". באותם ימים כבר היה רותמן סופר ידוע בעברית והיה קשור בקביעות עם הוצאת שטיבל, שפירסמה אז את "התקופה". שניהם פתחו במשותף בית ספר תיכון ביפו אך תוכניתם לא עלתה יפה ובית הספר נסגר. בן-שם התגורר אז עם אשה שהיתה לה בת בגיל 12. הוא החל לגדל זקן והפך לרב ליברלי. בשבת אחת הזמין אותנו, כמה קובלאים, לתפילה בבית הכנסת השכונתי שניהל. בקריאת התורה, קרא (שלא כמנהג יהודים אורתודוקסיים) לילדה בת ה-12 לעלות לתורה... קיבלתי ממנו שי, את ספרו "ילדי הגטאות". למרבה הצער שאלה ממני חברה טובה את הספר הזה ושוב לא ראיתי. זהו סיפורי האישי על אחד מסופרי קובל הטובים.

אלי מנדל, תל אביב, יוני 2006.

על סופרי העיר קובל, הערות המערכת:

- * על חלק מהסופרים בני-קובל שהוזכרו במאמרו זה של אלי מנדל, ניתנת הרחבה בהמשך חוברת זו.
- * בהמשך מצויים גם סופרים נוספים בני קובל (או כאלו שחיו בעיר מספר שנים) שלא הוזכרו במאמרו של אלי מנדל.
- * על סופרים בני דורות ההמשך של העיר קובל יכתב בעיקר בחוברת הבאה. ידוע על הסופרות-חוקרות: יהודית כפרי, רות בקי והסופר-האמן עמוס אריכא. נשמח לקבל מהקוראים מידע על סופרים ומשוררים נוספים בני דור ראשון הדורות ההמשך.
- * מספר לא מצומצם של קובלאים כתבו ספרי זיכרון אישיים ואינם כלולים בהגדרה של סופרים מקצועיים.

על הסופרת-חוקרת-משוררת יהודית כפרי

כותב אלי מנדל

תרגום מיידיש : בני גבירצמן

הפעם אדבר על קובלאית – שנולדה אומנם בישראל, אבל היא מלאה דע על קובל, כי אמה, שיינדל זאסק, היתה ילידת קובל.

כבר בהיותה בקן השומר הצעיר בקובל, נהגה שיינדל לכתוב שירים, אותם קראה בפנינו בהזדמנויות שונות, כגון באירועי "עיתון חיי" (עיתון קיר) שנערכו בקן בערבי שישי [כי הרי כולנו רצינו להיות עיתונאים]. אבל בעוד שאנחנו קראנו כתבות מפרי עטנו, קראה שיינדל דברי שירה מפרי עטה. אני זוכר עד היום את הפתיחה של אחד השירים הללו שלה:

"...אני היחפה,
אני הבודדה..."

אנחנו, הנוער, היינו משוכנעים שהנה צומח כאן בינינו כישרון של משוררת גדולה. ברבות הימים עלתה שיינדל ארצה, הצטרפה לקיבוץ עין החורש ושם פגשה את פישק קמפינסקי וכעבור זמן מה נישאה לו. פישק, שהיה בעל אישיות מרשימה, היה פעיל מאוד בקן "השומר הצעיר" בעיר מולדתו, קאליש. הוא היה אדם רחב אופקים ועם כל היותו שמאלן וסוציאליסט נלהב, ראה בציונות ובכיבוש שממות הארץ את הפתרון לבעיית היהודים באירופה. בימיו הראשונים של הקיבוץ הוא עבד בפרך בכל עבודה שהוטלה עליו, אך ברבות הימים נעשה מחנך של ילדי הקיבוץ. אלא שהפעם אני רוצה לדבר לא על שיינדל ולא על פישק, אלא על בתם, יהודית כפרי, שיש לה מקום כבוד משלה בספרות העברית.

יהודית נולדה בקיבוץ עין החורש ב-1935. כבר בגיל צעיר נדדה מקיבוץ לקיבוץ. כשחיה בקיבוץ סאסא שבגליל, פגשה את גד מאירי, שהגיע לשם להכשרה. השניים נישאו ולאחר זמן עברו לקיבוץ שובל שבנגב, לאר הרחק מבאר שבע. אבל גם כאן הם לא נותרו זמן רב ועברו להתגורר במזכרת בתיה שליד רחובות, שם סוף סוף מצאו להם מקום קבוע והם חיים בו עד היום.

יהודית כתבה עד כה כ-15 ספרים שכמה מהם הביאו לה פרסים ספרותיים חשובים, כגון פרס ראש הממשלה לספרות, פרס רחל ופרס אק"ם על הישג השנה ע"ש אהרון אשמן. בתחילה כתבה רק ספרי שירה. הראשון שבהם, "הזמן ירחם", נכתב עוד בהיותה בקיבוץ סאסא. אחרי כן עברה לכתובת ספרי ילדים וביוגרפיות. באחד מספרי השירה שלה, "איש אשה ציפור", מצאתי שיר בשם "קובל". היתה זו הפעם הראשונה שבה נתקלתי בשמה של יהודית. התברר לי, כי בשנת 1938 ביקרה יהודית בת ה-3 עם הוריה גם בקובל, עיר הולדתה של אמה, וגם בקאליש, עיר לידתו של אביה.

ברשותי שלושה ספרי ביוגרפיה של יהודית. האחד הוא על מייסדי קיבוץ גן שמואל, האחר על תולדות אמה, שיינדל והשלישי, "זושה", על חיי סופיה (זושה) פוזננסקה – אישיות רבגונית ומסקרנת, שבסוף ימיה היתה פעילה ברשת הריגול הקומוניסטית האנטי נאצית "התזמורת האדומה", ומשום כך נרצחה על ידי הנאצים בבליגיה. אולם חלק ניכר מספר זה הוקדש לאביה של יהודית, פישק, שהיה אהבתה הראשונה של זושה.

בעניין זה הייתי רוצה להאריך מעט, שכן אפשר לומר כי בספר הזה מצאתי את... עצמי. הסיבה לכך היא, שזהו רומן היסטורי, המתאר בין השאר את חיי "השומר הצעיר" בפולין ב-1926 – שגם אני הייתי מעורב בהם עמוקות. מלבד זאת מנציח הספר בצבעים לוהטים את חיי העולים האידיאליסטים הסוציאליסטים-קומוניסטים בארץ ישראל בימי המנדט הבריטי ולאחר מכן את קורות רשת הריגול הקומוניסטית הנודעת, שפעלה בתחילת מלחמת העולם השנייה בצרפת ובבלגיה. רשת זו, שהוקמה על ידי הקומוניסט היהודי ליאופולד (לייבה) טרפר, וכשליש מחבריה היו יהודים, תרמה מידע רב וחשוב ביותר לברית המועצות בתקופה שלפני פלישת הנאצים לרוסיה. אולם כמעט כל חברי הרשת נלכדו על ידי הנאצים והוצאו להורג. היהודים ביניהם היו הראשונים לרבות היהודים שנהרגו כאשר נלחמו בנאצים למען ברית המועצות.

חלק נוסף בספר שעניין אותי במיוחד היה תיאור החיים בקיבוצים בשנות העשרים והשלשים, על כל הדיונים והחיכוכים שהתנהלו בין חבריהם – ואני בתוכם. משום כך ספר זה חשוב לבני דורי, שעברנו בקיבוצים את השנים ההן. אני מלא תודה ליהודית, על שהקימה לתחייה פרק חשוב זה של היסטוריה מחיי בני דורי.

אני משוכנע שבימים אלה מכינה לנו יהודית ספר היסטורי נוסף שבוודאי יהיה גם הוא חשוב לקוראים רבים, שכן ליהודית יש כישרון רב לכתוב סוג זה של ספרות.

אלי מנדל- תל אביב- יולי 2006

הסופר ברוך אביבי (ווליבלר)

פרטים ביוגרפים:

(מתוך חומר ארכיוני שהתקבל מארכיון עיריית ת"א אל ד"ר מרדכי זיו)

ברוך אביבי מחנך, מנהל וסופר. נולד בפולין ב- 1913 ועלה לארץ ב- 1936. השכלה: בוגר הגימנסיה "תרבות" בקובל (פולין), הסמינר הממשלתי למורים בוילנה והאוניברסיטה העברית בירושלים. מורה בתל אביב (מ-1938), ומנהל בית הספר הראשון ביפו (1948). סגן מנהל מחלקת החינוך של עיריית תל אביב-יפו (1951) ומנהל אגף החינוך (1967-1980). פרסם 86 ספרי לימוד וכן 9 ספרי פרוזה. פרסים: פרס החינוך (עיריית תל אביב-יפו, 1977) ופרס "רוטרי" הבין-לאומי. נשוי ליהודית ואב לנילי ומשה. כתובת: שד' רוטשילד 114, תל אביב.

(תוספות ועדכונים אחרונים)

ברוך אביבי בן משה (ווליבלר) יליד העיר קובל. נולד בשנת 1910, כבר מגיל צעיר היה מורה בבית הספר העברי "הרצליה" בקובל ואחר כך בוורשה. עלה ארצה בשנת 1936. שימש כמורה, מנהל האגף לחינוך ותרבות בעיריית תל אביב. כתב וערך מספר רב של ספרי לימוד וספרי עזר לתלמיד במקצועות היסטוריה, עברית, תנ"ך ובנושאים כלליים אחרים. פרסם ספרי פרוזה המכילים סיפורים קצרים, רובם קצרים מאוד. נחשב כממשיך המסורת של הסופר גרשום שופמן. ברוך אביבי נפטר בשנת 2002. (לא היה ידוע על כך לארגון קובל).

ברוך אביבי בספר קובל:

- אביבי היה באחד מוועדי קובל הראשונים שהגו ויזמו את רעיון הוצאת הספר.
- הורה עברית ותנ"ך בשנים 1930/1931 בבית הספר העברי "הרצליה".
- מאמר: "הפגישה האחרונה" עמ' 347, על פרידתו מקובל ומהוריו.

תמונתו של ברוך אביבי בן ה-17 מימי חברותו בתנועת השומר הצעיר.
1927. התמונה מאלבומו של אלי מנדל.

מתוך תמונה קבוצתית:

אלי מנדל וברוך אביבי

(משמאל) 1924. קבוצת השומר

הצעיר בקובל. צולם בעת

הפרידה מקמינסקי, שהיגר

לארגנטינה.

על ברוך אביבי כסופר:

גרשום שופמן:

"כל הדברים הם טובים. מהם דקים ויפים להפליא. חטיבות חיים גרעיניות, שניצודות רק בעיניו של משורר. ואחרון אחרון, מבין השורות, מזהיר דיוקנו הרוחני של המחבר, והוא כלבבנו".

יוסף אריכא, "מאזניים" (אריכא אף הוא יליד קובל-צ.ר.):

"התכונה המשותפת לרשימותיו הפיוטיות של אביבי היא אהבת האדם הגדולה שלו. קשוב הוא אל בנות הקול הסמויות העולות מעולם האדם... מצטיין הוא בהבלטת הנקודה המהותית, בגילום ההווה ההסתכלותית-רגשית ובחישוף הילכי הנפש של האדם."

א. ברוידס- "דבר":

מגלים את רחשי האדם בחולשת בדידותו, בציפייתו לכנף רחמים וחסד."

א. בלאט - "הצופה":

"ב. אביבי מתגלה כאמן התמונה הקטנה המשורטטת בקווי קווים המוליכים לחביוני הנפש. אזנו קשובה לכל קול ובת קול המתמלאים מלב דואב."

מ.ס. - "חרות":

"חן מיוחד שפוך על סיפוריו. יודע המחבר את סוד הצמצום ואמנות הקליעה למטרה. מרתקים סיפורי האהבה הרוטטים בחיוניותם ומקוריותם."

א. אבני - "ג'רוזלם פוסט":

"הסיפורים מתארים את המיוחד, הטראגי, הקומי והפתטי שבחיים. בתמציתיות אמנותית מעלה המחבר את המאורעות לשיא המתח ולאחר מכן בא המפנה הבלתי צפוי שהוא, בדרך כלל, בעל משמעות סמלית."

ספרי הפרוזה שכתב ברוך אביבי:

כנפי הרוח - רישומים/ הוצאת טברסקי/ 1954/ 155 עמוד.

הכמהים לאהבה - רשימות/ הוצאת מסדה/ 1956/ 196 עמוד.

זה קרה לשניהם - סיפורי עלילה/ הוצאת מסדה/ 1962/ 236 עמוד.

עץ בודד זועק - סיפורים/ הוצאת מסדה/ 1967/ 194 עמוד.

את ואני - סיפורי אהבה/ הוצאת מסדה/ 1972/ 163 עמוד.

הקומה השישית - סיפורי אהבה/ הוצאת מסדה/ 1981/ 191 עמוד.

שנינו ביחד / הוצאת מסדה/ 1984.

אולי מחר-מחרתיים - סיפורי אהבה/ הוצאת יבנה/ 1986/

מפגשים לרגלי הגבעה / הוצאת מסדה/ 1991/ 164 עמוד.

הקרס הזה - סיפורי אהבה/ הוצאת גולף/ 1995/ 142 עמוד.

נוף ילדותו וזיכרונות קובל נזכרים בסיפורים הנמצאים בספרים הבאים:

עץ בודד זועק: המטעים שבחר- עמוד 185

מפגשים לרגלי הגבעה: דמותה של סימה- עמוד 77, הקיבוץ שלי - עמוד 134, תפילה של ילד קטן-

עמוד 151, תחנת הרכבת הפלאית- עמוד 156, אודים אחרונים- עמוד 158.

שנינו ביחד: האילנות שלי- עמוד 75, לא סתם סיפור- עמוד 121.

כנפי הרוח: הניגון של אבא- עמוד 107.

הכמהים לאהבה: השמשונים- עמוד 29, שמד- עמוד 56.

זה קרה לשניהם: באמונתו יחיה- עמוד 134, הבן יקיר לי- עמוד 194, הדוד אלי- עמוד 201, בית

הסוחר- עמוד 217.

הקרס הזה: פרידת אחים- עמוד 9, איננה עוד- עמוד 25, צעדים ראשונים- עמוד 39, המרתף

המסתורי- עמוד 83, מושקה "כלבוניק"- עמוד 94, למה? ככה! - עמוד 122, קייזר- עמוד 123,

המורה הגידם- עמוד 134.

הערת העורך: חובה להדגיש ש"סיפורי קובל" של אביבי לא לגמרי תואמים את המציאות ולפעמים

אפילו מצביעים על אי ידיעת פרטים עיקריים הנוגעים לשואה שירדה על העיר. לדוגמא: בסיפורו

"המורה הגידם" הוא שוגה בתיאור מותו ההרואי של המורה הנערץ **יוסף אברוך**. על קיצה של קהילת

קובל, מציין אביבי שהיהודים נשלחו להשמדה באושוויץ (!). בסיפורו "אודים אחרונים" מציין אביבי

זיכרונות על ברוך אביבי, המורה שלי בקובל כותב ד"ר מרדכי זיו

עם סיום הגן "פרידלנדר" ע"י בתי ספר "הרצליה" ו"תרבות" ב-1926, אני מתקבל לבית הספר
"הרצליה" מרשת בתי הספר העבריים בפולין ובקובל בפרט. אני מקדיש שורות אלו למורי לעברית
ותנ"ך, המורה ברוך ווליבלר ז"ל, אשר לימד אותי בשנים 1930/2. המורה אביבי זה היה שמו שעוברת
מווליבלר בעלותו ארצה ב-1936. הופיע בבית ספרנו אחרי פטירת המורה **מרדכי הוכברג** ז"ל שנפטר
בגיל צעיר, בן 32, מדלקת פרקים וסיבוכ לב, בהשאירו אלמנה **לאה**, שתי בנות **שרה** הבכורה ו**חנצ'לה**
הקטנה. רק מורה בעל כישרונות והופעה ממגנטת שהיתה למורה ברוך אביבי יכול היה לכבוש הערכה
ואהבת התלמידים וצוות המורים והמנהל. בלמדו בכתה נראה כמו שחקן על הבמה בתיאטרון
"הבימה". דמות יפה, תווי פנים חטובים, מצח גבוה, בלורית עשירה שחורה מקורזלת. כשרון ביטוי
עשיר עם עברית עסיסית עשירה ומתנגנת כמו דקלום מהצגה "הקוסם וחלילו" בליווי מוסיקה של
מוצרט. הוא כבש את ליבי ודמיוני ובתור שכזה אני זוכר אותו עד היום... בשנת 1932/33 עברתי
לגימנסיה העברית "תרבות" ונפרדתי מהמורה ווליבלר-אביבי ברוך. ברוך נפטר ב 2002. יהיה שמו ברוך
כפי שהיה שמו.

כפר-סבא, 30.5.06

תלמידו הנאמן, מרדכי ד"ר ליברזון-זיו.

קטעי שיחה עם אלי מנדל: ברוך אביבי: כישרון גדול. אבל...

רקע: במספר שיחות שהתקיימו עם אלי מנדל עלה שמו של ברוך אביבי. אלי מספר על המאורעות של
אז ללא כחל וסרק, הוא לא מנסה ליפות את מהלך העניינים. באחת השיחות אפילו ציין: "ברוך הוא
כישרון גדול אבל איש גס רוח..." הגדרה זו על שום מעשה שנראה בשעתו כל כך צורם לקהילה
הקובלאית התל-אביבית. לשאלתנו איך מתיישבת הגדרה זו עם הביקורת שפסקה: "מבין השורות,
מזהיר דיוקנו הרוחני של המחבר, והוא כלבבנו", או עם: "אביבי מתגלה כאמן התמונה הקטנה
המשורטטת בקווי קווים המוליכים לחביוני הנפש. אזנו קשובה לכל קול ובת קול המתמלאים מלב
דואב". על כך ועל כן אלי נסוג מעט מהדעה הקשה שרווחה אז בין הקובלאים ואמר שמדובר
באגוצנטריות של האיש.

שיחות עם אלי: ברוך, יליד קובל, תלמיד ובוגר גימנסיה "תרבות" היה ב"שומר הצעיר" בשכבת
הבוגרים של אלי מנדל. כשעלה ברוך ארצה הוא שהה כשישה שבועות בחדרו השכור של אלי מנדל ביחד
עם קובלאי אחר, **לובלינסקי** (שהיה מאוחר יותר פעיל בארגון קובל ומפקח ב"קרן הייסוד"). אלי וויתר
לעולים החדשים על חדרו וישן אז על גג הבניין...

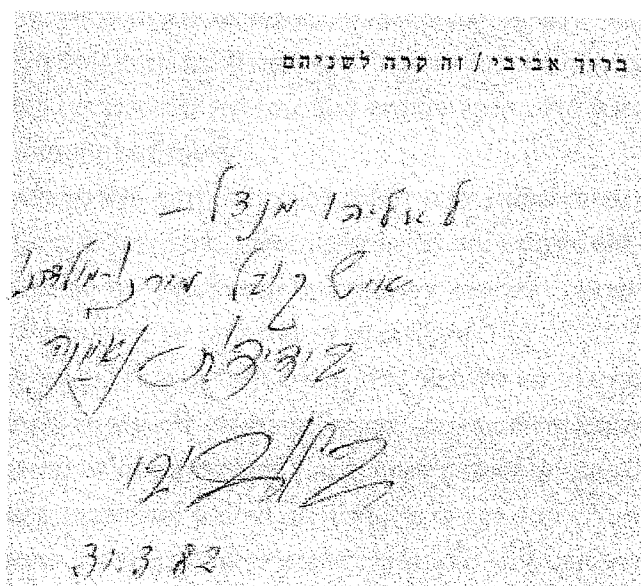
ברוך אביבי לדברי אלי היה כישרון גדול, אבל יחד עם זה נחשב כלא סימפטי ע"י הקובלאים. הם לא
סלחו לו על שהשליך את חברתו. החברה היא **דבורה רייכטשול**, אחותה של **רחל**, ממשפחה חסרת
אמצעים אך מכובדת בקובל. אהבתו לדבורה החלה עוד בנעוריהם בקובל, ברוך היה בא לביתה השכם
והערב, התמיד בכך והבריה את המחזרים הרבים שהיו לדבורה הנערה היפה. דבורה היתה לגננת, למדה
בסמינר, כנראה בוורשה. היא עלתה ארצה לפני ברוך ופתחה גן ילדים עצמאי בתל אביב. כשהגיע ברוך
לארץ, כמה שנים אחריה, הם חידשו את הקשרים. התארגנו לחתונה, שכרו חדר וקנו רהיטים. 3 ימים

לפני החופה דרש ברוך מדבורה שתתחייב לשרתו בנאמנות, לדאוג לכל צרכיו, לבשל לו יום-יום ארוחת צהרים... דבורה שהיתה באותם הימים עסוקה בניהול גן הילדים לא יכלה לעמוד בכך וברוך השליך אותה. דבורה, מיקירות העיר קובל, שקעה בדפרסיה עמוקה. בסופו של דבר דבורה יצאה עם בחור ציני אינטליגנטי ומצליח. הם התחתנו ונולדה להם בת. גם ברוך התחתן עם בחורה יפה ומוצלחת שעבדה כמפקחת בבתי הספר. אלי זוכר שלאביבי נולד בן כישרוני. פרטים נוספים על המשפחה אלי אינו זוכר. אביבי לא היה מעורה בקהילת קובל בארץ. ואף על פי כן הוא עזר לרגינה גילברג שעלתה ארצה. הוא סידר לה משרה כפקידה במחלקת החינוך, מחלקה אותה ניהל בעיריית תל אביב. במשך שנים ארוכות, כשאלי מנדל היה חבר במערכת "ילקוטי ווהלין", הוא פנה מספר פעמים לברוך שיכתוב לילקוט ותמיד נדחה ע"י ברוך.

לבקשת ברוך אביבי, אלי מנדל קנה 25 ספרים מברוך בתקווה שיוכל למכור אותם באספה השנתית של יוצאי קובל. **רחל רייכטשול**, אחותה של דבורה, לא סלחה לאביבי על המעשה שעשה לאחותה ולא אפשרה לאלי למכור את ספרי אביבי ואלי נשאר עם הסחורה. אביבי אהב להשתבח בהצלחותיו הכספיות ממכירת מהדורות ספרי הלימוד שכתב וערך. אלי מספר על שברוך התגאה פעם בפניו על 100 ספרי לימוד והמהדורות החדשות שכתב וערך תוך כעשר שנים. תלמידי בתי הספר היו מוכרחים לרכוש אז את המהדורות האחרונות... ברוך היה מעורב בברור משפטי שהוא ופרסקי- שותפו לכתיבת ספרי הלימוד- העתיקו לכאורה מכתבי סופרים אחרים. תוצאות אותו משפט זה לא זכורות לאלי.

אביבי הקים ופיתח את משרד החינוך בתל אביב עוד כשהיה ממוקם בשדרות רוטשילד. הוא גר הרבה שנים בשדרות דוד המלך. היתה לו שם דירה בשטח של קומה שלמה ובה ספריה גדולה מאוד. ברוך התחיל בכתיבת ספרי הוראה עוד בצעירותו, כשעבר מקובל לוורשה, ולפני שעלה ארצה. בוורשה פרסם ספרי הוראה כבר בשנת 1935: "לאבא אמא", "ספר הילד", "שפה אחת"- ספר לימוד הלשון העברית, "דברו עברית: לבוגרים מתחילים". חלק מהספרים נכתבו בשיתוף עם צבי זהר, אישיות וורשאית חלוצית-סוציאליסטית, מי שהקים מאוחר יותר את בית החינוך המשותף בקיבוץ משמר העמק.

אלי היה הקובלאי היחידי שהיה בקשרים עם ברוך אביבי לאורך זמן, אך גם איתו הקשרים התרופפו עם השנים. בשנותיו האחרונות עבר ברוך לגור בית אבות "נאות אפקה" ברמת אביב, בו גם התגוררו כמה מאנשי קובל שלא קיימו קשרים עם האיש. אלי מנדל לא ידע שברוך אביבי הלך לעולמו בשנת 2003.

הקדשה של ברוך אביבי לאלי מנדל

□ אודים אחרונים

ים של ראשי שיבה, גברים ונשים. "התשחורת" — נער יספרם. לאורך המסדרון הם עומדים בקבוצות ומעלים זכרונות מן הימים ההם. מדי שנה הם מתכנסים יחדיו ביום הזכרון ליקדיהם שנשכחו בשואה. כאותו יום נודא ואיז תרבה קהילה יהודית גדולה בפולין הדוידה.

- השמעת? שמונה משפחות יהודיות בעידנו קיבל, עיר ואם בישראל.
- מי הם?
- לא משלנו.
- נשואים לגדולה.
- נשואי תערובת? מי היה שם?
- תיירת שגרה בעידנו באה לארץ וסיפרה. וכל זה מפני הדודה שלה.
- מה עוד סיפרה?
- אבא של החיה נפטר לפני כמה חדשים וקברו אותו בבית הקברות הנוצרי בפניה. שני בתי הקברות שלנו נמחר מצל פני האדמה.
- ועוד סיפור עצוב; בית הבנסת הגדול שבמידנו נהרס זה לא כבר וצל חורבותיו הוקם מרכז ספורט.
- אף לאונים שכך שומעות.
- ובכל זאת הייתי רוצה לבקר שם.
- וכי מה תראה שם? ככל הבתים גרים הגוים. מספרים שעוד באותו לילה הם פרצו מן הבתים שבכרמלים ותפסו את הבתים שלנו וכל מה שהיה בהם.
- לו באנו לבית שלי בקיבוץ, הייתי אומר להם: "כאן גרד החורים שלי. הנידו, של מי הבית?"
- עצוב, עצוב. לא נותנים לבקר שם.
- בפנים האולם עדיין ממשיכים כשירות. מעודדים זה את זה: "לא נשתוהי", "וכי בכל שנה משתנים?". מתרגשים מתחבקים והעינים נרצות.
- אתה זוכר את בלומה השתדלנית. בתולעת התאקלי? תמיד קיונה וזהות. כולנו היינו מאוהבים בה. לא זכרה. איננה.
- כן, היא סמט ויצבת לגד עיני. אמה חלטה קשה והיא לא עזבה אותה.
- עוד מצטח חמישים שנה.
- בכל שנה מסתלקים חברים מנוער.
- גם אנחנו כבר בסוף הדרך.
- עוד מצטח ולא יהיה מי שיזכיר אותם.
- והיכן הבנים שלנו והנכדים?
- אנחנו אשמים. אשמנו על שנוחק החוט המקשר בין הדורות.
- כאותו רגע נשמע קולו של החון המסלסל בקול נונה. רממה. מתייחדים עם יקדיהם שאבדו בשואה. קולות בני ונחי. סופדים לאלה שהלכו השנה לעולמים.
- שנה ועוד שנה — הדשעין יפסיק מלכת...
- אודים אחרונים.

אלי אביב, מתוך הספר: "מפגשים לרגלי הגבעה".

מתחז הילדות הוא פרק חיים בלתי נשכח. הוא טבוע עמוק בזיכרונוך לאורך ימים. מאליהם עולים המראות הנפלאים מן הימים ההם: אני עומד ליד תחנת הרכבת בעיר מולדתי הקטנה שבמרחבי אוקראינה. ראני, נער קטן, ושני חברי הטובים גומאים יום יום מרחקים לראות בפלאי התחנה הזאת. בימי חלדי שהיתי בתחנות רכבת ברחבי עולם ולא ראיתי כמותה ליופי ולהדר.

בנין רחב ידיים, ענק לפי ממדי המקום, מעין מגדלור רם ונישא. זה למהז עידנו הקטנה שימשה צומת רכבת חשוב בין ערים במדינות רוסיה ופולין. אולי בשל כך הוקמה תחנה לתפארת, עין לא ראתה. כל מי שנקלע אליה פיו מלא שבח והתפעלות. עמדו וסקרו מלמטה למעלה ואמרו: אחד מפלאי האדריכלות — מלאכת מחשבת ממש;

הבנין עגול, ועליו לא נג ולא תקרה, כי אם כיפת זכוכית מבהיקה חובקת חלל הבנין העצום. שנים עשר אריות של נחושת נושאים אותה בגאווה על כתפיהם. ובחלל הריק מסביב מתעופפות ציפורים למיניהן בציפצוף עליו מקצה לקצה, מעלה מטה, וחוזר חלילה. השכם בבוקר ועד צללי ערב אומרות שירה לאלוהים.

עם לילה נרמו הקולות ומבעוד הפתחים הצרים חמקו הציפורים אל קניהן שבין הענפים. מה ושם עדיין מהדהד בחלל הכיפה ציפצוף נוגה של ציפורים בודדות לנפשן.

אך מפציע השחר, בין תכלת ללבן, שוב מתמלא החלל בבעלי כנף ושירה אדירה מתרננת במרומי הבנין. מקרוב ומרחוק נוהרים אנשים לתחנה. מגדילים לעשות הילדים מכל הסביבה, שנתקבצו ובאו בהמוניהם לכאן. עומדים צפופים ומשתאים לפלא הגדול.

חבל, חבל שכל זה חלף ואינו עוד.

בסערת המלחמה הנוראה הפציצו הגרמנים את העיר, והתחנה הפלאית נמחתה מעל פני האדמה.

אלי אביב, מתוך הספר: "מפגשים לרגלי הגבעה".

תקופת הילדות היא בלתי נשכחת. מעלה וזכרונות שאף הזמן מרחק
אתם וכאילו תמול-שלשום התרחשו הדברים. ואני ילד קטן, כבן חמש,
שואל שאלות תמימות: "למה? מדוע?" ומשיבים לי: "למה? ככה!"
ואני לא תופס ולא מבין למה זה כ כ ה. ועוד תשובות שונות ומשתנות,
שאין מתקבלות על דעתי הקצרה.

יום אחד נקלעתי אך שהוא ליד בית גדול וקודר, מוקף גדר גבוהה
ומסורגת בחוטי תיל סבוכים. גם החלונות הקטנים מסורגים ושני שומרים
חמושים ניצבים ליד השער. הבית הזה היה שונה מכל הבתים. אחי הבכור,
שליזה אותי, האין בי להתקדם, ואני עומד ליד הגדר ומסתכל ושואל:
"של מי הבית? מי הם האנשים המביטים אלינו מן החלונות הקטנים?"
"אלה הם אסירים ואסור להם לצאת החוצה," השיב אחי קצרה.

"למה?" אני שואל.

"הם עשו מעשים רעים והם מקבלים עונש."

"למה עשו מעשים רעים?" אני שוב שואל.

"לא יודע למה. ככה, עשו מעשים לא טובים, ודו".

לא זכתי ממקומי. ואז ראיתי מחזה שדיועז אותי מאוד: אדם גבוה
ומגדל זקן, ולידו איש במדים, יוצאים מן השער וידיהם קשורות יחד
באזיקים.

"אתה רואה," אני אומר לאחי, "מה שעשו להם? כמו כלבים קשורים

בשרשרת. זה נורא. למה?"

ואחי עונה: "למה? ככה! ..."

כשגדלתי, ואני חופשי לשוטט ברחובות העיר, היה בית הסוהר
מקום מיפגש לי ולחברי הטוב גדל. היינו עומדים על-יד הגדר ומסתכלים
באסירים והם משקיפים אלינו בעד האשנבים הקטנים.

יחל שואל אותי: "למה?"

ואני עונה לו: "למה? ככה!"

אלי אביבי, מתוך הספר: "הקרקס הזה".

לייב אליצקי - סופר ומשורר

מתוך ויקיפדיה, אנציקלופדיה האינטרנט החופשית

לייב - אריה - אליצקי, סופר יידיש, משורר, סופר ילדים ומתרגם. נולד בעיר טריסק, פולין, בשנת 1894. נפטר בגבעתיים בשנת 1975. לייב אליצקי זכה בילדותו לחינוך יהודי מסורתי, אך גם חינוך כללי. והפולנית הייתה לשון שגורה על פיו מילדות. עם סיום לימודיו התמסר להוראה במסגרות בתי הספר היהודיים ביידיש. הוא לימד וניהל מוסדות חינוך בעיירתו בפולין ובשנת 1938 עבר לוורשה ומשם לעיר **קובל**. סיפוריו הראשונים, סיפורים קצרים, נדפסו החל מראשית שנות העשרים, ובהם תיאר את גלגולי העיירה היהודית בעת מלחמת העולם הראשונה. בשנות הוראתו הארוכות במוסדות החינוך היהודיים כתב אליצקי והוציא לאור ספרי משלים, מקראות וסיפורים לילדים ביידיש. כמתרגם עשה רבות לתרגום הספרות הפולנית ליידיש. ובין היוצרים שתרגם נמנים יוליאן טובים, אדם מיצקביץ' ומרוסית תרגם ליידיש מיצירות פושקין וקרילוב. כשפרצה מלחמת העולם השנייה הוגלה לייב אליצקי על ידי הרוסים לבשקיריה ועבד שם בעבודות כפייה. בשנים 1942 עד 1945 עבד בבית חולים צבאי סובייטי ואיתו נדד עד ניצחון ברית המועצות על גרמניה. בתום המלחמה שב לפולין, ובשנת 1959 עלה לישראל. בארץ השתקע אליצקי בעיר גבעתיים, והמשיך בפעילותו הספרותית העניפה. הוא פרסם למעלה מארבעים כרכים של סיפורת, תרגומים, משלים ושירי ילדים ביידיש. לעברית תורגמו רק שלושה מספריו. שני אחיו של אליצקי, **ברוך אליצקי ומתתיהו אליצקי** היו אף הם משוררי יידיש. אחדים משיריו של ברוך אליצקי, שנהרג בידי הנאצים, תורגמו לעברית בידי אברהם שלונסקי.

מתוך ראיון שנערך עם חנה פרל וד"ר מרדכי זיו ב- 21.12.04

חנה: בטריסק (עיירה סמוכה לקובל) הייתה משפחה ששמה היה **אליצקי**. הם היו 3 אחים סופרים. לייב היה בונדאי (חבר בארגון יהודי שהתנגד לרעיון הציוני) אבל הם היו ידידים גדולים מאוד של הורי. הוא היה מורה בבית ספר בטריסק, בבית ספר אידישיסטי. היה ידיד של אמי. (טריסק עיירה לא מרוחקת מקובל) ותאר לעצמך כשהוא עלה לארץ אני הייתי קשורה למשפחה שלו ועזרתי לו בקליטתו. עלה רק לאחר המלחמה לאחר שברח לרוסיה. **מרדכי:** כן. עזרנו לו בהפצת הספרים שלו. הוא גר היה בגבעתיים, שכן שלנו. הספרים שכתב, שהיו ברשות חנה, הגיעו אלי ונמסרו לספריית "פרץ" שבקלישר תל אביב. הוא היה סופר גדול.. **חנה:** סופר גדול! הוא היה סופר.

תמונה זו של אליצקי התקבלה מחנה כהן לבית פרל. הוריה של חנה, משה וגולדה פרל, היו ידידים וקרובים של הסופר.

שירים מתוך הספר:

פון אייגענעם פעלדז ("בשדותינו"), הוצאת אגוד ווהלין בישראל, 1964, שירים, 320

עמוד. מבין חברי מערכת ספרי אליצקי בישראל, הקובלאי: **אורי אלפרט**, תמונת הסופר וחתימה בכתב ידו. על פי תאריכי השירים אפשר ללמוד על נדודיו, גם בזמן המלחמה, עד שהשתקע בגבעתיים: וורשה 1933-39, קובל 1939-41, הופה 1942, רטנפרנד 1943-44, מוסקוואה, 1944, לדוש 1946-1947, וורשה 1949-59, רמת אביב 1959, גבעתיים 1962.

לייב אוליצקי-הלן קלר היהודיה בגטו

- דפים פזורים מספר שיריו: "בשדותינו"

תרגום השירים: בני גבירצמן

המשורר אוליצקי היה מעריץ גדול של הלן קלר. משום כך, כנראה, בחר בשמה לכותרת של קובץ שירים שכתב אודות האימה הגדולה שסבלו היהודים במלחמת העולם השנייה. בהערת הסבר לכותרת זו הוא כותב: "הלן קלר - אשה מפורסמת נפלאה, שגברה על מומיה - היא היתה חרשת-עיוורת-אילמת - ואפילו פירסמה כמה עבודות ביוגרפיות. היא הקדישה את חייה לשיפור מצבם של העיוורים".

פחד בגוני אימה

דמי האדום הלוהט בעורקיי
הפך לשחור מעוצמת פחדיי.
משהו דחוס וזחל לתוכי מבחוץ,
ללא בוהק, לא אור, לא ניצנוץ
ותועה בין חדרי לבי, מאחור,
כמו באפלת היער - דוב שחור...

מלחמה! כל סיב בגופי שומע:
הרקיע מתפורר, לאדמה צונח.
על הרעד בגופי, הקור המכרסם,
אני גובר בחריקת שן, מתקומם.

ולפתע שא! הכל קופא, נדם.
הפחד הגיע והאימה כבר כאן:
הנאצי!... בכל מקום בו יופיע
דם יהודים כקרח יקפאה...

ספטמבר 1939

(נכתב בעיפרון)

גטו ורעב

עורב שחור מנקר בקצה הלב:
בגטו הרעב איתנו משתלב.

אני רעב, מוטל אין אונים על מיטתי,
אני שלד - הרעב הוא בן דמותי.

תמצית חיי נוטפת ממני עד תום -
פחד המוות מאבד את אחיזתו.

סוף הקיץ, 1941

אני כותב בדם, כמים חיוור...
האותיות מפרכסות... אני מצטמרר...
העיפרון רוטט בידי הקרות...
מה מתפרץ ללבי מבעד לקירות?...
בחוף משתוללת חיה נוראה, פראית...
מר ממוות בא - הנאצי בנו מביט...

(ללא תאריך. כתוב בעיפרון)

פחד - אין אימה-קאלירן

סע האט דאס פלאמיק-רויטע בלוט אין מיר
אויף פחד'ס-שווארץ געביטן זיין קאליר.
פוך דרויסן קריכט וואס אן, ווי פער, געדיכט,
אן מינדסטן שימער. אן א פינקל ליכט.
און בלאנדזשעס אום אין לייב פארסאפעט-שווער -
אין טונקל פון א וואלד א שווארצער בער...

מלחמה! יעדער פארעם לייב מיינט הערס:
ס'צשערבלט זיך דער הימל, פאלט אויף דערד,
דעם שווער פון מיין לייב און קאלט געביין
באצויגט איד מיטן ווילן אין די ציין.

און מלחמה - שא... ס'איז אלץ פארנידערט, שטומט.

דער פחד וועפט זיך אויס. און - אימה קומט:
דער נאצי!... ווי ער טוט זיך א באווייז.
ווערט יידיש בלוט פארפרוירן, שטייף, ווי איין.

סעפטעמבער, 1939

(געשריבן מיט בלייפערדע)

גטסא און הונגער

סע פיקס אין שפיץ פון הארץ א שווארצע קרא:
אין געסא אין דער הונגער מיט אונדז דא.

איד הונגער, שמאכט פארזשט אויסן בעט,
איד בין אליין דער הונגער - א סקעלעט.

ס'טויפט אפ פון מיר מיין לעבסער לעבנזאפט -
דער פחד פארן טויט פארלירט זיין האפט.

סוף חטער, 1941

אין שרייב מיט בלוט, ווי וואסער, אן קאליר...
סע צאמלען זיך די אותיות... איד פירט...
דער בליינער ציטערט, ציטערט אין מיין האנט...
וואס גרוילט עס צו מיין הארץ אדורך דער וואנט...
אין דרויסן לויפט א חיה ווילד-צעברומט...
ס'קומט ערצערט ווי דער טויט - דער נאצי קומט...

(אן א דאטע, געשריבן מיט בלייפערדע)

ומה הלאה? ... סופך כבר איננו סוד
 קורבן עקידת יהדות פולין עד היסוד ---
 ואני, אשר מצאתי את דפיק
 שנשאם הרוח, שנדרסו ברגלי רוצחין,
 בגטו בין ערימות שברי לבנים
 של קירות שכרעו לזכרך בשם אלוהים!
 שמך?.. האל יודע. אקרא לך הלו קלר.
 כשם אותה אשה קורנת, עדינת סבר,
 שכינית "אמא" באחד משיריך.
 נר התמיד הקדוש לנצח יאיכך,
 אתה, שעונת בכל העינויים,
 תבהיק מדוד לדור לעולמי עולמים.

גבעתיים, מאי 1964

ראה: זה אינו מתכוון למות - וגווע
 וזה מתכוון היטב - ויוצא בלי פגע;
 עיני הגורל בחוזקה עצומות
 ופניו בשחור מרוחות, צבועות.

גם אתה עצום עין, אל תתחבט, תהרהר.
 ימי הערפל עוד יעברו די מהר.
 המוות - אם קרוב הוא או ירחק -
 יראה את חיבוטך ו... יצחק.

אני שומע: הוא צוחק, אך לא מרוע -
 ברוח טובה, במרגוע;
 איננו להוט לשנות מדמך,
 הוא רק ממלא מצוות בוראך.

גבעתיים, יוני 1964

וע: איינער ריכט זיך נישט. און - שטארבט.
 דער צווייטער ריכט זיך יא. און - לעבט:
 דעם גורלס אויגן - שטייף פארקלעפט
 און מיט געדיכטן שווארץ באפארבט.

אויך דו פארקלעפט דיין אויג, נישט טראכט:
 ס'וועט דורכדרינגען דעם געפיל - צייט;
 דער טויט - פון נאענט, צי פון ווייט,
 ער וועט דיין טראכטעניש און... לאכט.

איך הער: ער לאכט. נאר נישט מיט שפאס -
 דערלייזערש. פון גוטן מוט;
 ער איז נישט להוט נאך קיין בלוט.
 נאר אויסצופירן גאטס געבאט.

גבעתיים, יוני 1964

ד"ר מרדכי זיו: לייב אוליצקי, זיכרונות

הסופר והמשורר לייב אוליצקי נולד בעיירה טריסק שבמחוז ווהלין שבפולין למשפחה מסורתית דתית מאוד. אבא היה מלמד, בוגר ישיבת אחת מעיירות ליטא על גבול פולין. נולדו ארבע בנים ובת. כולם גדלו ברוח המסורת וצניעות ונימוסים של בני טובים המיועדים להיות סופרים, משוררים, מורים, אנשי רוח. בכור האחים נקרא **שמחה**, היה מורה, כתב שירים וסיפורים, התחתן ואשתו בתיה הולידה לו שני ילדים, אסתר'ל הבכורה ומאיר'ל השני. ופרצה מלחמת העולם השנייה והגרמנים כבשו את ווהלין ובעזרת האוקראינים והפולנים הכחידו את יהודי ווהלין, כמאתיים וחמישים אלף איש ואישה. האח השני **מתתיהו** מאטיס וגר בניו-יורק, בן קרוב למאה, משורר ומורה וסופר. פרסם לאורך שנים בעיתוני יידיש בארץ משיריו והגיגיו. האח השלישי הצעיר מלייב-**ברוך**, נשוי עם ילד אחד. גם מורה, משורר וסופר, נספה עם משפחתו בטוריסק.

לייבל נסע לוורשה ומטעם ה"בונד" קבל מלגה וסיים סמינריון "תחכמוני" בוורשה, אחד הסמינריונים הטובים ביותר בכל פולין. נהפך למורה מוכשר ומבוקש בתור פדגוג ברוך כשרון, וכן משורר וסופר ברוך כישרונות. בתקופת הסובייטים, בשנים 1939-1941 שימש בקובל כמורה ליידיש והיסטוריה יהודית.

אני זוכר את הסופר והמשורר לייבעלע אוליצקי מביקורים לעיתים תכופות אצל הוריה של חנה פרל, חברתי לספסל הלימודים בגימנסיה "תרבות", בתם של זהבה ומשה פרל, מראשי הקהילה היהודית, מנהיג ציוני מובהק ובנקאי.

עם פרוץ המלחמה ב-22.6.41 הצליח לייבל לברוח לחוסיה עם הרכבות היוצאות מקובל וניצל. בחוסיה עבד בבית חולים בתור סניטר חובש. תורנויות מתישות במסירותו לחייל הפצוע, רכש מעמד מכובד בבית החולים. עם סיום המלחמה נסע למוסקווה שמה השתלם בסמינר פדגוגי על שם מקסים גורקי המפורסם וקבל תואר מורה מוסמך BA בשפה יידיש. הוא חוזר לוורשה ולודז', הכיר את רעייתו שרה איתה התחתן בלודז' בשנת 1945. עבד בתור מורה בוורשה וכן היה פעיל באיגוד לסופרי יידיש אחר המלחמה. שייך לעילית של ניצולי השואה בפולין וב-1960 החליט לעלות ארצה. עברית ידע מהישיבות, עברית עשירה תנכית מהמשניות והגמרא. בארץ כתב ביידיש. רק ספר אחד, "לבני בצה"ל"- שירים ופואמות- מוקדש לבנו המשרת בצה"ל כתב בעברית.

הכרתי את המשורר והסופר עוד מקובל, דרך לודז' וורשה ואחר כך בארץ- גרנו בשכונות בגבעתיים משנת 1960 ועד לפטירתו. נולד לו בן שלמה, סיים גימנסיה בגבעתיים. הלך לצה"ל, היה לקצין ונשאר בצבא קבע. לשלמה ורעייתו נולד בן, נכד ראשון לאבא ולאמא שרה. הבן עבר לגור בשיכון צה"ל ביבנה. האלמנה שרה, תבדל לחיים ארוכים, גרה בגבעתיים באותה דירה משנות ה-60, ברחוב המאבק.

מפעם לפעם יש המקדישים לאוליצקי הסופר והמשורר ערב ספרותי בערי הארץ במסגרת הפעולות של המועצה הארצית ליידיש אשר מנהלה מלך זיו עומד בראשה. בנוסטלגיה יש לציין היחסים הידידותיים והחמים שהיו בין שתי המשפחות שלנו. כל מוצאי שבת היה בא הסופר ורעייתו שרה ומבלים איתנו, במיוחד בתקופת החורף, ערבים מלאי תוכן ועשירים בחוויות.

תודה ליידיזם:

בנוסף לידידות החמה עם ד"ר מרדכי זיו מודה לייב אוליצקי, בצאת ספרו "והלין ביתי" לקומץ יידיזם בארץ ובחו"ל אשר עזרו לו להוציא את הספר לאור. בין החברים לא נפקד מקומם של הקובלאים: אורי אלפרט, אליהו מנדל ושמחה לביא "אשר הוביל לסיום הספר".

ספר בהקדשת הסופר, מעיזבונם של שרה ושמעון צורף

כעין צוואה- תרגום: ד"ר מרדכי זיו

בשנת 1968 מופיע ספרו על חיי הישיבות בפולין, ליטא ויתר מדינות מזרח אירופה. הספר "ישיבה לייט" נכתב ביידיש. הסופר כותב בדף הראשי של הספר מילים של תודה והוקרה לנשיא שז"ר: "תודתי מעומק ליבי עבור האפשרות שקיבלתי להשתרש בארץ ולזכות כי ספר זה יופיע בשנת העשרים לתקומת מדינת ישראל ולהיותי בן שבעים שנה". וממשיך אוליצקי וכותב לבנו:

"ספר זה נכתב בהיותי בן שישים שנה וכאשר האדם מרגיש כי דרכו בחיים נוטה לקראת המורד אשר בהר. באהבה אבהית אני מקדיש את ספרי זה וכן מתוך דאגה לעתידך, שלמה'לה שלי, כאשר תגדל יותר ותתבגר בני שלמה נחמן, מתנה צנועה זו תהיה לך גם לצוואה. היה נאמן לעמנו אשר עברו עליו תקופות וניסיונות קשים ביותר ועם זאת המשיך את יצירתו ובעקשנות ממשיך את קיומו. תגדל ברוחך ונפשך, אהבה וחיבה עמוקה לכל הערכים התרבותיים של עמנו זה והאנושות בכלל. בתור בן ל"עם הספר" שיהיה לך יקר הספר והספרות אשר עשירה בימים, צעירה וגם עתיקה ורחבה כים, בשתי השפות שלנו העברית והיידיש אשר הינם תאומים ויש להם דם משותף. תכבד את יום השנה, 19 לאפריל 1943, יום הזיכרון לגיבורי מרד גטו וורשה, הגיבורים ברוחם, אשר הצילו את כבוד העם היהודי בעיני כל העמים. תשמור על הזיכרון לששת מיליוני הקדושים בשואת עם ישראל באירופה הנוצרית אשר נספו על ידי השונא והשונאים של האדם רק באשר הוא אדם יהודי. בדם הקדושים האלו גם ניטמע דמם של הדודים שלך, נשותיהם, ילדיהם: אחי שמחה, אדם פשוט ותמים ורוחני ואחי ברוך, משורר, באמצע צמיחתו בתור אדם ובתוך יצירתו אשר לא הספיק בשיריו לשיר את בגרותו הספרותית. זיכרונם הקדוש ישמר בזיכרוןך כמו נר תמיד ותעביר זאת לדורות הבאים של עמנו. אתה, שלמה נחמן, יהודי-היהודי טוב וישר במדינתך. על זה אני חוזר גם כיום עם שינויים קטנים כשאני מסלק את הדאגה. בהיותי אתך בפולין דאגתי היתה פן בני יתרחק מהיהדות. היום כאשר אני ומשפחתי גרים במדינת ישראל, בבית היהודי שלנו, וכאשר בני משרת בצ.ה.ל והשתתף במלחמת ששת הימים מלאת גבורה, אין שמץ לדאגתי שהיתה בי שם.

ספר זה להיותי בן שבעים אני מקדיש כבחור ישיבה לשעבר, לתלמידי הישיבה בסלובדקה הקדושים והטהורים הי"ד שנרצחו בשואה על ידי הרוצחים הנאציים. כהקדמה לספר אני פותח בשיר שחיברתי, "הסנדלר מסלובדקה".

הסנדלר מסלובדקה

תרגום לעברית- ד"ר מרדכי זיו

א. רב איציה משה כל השנים
ישב רכון על דרגש סנדלרים
הכין זוגות-זוגות, זוגות של נעליים
ושכח איך ניתן לשבת ישר ולא כפוף

ד. אני חולם- הגנות של סלובודקה
מעליהם מתנשא הפחד...
מתנשא גבוה גבוה
עד לשמים מגיע סולמו של יעקב!

ב. כאשר הפחד מפני הגרמנים שרוי באוויר
ככנף של דורס מאיים ושחור
קרני אור השמש היו מוסתרים
ונחנקים בתחום בתי הגטו הצפופים

ה. בין שורת המלאכים
אשר לשמים למעלה מתנוססים ועולים
מופיע צורת פניו וגופו וגוו של איציה מאיר
שקוע בשתיקת תפילה לאלוהיו.

ג. מי יישר גוו
לשאת הראש בגאווה, להרימו
וללכת לבית הכנסת להתפלל לאלוהים
והעיניים- דליים מלאי אמונה?

אליצקי מתתיהו – משורר הדלות

אליצקי מ. הוא קרוב לודאי מתתיהו אליצקי, אחיו של לייב אוליצקי. מתתיהו ששהה 5 שנים מילדותו בבית היתומים של קובל ועתה מתגורר בארה"ב (שם האח מוזכר גם במאמרו של ד"ר מרדכי זיו על לייב אוליצקי).

במאמר בספר קובל (עמ' 360) אליצקי מספר על היתמות הנוראה, על בית היתומים בקובל ועל מצוקותיהם של היתומים. השיר הבא נולד כששהה מתתיהו בבית היתומים.

ילדים

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

להיכן זה אפנה את חיוכי
כאשר גם הילדים רציניים
כמו המבוגרים?

ביום הם ניצבים בראשים מורכנים
לפני דלתותיהם של זרים.
בלילה הם מציצים בעד השמשות
כשבעיניהם לבנות קטנטנות,
כטיפות חלב גדולות.

הם חושבים על שדי-אם שאותם לא היניקה;
וכמה יכולה להיות טעימה
פרוסת לחם מרוחה בחמאה
הנראית כלבנה במילואה.

להיכן זה, איפוא, אפנה את חיוכי
כאשר גם לילדים הכל רציני?

פרסומים של מתתיהו אליצקי על פי האינטרנט:

Nom	Prénom	Titre	Ville	Année	Pages
Olitski	M.	Lider fun frier un itst	Tel Aviv	1980	96
Olitski	M.	In fremdn land	Eschwege	1948	64

Olitski, M.

In fremdn land = dans un pays étranger / M. Olitski. - Eschwege, 1948

poèmes. - écrit en yiddish. - Poèmes à caractère autobiographique adressés à son frère. Son isolement en Allemagne. Les camps, les villes allemandes, les habitants

ספר נוסף שנמצא באתרים בעברית: עסיי און ליד

יליד קובל: יוסף אריכא-דולגין:

סופר ארץ-ישראלי

ביבליוגרפיה

א. כתבים

להם וחזון, רומאן, הוצ' שטיבל 1933. הדפסה שניה: הוצ' טברסקי 1946.
כנפי כסף, אגדות, הוצ' שטיבל 1936.
אוד מוצל, רומאן, הוצ' שטיבל 1937.
כסנוורים, סיפורים, הוצ' סלע 1939.
מראות בכתול, סיפורים, הוצ' סלע 1941.
מעלי יצרים, סיפורים, הוצ' טברסקי 1946.
פסק דין, סיפורים, הוצ' טברסקי 1949.
יום ולילה, סיפורים, הוצ' טברסקי 1952.
אשה ורעותה, נובלה, הוצ' סלע 1953.
סיפורי יוסף אריכא, הוצ' טברסקי 1954.
צעדים באש, רומאן, הוצ' אגודת הסופרים—דביר, 1956.
סנחריב ביהודה, הוצ' הקיבוץ המאוחד 1958. מהדורה שנייה: 1965.
כול חרב, מחזה, הוצ' אל"ף 1962.
יום ולילה, מהדורה ביבליופילית, הוצ' אל"ף 1963.
סופר המלך, רומאן, הוצ' אגודת הסופרים—מסדה 1966.
כתבים, ג' כרכים—במלאת 60 שנה לאריכא, הוצ' גיב 1967.
פגישה בירושלים, חטיבה מתוך "סופר המלך", הוצ' עקד 1968.
כנפים לאדם, אגדות וסיפורים, הוצ' גיב 1968 (הדפסה מחודשת של "כנפי כסף").

ב. אנתולוגיות

גיבורים במערכה, פרשיות חייהם ותקופתם באספקלריה ספרותית (היסטורית, הוצ' עמיתי 1955.
סיפורים עבריים מחיי הערבים, הוצ' עם הספר 1963.
תל-אביב, מקראה היסטורית-ספרותית, הוצ' עיריית ת"א-יפו 1959.
יפו, מקראה היסטורית-ספרותית, הוצ' עיריית ת"א-יפו 1968.

ג. עריכה

"דפדפת לספרות עברית" ("מאה משוררים ומספרים" תש"ב, עם י. עוגן).
"מבול-אשתי ירושלים" (תולדות חייו של דניאל בוקשטיין, תש"י).
"אנדר" (מאסף לספרות תשי"ד, עם י. עוגן וב. מרדכי).
"פרקי חינוך" של חותנו, הסופר והמתרגם פנחס בן-סירה, תשכ"א.
"מאסף" ו' של אגודת הסופרים, 1967 (יחד עם מרדכי טביב).

ד. מאמרי וזכרונות על יצירתו

אורן יוסף, — סיפורי יוסף אריכא, מאזנים, כרך כ"ה חוברת ד'—ה', תשרי תשכ"ח, 1967.
— השתקפות העליה השלישית ביצירת י. אריכא, מאזנים, כרך ג'—א' חוברת 3—4, אלול תש"ם, 1980.
ברוך הלל, — 30 שנה ליצירתו של אריכא, הבוקר, 13.10.63.
פרתני ק. א., — המספר המתבונן, על המשמר, 11.2.77.
ליפשיץ אריה, — הווייתו של תקופה, הוצ' יהודי ואגודת הסופרים 1980, עמ' 128—135.
לנדר פנחס, — יוסף אריכא, מאזנים, יולי ספטמבר 1979.
סרן-גילי, — חלום בקרעים, מעריב, 11.3.77.
עוגן יצחק, — המספר יוסף אריכא, הפועל הצעיר 22, תשי"ב.
קרמר שלום, — חילופי משמרות בספרותו, הוצ' דביר 1959, עמ' 220—223.
— ריאליזם ושבריות — ספרית מקור והוצ' מסדה 1968, עמ' 174—184.
שת ישרון, — על יוסף אריכא, בצרון, פברואר 1972.

יוסף אריכא נולד באוליבסק שב-אוקראינה (כ"ח בכסלו תרס"ו — 15.12.1906) כשני בחמשת ילדיהם של יהושע ומרים (לבית פריילאכ-מאן) דולגין. האב היה משכיל עברי וחינך את ילדיו להוקיר את התרבות הלאומית. ב-1914 ניסה האב, לבדוק את האפשרות להעלות את משפחתו לארץ-ישראל, ובשובו מן הארץ עקרה המשפחה לקובל שבפולין. יוסף, ש-חינוכו החל ב"חדר" מתוקן ובבית-ספר עברי, המשיך את לימודיו בגימנסיה העברית שבקובל. בנעוריו היה ספורטאי מצטיין, ואף שיחק כשוער בקבוצת הכדורגל של מכבי קובל.

בראשית שנות העשרים נסע האב לארה"ב, ולאחר שחשך כסף והשיג אשרות כניסה, הצטרפה אליו ב-1923 המשפחה. יוסף בן השבע-עשרה התעקש לעלות לארץ-ישראל, ויחד עם אחיו הבכור הגיע לארץ בשלהי 1925. סמוך לכך חל ראשית פירסומו ב"הכוכב", ירחון לבני הנעורים, שנדפס בוורשה על-ידי א. לובושיצקי. כדרך החלוצים עבד כפועל בנין (1926) וכפועל חקלאי (1927). ב-1928 הכיר את רבקה, בתם של פנחס וגניה שיפמן (בן-סירה). בין השנים 1929—1932 הצטרף למשפחתו בארצה והשתלם שם בספרות אנגלית. הוויית החיים האמריקאית שימשה מאוחר יותר רקע לכמה מסיפורי הילדים ביותר (כגון: "כסנוורים"). בשובו לארץ ב-1932 נשא לאשה את חברתו רבקה, וכעבור שנה נולד לו בנו בכורו, עמוס. ברבות הימים נולדה גם הבת — עפרה. באותה שנה נתפרסם גם הרומאן הראשון שלו — "לחם וחזון" (1933).

את פרנסתו מצא אריכא בתפקיד מזכיר המחלקה הווטרינארית בעיריית ת"א, ואת זמנו חילק בין משרדו הקטן בשולי בית-המטבחיים, ששכן אז בקרבת רחוב הירקון, ובין הכתיבה לאחר יום העבודה. במגעו היומיומי עם הווי הקצבים התגבש אצלו מחזור הסיפורים המיוחד כל-כך בנושא: "בעלי יצרים". אריכא היה חבר פעיל בהגנה בת"א, ונימנה על הלוחמים שנשלחו מת"א לעזרת תל-מונד. בין פרדסי תל-מונד נתגבשו אחדים מהטובים בסיפורי הארץ-ישראליים (ביניהם: "יום ולילה").

בתחילת שנות החמישים, לאחר שהתחזקה בו מחלת הסכרת, שממנה סבל עוד קודם, עבר לעבוד כעורך בספרייה העירונית "שערי ציון", שם ערך את הירחון לנוער: "לקורא הצעיר" (1950—1954). לאחר מכן עבר לעבוד במחלקת ההסברה והפרסומים של העירייה, כרושם תולדותיה של העיר העברית הראשונה, עד לצאתו לגימלאות ב-1961. יוסף אריכא נפטר בת"א ביום כ"א בשבט תשל"ב (6.2.1972).

יוסף אריכא נימנה עם המשמרת הספרותית, שהתייצבה בספרות העברית מקרב חלוצי העלייה השלישית והעלייה הרביעית בין שתי מלחמות העולם. בדומה לסופרי העליות נטל את חומרי העלילה לסיפור ריו המוקדמים מהווייתו של התקופה הנסערת בארץ-ישראל באותן שנים. ברומאן הראשון שלו — "לחם וחזון" — שיקף את הווי החיים של החלוצים. ובנטיית זו, לתת עיצוב סיפורי-אמנותי לנופרי-חיים שונים בארץ, התמיד בכל שנות כתיבתו.

במקביל לנטייה הריאליסטית הזו, בבחירת הנושאים ובדרכי בניית הסיפור, בולטת בכתיבתו גם נטייה לאידיאליזם הומאני. את משאת נפשו לשלמות ניטא אריכא באמצעות דמויות-מופת החוזרות בכל סיפוריו. דמות המופת של האשה משלבת באישיותה נשיות כובשת לב עם חכמה ואצילות-רוח, ובדמות המופת של הגבר מתעדינים יצרו הגופניים על-ידי המחשבה והערגה לתיקון העולם. מרבית סיפוריו הינם למעשה סיפורי אהבה, שבהם נפגשים גיבורי-רוח, המייצגים את השלמויות הללו, על רקע התרחשויות ונופים מציאותיים, שאותם נטל מהריאליה ההיסטורית.

התעניינותו הרצופה של אריכא בגילוייהם של היצרים, כארגיה המניעה את מעשי בני-אדם, מלכדת אף היא את יצירתו. הוא גילה התעניינות הן ביצרים הנחוצים, יצרי הגוף (במחזור סיפורי "בעלי יצרים"), והן ביצרים הנעלים, יצרי הרוח (בסיפורי האהבה). סיפוריו עוקבים אחר התפתחותם של יצרים משני הסוגים, ואחר ההתגוששות ביניהם בנפשה של אותה דמות, במיוחד ריתקה את אריכא השפעת פעילותם של היצרים הללו על ההיסטוריה, ולכך הקדיש את תשומת לבו ברומאנים ההיסטוריים שכתב באחרית ימיו — "סנחריב ביהודה" ("סופר המלך").

יצירתו זו, של התייחסות להווי החיים שמציאותו היא היסטורית ולבעיות קיומיות שהן נצחיות במהותן, מקנה לסיפוריו של יוסף אריכא את ערכם הכפול: ערך של תעודות ספרותיות לחוויות דורו וערך כיצירות המבררות את חידות קיומה של האנושות.

מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית

יוסף אריכא (1907 - 1972), סופר, מהבולטים במספרים הארצישראלים וממחדשי הספרות העברית המודרנית. נודע בזכות כתיבתו ההיסטורית.

חייו ותחילת דרכו הספרותית

נולד בשנת 1907 באולבסק, פלך ווהלין שבאוקראינה. בהיותו תלמיד הגימנסיה העברית בקובל פירסם בהיותו בן שש-עשרה את סיפוריו הקצרים הראשונים ב"הכוכב" בוורשה. בתחילת העלייה הרביעית, בשנת 1925, עלה לארץ. כעבור שנים נסע להשלים את לימודיו הגבוהים בארצות הברית (1929-1932) ועם שובו פרסם את ספרו הראשון "לחם וחזון". במקביל פירסם את סיפוריו בכרכי "התקופה" האחרונים, ב"גיליונות", "טורים", "מאזניים", "גזית", "כנסת" וביטאונים ספרותיים אחרים. כמו כן השתתף במוספים ספרותיים בעיתונים היומיים.

אביו של האמן עמוס אריכא. במקביל לכתיבה, גר בתל אביב ועבד בחקלאות ובשרות הוטרינארי.

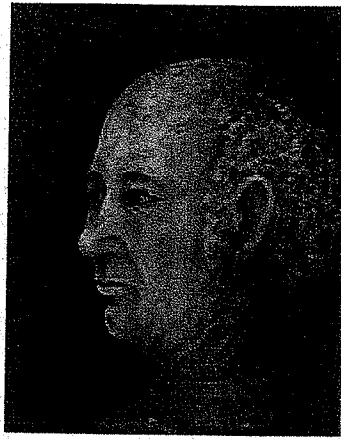
ספריו ויצירתו

- "לחם וחזון", רומן, 1933;
- "כנפי כסף" (איורים: נחום גוטמן), אגדות, 1936;
- "אוד מוצל", רומן, 1937;
- "בסגורים", סיפורים, 1939;
- "מראות בכחול", סיפורים, 1941;
- "בעלי יצרים", סיפורים, 1946;
- "פסק-דין", סיפורים, 1949;
- "יום ולילה", סיפורים, 1952;
- "סיפורי יוסף אריכא", 1954;
- "צעדים באש", קורות אשה אחת, 1956.

בנוסף כתב שני רומנים היסטוריים, "סנחריב ביהודה", 1958, "סופר המלך", 1961, ומחזה היסטורי "מול חרב", 1962, יצירות הנחשבות בין החשובות ביותר שנוצרו בשפה העברית בתחום הכתיבה ההיסטורית. הביקורת מצאה יצירות אלה שומרות על תוקפן גם בהשתנות רוח הזמנים. עיקרן הוא המאבק הנצחי שבין הרוח והאמונה לכוח הברוטאלי, תוך פרישת יריעות רחבות היורדות עד לפרטי התקופות המסוקרות והצגתן בחיוניות רבה.

אריכא זכה בשורה של פרסים ספרותיים וסיפורים רבים שלו תורגמו לשפות זרות, ביניהן אנגלית, ערבית, רוסית ועוד. הוא נחשב לאחד מאמני הסיפור הקצר החשובים ביותר בסיפורת העברית. כמו כן ערך אנתלוגיות ספרותיות-היסטוריות נחשבות.

מתוך לקסיקון הספרות העברית החדשה:

יוסף אריכא

(1906-1972)

יוסף אריכא (דולגין), נולד בעיירה אוליבסק באוקראינה, בכ"ח בכסלו תרס"ז, 15 בדצמבר 1906. אביו היה רואה חשבון. למד בצעירותו ב'חדר מתוקן' ובגימנסיה העברית בקובל. ב-1925 עלה ארצה, היה סולל, פועל בניין וחקלאי במושבות השומרון והשרון. בשנים 1929-1932 שהה בתקופת השתלמות בניו-יורק. עם שובו נכנס לעבוד בעיריית תל-אביב. תחילה כמזכיר-מחלקה ואחר-כך כעורך פרסומים. בשנים 1950-1954 ערך את הירחון 'לקורא הצעיר', שיצא לאור על-ידי ספרית 'שער ציון' ונועד להדריך את הילדים והנוער בקריאה ולספר להם על המתרחש בשדה ספר. יוסף אריכא נפטר בתל-אביב בכ"א בשבט תשל"ב, 6 בפברואר 1972. בנו הוא הסופר והאמן עמוס אריכא.

ידיעה מהאינטרנט, Y-NET:

עיריית תל אביב מציבה בשנה האחרונה שלטים על בתים בהם גרו אמנים ואנשי רוח בעיר. מרחל המשוררת ועד יגאל מוסינזון. מתברר, כי פרויקט הנצחת אמנים ואנשי רוח שחיו ופעלו בעיר החל לפני כשנה וחצי ומאז כבר הוצבו 29 שלטים. חמישה שלטים נוספים מתוכננים להיות מוצבים בקרוב. השלטים עשויים אבן שיש ועליהם, בעברית ובאנגלית, שם האישיות, פועלה, שנת לידתה ושנת מותה.

שלט לזכרו של הסופר יוסף אריכא - רחוב קרני 10.

מתוך תמונה קבוצתית
מתמונותיו של אלי מנדל:

יוסף אריכא-דולגין וישראל בקר

מאותה תמונה קבוצתית:
יואל (יוליק) אחיו של יוסף. אח נוסף: משה.

מתוך הספר: ילקוט סיפורים/ יוסף אריכא

תקציר וניתוח הסיפור: "בעלי יצרים", מאת יוסף אורן

בעלי יצרים

הסיפור "בעלי יצרים" משתייך לקבוצת סיפורים מיוחדת ביצירתו של יוסף אריכא, המתארת הווי של קצבים וסוחריי-בשר, של בתי-שחיטה ובהמות. סיפורים אלה נכתבו מתוך הכרות קרובה עם ההווי המתואר, שהיתה לאריכא במסגרת עבודתו במחלקה הווטרנארית של עיריית תל-אביב.

"בעלי יצרים" הוא סיפור של אווירה, הממחזז את ההווי המיוחד של גוף אנושי יוצא דופן. אך הוא גם סיפור בעל עוצמה דרמטית, משום שהוא ממחיש את ההווי הזה כשדה התגוששות של יצרים קוטביים: יצרי קיום ויצרים ארוטיים מזה, וכנגדם יצרי מין ויצרי אלימות.

הסיפור מקביל זו כנגד זו שתי תמונות. הראשונה מתרחשת באורווה, שבה מתכנסים שני קצבים לבצע שחיטה אסורה של בהמה עקודה. ואילו התמונה השנייה מתרחשת בביתו של העגלון, שהוא שותפם של שני הקצבים בעיסוק האסור. העמדה הרעיונית, המוסרית, בשאלות החיים והכוחות הפועלים בהם, מתגבשת בסיפור מתוך יחסי הזיקה שבין שתי התמונות.

התמונה באורווה מתוארת מזווית-ראייה בלתי-שיגריתית. למעשיהם של הקצבים מפריעה נוכחותו של עד אילם. זהו סוסו של העגלון, שמעשיהם של הקצבים מגניבים "איי-שקט סתום לתוך הווייתו השקט-טה". איי-השקט הופך לרוגז ומתעצם לבסוף למחאה גלויה: רגליו האחוריות בועטות "בכוח על גבי קיר-הקרשים כרוצות לפרקו", וקולו צוהל "בצניפת-עוז אדירה וממושכת". תגובתו של הסוס כמו מזעיקה עזרה להצלתה של הפרה העקודה בחוסר-אונים וכולה השלמה עם הגורל שהועידו לה הקצבים — להישחט.

בהמשך התמונה מועתקת זווית-הראייה מן הסוס הצופה בקצבים, אל הקצבים שאינם יכולים לשאת את מבטו מלא-התוכחה. וכאשר הללו נואשו מן ההמתנה לשוחט והחליטו לשחוט את בהמתם בכוחות עצמם, אין מיכאל — שבגורלו עלה לבצע את מעשה השחיטה — מסוגל לבצע את המוטל עליו, אלא לאחר שראשו של הסוס פוסה היטב בשק. אך גם השק לא הועיל להשתיק את מחאתו של הסוס. כאשר עולים ונשמעים הרחוריה של הבהמה השחוטה, ניער הסוס את השק מעל ראשו, "היטה ראשו, הפשיל שפתו העליונה שחשפה את טורי שיניו המבריקות בזעם, וצנפתו פרצה בעוז, ניטלתה בחר-חור הבהמה הנחנקת והנופחת את רוחה, עד שהיה המקום לחרדת אלוהים...".

התאור עד כה מהווה אכספוזיציה לעיקר העלילה, שתעקוב מעתה ואילך אחר הצעיר שבין הקצבים — מיכאל. מתברר שהעיסוק בבשרים מעורר את יצריו של מיכאל: "הבהמה הנפשטת מעורה בהיקה בלב-נוגית גופה, והעלתה מיד בדמיונו של מיכאל מראות אשה עירומה, שכן נשים בערטולן מזכירות לו תדיר בהמות בבית-המטבחים לאחר שפשטו מהן את עורן — — — יש ובעוברו בבית-המטבחים בין הבתרים, הריהו טופח בכף ידו על חלקת שוקה של בהמה, על עכוזה של עגלה רכה, ובעשותו כך הריהו מדמה לחוש הנאת טפיחה או מגע עם אשה. — — — ולא פעם בשכבו על יצועו, תמה הוא לדעת כי אכן שלובות ללא הפרדה נשים ובהמות במסכת חלומותיו הלוחטים, ושלעתים האשה גועה געיית בהמה, והבהמה פוערת פיה בלשון אשה צוהלת; — — — וזרועו השלוחה לתפוש בה, חובקת ספק אשה, ספק בהמה רכה; ספק אשה המוטלת על גבי הקרקע ומתפתלת מצחוק, או מתייפחת תוך נענועי-גוף של רקדנית עירומה, וספק בהמה כפותה על גבי הקרקע, הגועה ומפרפרת כשקילוחי דמה זורמים בעוז ומציפים את גוו בחמימות, עד שהוא חש כי גופו הומר בו מלהט בשרים".

מגורה ממעשה השחיטה, כשבהכרתו מטושטשים הגבולות המבדילים בין האשה לבהמה, מעביר אותנו הסיפור לתמונה השנייה, המתרחשת במטבח ביתו של העגלון. במהלך הארוחה מנהל מיכאל מיפגש מבטים, המסעיר את דמו, עם אשתו הנאה של העגלון. וכאשר הוא שב אל פתח הבית, לאחר שהתנער משותפיו, ממחיש הסיפור מעמד המקביל בפרטיו למעמד השחיטה של הבהמה באורווה. בתמונת האורווה מתחילים הקצבים בעקדת הבהמה. ואמנם, כאשר מיכאל מדבר אל האשה מבעד לדלת הנעולה, אנו חשים שהיא הולכת ונעקדת: "היא שקלה בדעתה אם לפתוח את הדלת, ומשנבצר ממנה להיענות, משלא יכלה להתכחש למצפונה המרסן אותה, חשה כי כוחה תיה כלים, שברכיה פקות, ושולא נעלה בעוד מועד את הדלת, כושלת היתה בפניו רפת-כוח ונכנעת".

בהמה סרבנית נוהגים הקצבים ללכוד, כדי לעקוד אותה בכוח. וכך אמנם נוהג מיכאל כאשר הוא מגלה שהאשה מסרבת לפתוח לו את הדלת. הוא מתפרץ פנימה דרך החלון, לוכד אותה בין זרועותיו ומנסה להכריעה: "לעזאזל — נתייחם ודמו הלים ברקותיו — איזו פרה סוררת שאינה נותנת לעקוד את עצמה! ... צריך לתפוש ברגלה ולהפילה קודם על הצד... שלא תוכל להגיע אבר".

אך מכאן ואילך נפסקת האנלוגיה בין שתי התמונות. האשה אינה נכנעת כבהמה. "תגובתה" הזועמת מפתיעה אותו כפי שהפתיעו הסוס בהתנהגותו. ואמנם כאשר עולה בידה להדליק את אור החשמל, מציין קול לו עיניה הניבטות בו בזעם, ממש כפי שעיני הסוס הטרידו אותו במעמד הראשון: "מבטיה נתרשפו מתוך משטמה עזה, ומשנתקל בהם ועמד על פשרם הנכון הבין כי הפסיד הפעם... נושם ונושף, חזור הרגשת תבוסה, הירפה ממנה וצגה על קצה הספה:

— לא תיארתי כי תתנגדי לי...

— ומה חשבת כי העולם הפקר הוא?! כי בהמה אני? ...!"

הסיפור מסתיים בתיקון פחיתותו המוסרית של מיכאל, שעיסוקו השפיה מלבו, שמוטל על האדם להישמר מן ההתבהמות. ודומה שבסיום לא רק שהוא מבין את עליבות המצב שהיה נתון בו, אלא הוא גם נכון לקבל על עצמו את סייגי התרבות, אשר בלעדיהם מתנהג אדם כבהמה לכל דבר, המונעת על-ידי יצריה הנחותים בלבד: "פניו להטו מבושה... משומם וברגלים כושלות, כאדם שכוחו תש לאחר עבודה מפרכת, נשתרך בחצר עד שמצא את הברז, ושעה ארוכה עמד והזרים על ראשו ופניו מלוא השטף מים, כאומר להגיס כל מחשבה, לצנן את געש יצריו, ולהדיח את חרפתו גם יחד".

סיפור זה מעיד על יכולת ההמחזה של אריכא, שידע לצייר בסיפוריו בדיוק משכנע מצבים ארוטיים ומראות חושניים, אך יחד עם זאת השכיל לסייג את היכולת הזו למידות של הטעם הטוב. התאור החושני ב"בעלי יצרים" הוא פונקציונלי, כי הוא מוצדק הן על-ידי הרקע להתרחשויות והן על-ידי אופיה של הדמות. אך לעלילה החושנית, נועדה שליחות מוסרית: להעמידנו על חיוניותם של היצרים בחיינו, אך גם להזהירנו מפני פראותם וסכנתם כשהם משוללים כל רסן. המאבק הזה בין היצרים ובין ההכרה המוסרית הוא נושא רב-עניין בכל סיפוריו של יוסף אריכא.

יוסף אריכא – על שורשים קובלאיים בכתביו

שלא בדומה לחברו לעט ברוך אביבי, הסופר יוסף אריכא די התרחק מההווי הגלותי של העיר/העיירה ממנה בא. יוסף מבוגר במספר שנים מברוך אביבי מתנתק במהירות מהגולה ומבסס את מעמדו כאחד הסופרים הארץ-ישראליים הראשונים.

סיפוריו מלאים יצרים ארציים ("ארץ-ישראליים"), לא מרומזים, פורסמו כבר מראשית שנות הארבעים ובהם זכר העיירה הגלותית נמחה כמעט לחלוטין. ציטוט מאחד מספריו, בו הוא מתאר את ה"גבר החדש":

"כל אלה נראים כסימנים מובהקים של אדם ישראלי חדש, העוסק גם בדברים שאבות-אבותיו לא העלו על דעתם, ואינו מתכחש כנראה, גם לערכים קודמים, עברים ברוחם ובצירופם. האין זה הטיפוס הישראלי החדש העולה באופק חיינו?"... (סוף ציטוט)

הסופר יוסף אריכא החל לכתוב כבר בהיותו בן 16, שנת 1923 לערך, כלומר עוד בתקופת לימודיו בגימנסיה "תרבות" שבקובל, שעה שהציונות בעיר החלה בפריחתה. בספרו "לחם וחזון" שהתפרסם ב-1933 בתל אביב (שטיבל, תרצ"ג) "המוטיב הגלותי" עדיין קיים פה ושם. להלן קטעים קצרים מספרו הנוגעים לחיים ולמשפחה שבקובל.

– היתה לי דודה שהתפרנסה ממכירת ככרות לחם ושאר

מיני תרגימא. בשוק העיירה צרפה לה סוכה עלובה, בצורת שולחן וקרשים ספורים ששמשו לה גג, ועל זה היתה פרנסתה. יום אחד הבחינה האשה כי חסרה לה ככר לחם. למחרת ולמחרתים נשנה אותו הדבר: ככר לחם היתה נעלמת ואיננה. תמהה האשה. עמדה וסחה את הדבר לשכנתה. הציעה לה זו להשגיח ולשים עין. שמעה האשה בקולה ועמדה על המשמר. ועוד באותו יום פתרה את החידה. אולם היא נדהמה ושתקה. זה היה בשעת בין השמשות. אחד מבעלי הבתים החשובים שבעירה, נגיד לשעבר, יהודי שירד מגדולתו בצוק העתים ושהתבייש להודיע ברבים על מצוקתו הכלכלית – עבר לאטו במתינות, הביט כה וכה וכמנסה בדבר נטל ככר לחם, הטמינה תחת כנף בגדו, הרכין ראשו והלך לדרכו כלתומו...

– והיא, האשה העלובה, נדהמה למראה כל זאת ושתקה.

לא האמינה למראה עיניה. היא ספקה כפיה, גאנחה ושתקה. לא ספרה לאיש דבר. ויום-יום ראתה בבוא האיש לבצע את מעשהו המוזר והעצוב. אולם לימים – כשהאירה לו ההצלחה שנית פניה – קרב יום אחד לאשה, מסר לה שטר כסף הגון, בלי שהגיד דבר ונסתלק לו בראש מורד...

– הבכית מימך?

– לא. אולם זוכר אני כי דמעות עמדו פעם בעיני עדי

מחנק. זה היה בשעה שנטלתי ברכת פרידה מסבא-סבתא זקנים לפני עלותי ארצה. הייתי שקט, אולם בראותי את עיניהם הדומעות ואת סנטריהם הנעים מתעוים כאצל ילדים – נכמרו רחמי עליהם. כמעט שפרצתי בבכי. ראיתי כי אנשים אלה באו לברכני לפני עלותי ארצה ובלבם ההרגשה, כי חורף החיים מדרין את חייהם לתהום הנשיה... ביחוד צבטני העצב למראה סבי, יהודי שנשא על גבו את עול הגלות בכל כבדו, ובלבו טפח את חלום שיבת ציון. הזקן שהיה חניך דור ההשכלה, קרא גם את הספרות העברית החדשה וידיעות על ארץ ישראל בלע כבכורות בטרם קיץ; אף את הידיעות הלקוניות וכרוניקה יבשה עכל... ואני יקרתי לו מכל נכדיו. כי בי ראה נין ונכד לחשמונאים. ובהפרדו ממני שמח על שזכיתי לעלות ארצה. אולם לעולם לא אשכח את עמידתו הכפופה והעלובה בשעה שהרכבת זוה ממקומה והשלג שירד הלבין את ראשו וגבו הכפוף... זו העמידה מנגד –

– אכן טרגי הוא גורלם של אלה השואפים ואינם זוכים

לראות בהתגשם חלומם.

הערות המערכת: המאמר הבא שנוי במחלוקת, נכתב ע"י אחד הסופרים המוכשרים והפוריים שקמו לעיר קובל. איבה גלויה ולא מוסווית התקיימה בין הסופר משה גרניטשטיין לבין מנהל הגימנסיה העברית, אדם מוכשר לא פחות- אשר פרנקפורט. עשרות שנים לאחר שגרניטשטיין היגר מקובל לארגנטינה, ולאחר שכבר היה ידוע על הירצחו של פרנקפורט ע"י הנאצים, כותב גרניטשטיין את המאמר הבא הגדוש בשטנה. גרניטשטיין לעולם לא סלח לפרנקפורט על העוול שלכאורה (או שלא לכאורה) גרם לו מנהל הגימנסיה העברית.

למרות הלבטים אנו מפרסמים חלקים מהספר של גרניטשטיין. עיקר כוחו של גרניטשטיין הם תיאורי הרקע והגיתוח האנליטי של הכוחות שפעלו בגלוי או בנסתר בעיר קובל. אי אפשר להתעלם מדבריו שקרוב לודאי יש בהם הרבה יותר מחצי אמת. בכל מקום שעולות השמצות אישיות בוטות כנגד פרנקפורט, מחקנו אותן וסימנו במקומן "XXXX". אנו מתנצלים מראש בפני כל אלו מדור המייסדים שהכירו את אשר פרנקפורט, שעלולים להיפגע מקריאת הדברים.

כה כתב הסופר משה גרניטשטיין (מתוך ספרו "והלין ביתי") תרגם מיידיש: בני גבירצמן

(העיררה "שמידוביץ" המוזכרת במאמר הינה כמובן העיררה/העיר קובל)

א.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, כאשר התנועה הציונית התבססה בשמידוביץ הבעל-ביתית, ניגשו מנהיגיה, מ.ו.ו. ש.ג. ואחרים, להניח את היסודות של מה שנקרא החינוך הלאומי של היישוב. הזמן לא עמד על מקומו ועשה את שלו: להכניס את כולם ללחץ של "ללמוד לחיות מחדש, להתאפס, להתמקם ומיד כאשר יתקבל האישור המיוחל להתחיל לפעול". בוורשה כבר היה קיים אז מרכז אירגון "תרבות", שכבר היה מוכר על ידי משרד הפנים הפולני ומשום כך היתה לו הרשות לפתוח בכל מקום ברחבי המדינה בתי ספר יסודיים ותיכונים עבריים לחלוטין. כמובן שהאירגון היה חייב לפעול בכל מקום שבו מצא לנחוץ, תחת השגחת השלטונות שהוא נותן מקום ראוי לרוח ההתבוללות הגויית [בשונה, כמובן, מרוח ההתבוללות הדומה באופייה, אבל העברית]. (הכוונה כנראה: השלטונות הפולניים השגחו, שהלימודים יפתחו לפני התלמידים את האפשרות להתמזג בחברה הפולנית, ולא התייחסו לכך שהלימודים בעברית נועדו לעשות אותנו דבר – אבל בכיוון הלאומיות היהודית). לצורך כך נשלחו פולנים מלוכלכים בני האמונה היהודית, שגליציה אשר זה אך סופחה לפולין סיפקה עכשיו בשפע. אלה כללו בתולדות זקנות, חמוצות פנים, ירוקות ומרוששות, או סתם צעירים גסים ריקנים ומיובשים. כולם יצאו מ"מפעל ייצור" קבצני ורשלני אחד: שווררים גליציאנערים מורעבים וחנוקים האמונים על מאשקע מה יפית (התחנפות לפרץ) ועל "לספר לפרץ"... היו אלה אידיויטים מושלמים מדופלמים! הם גם היו מרי נפש, כי נכשלו בדרך חייהם... משום כך הציבו לעצמם כעת משימה: למרר ולהקשות מעתה ולהבא על חייהם של האחרים, בדיוק כפי שגליציה המפגרת התייחסה אליהם עד כה. ומכיוון שהגדולה שלהם הגיעה למענם מעט מאוחר, אף כי לא אחרי ככלות הכל, לכן התמסרו עכשיו להשיג את זמנם האבוד ולשלוט בכל האנשים כמו הקונקוויסטאדורים (הכובשים הספרדים שהשתלטו על האינדיאנים באמריקה הלטינית).

אבל לעומת זאת גם אירגון "תרבות" העברי – אשר צפה הכל מראש – לא ישן על משמרתו. אומנם מצד אחד היה חייב בינתיים להיכנע לשונא ובעצמו, במו ידיו, לפתוח לפניו את השערים ולהזמין מטעמים של לגאליות, לבתי הספר של האירגון. אבל באותו זמן לא שקט ובידו האחרת החל להכין את הצעדים שיינקטו נגד הסכנה הזאת. הם פעלו לפי האימרה העתיקה: מיניה וביה, איבא ניזיל ביה נרגא (מימרה ממסכת סנהדרין, שתרגומו המדויק מהארמית הוא: "ממנו ובעצמו של יער ייכנס בתוך הגרזן" כלומר, עצי היער בעצמם נעשים לקת הגרזן שהיער ייכרת בו). הם הנהיגו מה שנקרא קורסי השלמה. כל מורי העברית המדופלמים מרחבי רוסיה הישנה (כלומר שטחי רוסיה ואוקראינה שסופחו לפולין ב-1919) היו צריכים לעבור קורסים אלה, כדי להשתלם ואחרי כן להתחיל לעבוד כמחנכים בבתי הספר העבריים-פולניים שזה אך הוקמו. בוגרי הקורסים האלה היו כמעט במאה אחוזים מורים מנוסים, שכבר הגישו בקשות לעבודה בבתי הספר הללו. הקורסים, שנערכו בוורשה, הוגבלו בכוונה לשלושה חודשים בלבד, כך שהמורים שכבר עבדו, יכלו לנסוע בחופש הגדול להשתתף בהם. וכאשר חזרו ללמד בבתי הספר, הם היו מצויידים בתוכנית לימודים לשנה החדשה, עד לקורס הקיץ הבא. אירגון "תרבות" ציפה, שבדרך זו יקיים במשך הזמן גוף הוראה עצמאי משלו, שיוכל להתמודד בהצלחה ולגרש מבתי הספר של האירגון את פלישת המאשקע המזוהמים ולאחר מכן לאוורר את המוסד ולתפוס בעצמו את מקומם.

בעיקבות כל אלה התקשרו העסקנים הציוניים בשמידוביץ עם אירגון "תרבות" בוורשה ובעזרתו הקימו בעיררה בתחילה סניף של "תרבות" ואחרי כן את בית הספר העברי-פולני היסודי "בית הספר הרצליה" לשכבות העניות, ואילו לבעלי האמצעים – את בית הספר התיכון העברי-פולני. הקונצסיות [כלומר הרשימות לפעילות בתי הספר] נתקבלו באירגון "תרבות" בוורשה ממשרד החינוך הפולני על שמו, ומשם נשלחו אל סניף "תרבות" המקומי (בשמידוביץ). במקביל, שלח הוועד הפועל של "תרבות" מהמרכז נציג משלו. זאת אומרת אדם שייצג את המרכז בבית הספר. אדם זה היה מעין אישור חי לפעילותו של המוסד. תפקידו הרשמי המוכר ורב האחריות של הנציג הזה היה [מבלי לערוב זאת עם תפקיד המלשין המאשקי של המלוכלכים הגליציאנרים המוזכרים לעיל] לדאוג לכך שהמוסד כולו יפעל בהתאם לרוח הקונצסיה שקיבל. אם משהו נעשה שלא לפי הוראות הקונצסיה, היתה לו הזכות והחובה לפעול כראות עיניו עד כדי לקיחת הרשיון מהמוסד [אפילו היה זה בעיצומה של שנת הלימודים, בשיא להט הפעילות], להכריז על המוסד כסגור ולהודיע על כך

למרכז, שם הכירו רק בו ולא איש מבלעדי. אמצעי קיצוני זה [אשר נחשב להישג גדול של האוטונומיה החינוכית העברית-פולנית בפולין] איפשר למרכז "תרבות" שני דברים: להחזיק הכן בידו תמיד נשק נגד התקפים החמסנים מסוגם של תלמודי התורה בעיירות הקטנות, שהיו כאן לרוב ואהבו [לולי הקימו גדר סביבם] לחולל סערות, ובנוסף לכך להחזיק גם בנשק [עד מידה מסויימת] נגד המכונים "זיהום תרבות", שלא יחשבו שהם כל יכולים ולא יתחוללו מעבר למידה מסויימת.

משום כך היה נציג המרכז בעל הסמכות הגבוהה ביותר בבית הספר. רק אחריו בפירמידת הפעילות ניצבו מנהל בית הספר והמורים. אבל כפי שניתן לשער, הנציג עצמו, שבדרך כלל היה אדם בעל תרבות גבוהה, לא הסתפק בכך שיישב שנה תמימה במוסד מבלי לעשות מאומה ויעסוק רק בתצפית על מעשי ידיהם של האחרים. דבר זה היה מתקבל כפרוע, אנטי פדגוגי ומגוחך. מדרך הטבע, עסק הנציג באותה עבודה שעשו כל המורים באותו מוסד. הוא בחר לעצמו תפקיד הוראה אחד או שניים – ולימד. הוא היה חבר שווה ערך לכל המורים. ואילו זכויותיו המיוחדות שימשו אותו רק ל"הלוואי שלא נזדקק להם".

כזאת אומנם אירע עכשיו בשמידוביץ. לאחר שמרכז "תרבות" בוורשה שיגר לאירגון המקומי את הקונצסיות שלו ואת נציג המרכז, התחילו לגייס את כוח האדם הדרוש [הפדגוגי והטכני] והמוסדות, בעזרת האל, החלו לפעול.

ב.

וכך, באותה עת, זומנתי במפתיע לגמרי למלא את תפקיד המזכיר הכללי של הגימנסיה העברית-פולנית "תרבות" בשמידוביץ. במסגרת זאת הוטלה עלי האחריות הגדולה להכין את התקציב הנכבד של המוסד שכבר בתחילה עמד על עשרת אלפים זלוטי לחודש. תקציב שבמשך הזמן, ככל שגדל המוסד והתרחב, לא חדל מלגדול. תפקידי הוכתב על ידי שורה של הוראות במסגרת תוכנית מוכנה מראש, אבל באותו זמן גם היה תלוי ביוזמתי החופשית ובראות עיני. כך קרה לי, אפשר לומר, כמו "מבית האסורים יצא למלוד". כלומר: מנער האשפתות של אתמול, ילד הרחוב, שלא לדבר על התחזותי לרוצח בעבודתי ביער פאטשעקאיקע, הפכתי במכה אחת לאדם מן היישוב, אישיות נכבדה, שבהכרח "הלבישה" אותי בארשת חשיבות כזאת שאני, אדם כה ציני, התחלתי "לחתוך את עצמי" בבדיחות הדעת.

ג.

עד כה לא היתה לי הזדמנות לעסוק באישיות שאירגון "תרבות" בשמידוביץ קבע כמנהל לגימנסיה. היה זה אדם XXXX, שאסור להתייחס אליו בביטול. חייבים להקדיש לו הרבה סבלנות, חריצות ותשומת לב, שאנסה לגלות בזהירות להלן. הוא – מנהל גימנסיה "תרבות" בשמידוביץ, ד"ר אשר פרנקפורט, מקורו אכן בעיירה שלנו גופה. הוא הגיע הישר מרחוב המרחץ (שם התגוררה דלת העם), ממשפחה XXXX. כבעל עור עבה (בלתי רגיש לביקורת), שבנוסף לכך היה מכוסה ספחת, פילס לעצמו מילדות דרך בחיים. בתחילה דרך התלמוד תורה של העיירה; אחרי כן דרך החצי חדר חצי בית ספר רוסי "משכיל אל דל". לאחר מכן הגיע אל בית הספר העממי הרוסי. מאומה לא עצר בעדו. הוא רעב, חלה באבעבועות ובאדמות, ולמרות הכל חתר אל מטרותיו חסרת החשיבות. נסע לקייב לאוניברסיטה ובילה שם במחשכים שנים ארוכות. הקריב את כל בריאותו. במקום בלתי ידוע עבר את ימי המלחמה ולאחר מכן, כשהכל כבר נגמר, חזר לשמידוביץ מאי שם בלב רוסיה, עם דיפלומה XXXX של דוקטור במשפטים ובסוציולוגיה. רק אז התחיל להרהר במפורש על מה שחלם בדממה לעצמו בכל השנים האפלות שלו: איך עושים כסף! כלומר: לקבל שכר על כל השנים שעברו עליו בעמל ובייסורים. החוש המסחרי שלו כיוון אותו לאן ללכת ומה ואיך לעשות ומייד פתח בחיבוקים עם משפחה אריסטוקרטית משמידוביץ, שהתרוששה במלחמה ומי אם לא משפחה מהרמה הגבוהה ביותר – ההענעכים.

בני המשפחה הזאת, הן הבנים והן הבנות, למדו כל השנים בלב רוסיה ונעשו שם "ענקים גדולים". מכל מקום, בעיני כל תושבי העיירה העניים הם היו תמיד נישאים ומורמים מעם והכל חלמו עליהם בדמיונם. עליהם ועל כל בני האצולה העדינים האחרים אשר לאחר שסיימו את הגימנסיה בשמידוביץ למדו ברוסיה, בערים הגדולות, באוניברסיטאות. כל אותם בנים ובנות נחשבו ממש לסופרמנים, בעלי כל המעלות הגדולות שהפנטסיה הדוהרת של העיירה הענייה היתה בכלל מסוגלת להצמיד להם, להכתיר בעטרה את ראשם המואר.

הדברים נוגעים למשפחות הענעך, אפרת, ראבינעוונ, ארמארניק, קאסטעליאנסקי, צאל, עפלבויס, קאדינץ, קוטובסקי, ויינבערג, חודורוב ואחרים. כל העיירה הכירה אותם בשמותיהם והלכה אחריהם כל השנים, עקבה אחרי ההתרחשויות בגבהי חייהם הפלאיים, שם בקצה פיסגת העולם!...

בני עניים, ילדים וילדות של העיירה שהתגוררו בשכונות לבתי הגבירים, נהגו בפטפוטי הילדות שלהם להאדיר את שמם כאלים ולאחוב אהבת נפש את הנסיכות והנסיכים בעלי היופי הנדיר מאותם בתים פנטסטיים שנהגו לפעמים, בתקופת החופש הגדול, לרדת הביתה מהעולם הרחב, להעיף מבט באירוניה ובצחוק איך הזקנים חיים להם. הציצו, לעגו ומייד עפו להם אל השמש כמו נשרים חופשיים, מאושרים. הם אפילו לא טרחו לרצו לחשוב על כך שכאן הם עזבו כה הרבה לבבות שבורים, בעיקר בקרב הנערות העניות שיבכו ויתגעגעו אליהם לנצח...

אבל כל זה אכן קרה. אומנם לפני זמן רב, באותן שנות הזוהר של האריסטוקרטיה, כאשר חייהם התנהלו כבאגדות והסעירו את הפנטסיה הילדותית של העיירה כמעשייה מאלף לילה ולילה על יהודים שפעם, כאשר העיירה אך נוסדה וקמה, הגיעו ממחוזות רוסיה הרחוקים מבלי שידעו לדבר אף מלה ביידיש. אבל הם הביאו עמם אוצרות עתק ונעשו לקבלנים של פאניע (כינוי יהודי לרוסים). החלו לבנות קסרקטינים גדולים בגארקע (על הגבעות). ניהלו עסקים אגדיים עם המלכות (פקידי השלטון), שעמם "התבשל" והתקשרו והתחכמו ותוך כדי כך אגרו הררי זהב חדשים. אומנם כל זה היה פעם. היה וחלף. כי בינתיים נפלו דברים בעולם. מאורעות באו והלכו והעולם התהפך. וגם ביתנו הקטן, שעבורנו היה גדול כעולם כולו, התהפך גם הוא. נהיה עליונים למטה ותחתונים למעלה. במלה אחת: סוף האגדה.

לאחר המלחמה העולמית הראשונה חזרו לעיר ההענעכים האריסטוקרטים הזקנים ושתי בנותיהם, הלנה ומאשה. שתי בתולות זקנות נבולות, שכבר מזמן עלה בהן טחב. והנה באחת מהן, ודווקא בקשישה יותר (שבנוסף לכל המעלות גם

"משכה" רגל... (התאהבתי ד"ר פרנקפורט שלנו והחל לטוות למענה תוכניות מרהיבות לעתיד. בימים אחרים, כמובן מאליי, לא היו באותה משפחה מרשים לאדם כמותו אפילו לעלות במדרגות. אבל באותם ימים אפליס ובלים היה "אשערקע פארעד" (אשר מכוסה השחין), כפי שהכתיירו אותו הכל בעיירה כל השנים, רצוי מאוד. ממש גיבור משחרר.

התיישבו יחדיו כדי לחשוב איך ומה. דאגו להשיג מאי שם כסף, ההון הדרוש כדי לבסס אותו, ואז שלחו אותו, הפריץ, לווארשה.

שם, באותם זמנים אפליס ומים עכורים של ראשית פולין החדשה (פולין, שחולקה במאות ה-18 וה-19 בין שכנותיה, קיבלה מחדש את עצמאותה אחרי מלחמת העולם הראשונה), כאשר הרבה דגים מסריחים עדיין שחו לרוב בכל מקום במים העכורים, הוא החל לחפש אחרי איזה מאכער, עד אשר בסופו של דבר מצא אותו, את זאב המים השמן. דרכו הוא הצליח להוציא ממשרד החינוך את האישור הזמני של הדיפלומה הרוסית שרכש, בהתחייבות שלאחר מכן, כאשר מוסדות החינוך הגבוה יתבססו, יעבור בחינות חוזרות (דבר שהוא אף פעם לא עשה, כי בהתמדה טיפל בכך בדרכו כבתחילה: "מרח" ונסע). ובניתיים הוא חזר הביתה לשמידוביץ, כמנצח.

הוא נשא לאשה את עמוד התאורה שלו ובמכה אחת הורס לשכבה הגבוהה ביותר של האריסטוקרטיה הממוטטת... כעת הוא פנה בלהט להמשיך לרקום את תוכניותיו להבא. חיפש, חיטט, רחרח בכל השכבות, היה מוכן לגרוע מכל – התבוללות, אפילו שמד, ובלבד לעשות כסף! אבל מי הזדקק בכלל לנשמתו המסכנה? לאיזו תכלית בכלל אפשר היה לנצל אותה?! עד אשר נקרה בדרכו העניין של הגימנסיה היהודית. היה צורך למנות לה מנהל. ואז הוא, הבור מדאורייתא, שהיה עם הארץ גמור בעברית ובכלל בתרבות היהודית העתיקה ואגב, כך נשאר עד יום מותו, החל להתרוצץ וללחוץ שימנו אותו לתפקיד זה.

לפני סניף "תרבות" בשמידוביץ ניצבה עכשיו בעיה קשה. לא רצו למסור בידי את משרת המנהל, בדיוק כמו שלא רוצים למות. שהרי הכירו אותו, ידעו מיהו, XXXX... הכל ראו בידי מי עומדים לתת את מוסד הנוער החדש – בידי XXXX! שהוא יהיה המדריך, מורה הדרך, לדור הצעיר של שמידוביץ, יראה לו את צעדי הראשונים, להניח את יסודותיו, להראות לו את הכיוון... והכל חשו בבירור שיהיו איתו צרות ושהוא יעבוד יד ביד עם הגוי הזר ההרסני. (ואכן לאחר שנים התברר כי היו אלה תחושות נכונות וכי אותה האזהרה לא היו, למרבה הצער, מוטעיים). אבל מצד שני לא היתה ברירה. לא היה מאגר של אנשים מתאימים לבחור מתוכם. לא היו כל מנהלים בשטח. "בוא וקח מן המוכן!" היתה מחשבה, שעוד עלול להיות יותר גרוע ושהמישרה תינתן לידי של איזה שמענדריק-חולין פולני גליצאי שיבוא למשול, וכמו גוי, מלשין, פשוט לא ייתן לדבר... ואילו כך (עם ד"ר פרנקפורט) שהוא אומנם מכה, אבל לפחות משלנו, כלומר, מקומי, משמידוביץ, ועל כן בכל זאת יש איזו תקווה שאם יתעקש על דבר מה אפשר יהיה ללחוץ עליו באמצעות בני העיר. וכך, בלב כבד, ולאחר דיונים ממושכים מינו אותו לתפקיד המנהל...

כרבים אחרים שעלו מאשפות לגדולה, הוא שנה עכשיו מעומק הלב את עירו ובכלל כל אדם בעל זיכרון שיכול היה להזכיר לו מניין הוא בא, מיום האתמול...

צריך להבין, כי בינו, XXXX, לבין, הלץ חסר הבושה, הנער בן הבית בעיירה, שזכר אותו והזכיר ללא הרף, במבט, את רחוב המרחץ, לא יכול היה לשרור כל שלום, כבר מההתחלה. והוא, אכן, חיפש בנרות כל הזדמנות במשך השנים איך לסלק אותו. הגם שאני הייתי עמוד התווך הכלכלי של ההמוסד ותמיד הייתי במריבה עם כל העיר, מוציא ילדים מלימודיהם הביתה (מאחר שלא שילמו שכר לימוד כנדרש), עושה לעצמי שונאים, ובלבד שתקציב הענק של הגימנסיה, שלא הפסיק לגדול, יהיה מאוזן. אלא שאני, מייד מההתחלה, תפסתי באופן אינסטינקטיבי את האיש בקורקבנו (במילים אחרות: תפסתי את השור בקרניו) ומצאתי דרך להסתדר כך, שהוא יהיה המנהל (שלא הוא יוביל אותי, אלא אני אותו). למשל: אף פעם לא נטפלתי אליו. כלומר ישירות. ובכל זאת תמיד אמרתי עליו בפומבי כל מה שרציתי. אפילו התלוצצתי על חשבוננו. וכל זאת – תוך שאני גורם לו להשתתף בצחוק...

זכור לי, למשל, משחק המילים הבא שלי מאותם ימים: נהגתי לשאול את המורים באופן תמידי: "אימרו לי, רבותי, מה פירוש המלה 'המבשר' (ביידיש זה נשמע אם ואסער, כלומר על המים או על הנהר)?" וכאשר איש מהם לא ידע, כמובן (כי כך סוכם בינינו מראש), עניתי בעצמי: "מן הסתם כמו פרנקפורט אם מיין" (בגרמנית: פרנקפורט על נהר מיין). הקהל פרץ בצחוק והמנהל [כדי לא להיות פרוש מן הציבור, כלומר שלא ייצא בחזקת שוטה שאינו מרגיש בטיפשותו] צחק עמם יחדיו וכל הצדדים לא נראו בלתי מרוצים.

אבל במקום להודות לי על שאני מכניס עליצות בקירבנו, הוא, כמנהל, להיפך, לא ויתר על אף הזדמנות למלא את חובתו לגמול לי, ובדרכו "החכמה" לרמוס את "כשרונותי הספרותיים". בקול מתון, מלא חשיבות, היה משמיע את הגדרתו: "מה זה כישרון? הנה, מייד נראה. קח, למשל, קודם כל את הבטן שלי. ומייד אחרי כן תיקח את הבטן של הלנה שלי [אשתו]... במבט ראשון, חיצוני, ככל שהיה מעמיק, אתה יכול לראות שהבטן האחת נראית בדיוק כמו האחרת. [באין לשון עדינה ונעימה הציג את העניין]. אכן הבדל. אין שום שינוי. ובכל זאת – איזה הבדל עצום בתפקידים!.. אותו דבר עם הכישרון. זה של האדם הפשוט וזה של הסופר! שניהם הרי נראים כאחד. ובכל זאת – כמה שונים הם זה מהאחר!"

החנופה שלו אליי לא הפריעה לו כלל לפגוע בי בפרהסיא ובצינעה, ככל שעלה על רוחו! כך, למשל, זכור לי מקרה שכאשר ביקשתי מסיף "תרבות" להעלות את שכרי. סיכמתי עם המנהל כי הוא יתמוך בבקשתי. בדיוק באותה עת עברה הלנה לידה קשה. זה היה בלילה, על סף ביתו. הוא פנה אלי מבוהל, המום. הוא תפס אותי בידי ונשבע בחייה, "שרק ותעבור בשלום!" אבל אחרי כן עשה הוא, בעל המחשבות השפלות, כל מה שהיה יכול כדי שבקשתי תידחה.

ד.

אותה שינאה תהומית גילה הוא גם לחבר שלו, מימיו כסטודנט באוניברסיטה של קייב – מורה למתימטיקה ופיסיקה, ע. פיגעלמאן. גם הוא היה לו משהו לספר על כך, "איך הוא, אשרקע המנוול, חי ושנורר בקייב... הוא, פיגעלמאן, היה העדות החיה היחידה של אותה תקופה אפלה בחייו (של המנהל). הוא הלך שם בעיקבותיו לכל מקום וידע רבות כל כך אודותיו. לשם מה הוא (המנהל) צריך אותו כאן אצלו? מייד בתחילה, כאשר הגימנסיה אך נוסדה, והוא לבדו, המנהל,

היה מבולבל לגמרי. הוא רצה לראות את המוסד פועל מוקדם ככל האפשר. על כן הוא עצמו מצא אי שם את החבר שלו, אותו ע. פיגעלמאן [שאגב, היתה לו דיפלומה אמיתית, לא קנויה, של תואר במשפטים וסוציולוגיה].

אבל עכשיו, החל העני שהתעשר (המנהל) לחשוש (מפני החבר שידע הכל על עברו) והחליט לסלק אותו. הוא עשה זאת ללא הרף, עד שהדבר עלה בידיו.

בתחילה היתה תוכניתו לדבר עם החבר, לצחוק אתו, לגרות אותו לספר אך הוא (החבר) ישב שם, בקיב, כל השנים ועמל, האידיוט, בעוד הוא, פראנקפורט, צחק ועשה חיים. שכן לשם מה כל העמל, אם אין מזל וקבורים באדמה? תוך כדי כך הוא סיפר מעשייה טרגית של סטודנט, חבר אחר שלו. "אחד בשם חיימקע. היה ידען גדול. צעירים וזקנים באו ללמוד אצלו. נו, אז פעם דרסה אותו רכבת בפרוורי קייב וקטעה לו את שתי רגליו. רגע לפני שנפטר, התעורר ובעצב נורא סקר את הסובבים אותו ופלט: לך, תהיה חכם!..."

"משום כך", חוזר הוא, פראנקפורט, עכשיו שוב: לשם מה כל העמל, אם אין מזל?"

והוא לעג שוב לחברו, אותו פיגעלמאן. בתאווה שטנית במיוחד הוא הפיץ את הסיפור על הטרגדיה של פיגעלמאן בכל מקום: "איך אשתו, שהיתה קומוניסטית, התאהבה בגוי, הביאה אותו לביתה וגירשה את בעלה. עד אשר בכלל נמאס לה, השאירה לבעלה את בנם, ילד כבן חמש, והסתלקה עם הגוי לברית המועצות..."

כנראה שהיה שמץ של אמת ברכילות הזאת והדבר צרב בבירור בליבו של פיגעלמאן. אבל מה היה יכול לעשות נגד זה? הוא הדחיק את העניין פנימה והמתין...

ה.

הוא נהג להתמתין עד שפרצה שביתה, שהמורים הכריזו עליה לעיתים תכופות בדרישה מסניף "תרבות" בשמידוביץ, בעל הבית של הגימנסיה, שיעלה את שכרם.

במקרים כאלה שיחק המנהל פראנקפורט תמיד תפקיד אפל. הוא, שכבר מלכתחילה כאשר הגיע לתפקידו, קיבל סכום נאה של כאלפיים זלאטי בחודש, תמיד רצה עוד. על כן, בדממה, נהג להביט באהדה על תביעות המורים. שכן היה לו ברור, כי הפער בין שכרם לשלו מוכרח יהיה להישמר תמיד. על כן היה זה נכון, שכל תוספת שהמורים נלחמו עליה, תביא גם לו, מעצמה, אוטומטית, במאמץ הקטן ביותר, העלאה נאה.

לו לפחות לא היה מפריע להם [הבה נאמר, כפקיד בכיר, שאיננו מורה רגיל]. אבל הוא הרי היה XXXX, שתמיד ביקש לרמוס את האחר, ולהתיימר לפעול לפי האידיאליזם שלו [וכמובן שלאחר מכן היתה חברת "תרבות" צריכה לגמול לו על כך]. על כן ראה צורך לעצמו "לעשות הכל", כדי לפגוע בשביתה. אבל זה היה מאמץ שווא. המורים תמיד היו מאורגנים ופיגעלמאן הנעלב הוליד אותם. השביתה היתה חוקית והוא (פראנקפורט) לא יכול היה לעשות מאומה נגדה.

באותן שביתות היה עולה לאור הזרקורים התפקיד המגוחך של מה שנקרא אידיאל העבריות. אך יום לפני כן שררה אהבה כה גדולה בין עסקני "תרבות", המורים והמנהל. לא דבר קטן הוא! נבואת האידיאל העברי הגדול איחדה את כולם [פרט, כמובן, לאותם מורים פולנים זבי חוטם] עוררה אותם ואיחדה אותם בהצהרות יפות. אבל היום (עם פרוץ השביתה) – איזו קינה. איזה דיבורים! באילו מי שברך-ים על טהרת היידיש-זירגון שבשפל המדרגה נקטו כולם! כל גזע האריסטוקרטים דוברי העברית משליך האשמות בידיש זה על זה, כאילו נעשה להם חס מתחת לבתי השחי המוסתרים תחת מקטורניהם המגוהצים עד נקשות. הם השליכו את כל האריסטוקרטיה הסמרטוטית אל השדים! בבת אחת הם יצאו לחופשי. והיכן – בזמנים הישנים הטובים, שמאז היות העולם. באיזו הנאה הניעו את זרועותיהם, ופנו לחלוק זה לזה מהלומות נוראיות, לזהטות כאש, ממש כמו בני העם הפשוט. עד כדי כך, שזה ממש היה מעודד את הלב למראה המחזה. עד כדי כך שהתחשק לזעוק בהתפעלות סוערת, הוי, אימרו אתם, שכולכם יהודים טובים, איך זה בא לכם? איך אינכם מתביישים בצורה החדשה שלבשתם! איך אינכם טובעים בבושה!

היה שם, בקרב המורים העבריים, גאליאנער אחד, רוטמאן, שאהב מאוד מיני מתיקה. היתה לו ידידות מיוחדת, רוחנית אריסטוקרטית, עם הדרעקטאר. הוא לימד אותו לגמגם בעברית והכתיר אותו בשם לא אחר מאשר "איש השוקולד". הציון האריסטוקרטי הגבוה ביותר שיכול היה לתת לבן תמותה... למרות זאת (כאשר פרצה שביתה) אפשר היה לשמוע [ומייד לאטום את האוזניים מרוב פחד] באיזה כיסדים הכתיר רוטמאן את דרעקטאר השוקולד, כגון "XXXX" וכולי. ממש מטמורפוזה על טבעית.

היה שם עוד צעיר מעניין, בנו של הרב הפולני הנודע קאוואלסקי שהיה יהודי בעל ידע עצום בתרבות היהודית והאוניברסלית, שביתו היה בית ועד לחכמים. סלון רוחני אריסטוקרטי, בו נטלו חלק האינטלקטואלים הליברליים הבולטים ביותר בפולין הדמוקרטית... קאוואלסקי הצעיר – עילוי פולני טיפוסי, שעל כולו שפך יופי רוחני עדן ופנימי – היה המורה ללוגיקה (תורת ההיגיון). באצילות הרוח האריסטוקרטית שלו נמנע ממגע עם המין החלש בקרב צוות המורים. אבל בייחוד הוא עורר את זעמן של שתי בתולות זקנות גליצאיות דתיות קנאיות, לכלוכיות פולניות בנות דת משה – האחיות פימבנא. הן היו מתפללות שלוש פעמים ביום; מילמלו את ברכת אשר יצר (שאומרים כאשר יוצאים מבית השימוש) שש פעמים ביממה. אבל העיקר: מרצון, מבלי שנתבקשו לעשות זאת, נהגו להשגיח על הפולניות של הגימנסיה, כשהן מאיימות פה ושם "לספר לפרץ"... להטיל פחד על הכל ובכוח הטרור הזה ליצור לעצמן מעמד. נו, טפלו השתיים על המורה קאוואלסקי עלילה חדשה, מוסרית: שהוא לא מתייחס באוטוריטה הדרושה כלפי התלמידות המתבגרות הנאות.

שתי המפלצות הזקנות המכורמות פימבנא השליכו את הזוהמה המגעילה והנבזית הזאת, שמפילה קורבנות מאז תחילת קיומו של העולם, דווקא על נער הזהב הצח כשלג, הבולט בנקיונו הריחני, כאילו הוא מטמא אותן. עכשיו בוודאי קיוו שבאמצעות נקמתן מתיזת הדם בבחור הצעיר והנאה, יבוא מזור לחייהן האומללים, השוממים, האפלים... ואכן, עד מהרה הגיע מלמעלה, מצמרת המנגנון הממשלתי של בתי הספר, מפקח, כדי לפתוח בחקירה. כאשר הגיע המפקח, החלו ארכובות המנהל דא לדא נקשן (לרעוד). הוא החל לרטט כמו עלה בקציר. הוא חשש שהגיע סופו שלו... לא

כך התנהג בעל השמחה עצמו – קאוואלסקי הצעיר החלשנה. הוא היה חיוור מרוב חימה, מרוב עלבון על שחשדו בנקיון כפיו. ובאותה שעה היה רגוע, חיצוני ופנימי. ללא כל רתיעה. הוא היה שלם עם עצמו [לא כמו המנהל וכפי שנתאר להלן]. הוא לא ראה כל צורך להיבהל. ואכן הוא הקסים את המפקח בהתנהגותו. ובמקום לדבר על עצם התנהגותו המסוכנת, שבגללה בא מלכתחילה לבדוק, ניהל עימו שיחה בקשר ל"איך להעניש את שתי המלשונות הזקנות; אולי כדאי בכלל להרחיק אותן מכאן..." במצב זה נשאר העניין תלוי ועומד זמן מה, אבל לאחר מכן, ביום בהיר אחד, נאלצו שתי האחיות השנואות לעזוב את הגימנסיה, להתנדף, להיעלם.

כעת, כאשר דובר בשביתה, נהג המורה קאוואלסקי, בוודאי לא מהאחרונים, להחליט איך להתייחס אליה. אלא שתוך כדי כך, כפי שצריך היה לצפות, לא יכול היה להימנע מלערב בעניין את הצליל הקומי של ההיגיון שלו, שליווה אותו בכל מקום בחינניות והפך אותו לקורבן אהבתו; שעקב אחריו ופינק אותו הכל יחדיו. הו, הוא כבר לא יכול היה לזוז לאף מקום ללא ידידתו השלווה, הלוגיקה. וכך גם הפעם, בעת השביתה, נהג לבחון בשלווה את המקרה; מנסה להגיע קודם כל למסקנה ההגיונית כי דרישתם של המורים צודקת, ואז, במילא, היתה הכרעתו בלתי ניתנת לשינוי, נחושה, עקשנית. הגם שהוא עצמו, כתמיד, נשאר שלוו.

ובכן, הוא היה היחיד שלא נסער; לא נפל ליורה הרותחת. אבל המהומה מסביבו פעלה גם למענו. אלא שצריך לומר מבלי לחשוש, כי עובדה זו היתה עלולה להביא, חלילה, לקרע תמידי בין הפלגים השונים. לא ולא. אסור לשכוח כי היה כאן עסק עם אידיאליסטים מושבעים, שאצלם הנפש היתה צריכה תמיד להיות על העליונה מול החומר השפל. וגם כאן, במקרה הזה, לא היה חייב להיות אחרת...

כל שביתה היתה מסתיימת תמיד כך: כמה מהדרישות החומריות הלוחצות נענו, לשביעות רצונם של השובתים, וכך, משוחררים חומרית, יכלו "לחזור מאוחדים, בריחוף, בגעגועים וברעב, כולם יחדיו, אל האידיאל העברי הרוחני-אריסטוקרטי של נביאינו!"

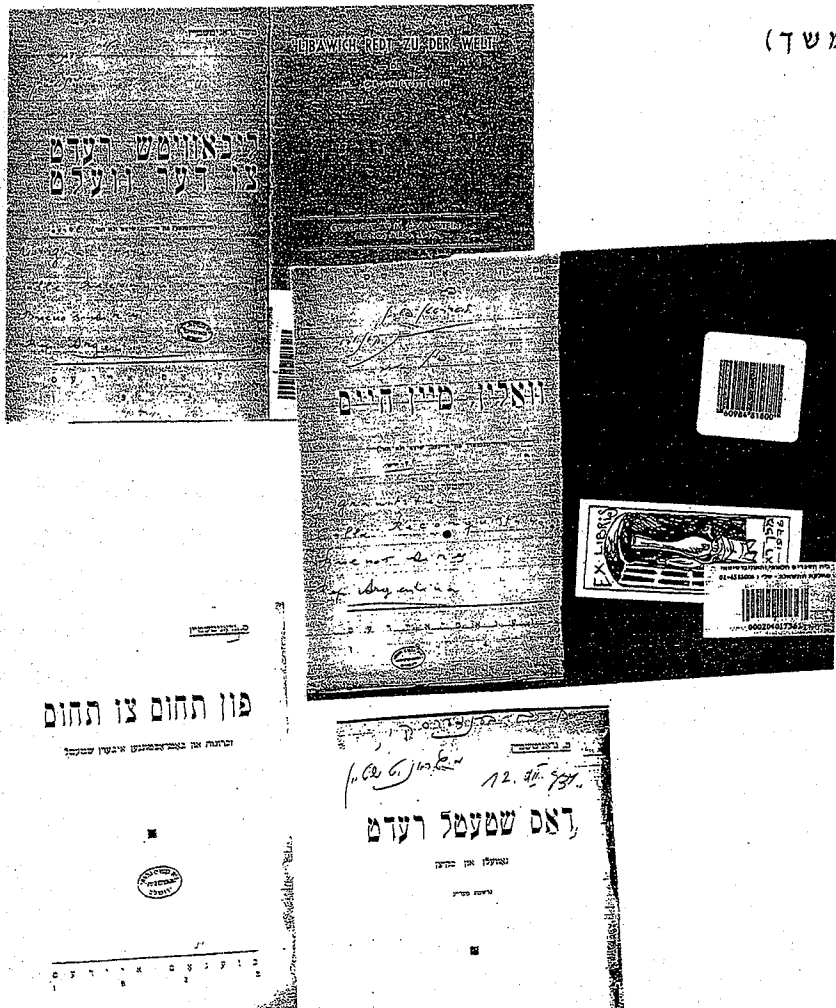
ואז היו נוהגים לערוך חגיגה גרנדיוזית, שבה המורים, המנהל ועסקני "תרבות" נאמו בהתרגשות על מהות ההתרגשות הזאת; התפללו על הגיון האידיאליזם שלהם – והכול על מקומו בא בשלום. וכל הקשקוש בקומקום של העברית בגלות ניצל שוב! [לפחות עד לשביתה התקופתית הבאה...].

באחת השביתות הללו, איבד המורה פיגעלמן את קור רוחו בשעה שהמנהל תקף אותו אישית במילים גסות. הוא לא יכול היה עוד לשאת זאת והרים את אגרופיו [כמובן מכיוון שהוא לא היה ממין המורים העדינים, רוחניים, הגיוניים, אלא מהמקצועות החומרניים והגסים של הפיסיקה והמתמטיקה]. הוא התנפל על אותו מנהל בן מוות ושילם לו על כל הזמן! הוא שבר את עצמותיו והותיר אותו שותת דם כדבר אחר (חזיר) שחוט. לאחר מכן עוד ירק בפרצופו כתוספת – ונעלם לבלי שוב.

ובכן מה אתם חושבים? האם זה חיסל את אשרקע (אשר פרנקפורט) העבד-כי-ימלוד? לא יכול להיות כלל כדבר הזה! הוא נפטר מאויבו, מזכרת עברו האפל, וזה היה לו העיקר! עכשיו יכול היה לשים את פניו הישר לעבר האריסטוקרטיה (במילים אחרות: עכשיו, כשלא היה איש שהכיר את עברו האפל, יכול היה להישיר פנים אל חוגי האריסטוקרטיה ולהיטמע ביניהם).

(יש המשך)

לקט קטן
מספרי גרניטשטיין
המצויים בספרייה
הלאומית בירושלים

שֶׁבֶר הַקּוֹסוֹבְסְקִים / משה גרניטשטיין

תרגום מידיש, מתוך הספר ווהלן ביתי: בני גבירצמן

אחת המשפחות האריסטוקרטיות בשמידאביץ שהתרוששו בעיקבות מלחמת העולם הראשונה היתה משפחת קוסובסקי. כל השנים הם ניהלו עסקי טבק גדולים והיו עשירים כקורח. במלחמת העולם הראשונה, כאשר הרוסים נסוגו מפני הגרמנים, עקרו ללב רוסיה **שלמה קוסובסקי** הזקן עם אשתו, שני בנים רווקים ובת רווקה, "כדי לעבור שם את התקופה..." בעיירה נותר אחד מהם, כדי לשמור על הרכוש – החתן **מנדל קוסובסקי** (שגם הוא בן אותה משפחה) ואשתו, שלא היתה לגמרי בריאה בנפשה.

אלא שהמלחמה התמשכה והלכה. שנים שלמות נותר מנדל מנותק לחלוטין מקרוביו. ללא כל סימן, כל ידיעה מאף אחד מהם.

מצבה של האשה החמיר מיום ליום. לא היו להם ילדים. העוני בעיירה בעת המלחמה התמקד בעניים-תמיד כמו בעלי המלאכות (מלבד מעמד המבריחים). הרעב, העינויים, היו עד לאין שיעור, וגברו בהתמדה. בודד היה מנדל קוסובסקי; אבוד, כאילו נחתך מהעולם כולו. לפתע, יום אחד, התבונן סביבו והפנים ללבו כי "יהודים, אחיו, אומללים וצריך להצילם..." והוא השליך את עצמו בלב ובנפש, בכל מאודו, ממש עד כדי מסירות הנפש, לעבודת הסיוע, להצלה...

הוא נעשה לאישיות האגדית מהמטבח העממי של הנזקקים בשמידאווין, בכל תקופת הכיבוש הגרמני. הוא בנה את המטבח והחזיק אותו "בכל נפשך ובכל מאודך". הכניס שם את כל רכושו: עושר, חיים, בריאות, תקווה, אמונה... הוא לא היה מעולם מהדברנים, מנדל קוסובסקי. אכן ממש שתקן גמור. כולו שקוע בעצמו. אבל לעומת זאת דיברה פעילותו וסיפרה על ספקותיו העמוקים, על סבלותיו, על ליבו המלא...

רק כאשר הסתיימה המלחמה, התגלה אסונו הגדול. רוסיה נפתחה מחדש והוא החל לחפש בלב רוטט אחרי קרוביו... עד שהתברר, כי שלמה קוסובסקי הזקן עם אשתו נפטרו והבן הבכור, **וועוועק**, נהרג. חזרו מרוששים, מזדקנים ולחוצים רק הבן הצעיר, **איציק**, עם אחותו. חלק זעיר בסך הכל שנותר מהמשפחה.

אבל היה צורך לחשוב מה לעשות – וללא כסף אין מה לעשות. היחיד שעוד נשאר לו מעט דחף היה רק מנדל בעצמו.

לא, גם אז הוא לא דיבר. אבל מי שראה אותו עובר ברחוב ויכול היה לפענח את מבטו, היה יכול להיבהל ממה שראה שם... עד מהרה מכר מנדל את רכושו המשפחה והפך הכל למזומנים. רוב הכסף נתן לגיסו ולגיסתו, "כדי שיוכלו לחשוב על איזו תכלית כלשהי"... ואילו הוא עצמו החל לשוטט אחרי זמן מה ברחבי העיירה בהבעת פניו המבולבלת, האילמת מאוד כאילו זה עתה נפרד מביתו, מהאוויר, מחייו... כך ראו אותו לפעמים נכנס לביתו לשעבר, שנמסר לזרים, ומתחבא שם שעה ארוכה, מתייחד עם יגונו... עד שיום אחד, למרות שכבר היה לפני זיקנה, לקח את אשתו החולה והשבורה ונסע (נחשו לאן?) לפאלעסטינע. ושם – מה?!

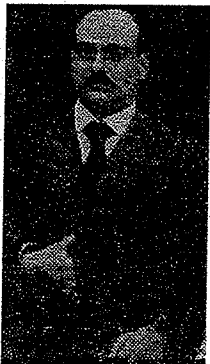
דבר המערכת:

- שמידוביץ היא כינויה של קובל בפי הסופר.
- מנדל קוסובסקי אכן עלה ארצה. על פי **אלי מנדל** היתה לו מנסרת עצים גדולה בכניסה לעיר חדרה. אחר כך האיש כנראה פשט רגל. על פי ספר קובל, קוסובסקי היה חבר באחד הוועדים הראשונים של ארגון קובל בארץ, עוד מהתקופה שלפני קום המדינה.

מנדל קוסובסקי על פי ספר קובל:

מנדל קוסובסקי (המוגדר כ"כוכב חדש" בשמי העיר) הגיע לקובל מפרוויני לפני שנת 1910.

בתחילת ימי מלחמת העולם הראשונה- 1915- ימי הכיבוש הגרמני-אוסטרי, היה ר' מנדל קוסובסקי ראש העיר בקובל. יש להניח שהכוונה כנראה לראש העיר היהודי של קובל (הוא הוגדר כ"בורמיסטש"). מנדל היה ממייסדי הארגון הציוני בעיר. בתקופה קשה זו, בה העיר עברה מיד ליד, דאג מנדל לפתיחת חנויות ולמציאת מקורות פרנסה ליהודים. ב- 1917 השנה הקשה ביותר בקובל, בה האוכלוסייה היתה שרויה ברעב, דאג האיש להקמת מטבח עממי בו חילקו ארוחות לנזקקים. אותה שנה מגפת טיפוס הבטן וטיפוס הבהרות עושות שמות בבני העיר.

הסופר קלמן ליס

תרגום: בני גבירצמן (מאמר ביידיש מתוך ספר קובל)

קווים לדמותו

השנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה. התגוררתי אז בעיירת מולדתי טריסק בוואהלין. מזמן לזמן נהגתי לבלות בעיר המחוז, קובל, אצל חברי מימי ה"חדר", משה פערל. היה זה זמן של התעוררות התרבות היידית בכלל וגם בוואהלין. בערים הגדולות יותר נוסדו גימנסיות "תרבות". בקטנות יותר – בתי ספר ובתי ספר עממיים יהודיים מקצועיים. נוסדו ספריות עבריות וידידות שכונו בשמות הסופרים הקלאסיים שלנו. במוסדות אלה הוקמו חוגי דרמה בשיתוף פעולה עם "יווא" בוויילנה. בערים הגדולות יותר החלו להופיע כתבי עת ושבועונים.

בפרובינציית וואהלין שררה האמביציה להתאים את קצב ההתפתחות לזה של עיר הבירה – ורשה. בקובל הוקמה גימנסיה "תרבות" נהדרת, בתי ספר וגם (אומנם בהפסקות) בית ספר יידי מקצועי. כעיר שבדרך כלל היתה "עיר ציונית", יצא בה לאור גם שבועון ציוני. במרחק 18 קילומטר בסך הכל משם נמצאה העיירה טריסק, שעם הנוער היידישיסטי הנמרץ שלה, עם בית הספר העממי היידי-מקצועי והספרייה העממית המצויינים שלה, עם חוג הדרמה המעודן, היתה המעוז היידישיסטי של וואהלין.

פעם אחת הביאו לי בקובל גליון חד פעמי של ספרות יידית שיצא לאור במקום (בטריסק), כדי שאביע דעת מומחה בעניין. גרמו לי בכך מצב בלתי נעים. מצד אחד לא היו לי דברים טובים לומר על הכתוב – ולהשמיע ביקורת שלילית לא התחשק לי. בין השאר היה במהדורה הזאת שיר בשם "בהמה'לה". דווקא ה"בהמה'לה" הזאת נשאה חן בעיני הביקורתיות בזכות פשטותה של הלשון העילגת. משהו אמיתי שנבע ממנה השפיע עלי. דבקתי איפוא ב"בהמה'לה" הזאת, הבעתי את שבחיי לה – והתחמקתי מכל השאר. זמן קצר לאחר מכן, כששוב הייתי בקובל, נכנס אליי איזה בחור רגיל למראה, לבוש במעיל צבאי אפור. אבל כאשר הסיר את כובעו כדי לברכני בניד ראש, נראו פניו החיוורים כמראה פניהם של שקצים כפריים, סמוקים מהתרגשות ומתחת לבלורית בלונדינית הציצו בי זוג עיניים מוצפות בכחול עליז:

"ב-ב-ו-ק-ר-ט-ט-ו-ב!" גימגם בבידור. "האם אתם (ביידיש פונים לזר בגוף שלישי, לאות נימוס) לייבל אוליצקי? אני קלמן ליס... מצא חן בעיניך, כך נמסר לי, ה'בהמה'לה' שלי. על כן רציתי להראות לכם עוד יצירות משלי..."

...מה רוצה ממני הבחור הזה? לגמרי לא הבנתי את העניין. איזו "בהמה'לה"? ... אהא! נזכרתי. מאחר שהייתי עסוק בבעיות הפרטיות, לא התפעלתי כלל מכך שבגלל שבחי ל"בהמה'לה" קטנה איאלץ מייד להקשיב לבליל של ריטוני עדר שלם של פרות גראפומניות מפיו של "הרועה הכפרי" הזה... נעשה לי לחץ בגרון וביקשתי ממנו לצאת אתי לשבת על הספסל לפני הבית.

"הנה, הבה נשב לנו כאן."

הוא לא עשה זאת (לא התיישב). משמע, היה נרגש מה"בחינה".

"המם... אני אקרא לפניך כמה שירים... יש לי רבים..."

"אבל אין לי הרבה זמן... ומה זאת אומרת: 'אני אקרא'?"

"בדיוק כך, אקרא", חזר וגמגם, ועיניו עטפות בכחול ובהתפעלות. "אני מכיר את שירי בעל פה." והוא החל לגמגם לי באוזן שירים בקצב מהיר כמו של תפילת "אשרי" מפיו של יהודי דתי. אני, אדם עם זכרון חלש, התפעלתי והתמאתי לו (על כך שהוא זוכר הכל בעל פה) ובכך היסווייתי את דעתי על השירים הללו, שלא עשו עלי כל רושם. אבל הוא עמד על כך שאומר לו את דעתי.

"הכי מוצא חן בעיני עדיין ה, בהמה'לה' שלכם... כיתבו. כן, כן. כיתבו."

הוא נפרד והלך בפנים קורנים, מה שהבטיח כי מעכשיו אכן יקדיש את עצמו כראוי לעבודת הכתיבה! הרבה זמן לא ראיתי אותו שוב. הוא הרי לא התגורר בקובל, אלא אצל סבו בכפר פארוול. לאחר מכן נודע לי כי הוא לומד בוויילנה בקורס להוראה של דוקטור טשאנו. לאחר שסיים את הקורס, קיבל משרת מורה באיזו עיירה בוואהלין. כאשר נסע לשם, עצר בטריסק, כדי להתראות אתי. למרות גימגומי הוא התגלה כבחור דברן, מעורב עם חבריו. הוא ערך היכרות קרובה עם המורים והפעילים של בית הספר העממי היידי ונעשה ידיד של התלמידים. שר עימם שירים מפרי עטו והשתובב עמהם. הנוער היידישיסטי היה מרוצה מאוד ממנו: "היו צריכים לקבל אותו כמורה בבית הספר שלנו".

תוך כחודשיים הוא כתב מאמר היתולי בשבועון של קובל, על פעילותו התרבותית בעיירה שבה הוא עובד ותוך כדי כך לא שכח להזכיר, לא בלי שמץ גאווה פרובינציאלית, כי בנוסעו לשם עצר בטריסק לביקור אצל הסופר ל.א. (כלומר אנוכי) שעמו – וכולי.

"פרובינציאל!" לעגו לו בטוב לב הטריסקאים "בני העיר". "והוא עדיין שואף להיות סופר!... להיות צורה זה פחות מדי עבורו".

ואכן, כמו בין לילה, זינק קלמן ליס, שבעורקו זרם דם צעיר לוהט, מלא אנרגייה וכוח יצירה נסער, מה"בהמה" שלו ומהעיתונות הפרובינציאלית, והחל לפרסם שירים בשלים בכתבי העת של וארשה. הוא כבר התגורר בוורשה. השתתף בעריכת כתב עת של צעירים ובמהרה החל לעבוד בהצלחה ב"צענטוס" (בית ספר לילדים חריגים) באוטווצק. דיברו על כך שהוא מצטיין בגישתו לילדים המפגרים שהתחנכו שם. בבואו לבלות את החגים בקובל אצל אמו ואחותו, הוא היה נוהג לקפוץ אליי לטריסק, אבל כבר לא רק אליי – לבית הספר. בבית הספר קיבלו אותו בשמחה. הוא היה הופך לילד בין הילדים. כבר אז החל ללבוש חשיבות של סופר מוכר. מדי פעם אפשר היה להרגיש אפילו שהוא, הסופר הצעיר מעיר הבירה, נוטה חסד אלי, הסופר הקשיש, המסכן שמתגורר בפרובינציה. הוא, כבר החל כמו שאומרים לעודד אותי:

"אל תיקחו ללב שאתם מתגוררים כאן... זה לא קשה מדי. בוורשה אנחנו מדברים לעיתים קרובות עליכם..."

ומיד היה עובר לדבר על הצלחותיו שלו. הוא נהג לדבר בגאווה וביראת כבוד על אשתו. היא אינטליגנטית בצורה יוצאת מהכלל, נבונה, מבינה בשירה ויש לה ייחוס גדול מאוד של השניאורסונים הלבואוויטשים (מייסדי שושלת חב"ד).

כשנתיים לאחר מכן עברתי לגור בוורשה. אבל שנינו לא חיפשנו להתקרב זה לזה. אולי שרר בלב שנינו החשש ההדדי שנתנשא זה על זה. בכלל נהגנו להיפגש רק לעיתים רחוקות. אני עבדתי בבית ספר והתרחקתי מאגודת הסופרים. הוא, מצידו, נעשה לאחר נישואיו תושב אוטווצק ולוורשה היה מגיע רק לעניינים חברתיים-עסקיים. וכאשר הוא נעשה חבר בקבוצת הסופרים "האדומים" (הקומוניסטיים) היה לי הרשם, אולי המוטעה, שהוא נרתע מפני בגלל ענייני "כשרות" (כי מבחינה פוליטית לא הייתי "כשר" בעיני חבורתו), מאחר שעבדתי בבית ספר של ה"בונד", למרות שאני עצמי הייתי בלתי מפלגתי. לעומת זאת, כאשר פעם בילינו שנינו בפסח אחד בקובל, הזמין אותי, כעמית וכדיד, אליו הביתה. אמו – אשה רזה, ששערה כבר האפיר, בעלת סבר פנים של חשיבות, שכאילו אמרו: "לא רע. מתאים לנו, לי ולבני, להיות מחותנים עם השניאורסונים המפורסמים". באווירה הביתית לגמנו כוסית יין, אבל לכלל קירוב לבבות זה לא הוביל. בוורשה המשכנו להיות זרים. לאוטווצק, אליו הביתה, הוא אף פעם לא הזמין אותי, אפילו כאשר הייתי שם לבילוי חופשת קיץ. היו לי אז מחשבות רעות עליו.

פעם נוספת נפגשנו על קרקע נייטרלית בהרים, בקריניץ. כאן הוא עשה לי היכרות עם אשתו. היא נראתה ואכן הייתה מבוגרת ממנו [הוא היה בעלה השני]. אשה נאה עם ראש מלא שיער אדום, פנים חיוורים ורודים, בעלת חזות מאופקת. לא יפה, אבל יציבה הגופנית, התנהגותה העדינה וסיגנון הדיבור שלה חשפו את האריסטוקרטיה והאינטליגנציה של שורשיה המיוחסים. האם היא, האדומה, לא הייתה זו שהכניסה אותו לקבוצת הסופרים "האדומה"?

עמדה מסתייגת מאוד גילו חבריו, שהיו משוכנעים כי הוא נמצא בכל המובנים תחת השפעתה הנבונה והאינטליגנטית. כי כל פרט ביצירתו נכתב בעצתה: היא מבינה היטב בספרות, והיא הגבילה את הזרם העשיר והנמרץ של יצירתו, כדי שלא יגלוש לשדות בור ולמישורים ריקניים.

מצבו החומרי הטוב כבר ניכר בו. הוא חי בארשת חשיבות. תנועותיו היו עצורות. אף כי כל אלה לא תאמו את חולצת הכותנה הלבנה שלו, הרקומה בדגמים אוקראיניים. אבל זה הרי הדגש כי הוא סופר ווהליני פרולטרי! המקטרת הקטנה שהייתה תקועה בפיו לעיתים תכופות הייתה מצלה בעשן כחלחל על פניו ועשתה אותם רציניים עוד יותר. הוא עורר את תשומת ליבם של העוברים ושבים: הנה הולך משורר!

פניו, המקושטים בבלוריתו הבלונדינית, נראו לעומת פניה של אשתו הלבואוויטשית בעלת הזוהר הזהוב של שערה האדום, כמו הלבנה כנגד השמש, שממנה היא סופגת את אורה. תמיד היה מבטו רתוק לעיניה או לפיה של אשתו. נו, הרי היא מלובאוויטש ואילו הוא רק מהכפר פארוול...

כאשר אנשים נהגו לדבר על קלמן ליס, על הטוב שבו, היו תמיד נוהגים לזקוף הרבה מכך לחשבונה. אבל כאשר היו טענות כלפיו, היו שוכחים להזכירה...

כאשר פקודה מלמעלה הוציאה אל מחוץ לחוק את המפלגה הקומוניסטית בפולין, קם קלמן ליס, הלוחם הנחוש ביותר בקבוצת הסופרים "האדומה", והתרחק מחבריו. האם לא היה זה מבחינתו, גם כן "בהוראה מלמעלה"? אבל גם בכך האשימו חבריו רק אותו ולא את אשתו. כאשר אורגנה ב"צענטוס" שביתת מחנכים, והוא לא השתתף בה, הכריזו עליו כעל מפר שביתה, אבל איש לא ניסה אפילו לרמוז שהוא אשם בגלל השפעת אשתו עליו.

ביום הראשון למלחמת העולם השנייה, הפציצו הגרמנים דווקא את "צענטוס" וזרעו חורבן בין הילדים והמורים. גם קלמן ליס נפצע קשה. הסיעו אותו לוורשה ושם אושפז בבית חולים עד שנפלה העיר בידי הגרמנים. אז הביאו אותו בחזרה לאוטווצק. לפני שנמלטתי משם לרוסיה הסובייטית נכנסתי אליו כדי להיפרד ממנו. באותה עת הוא כבר החל להתאושש. בעיניים נוצצות חיך לעבר ילדו הנאה, שעבר בריצה ליד מיטתו. היינו צריכים לדבר אז על כך, שברגע שיחזור מעט לכוחותיו, הוא צריך להימלט. אבל איש מאיתנו לא עשה זאת משום מה. הוא רק דיבר בהתרגשות רבה על חורבן ורשה: "לא... אי אפשר לתאר זאת, למי שלא ראה במו עיניו..."

אמו ואחותו בקובל המתינו לו לשווא: מדוע איננו מגיע בעת שאלפי אנשים משם (מהאיזור הכבוש בידי הנאצים) זורמים לכאן בלא הרף? ... קלמן ליס לא מש ממקומו.
 "אין מספרים אחר המיטה". לא מדברים כל רע אחרי ארונו של אדם שמת. אבל אני חושב, כי אלה שהגורל הביא עליהם מות קדושים בגטו שוחררו בכך מכל חטאיהם והם נרשמים מייד ברשימה הנוראה ורבת ההוד של הקדושים, ששמותיהם יאירו את דרכנו לדורי דורות.
 בתהלוכה הגדולה של סופרינו הקדושים אני רואה גם את כוכבו של הסופר הוהליני קלמן ליס.
 קלמן היקר! סופר ווהלין מולדתי! כאשר הלכת עם עשרות ילדיך המפגרים לעקידה, שכל מלאך טוב לא הציל אתכם ממנה, עם ילדך שלך בזרועותיך, זרחה עליך השמש והציפה אותך באור, אפילו היו השמיים אז מעוננים. כל צעד שלך, קלמן, טיהר אותך. אפילו היו צללים על פניך, גירשה אותם השמש אז. ביחד עם הנשמות הזכות, הטהורות של תלמידך הועלתה גם נשמתך שלך לרקיעים העליונים. גופך שהדס קפא בו נשאר מוטל בקדושה על הקרקע ביחד עם גופותיהם הקטנות, הקדושות, והאותיות של יצירותיך השרופות רפרפו כזר סביב ראש הסופר שלך.
 הווייתך הקדושה תישאר בזכרון העם שלנו.

הערות העורך: למקרא המאמר מעלה מתעוררת מיד תמיהה וזעם על ספק צרות עין, או קינאת סופרים של מחבר המאמר. בקריאה חוזרת נראה כי מדובר אולי בניסיון להיות חבר'מן והמחבר המלומד מעט הקדיח את התבשיל...
קלמן ליס יכול להיחשב רק כדמות מופתית, אדם משכמו ומעלה שלקח על עצמו חינוך של ילדים אומללים שהגורל התאכזר אליהם. ביחד עם ילדים אלו הוא הלך לעקידה...

על קלמן

מאת אסתר ליס-היים, מתוך ספר קובל

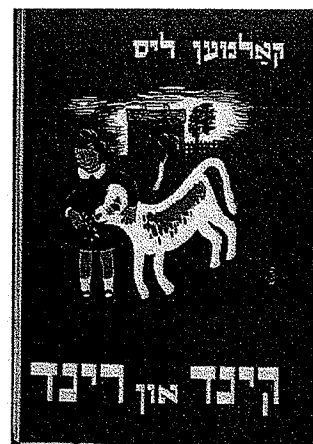
קטעים נבחרים:

סביבתו הקרובה לא גלתה הבנה לפעילותו הספרותית. רק האם הבינה לרוחו. וכפי שהוא בעצמו הדגיש, היא היתה מיעצת לו והמבקרת הטובה ביותר שלו. מאחר שתמיד אהב את הטבע, החופש וילדים — הוו נושאים אלה רקע ליצירותיו. הוא לא שימש זמן רב כמורה בעירות משום שמקצוע זה לא ספק אותו. נרשם בבית-ספר גבוה לפסיכולוגיה וחנוך לילדים חרשים-אלמים ודפקטיביים בורשה. לאחר שעמד בהצטינות בבחינות הכניסה. במוסד הנ"ל, שהיה אז בהנהלת הפסיכולוגית הידועה ד"ר גריגורובסקה. רכש לו השכלה מקיפה וכעבור זמן קצר מונה כמנהל המוסד היהודי "צנטוס" לחנוך ילדים דפקטיביים וחרשים-אלמים שהוחזק מטעם הג'וינט. הוא הצטין בעבודתו המקצועית בשטחים אלה ובמיוחד רכש את אהבת חניכיו. בתקופה זו נשא לאשה את שרה רובינשטיין. בת למשפחה הידועה רובינשטיין-הורנשטיין, ואף היא היתה פרופסורית. הם גרו בעיר אוטבוצק ונולד להם בן, יעקב, כשכרעה ללדת את הבן השני נפטרה האם וגם הבן לא נשאר בחיים. מכה קשה זו השפיעה מאד על האיש שהיה עד כה כל כך עליו והוא מצא נוחם בעבודתו הספרותית. הופיעו יצירות חדשות מפרי עטו, בין השאר גם ספרים רבים המיועדים לנוער. כל יצירותיו זכו לבקורת טובה. הוא אהב מאד את עיר מולדתו קובל, וביצירות רבות כתב עליה ועל ווהלין.
 בשנת 1939, כחדשים לפני מלחמת העולם השנייה, קיבל הזמנה ללונדון לועידה של משוררים יהודיים ומשם היה עליו לנסוע לארה"ב. בהתחשב במצב החמור שכבר שרר אז, לא יכול היה להחליט לעזוב את עבודתו, אלא נשאר רתוק אליה עד הרגע האחרון. הפצצה הראשונה שהוטלה על ידי האויב על אוטבוצק, נפלה על "צנטוס" ופצצה את רגלו של קלמן פצע אנוש. גם לאחר שהגליד הפצע, לא פסקו הכאבים. בשעת הכבוש הגרמני התחבא אצל שמש המוסד "צנטוס", אך זה מסרו לגרמנים. את ילדו נסה להסתיר אצל לא-יהודים, אך גם הוא נמסר לגרמנים ונרצח על ידם. קלמן עצמו לא רצה לברוח אלא נשאר עד לרגע האחרון אצל חניכיו ומת מות גבורים תוך מילוי תפקידו. הרוצחים השפלים שרצחו רצח טוטאלי את יהדות פולין, השמידו גם חיים צעירים ופוריים אלה, שבמשך זמן כה קצר תרמו רבות לספרות האידית.

קלמן ליס- משורר קובלאי

את הספר של קלמן בו מופיע השיר בהמה'לה (המוזכר במאמרו של לייב אוליצקי) מצאנו בספריה הלאומית בירושלים. מדובר על ספר לילדים בשם "קינד און רינד" - ילד ובהמה (1930).

תרגום השירים : בני גבירצמן

בהמה'לה

בהמה'לה קטנטנה.
כולה בקושי בת שנה,
וכבר לועסת עשבים
ביער ובשדות הירוקים.

כפנינים מזהירות שיניה
כחלב גון שערותיה;
בהמה'לה קטנטנה
כולה בקושי בת שנה.

הנה היא מנידה ראש
מנסה זבוב לגרש
שבחר לנחות על עינה
ומנהלת עמו מלחמה.

הנה היא מותחת צווארה
בגזע עץ מתחככת
ולפתע "מה" גועה
כאילו היא חולמת.

ודאי לפתע נזכרה
באותה "מו" כבירה
שאת גבה הצח ליקקה
- ומאז אבדה, נעלמה.

א בעהיימעלע

א בעהיימעלע, א קליינענקע
קליין יאָר איז גאָנצישט אלט,
שוין צופט עס זיך א גרענעלע
אין גרינעם פערד און האַלד.

ווי פערל שיינען ציינדעלעך,
ווי מילעך ווייס די האַר;
א בעהיימעלע, א קליינענקע
אינגאנצן נישט קליין יאָר...

אַט הויפט עס אויף דאָס קעפּל
אין טרייבט אַראָפּ אַ פליג,
וואָס זיצט זיך אַרפּן אייגעלע
אין פירט מיט דעם אַ קריג.

אַט שטרעקט עס אויס דאָס העלזל
און רייבט זיך אָן אַ בויג,
אַט טוט עס פלוצים זיך אַ, מע!
אזוי ווי פון אַ טרויג.

אויאָדע פלוצים זיך פאַרקלערט
פון יענער גרויסער, מא!
וואָס האָט די ווייסע פערל געלעקט
און איצט שוין מער נישטאָ.

קלמן ליס

סוסי

אם ארצה - מקלי
איננו מוט אלא סוסי.
ארכב עליו אל האופק
עד קצהו של העמק.

סוסי מהיר, זריז,
ברגל קלה ידהר פזיז.
אומנם הוא דל בשר
אך מוכן לאכול כל דבר.

אני מאכיל את סוסי
בכל אשר באמתחתי.
ואז, שימעו, אותי הוא נושא
ואינו עוצר, רץ ללא קצה.

"הוי טיפש", אומרת לי אמא,
"מי אי פעם שמע
על שטות כה מגוחכת
שמקל לסוס הופכת?"

אני רוצה לספר לאמא
על הרהורי בלבי פנימה
אך במקום זאת אני קופץ
על גב סוסי - ומתרוצץ.

מיין פערד

ווייל איך - איז מיין שטעקל
נישט קיין שטאק - א פערד
רייט איך ווו א העק אויס
אויף דער גארער ערד.

איז מיין פערד א יאגער,
האט ער פלינקע פיס,
כאטש ער איז גאר מאגער
האט ער ליב דעם ניש.

קארמע איך מיין פערדל
וואס איך עס אליין,
טראגט ער מיך, אוי הערט איר,
בלייבט קיינמאל נישט שטיין.

וואגט מיר מאמע, נאר דו,
ווו האט מען געהערט
אזוי זיך איינצושפארן
אויף א שטאק א פערד!

ווייל איך מאמען זאגן,
וואס איך טראכט און קלער
און איך נעם מיך טראגן
פלינקער אויף מיין פערד.

וואלינער שליאכטן

ביבליאטעק פארק ראקאווסקי

1930

כריכת ספרו של קלמן ליס: "וואלינער שליאכטן"

כתבי קלמן ליס:

בספריה הלאומית בירושלים נמצאים ספריו הבאים:
וועלינער שליכאן- פואמות (דרכי ווהלין), ווארשע: 1930.
קינד און רינד, שירי ילדים (ילד ובהמה) ווארשע: 1936.
דאס ליד פון פעטער באטראק- פואמה (המנגינה של דוד בטרק) ווארשע: 1935.
ווינטער אין ארץ - פואמה (חורף בארץ) פיעטראווא: 1933.
דער הייל- פעדאגא גישער אנשאלט צענטאס (על המוסד למפגרים) ווארשע 1937.

קובל - פואמה של קלמן ליס

קטע מתוך הספר "וועלינער שליכאן" (הודפס ותורגם בספר קובל ע"י י. טייטלקר)

אָשירָה נאָ ללל שירתי
ולא אבשה מפני איש —
מה מאד הצליל "קובל"
מרנין לבי הנגיש.

קובל — ציר וולינגה!
צם רחובותיך הדחוקים.
צם הנהיבו מרני שחקים
טל ילדתי והבשילוח
צם שרתי אביב בצמקים.

רחובי "לוצק" — מכרתי! —
סרט צבעוני שרוע.
במאגלי-נונים קלוע —
הזכור לך, הקדוש?

צם ביתניו הגזענים
וספותיהם בקרנות,
בהניות בדמדומים
וכחלומות בלילות.

כאלו אתמול, דומה תמול
כל זה רטש, נע והלך...
בקתות-צץ על אדני-חול —
ומסביבן ארן, לילך...

ועל הנביש תלי חצץ.
ועל גביהם פוכשים חולפים;
ועל צלעותיו ביבי-ררט,
ובתוכם מים דולפים.

אל תשאלו: לאן? מאין?
כל זה נראה לצין.
בחינת טבע, ברירה:
כל השלוליות אחרני גשם
הולכות — ל"טוריה"...

צם הנשר פתיק-היומין.
צם משצנת-צצו הקדוש;
כמה נורקן חלומות
ברכנו למיתות-המות?

היי, טוריה, יפה, פרוצה,
המתפתלת כשפיפון למרחקים;
בלבי תמצאי לך בבואה,
גליף הומים שם ומפכים...

וחופיך — שטיח-קטיפה,
פורצי שדה, אחו, נירים;
עודה מוחשה הלטיפה
של מרבצך השפירים.

קניץ, עודו שמש לוהט חמו,
ולצינוק "הדר" הגיצ סימול.
"פה לחי! — לאבא-אמא,
ואצבב משלשת צבוקה
לבדן ולבי-מסותא...

למה ברגש ולמה, מסאטאז!
ולמה קיסור חונק?
זנק ל"טוריה" מצלה-משא —
ומתברצון ומתמוגג מענג...

ובשפחות ובמוצדים —
שלום, שלום לך, טוריה!
במקראי-סג בבית-הכנסת
אזכרה אותך מתוך קריאה...

ועתה הנניח לי, תני לי שהות!
הבי אצבר עוד "צבירה" —
בבמרוץ גליף אשוט,
ארוץ למגנש ה"ססרתרה".

אל קרקס-נס, רס-התקן.
צם דפי-שבת במצי-הגרון;
יש לי פרוטה — אצלה
ושוב אופה לראות פלא.

שוב המוקיון ישחיל בטח
מן הפה קשורים, חוטים;
ולבי יצא תוך הממח
לסקות אחד הלחטוטים...

והקר הנורע צלבים רמים,
על תלי-חול מוצחמים.
צם האבירים, שובני-ספר מחסם,
המטילים עורם פחדם?

והבנדי-רסטים — המשיחים
עוד בדמעות שלישי
על נפתולי הפולנים
בשנת 1863?

וה"לירניק" — המקונו,
צם שצר-פרעו — לכן יונים;
העודו פורט, פוזם
את מנגינתו הצגומה
על לירתו הפגומה?

אָשירָה נאָ ללל שירתי
ולא אבשה מפני איש —
מה מאד הצליל "קובל"
מרנין לבי הנגיש.

בספר קובל ניתן סיפור חייו של יונה רוזנפלד שכתב בצורה סיפורית מיוחדת יוחנן טברסקי, אף הוא סופר קובלאי, שבא לבקר בנו-יורק את האיש בערוב ימיו. להלן קטעים מסיפורו של סופר הבא להיפרד מסופר נעוריו:

ראיתיו ראשונה, ואני עודני נער, בקובל (סבי, הרבי מטריסק, העתיק שמה את "תצרו"). זכור לי רטט ההליכה אליו. סופר... הדם מקיים את הנפש. ואילו הנפש היא חיותו וחיותו של האדם כאדם ושל העם כעם. הוא אחד הסופרים הראשונים, שראיתי בימי חי. "יצירותי הראשונות", מספר הוא על עצמו בקובץ כתביו, כרך א', "היו ציורים רגילים מהחיים (ציורי, הווי). אחר-כך החילתי פונה יותר ויותר לנושאים ומצבים מסופכים ביותר".

בספרו האוטוביוגרפי "אינער אליין" הוא מעביר לפנינו תמונות משנות

נעוריו.

הוא כבר יצא מכלל ילד, אבל לא הגדיל בקומה כשאר בני-גילו, חסרין זה מגביר את רגישותו. אחיו מוסרו לחרט ללמדו אומנות. שולית מתחיל מעבדו בעליו בכל מיני עבודה שאין להם תשלומין. והנער המשוועבד ואינו משתעבד מקנא קנאה עזה בכלכלב, שהכול מראים לו חיבה, ובפרט בת בעלת-הבית. אותו, את השולית, אין קוראים כאן לעולם בשמו הפרטי, אלא רק בלשון "אתה", ובלילה נכנסות גם נשי-הבית למטבח, שרק מחיצה דקה מבדילה בינו ובין המסדרון, בו הוא ישן; נכנסות לצרכיהן ואינן נוהגות צניעות בקול, כאילו אין הוא לא בכלל גבר ולא בכלל אדם. אף בשבת ויום טוב אין הנער לובש בגדים נקיים וחשובים. בעלת-הבית נותנת לו את נעליה הישנות (מנעלי-הגברים גדולים עליו ביותר), ויש שבפגשו נערה נדמה לו, שהיא תרגיש בנעלי האשה שעל רגליו, ורעיון זה מציק לו ביותר, ולא זה בלבד. עליו גם ללוות את בת בעלת-הבית בלכתה אל השוק ולשאת לפניו את הסל. ואין בעיניו חרפה גדולה מזו — מחליפים מלאכת נשים לאנשים!

יונה רוזנפלד עצמו ראה בחייו את הפגיעה הקשה ביותר — פגיעת

אדם באדם.

... אגב, התדע, כי רגעי-השיא באהבה גובלים בגוויצה? ואולם דווקא עכשיו, כשאני קרוב יותר אל הקץ, אני מהרהר בו פחות מאשר קודם. בשעת ייסורים פתאומיים יש שאדם שם קץ לחייו מדאגת הקץ. ואילו עכשיו... אין זו שלוה פילוסופית. אולי קיהות... ייסורי-גוף חריפים מטמטמים כל-כך! ההסתלקות הבלתי-נמנעת מן העולם אינה מפחידה יותר... התדע, אולי ירא מי שנסתמא יותר מפני המוות מבשעה שהיה רואה... ואני לא נסתמאתי!

החור משוקע רגע בדממה. על הכותל כפוף צל, שאין בו תפיסה ואין בו ממש.

— איני יודע מה הטעם, אולם רוב בני-אדם מיתתם בלילה, וודאי אמות גם אני בלילה... בתחילת היום אני מרגיש עצמי תמיד מרוענן כל-כך, כנולד מחדש!

— הא. מאכל מחיה נפשות!... תפוחי-האדמה מזכירים אותי 'מים רחוקים... את הילדות... את ווהלין... את קובל... נחוח פשוט ונצחיות נורף מהם... זהו גם ריח הפטריות... — הוא מקנח את שפמו במפית.

— רוזנפלד, תזכר לעבוד עוד שנים הרבה!
— כן, אפשר... כי איני רוצה למות. הייסורים קשים משאת. אולם שלא לרצות לחיות ולרצות למות לא דבר אחד הוא!

בוקר תכול. בשיפולי האופק נראית מטושטשת ואפורה אנייה גדולה. בחופה של שפת הים תקועים סוככים כפטריות גמלוניות. ססגוניות. בבית רוזנפלד מהלכים עכשיו הליכת אנשים, שרגל אחת שלהם בתוך התחום ורגל אחת חוץ לתחום. ומדברים בקולות כבושים. רוזנפלד מכין עצמו לנסיעה לבית החולים. ההכין גם את נפשו לגורלו?

עת ללכת. הוא מסתכל רגע במראה שעל גבי הכותל.
— התדע, — אמר פעם, — במשך השנים האדם משתנה בתכלית, ואף-על-פי-כן משהו קבוע בכל אחד מאתנו ללא תמורה מיום הולדתו ועד קברו. ואין בזה תימה — הרי מבחינת הנצח חיינו קצרים ביותר, ואין הם מספיקים לשנות בנו הכול!

הוא פורש מן האספקלריה. הפיקה שבגרגרתו עולה ויורדת.

— האצא הראשון או האחרון?

הוא מביט רגע מסביב לו — הנפרד בסתר לבו מהבית? ידעתי: בעיני רוזנפלד אין מוחה בגדר דווקא. אולם עכשיו אפשר והיה שמח. אילו היתה מוחה קבועה בצד פתחו.

הוא נכנס הראשון אל המעלית. כלוב הברזל נהדף ונשמט למטה בתוך הבאר הגבוהה, הצרה; משתלשל וגולש מתוך חריקה של חבלים סמויים מן העין.

מחלתו נדחתה מעליו לשנים-מספר. „אני עובד עכשיו על ספר אבטור-ביוגרפיה שני“, הודיעני במכתב, „שבעצם צריך הייתי לפתוח בו, כי בו אני נותן את עצמי משנות ילדותי הראשונות, ואת כל האווירה הנאה מסביב לי“. קרוב לקצו הוא חוזר לתחילתו. את ספרו לא סיים. ונשמתו יצאה לא בלילה, אלא לעת שחרית; באחד מאותם הבקרים, שבהם הרגיש כנולד מחדש.

רשימת חלקית של ספרי הסופר, ספרים הנמצאים בספרייה הלאומית בירושלים:

אייגנס ווילנע	ב' קלעצקין, 1929.
איינער אליין	ניו יארק: (אטלאנטיק, 1940 c).
אין די שמאלע געסלעך	ווארשא: וועלט ביבליאטעק, תר"ע.
בחד לנפשו	תל אביב: עם עובד, (תשכ"ד). תרגם י.ד. אברמסקי.
בלי יד (ציור)	ירושלים: ש"י שיריזלי, אלף ותתל"ט לחרבן [תרס"ח].
געזאמעלטע שריפטן	(NEW YORK) ציקא. (1955 C)
געקליבענע ווערק פון יונה ראזענפעלד	ווילנע: קלעצקין, 1929.
דוד איגנאטאוו	שיקאגא: (צעשינסקי), 1935.
מאדאם אייזענבערג	ווארשא: אונזער לעבען, 1908.
נאכט און טויט	ווארשא: פראגרעס, תרע"ג-1912.
ער און זיי	ניו יארק: יונה ראזענפעלד קאמיטע, 1927.
פרויען	קיעוו: אידישער פאלקס פארלאג, [1920 לערך].
קאנקורענטן	ווילנע: ב' קלעצקין, 1929.
קאנקורענטען	ווארשא: פאמיליען ביבליאטעק, [תר"ע].
שריפטן	ווארשא: פראגרעס, תרס"ט.

ספרו של יונה רוזנפלד - בודד לנפשו (אינער אליין)
יצא לאור בשנת 1941, תורגם מידיש ב- 1963 בידי י"ד אברמסקי

ושומר על חובותיו
עד היום הזה.

ספר מרתק
רומן אוטוביוגרפי
הכתוב בגוף ראשון,
ללא רחמים עצמיים,
על החיים הקשים
של נער מתבגר
שהתייתם מהוריו
והמגיע לאודיסה
שם הופך לחניך
בתנאים מחפירים
של כמעט עבדות
אצל משפחת בעל
מלאכה יהודי.

ספר לנים הוצאת שני עיבוד

יונה רוזנפלד בודד לנפשו

חיי שוליה יהודי באודיסה שבימי הצאר מתוארים ברומן זה. הנחשב ליצירתו הבשלה ביותר של אחד מחשובי המספרים האזניים. לקורא העברי יתגלו כאן תודעה סוציאלית עזה וצדדים לא מוכרים בוגי היהודי ברוסיה.

יונה רוזנפלד נולד ב-1880 בצ'רטוריק, ווהלין. למד בחדר וכשיבה, אך נאלץ לנטוש את לימודיו במוח עליו הורי, בסרט מלאו לו ארבע-עשרה שנה. זמן-מה שימש עוזר למלמד דרדקי ואחר-כך היה שוליה של חרט באודיסה ועבד כחרסות כעשר שנים. סיפורו הראשון, "השלושה", זכה לעידודו של י. ל. פרץ ופורסם ב-1902. הרומן הראשון שלו "בחסא", מהו חיי המועלים, פורסם ב-1912 בעתון היומי האודיסאי "שלום עליכם", אך את מקומו החשוב בספרות אידיש כבש רוזנפלד בזכות הנובילות הפסיכולוגיות שלו. ב-1921 הגיע לארצות-הברית והשתתף בקביעות ב"סארווערסט", "בודד לנפשו", שהוא רומן אוטוביוגרפי, יצא לאור בניו-יורק ב-1941. יונה רוזנפלד מת ב-1944.

רישום העטיפה מעשה ידי יוסל ברנר
יפוס אריאלי בע"מ חל אביב

מחיר הספר 1:50 ל"י

קטע שני

והנה בא הבחור ועמו קומקום המים וכוס על-גבי תחתית, וכפית בתוך תחת, והעמיד כל אלה לפני, תחת חטמי. לכאורה, דבר של מה-בכך שכל אדם זוכה בו, ואף-על-פי-כן חשתי מין עליצות, למען הדיוק: מין נחירות-דעת. הרגשה של אדם שחש, בסיבה מסוימת, כי ככל האדם הוא. הרי "שם", "בבית", לא הוגשה לי מעולם כפית, שכן לא ניתן לי תה מתוק, ואילו כאן... כן, גם קומקום מים לפני, גם תיון, ורשאי אני לגמוע כאן נפשי.

פליאה, לא כן? ואולם פליאה גדולה מזו, שכיון שהייתי בעיני פתאום ככל האדם נבוכותי כל-כך, ממש כשם שעלול להיות נבוכ ילד הנקלע לבית-זרים והללו מקבלים פניו כפני אדם מבוגר.

ואף-על-פי שהתאוותי כל-כך לכוס תה מתוק, לא אצתי להטיל סוכר לתוך התה שמוג לי אליהו. גם זאת עשה איפוא אליהו במקומי, כאילו הבין שאני עצמי איני מהין לעשותה, ואני התחלתי בוחש בכפית וכל נקישת שהקישת הכפית בכוס חיוקה את הרגשתי שאף אני הנני משהו אדם. כן, לא "משהו" אחד, אלא משהו רבים... שכן לא "אני" אחד בלבד הייתי, אלא "אננים" הרבה, כפי שראיתם במראות מזוה ומזה, לפתע-פתאום תקומה כזאת! "שם" אינני בגדר "אני" אפילו פעם אחת, ומקומי לא יכירני בשום מקום, ואילו כאן אני תופס מקומות רבים כל-כך. הנני פה, הנני שם, כשם שכל שאר היושבים בבית-המרזח נמצאים גם פה, גם שם. אמנם, ידעתי שאין כאן אלא השתקפות, ואף-על-פי-כן נעם לי הדבר!

בראותי כל זה, ובהגותי בכל זה, עדיין בוחש הייתי בכוס. ובוחש הייתי גם לאחר ששוב לא היה כל זכר לסוכר. ואליהו, משהבחין בכך, אמר לי בלגלוג:

"די לך לבחוש. יותר מזה לא ימתק התה."

קטע ראשון

היהודי הנאה ובעל הזקן הנאה, שעליו גאנתו, כפי שהעידה פתנהגותו, ודאי היה נפרע מן הפועל, אילמלא הופיעה פתאום בעלת הבית והעפיה את עיניה התדות בפועל ומיד חשפה שיניה לעומת היהודי. ואולם לא לרעה התכוונה. כבר ראיתי לא אחת, שכל-אימתי שבא אדם "הגון" להזמין חתיכת עבודה הראויה להתכבד בה והדרושה לו למועד קצוב, והאיש לא היה בטוח אם יכול הוא לסמוך על בעלה שיכין את ההזמנה כראוי למועד, אותה שעה היתה בעלת-הבית מופיעה וחושפת את שיניה התותבות, ושינים תותבות אלה נתכוונו להנכיח לאיש שבעלה אדם ישר ומהימן הוא. סימן שפתח צרורו והניח לאשתו שתתקין לה שינים תותבות.

ואל יהא הדבר בגדר בדיחה בעיניכם. יש לדעת באיזה זמן הדברים אמורים. בימים ההם לא היה זה חיוני נפרץ שאשה מן המעמד הבינוני מכלי-שפן אשת בעל-מלאכה, תתקין לה שינים תותבות, ואם נמצאה כזאת, הרי לא היתה חוששת מפני עינן של הבריות, אלא להיפך: משתדלת שיינדע הדבר ברבים, וידעו-נא הבריות כי לא הפקר היא אצל בעלה, וממילא דבר הלמד מאליו הוא שהוא עצמו, בעלה של יהודיה זו, אינו סתם אדם, לפי ש"סתם בעל" לא איכפת לו ביותר אם אשתו יוצאת בחניכים חשופים.

אז לא ידעתי זאת, כמובן. אולם ראיתי פעמים רבות שכל-אימתי שהיה בעל הזמנה מהסס למסור את המלאכה, היה משנה טעמו מיד לאחר ראותו שיניה התותבות של בעלת-הבית. וכך היה גם עתה. עדיין לא התאושש היהודי מן הפסק שפסק לו הפועל, ולא שכח את תפקידו ששיחק לפני בעל-המלאכה, אך מיד לאחר שראה את אשת האומן, שנתגלתה לפניו בארשת חשיבות ובשינים תותבות (ובימים ההם נעשו אלה ביד לא-אמונה כלל, ומיד הבחנת בהן), התהו קידה לעומתה ופתח תיכף לדבר בעסק שלשמו בא. והעסק נכבד היה מאוד, ניתן לומר כמעט "בית-חרושת" שלם.

כותרות מתוך חוברת היוכל ל- אשר פרנקפורט

מייסד ומנהל הגימנסיה העברית "תרבות" בקובל

מנהל הגימנסיון
מר אשר פרנקפורט
ליוכל החמשים

קובץ היוכל

אברהם יעקב יעקוב

בעריכת אברהם

בהערצה ובהומרה לחתן היוכל,
שחוק, הרחוב, והעמיק
את ה"תרבות" העברית בעירונו,
ובצר אותה על יסודות חזקים
כל ימיו.

משה פרק

מ. ליאר

אברהם

מ. רוזנפלד

קופטשיק

ועד היוכל:

הוצאת "ועד היוכל"
קובל, התרצ"ט

התוכן:

- י. אברהם: שיח קומה.
- י. קופטשיק: חבלו בגין.
- ד. בס: לדמות דיוקנו של המנהל.
- יוסף אריכא: במבחה (ספור).
- א. גורלי: הון לאומי לבנין המדינה.
- מ. וקס: מאווי בחנוך (הפלקסיות).
- מ. פרונקסט: על האסכולה המוסיקלית היהודית.
- דב. בס: שעשוע.
- יוסף אברהם: האהרדינטה העברית והשתקפותה בתנוך.
- אהרון פינס: נסיכות יהודית בעבר היהודי.
- בימי הבית השני.
- הגימנסיון העברי "תרבות" בקובל.

לכבוד מנהל הגימנסיון וחליצאיו
תרבות בקובל

מר אשר פרנקפורט

ליוכל החמשים לחייו
(1888-1938)

ולמלאות שבע-עשרה שנה לקיום הגימנסיון
(1921-1938)

קטע מתוך חוברת היובל ל- אשר פרנקפורט

מייסד ומנהל הגימנסיה העברית "תרבות" בקובל

יוסף אברך

ש י ע ו ר ה מ ה

ליובל החמשים של אשר פרנקפורט.

לדוגמה: כשגש פרנקפורט ליסד את הגימנסיון

העברי, עורר השתוממות מרובה. אלה מבעלי "המציאות" ממכריה, שאינם שוגים, "בדמיונות", שאלו את עצמם: איך זה נגש אדם בר-דעת, שהקב"ה חננו בשכל ישר ובהגיון בריא, לפעולה ממין זה, שלפי כל חוקי ההגיון, היא יעודה וצפויה מראש לאכזבה ולהפסד זמן ודמים?

ומהו סופה של קפיצה נחשנית זו?

עכשיו תופסים כל אלו הפקחים והפקפקנים:

את הענין מנקודת-הראות "המעשית", והנה הוא לגיוני, ולדעתם, אפילו מכניס רוחים. עכשו עומד לפנינו בנין נהדר, בעל חדרים מרווחים, לשכות ואולמות, שוקקים מהמון חניכים ותלמידים, המתחנכים ברוח האידואליים הציוניים הכלי מעולים.

מובן שלא הרווחים החמרים, שבכלל אינם כאן.

הם עיקר, אלא הרווחים הרוחניים, הרווח, שהנוער מרויה ממוסד זה, הצבור העברי, כלל האומה.

כמקל השקדים של אהרן הפהן, ככה נבט ופרח

מוסד זה, גם העלה ציץ וגמל פירות.

ולא רק במפעל יסוד הגימנסיון, שרטוט זה,

הנחשנות, כפי שמצינים אנו את הפאראדוקסאליות.

המפרה הזאת — עובר כחוט השני בתולדותיו, בחייו

ובפעולתו בכלל של חתן היובל.

II.

בתור תלמיד בית הספר מיסודה של ח' "מפיצי

ההשכלה" ברוסיה, בעשירית הראשונה של המאה

הנוכחית, עם כוונה האסימילציוני, בשעה שגדלת

ה"בריחה" מן החדר והשיבה "לשקאָלעס" ולהשכלה

— קשה היה לשער, שהנער פרנקפורט, חניך "שקאָ-

לע" כוון, שביחד את התנך והעברית הגישה להם.

מטעמים מקרי־לב, פושקין, לרמונטוב ועוד, יעשה

"בריחה" מהופכת, מן ה"משכיל אל דל" (שם ביה"ס)

אל הישיבות בקובל ובבריסק, וכעבר זמן מה (כשנתים)

— לביה"ס הרוסי בקובל, ואח"כ לביה"ס למסחר

ולגימנסיון בבריסק. אחרי זה — גמר המכון הגבוה

למדעי המסחר בקיוב, על מנת ליסד אחרי כן

I.

לא קל להעריך את אישיותו של עסקן ומחנך.

אלמלא נמנה חתן היובל בין משפחת הסופרים

או האמנים — לא היה קשה לחפש ולמצא את היסוד

דות, הקובעים את צורתו הרוחנית, של הנדון. הנקל

הוא לקחת ולנתח את יצירותיו, ועל-יסוד נתוח שכזה

להוציא מסקנה זו או אחרת, ביחס לקיום היסודיים

באישיותו של יוצר, או אמן זה, אחת היא, אם זה

סופר, משורר, מנגן או צייר, או דומה לזה.

אחרת הוא אם באנו להעריך אישיות מיצרת,

כלו אישיות בעלת מפעלים כבירים, הפועלת על הצבור

ומפעלת אותו, לא באמצעות הספר או איון יצירה

אחרת, כי אם באירגון פעולת הצבור עצמו, או בחנוך

הדור הצעיר, במישורין, ולא בעקיפין. ההערכה היא

כאן ממין אחר. אין לנו ענין עם זרם ספרותי, או

אמנותי, או פילוסופי-עיוני. יש לנו ענין עם "מוכי

הרבים", עם אנשים, שגם הם גבוהים, "משכמים ומעלה"

מפל העם, אבל יצירתם זאת היא החברה, שהן, האי-

שיות הללו מעצבות אותה: זהו הדור, שהן, האישיות

הללו, מחנכות אותו במעשים ומפעלים, אחת היא,

אם האישיות הפועלת היא דבר, מנהיג, או מחנך ופדגוג,

ומפני שפרנקפורט הוא עושה ומעשה, פועל

ומפעיל, יוצר ומיצר, מיסד את תנאי היצירה ומכשיר

את בני הדור לקראתה (וגדול המעשה יותר מן

העושה) — קשה מן הטעם האמור לעיל, להסתפק

בהערכה הסטיריאנטיפית גרידא: פדגוג מומחה, אדמי-

ניסטרטור נפלא, מארגן מצוין, בעל מרץ ויוזמה

כבירים, אלה הם אמנם הקיום היסודיים בדמותו הרוח-

נית, אבל הקו היסודי, בהא הידיעה רבתי, המיוחד

רק לו, והמצין את אפיו—וזהו הנחשנות הפאראדוק-

סאלית, או האיראציונאלית שבפעולתו, בטויה הנמרץ

והמאפין של פאראדוקסאליות כוון היא: "ואף-על-פי

כן", "ולמרות הכל".

זהו המבט החודר שלו, החותר מתחת למגולה

ותופס את מצב הדברים לא לפי שטחם חמוגבל בזמן

ובמקום, אלא "לעומקא ורומא" שלהם.

גימנסיון עברי, ולעמד בטפוחו וטפולו הגשמי והרוחני.
מובן, שאין זה כלל דרך חייהם של ליבאנדה, ואף לא
של וינצ'בר ואחרים, משאות נפשם ואידיאליהם של
חניכי ההשכלה מן הדור ההוא, בשעת דמדומי
הזריחה של הציונות, כששמש ההשכלה עוד הוסיפה
להפיץ את זהרה העומעם בין הנוער.

במכון הגבוה ענינו אותו חמדעים, הקשורים
במסחר (תורת הכלכלה המדינית, המשפט המסחרי וכו').
מלבד זה לא צריך לשכח, שבימים הללו שלטו בתור
גימנסטרים להשכלה שוארץ וקאסו וחבריהם, אבו-
תיהן לדעה של התורות ההטלריות, ננעצה חרב בבית
המדרש הגבוה ברוסיה, ולהטת, "להט החרב המתהפכת",
שמר את הדרך אל "גן העדן הדעת" מפני היהודים.
הנומרוס קלאוזוס היה חמור מאד, ויסוד המכון
הגבוה למדעי המסחר בקיוב, איפשר בשעתו את
הכניסה לעשרות סטודנטים יהודים בנורמה יתרה.
וכשיצא פרנקפורט, מוכתר בתואר קנדידט למדעי
המסחר והכלכלה--היתה המלחמה העולמית בעצם תקפה.
הוא משתדל אז לעשות שמוש מן התורות,
שהורו במכון, ועוסק בפקידות ובמסחר.
הוא נעשה פקיד גבוה בקבלנות גדולה של
גשור וסלילה.

אח"כ אותו הוא גם במסחר. אינו מזניח בכל זאת
את העבודה הצבורית, החשובה ביותר בזמן ההוא.
הוא נעשה חבר פעיל של ועד הסיוע, לנגועי המל-
חמה היהודים, ואח"כ -- בועד העזרה לנגועי הפוגרו-
מים באוקריינה, בימי המהפכות ברוסיה.

כניסת הפולנים לקיוב מאפשרת לו את
השיבה לעיר מולדתו בתור רפטריאנט, אבל לא רק
במובן הפשוט והחמרי של מלה זו, אלא גם רפטריאנט
לרוחו, לתרבות העברית, מולדתו מלפנים, תכופ לשיבתו.
הוא מתחיל את השתדלותו ליסד את הגימנסיון העברי.
הוא עושה קפיצה נחשנית, המעוררת תמהון
בעיני מכרים וידידים, ה"אולריטניקים" שביניהם
תמהים: האפסו מסחרים הגונים, מכניסי רווחים,
שפרנקפורט מתכוון לפתח בית אולפנאי יתרה מאלה
משתוממים להשתדלותו בחוגי הקוראטוריון והמיניס-
טריון: גימנסיון בשפת ההוראה העברית? חידת פלא,
שקשה מאד פתרונה.

ומהיכן יקחו להם ספרי למדע למקצועות השו-
נים בעברית? האין תספיק לכם שפה, שהיא קפואה

ועומדת מאות בשנים, לכל אלה המושגים ותבניות
דהאידנא? אתמהו? הציעו לו לפתוח גימנסיון בשפת
ההוראה הפולנית. אבל הוא, פרנקפורט ענה על הכל
בדבריו של ר' יוחנן בן זכאי לאספסיונוס: "תן לי
יבנה וחכמיהו".

ובקוראטוריון ובמיניסטרוון התפלאו, אבל
הפלא הגדול של תקומת פולין, שהיה תוסס וממלא
את ישותו של כל פולני -- הוא שהסביר להם גם
כן את חזון תחית התרבות שלנו, והחזון מצא לו הר
פלכותיהם של הגורמים המכריעים.

רעיון התרבות נתממש, הרקים עליו בשר,
הקרים עליו עור, וכמו ברובנה, בילוסטוק, ווילנא,
פכה קם גם הגימנסיון בקובל, וועמד הכן על בסיסו,
מן הפעיות החמורות, שחבצו פחרונן מאת
המנהל היתה החמורה ביותר -- שאלת המקורות לכל-
כלת המוסד. התנחה המקובלת היא, שלכאורה צריך
מוסד מחנך שיש לו מטרות אידיאליות של שנוי
ערכין -- להשען על אמצעי חברת, "תרבות", ולהתמך
בהם ובכספים צבוריים אחרים. אבל פרנקפורט פתח
את הבעיה באופן אחר לגמרי. הגימנסיון מתכלכל
משכר הלמוד, שההורים משלמים.

אמנם יש לו לפעמים סיוע חוקי ומוסרי, ולפע-
מים רחוקות גם חמרי במקצת מצד המרכז. אבל לו
היה המוסד תולה את עניו בצפייה לעזרה מצד מרכזים,
איזה שיהיו -- היה לו אז מכבר גורל, "עזר" של פרישמן,
והיה זה מכבר פושט את רגליו, "ונאסף אל עמיו"
מ"רב חבה".

קובל היא עיר בלתי עשירה, לא באוכלוסים
ולא בכסף, ומוסדות חנוך תיכוניים ישנם בה יותר מן
המדה. הפארצדוקסאליות בפעולתו של פרנקפורט היא,
שמוסד הראוי לפי ההגיון לקשקש בקופת הצדקה
ולהשען על עזרה מבחוץ -- נעשה לחי נושא את
עצמו, ועוד מרים מסים למרכז.
ותיות זו של מוסדות התרבות משמשת סימן
מובהק לזכות הקיום, ולקרע המוצק, שעליו מתבסס
רעיון ה"תרבות". אבל ביחד עם זה מוכיחה היא את
מרצו ואת כשרונותיו האדמיניסטרטיבים של מיסד
הגימנסיון ומנהלו.

(קטע)

מתוך חוברת היובל ל- אשר פרנקפורט

מייסד ומנהל הגימנסיה העברית "תרבות" בקובל

דב פס

לדמות דיוקנו של המנהל

הוא חנך את נוערנו הקובלאי ומן העירות הסמוכות לקובל, וטבע בנפשותיהם את מטבע-נפשו. המנהל רכש לקנינו הלאומיים עשרות ומאות של לבבות צעירים, רגשים, פרנקפורט הציב את מצב התרבות העברית בעירנו על מדרגתה העליונה—הגימנסיה. אדם זה צייד את צעירינו, דירי-עיר-הספר, אף כי תמיד מצין הוא את ערך ידיעת שפת הארץ בה נולדנו, בה נתחנכנו, ובה מונה לרבים מאתנו לחיות ולפעול, לא יחדל ככל זאת לפתח את פקעת התרבות העברית, שעל ראשוני מפתחיה נמנה גם אשר פרנקפורט שלנו. ותרבותנו זו, המגיחה מן המזויאונים, המתנצלת מאבק הדורות וממשאון-העדנים, ההולכת ותופסת לה מקום גם ביומיומיותנו, כדאי לשרתה! א. פרנקפורט חרג ממסגרת של מורה גרידא, של מנהל גופא העסוק רק בעסקי-מוסדו הוא, הוא שאף תדיר להרחיב את אפיקיו-אפקיו, ליצור לעצמו פר של עבודה יותר נרחבת, וקוג של פעולה יותר מקפת. מנהלנו, בעל-חיובל, הציב לפני עצמו את התפקיד של שעבור כל היהדות הקובלאית על ידי חניכיו, חניכי הגימנסיון העברי-קובלאי, ואם ברחובות וב-פלטיות של קובל שוקק הדבור העברי (אף כי רבים מבוגרינו מתכחשים לסיסמא: „דבר עברית והבראת...“). החל בטרף, המבקר את גן-הילדים העברי, וכלה באנשים של שנות העמידה -- הרי חלק חשוב של נכס צאן ברזל לאומי וחברתי זה יש לזקוף על חשבונו של הפועל הותיק והכנה, ששמו אשר פרנקפורט, העומד זה עשרות בשנים ומבקע ומפלה את תלם התרבות העברית בקובל. לחגו -- חג הגימנסיון העברי בקובל, חג התרבות העברית בקובל, שלוחה ברכה נאמנה של עשרות חניכיו המפוזרים והמפורדים בכל קצוי התבל, ששלח גאון לאומי אחד, לגאון הלאומי השני: „שא ברכה, המורה, מפינו, שא ברכה נאמנה, על כל מה שלמדנו ממך ועל כל מה שנלמדתי, ורצוני לך הבחנה גם איחולי, שתזכה המורה לשור בעיניך רבים מתל-מידך הנושאים והולכים לאור אבוקתך, ששמה הדלקת, שתחנך ותרכוש לתרבות העברית ולכל קניני אומתנו עוד פתנה ופהנה -- ושימונו לך שנים הרבה, שנות ברכה ופרי.

ורשה, מאי 1938.

בין האנשים, שפעולתם בשדה הפצת התרבות העברית בקובל מצליחה הוקרה, ומוקיקה הערצה, תופס בראש ובראשונה את מקומו היעודי לו אשר-פרנקפורט. שמו של האדם הזה חקוק בתגי-זהב -- הואל והיה בין יוצרי המנועה העברית בקובל. ממדו הוא ממד-ענק. מחוך החיים, המבולמוסים והקדחתניים של מאתנו רוזם מפעל-חיו השעון שומה מלאה וכנה. ואם לאפין את מאמצינו ואת מאמצי-מאמצינו על כל וזותיותיהם וגדולותיהם, -- הרי יש להפליג בשבחיו של אדם זה. ננסה נא איפוא לעמוד קמעה על טיב פעו-

לחיו של א. פרנקפורט. קובלאי מלידה חזר מן רחבה של תבל אל קובל, כשאדיאה אחת מלהטת וממלאת את כל ישותו, בכל העו והמרי של נעורים, ושל אינמרגוע-ימינו: לחנך דור עברי בקובל -- יתר על כן: לחנך דורות עברים, ברם מחלום אל ממוש לא דרג אחד בלבד חוצץ. מגודל הרעיון ומשגבו נוסך גם עליו, על האדם, שפרק וסלק את המעצורים, שהתגבר על העוובה והאלמון, שהשתוררו בפנת-רוח זו. הרעיון הנועז והמרומם, שקנן בנפשו וחלחל בכל מאדו רסן את ההווה, הסן ודרבן את כל ישותו לקראת ההגשמה. האדיאה לפפה אותו, שפעה עליו עצמה, עזוז ואמונה בצרר מאמצינו, בנחיצות ובתועלת-פעולתו. עדוד זה מאפשר לו לחזות במו עיניו את הנבט המשגשג ועולה את הזרע, שנפל על קרקע נאמנה.

א. פרנקפורט והגימנסיון העברי שלנו -- זכות הם. ולא דוקא משום שהוא המנהל הרשמי של המוסד העברי היחידי במינו בעירנו -- אלא הואיל וב-גימנסיון נטבע חותם רוחניותו הפרסונליות, אם אפשר להתבטא כך, עצבה את הקן האידיאולוגי של הגימנסיון שלנו, כמוסד עברי וכמוסד חניכי הגימנסיון פורש בצלו, ואשר פרנקפורט פורש בצל הגימנסיון. ואם ברי לכל בן-עירנו, שיש לנו הסיפוק לאמר, שכ-מוסד חנוכי הפליג הגימנסיון בגדולות -- הרי על אחת כמה וכמה נתונה לנו הרשות לדון עליו פעל גורם, המפיץ את הלשון, הסיפירות, ובכלל את התרבות העברית, ואת התרבות העברית, שאותה שרת בלי כל שהיות ופסיתתה על הסעפים, בלי כל התמעטות הנפש -- נפחה רוח-חיים וחיות בכל מפעלות אשר פרנקפורט.

מייסד ומנהל הגימנסיה העברית "תרבות" בקובל

יעקב קופטשיק

ה ב ל י ב נ י ד

פרקים מהעבר הקרוב של בעל-היובל.

חמשים שנה!

לעומת הנצח הן אפס ואין: „אלף שנים--כיום אתמול“; בחיי עם — יוצרות הקופה, ולפעמים תקופה רבת החשיבות; בחיי אדם — תופס מספר שנים, זה את כל ישותו.

לבטא במופה „חמשים שנה“ — דבר קל מאד, ולרב בני-אדם לא קשה ביותר גם לחיות חמשים שנה. השנים פוסעות להן מאלהן דרך כביש החיים פעם לאט, לאט, ופעם במהירות, עוברות לפני עמודי דרך החיים, המראים את מספר השנים שהלפף חמש, עשר, עשרים, חמשים ואפילו יותר מחמשים...

קשה להגיע לשנות החמשים בחיים המוקדשים לטובת הצבור, בחיים המלאים דאגה לעם וללאום, חיים פאלו לא בנקל ונקנים; חיים כאלו דורשים התאבקות והתאמצות כבירה מצד האיש, ורק על ידי מלחמה, על ידי מלחמה קשה בכל המעצורים הרבים חיים כאלו ונקנים. מי שמציג לו למטרה בחייו את העבודה לטובת הצבור, צריך להיות מסוגל לותר על חייו הוא, על המנוחה בחייו, על הנחלה ועל כל חי העולם הזה... בכמה סבלנות צריך אדם כזה להיות מזוין, בכדי לעבור בשתיקה על מכות ופצעים עלבונות ושטות, ולפעמים קרובות — דוקא מירודים וחברים... כמה אמן-רוח נחוץ, בכדי להחזיק מעמד בשעה שהחברים לדעה מיואשים מכבד המשא, ועל אחת כליכ כשסוקלים אבנים על דרכך...

אינם ידועים לי פרטי-הפרטים של ההרפתקאות שעברו על ראש בעל היובל החשוב שלנו בשנת 1924, בעד חשתתפותו בקבלת הפנים הפומבית, שנערכה לכבוד הציר לסיים הח' יצחק גרינבוים, די יהיה אם אספר, שביום בהיר אחד, לפני התחלת שנת-הלמודים, נשללה הקונצסיה מן הגמנסיון העברי בקובל, שהיחה על שם בעל-היובל, ורק אחרי הרבה יגיעות ועמל צלה בידו לרכוש אותה שוב.

הנני עובר לשנת 1929, לשנה שבה התקיימו הבחירות לסיים המפורסמות.

בעל היובל שלנו, בתור יושב ראש של הסניף

המקומי של ההסתדרות הציונית, היה בראש החותמים על הרשימה של המעוטים הלאומים. פירוע, היתה השתדלות מחוגים ידועים לבטל את הרשימה הזאת. בין האמצעים שהשתמשו בהם לצורך זה, היה גם לבקש מאת החותמים על הרשימה להסתלק מחתימתם. מה לא הבטיחו אז לבעל היובל החביב שלנו בשכר הסתלקותו מחתימתו? — זכויות פומביות בעד הגימנסיון, מנדט בסיים, משרת מנהל במוסד חנוכי אחר. שום דבר לא הניא אותו לשוב ממעשהו... הייתי אז המזכיר של ההסתדרות. בשיחה אתי אמר בעל-היובל: „לו לא הייתי יושב ראש של ההסתדרות, הייתי אפשר, מותר על חתימתי בשכר זכויות בעד המוסד, אבל בתור יושב ראש אינני יכול להיות מפיר משמעת, ואסור לי לעשות כדבר הזה“.

כמה סבל האיש הישר הזה בעד עקשנותו, התחילה פרשת הדיפות, ולבסוף נשללה ממנו הזכות להיות מנהל... באינטרפלציה, שהכניס בענין זה לסיים הציר גרינבוים אמר: „האם אפשר לענוש איש בעד ישרת לבו?“

עוד תקופה ארוכה, בכדי לתאר את מהותו של בעל-היובל שלנו, הדבר היה בשנת 1932. המשבר הכלכלי הנורא הפך הפירה עמוקה תחת קיומו של הגמנסיון שלנו, ההכנסות ירדו עד המינימום. כל העובדים במוסד קבלו בשנה זו את משכורתם בערך בעד תשעה חדשים, ורק הודות לזה, שמנהל הגמנסיון, בעל היובל היקר, לא קבל במשך השנה אף פרוטה משכורת, ועד היום עוד מגיע לו כל הסכום.

נעבור לתקופה המזהירה של בעל-היובל הנכבד, לשנות 1934-37, לתקופה שבה הוקם הבנין המפואר, שבו נמצא הגמנסיון העברי „תרבות“ בקובל.

כמעט כל אספה כללית שנתיית של „תרבות“ נגמרה בהחלטה: „אנו נגשים להקים בנין בעד מוסדות החנוך שלנו“ פעם בחרה אפילו האספה הכללית בועדה מיוחדת למטרה זו והעמידה בראשה את אחד מחברינו הכי-פעילים... בינתיים עוברת לה העת, חדירה שבה נמצא הגמנסיון הולכת ומתמוטטת משנה לשנה...

מתוך ספר השנה האקדמאי, מאמרו של יעקב קוברינסקי, מנהל בית הספר היסודי העברי "הרצליה" ואחר כך בית ספר העברי ע"ש ד"ר קלומל. על האיש נכתב בחוברת הנצחה מס' 14, כולל ראיון עם בתו בתיה בייגל-קוברינסקי.

ספר השנה אקדמאי

שנה ב'

יעקב קוברינסקי

לשאלת בית-הספר התיכוני

אם האדם קונסרבטיבי הוא מטבעו, הרי קונסרבטי-
ביות זו מוצאת את בטויה הכלי חריף בפרוגרמות של בתי
הספר התיכוניים.
אליבא דאמת, הפרוגרמה של בית-הספר התיכוני
בזמננו מה היא?—איו תערבת (ויש אומרים ערבוביא) מיכנית
של ראשי פרקים מכל ענפי המדע, אנציקלופדיה, כפיכול,
של המושגים, הרעיונות והקיי-החיים, אשר נוצרו וטפחו על
ידי גאוני האנושיות.

אמנם, לפני כמה מאות שנים היתה אולי פרוגרמה
כזאת, המכילה את „שבע החכמות“ ממלאה את תפקידה.
צעיר בעל-כשרון, המחונן בכח וזכרון ובהגיון ישר,
היה רוכש לו בבית-האולפנא את המסקנות המדעיות האחרונות
במתמטיקה וחכמת התכונה, בידעת הטבע, בהיסטוריה ובספ-
רות הקדמונים, ואחרי התקנה כזו בפרוזדור היה נכנס
לטרקלין הפילוסופיה, בהיותו מזוין בכל הדרוש, כדי
להתעמק „במלכת החכמות“ וליצור השקפת עולם סינתטית.
אולם האידנא שונה הוא המצב תכלית שנוי,
מקצועות המדע הסתעפו והתרחבו במדה שלא פללו
קודם.

ביחס ללמודים המתמטיים מגוון פשוט לחלום על איו

יעקובי

ל ב ב

לבן — מערת רז עמוקה וסתומה,
מלאי חזיונות—זיו, מנגינות לא נשמעו;
ואני—עומד אלי פתחה נכסף בה הניח
ראשי הקודח, עצמותי מה יגעו...

ועובר ארח לא אחד יעבר שם לתמו—
זה יצחק, זה במנוד ראש לי יאמר:
—מה מצאת פה, הנודד, ממקומך לא תוועז,
ריקה המערה, חרבה היא וגומר...
לא אקשיב לדבריהם תפוש קסמי המערה,
של צבעי מראותיה, נעים מנגינותיה,
בה אראה לי מנות, פנת סתרים חמה—
בבוז אשלח את הזורקים דופי, בך, מערה,
ונכח אעמד אלי פתחך, נכסף בך הניח
ראשי הקודח, עצמותי מה יגעו...

שהיא אפשרות להקנות לתלמידי בית ספר תיכוני (יהיה זה
אפילו גמנסיון „ריאלי“) את המושגים והאידיאות של מלומדי
הדור.

ידוע לכל בכמה עמל מסגלים להם הצעירים והצעירות,
הובשי בית הספר התיכוני, את יסודות החשבון הדיפרנציאלי
ואיזה אחוז מצער משיג את התורה הזאת מתוך הבנה הגיונית
והמסכנים האלה לאו תמיד יודעים, שכל חכמתם זאת אינה
מספיקה בכדי לפתח לפנייהם את אוצר המושגים המתמטיים
של גאוס, פואנקרי, אינשטיין, הנשארים בעצם כספר החתום
'אותה ההופעה, ואולי באפן יותר בולט, רואים. אנו
בתורת הפיסיקה והחיימיה, באותו „ים המדע“ האדיר, אשר
גם מלומדים גדולים לא יוכלו לשחות במרחביו, ועל כן יבחר
לו כל אחד פנה מיוחדת ומגבלת.

גם במקצועות ההומניסטיים נוצרו מתודות מדויקות
ונצבר חמר מדעי ענקי בפמותו, שאינו לפי בית-קברו של
יחיד, יהיה העלוי שבעליו.

אם כן, מה הועילו בתקנתן הפרוגרמות המלאות והג-
דושות, המעמסות על שכמ הצעירים, שאירע להם מזלם לשבת
על ספסל הגמנסיון?

מצד אחד קשה „האנוניברסליות“ של הגמנסיון לחניכי
קריעת ים-סוף, ואם תמצא איזה בוגר גמנסיון, שידוע יפה
את כל המקצועות, ראוי הוא לכבוד ולתהלה בתור בעל
כשרון יוצא מגדר הרגיל, ומאידך גיסא קובלים הפרופיסורים
של בתי-הספר הגבוהים על שאין בוגרי הגמנסיונים ואפילו
המעולים שבהם, מוכנים כל צרכם לדרישות העבודה המדעית
באנוברסלטה.

וכבר אמרו רבותינו: „תפסת מרובה לא תפסת!“
כי חכמות בתכנית הלימודים התרחבה על חשבון
האיכות, רבוי המושגים והידיעות מכביד על כוח הזכרון
ושולל את אפשרות ההתפתחות של הכוחות היוצרים, הדינמיים.
הפרוגרמות החלקיות בסדור בתי הספר התיכוניים,
לרבות את התקון החדש בפולניה, המדבר על אודות גמנסיון
כללי בן שש מחלקות ולציאון עם דיפרנציציה בכוננים
שונים, אין בכוחן להשפיע בהרבה את המצב.
חנך הנער, המתעמר לתפס את שורות האינסטליגנציה,
זקוק לתקונים נועזים ורדיקליים.

את מקום הלמוד האנציקלופדי צריכים לתפס פתוח
הכשרונות היוצרים והתמחות בפונוים שונים.
בית-הספר התיכוני צריך להכין את חניכיו למדע
ולחיים החברתיים.

ומכיון שהמדע והחיים החברתיים בזמננו הולכים
ולובשים צורה חדשה במהירות נפלאה ובצעדים מהפכניים, פקעה
כבר זכות קיומו של בית-הספר התיכוני בצורתו הנוכחית.

הפרסומות שמימנו כנראה את הוצאת ספר השנה של התאחדות האקדמאים בקובל, מצויים הרבה רופאים קובלאיים מוכרים. ד"ר מרדכי ליברזון מספר על האנשים מאחורי הפרסומות ועל לקובל, ממנה ברח מזרחה כבן 21, מספר שעות לפני כניסת הנאצים. מרדכי הגשים את חלומו, החל ללמוד רפואה בטשקנט והשלים את לימודיו בפולין לאחר תום המלחמה.

על פרסומת בעיתון, רופאים וזיכרונות כותב ומתרגם ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

מתוך דפי הפרסומת בספר השנה של התאחדות האקדמאים מצאתי רשימת רופאים נכבדה. זו רשימה של חלק מהרופאים הקובלאיים שפעלו לפני החורבן באופן פרטי וכן עבדו בשביל המוסדות הציבוריים, היהודיים והכלליים. בקוראי את דפי הפרסומות, עולים ומתפרצים גם זיכרונות מהעיר שחורבה:

1. **ד"ר הנריק לָלֶל**. עבד כמומחה למחלות עיניים ואף אוזן וגרון. המרפאה שלו היתה ברח' ורשבסקה 25. שעות הקבלה היו בין 9-12, 15-17.
2. **ד"ר פנחס זיסקינד**. מומחה למחלות ילדים ופנימיות. המרפאה היתה ברח' המלכה בונה 14, פינת ליסטופודובה.
3. **ד"ר יוסף וידרה**. מומחה למחלות נשים ופנימיות. מרפאתו היתה ברח' ורשבסקה 10. היו לו שתי בנות. פולה ודיטה. פולה גמרה גימנסיה פולנית ממשלתית ב-1937 בחודש מאי.
בשנת 1945 בחדש מאי ביקרתי בקובל בתור מגויס בצבא האדום בדרגת סגן משנה בחיל הרפואה. הלכתי לבית הכנסת הגדול. המבנה היה פרוץ- דלתות וחלונות. בכל ארבעת הקירות היו חתימות וכתובות של היהודים שנאספו מכל פינות העיר ופרבריה והובלו לשחיטה בבית העלמין החדש וחלק בבכובה על הגורקי. בין הרשימות מצאתי חתימת פולה וידרה 23.8.42. חתימה בלבד. על ידה חתימה ומספר משפטים של נירה לנדאו-ריידר הי"ד.
4. **ניורה לנדאו**. חברתי הטובה מהגימנסיה העברית "תרבות" במשך 6 שנים בין 1933-39. ניורה כתבה מילות פרידתה מהחיים: כמה יפה העולם, השמש זורחת אבל לא בשבילי- אני כמהה לחיים! משפחתה של ניורה, הוריה, אריה ושמחה, אחיותיה סילביה, חנה ומאשה נספו. אחיה פנחס ניצל והגיע לישראל. גר היה בקיבוץ אפק. הקים משפחה, נולדו 2 בנות, עם ילדים ונכדים. פנחס לנדאו נפטר לפני מספר שנים בלבד.
5. **ד"ר י. וייטמן**. מומחה למחלות עור ומין. מרפאתו היתה ברח' קוסציושקו 12 א. טל 118. ד"ר וייטמן היה פעיל במיוחד בקהילת יהודי קובל. כיהן כמנהל בית החולים היהודי מספר שנים, ברחוב לוצקה אחרי טחנת **ארמריק**. מנהל המנהלי היה **נח רבון**. בנו **מרדכי** ומשפחתו גרים בישראל בבת-ים, על גבול ראשון לציון. אבא לבן יחיד- רופא באיטליה, ד"ר **לייקין איגור** הנשוי לרופאה איטלקיה נוצריה, אבא לשני בנים ושתי בנות. לד"ר וייטמן היתה בת יחידה **דיטה** ולמדה עם אחותי **פייגלה בטר** בגימנסיה קלרה ארליך. כולם וכולן נספו בשואה. אחותי פייגלה וחברתה לגימנסיה "קלרה ארליך" **טלה רבון** אחותו של **מיטיה מרדכי רבון-לייקין** נספו בבריסק. הסתתרו ונתגלו על ידי שתי חברות פולניות אנטישמיות ורוצחות והוסגרו לגסטפו בבריסק.
6. **ד"ר איגנצי (יצחק) שץ**. מומחה למחלות פנימיות. מרפאתו ברח' סרז'צקה 6. טל. 134. שעות קבלה 11-12, 16-18. עבד בשביל קציני הצבא מהגורקה, גם בקליניקה הפרטית שלו בבית. ד"ר שץ התאבד ביריה ביום שבאו האוקראינים להוציאו מביתו עם אשתו ושתי הבנות הי"ד.
7. **ד"ר בוריס אייזנברג**. רופא שיניים, גדול המומחים ברפואת שיניים בקובל ובסביבתה- מרפאתו היתה ברח' מיצקביצ'ה (ווילה, בית פרט). בנו יוני-יוסף נסע ב-1937 לטכניון בחיפה ונתקבל כסטודנט ל-4 שנים. סיים בתור מהנדס מכונות. התחתן, אבא לשתי בנות, אחת רופאה המתגוררת עם משפחתה בחוד השרון. הבת המבוגרת אחות בבית חולים בארצות הברית. יוני נפטר לפני מספר שנים. שמרתי על קשר קרוב איתו.
8. **ד"ר ב. ברזך** רופאת שיניים. קבלה ברח' ורשבסקה 56.
9. **ד"ר אסתר קוצין**. רופאת שיניים ותיקה. קבלה במרפאתה ברח' ורשבסקה 20. הייתי פצייןט שלה מגיל 10 מפגיעה בשיניים ממתקים קשים.
10. **ד"ר פנחס וייסברג**. מומחה למחלות פנימיות. עלה ארצה. עבד כרופא פנימי בקופת חולים כללית בחולון. היה נשוי לרופאה חירורגית עולה מרוסיה. הורים לבן ובת. נפטר לפני שנים וכן אשתו. לאביו של ד"ר וייסברג היתה חנות לצרכי ברזל בקובל ברח' ורשבסקה 261.
11. **ליפא חייט**. היה לו בית מרקחת ומחסן לתוצרת אופטית ידועה בקובל, ברח' (נובו-) קוליובה 48 בשכונת למספרה של **יחיאל שטיין**. בשלט הפרסומת בעיתון היה כתוב:
יש לך עיניים חולות ואתה רוצה לתקן. תפנה לחנות למוצרי אופטיקה ומוצרים רפואיים בכלל והעולם ייהפך לך בהיר הודות לזכוכיות האופטיות אשר תתאים לך אצלי! גם מומלץ על כל מיני מכשירים אופטיים.
12. **ד"ר אנה קדץ**. מומחית לרפואת שיניים. מרפאתה היתה ברח' ורשבסקה 81.

13. ד"ר חסיס יעקב. מומחה למחלות ריאות. סיים רפואה באוניברסיטת וילנה, גר בארץ ונפטר לפני שנים. השאיר משפחה.

14. ישראל פינקלשטיין, רוקח. היתה לו חנות למוצרי קוסמטיקה ורפואה ברח' ורשבסקה 120. עם אחת מבנותיו, תמר, סיימתי גימנסיה "תרבות" ב- 1937. היא נישאה, אחותה הבכורה שרה התחתנה עם דוד ברומברג. כולם נספו בקובל.

15. פרידלנדר. חנות לתוצרת קוסמטית ותרופות ברח' ורשבסקה 6. חנות גדושת סחורות, תרופות, תוצרת קוסמטיקה עשירה וכל מיני סחורות בתחום האישי וההיגיינה. בהדעה מצוין: מחירים תחרותיים והנחה 20%. אני אהבתי לקנות בחנותו של פרידלנדר.

בזה אני מסיים כתיבתי זו לזכרם של יקירי עירנו הי"ד אשר בשבילנו היא עיר של תל-קברות בבכובה...

TOWARZYSTWO METALURGICZNE B-cia CZERNIAK i S-ka w WARSZAWIE Oddział w Kowlu. Teren kolejowy № 1. Poleca ze swego składu fabrycznego BLACHE OCYNKOWANE znanej marki „KRÓLEWSKA HUTA”		BANK LUDOWY sp. z ogr. odp. w KOWLU, Warszawska 55. Załatwia wszelkie czynności bankowe. Przyjmuje wkłady i oszczędności bankowe.
Dr. HENRYK LOECHEL specjalista chorób OCZU, USZU, NOSA I GARDŁA przyjmuje w godz. 9-12 i 3-5 w KOWLU, ul. Warszawska 25.	Dr. P. ZYSKIND CHOROBY DZIECIĘCE I WEWNĘTRZNE KOWEL, UL. KRÓLÓWEJ BONY 14.	
Dr. I. WYDRA Choroby kobiece i wewnętrzne. KOWEL, ul. Warszawska № 10.	Dr. J. WAJTMAN Choroby skórne i weneryczne. Kowel, ul. Kościuszki 12A tel. 118.	Dr. med. IGNACY SCHATZ Choroby wewnętrzne. Kowel, ul. Strażacka 6. Tel. 134. Przyjęcie: 11-12, 4-6.
Lekarz-Dentysta B. AJZENBERG powrócił. Kowel, ul. Mickiewicza. (dom własny).	Lekarz Dentysta B. BARZACH KOWEL, ul. Warszawska 56.	Lekarz Dentysta E. KUCYN KOWEL, ul. Warszawska 20.
Materiały kosmetyczne, perfumy i przybory fotograficzne. J. Sz. WOŁACH KOWEL, UL. WARSZAWSKA 20.	SKŁAD MANUFAKTURY L. BROMBERG w KOWLU.	HURTOWA, DETALICZNA SPRZEDAŻ MANUFAKTURY I. Grajewer KOWEL, ul. Warszawska 197.
ZAKŁAD JUBILERSKI I ZEGAR- MISTRZOWSKI egz. od 1905 r. A. FRADELIS Kowel, Warszawska 30. Posiada wielki wybór firm zegarów, przyborów stołowych i różnych wy- robów ze złota, srebra i platyny.	מחסן כלי-ברזל מ. רייסישר Kowel, Warszawska 165.	HURTOWY SKŁAD Towarów Galanteryjnych J. SZOJCHET w Kowlu, Warszawska 98. Polega artykuły galanteryjne we wszelkich gatunkach. DETAL ——— HURT.
Masz chore oczy, chcesz je polepszyć? Zwróć się do składu optycznego L. CHAITA Kowel, Kolejowa 48, a świat ci się rozjaśni dzięki szklom opt., które sobie dobierzesz. Jednocześnie poleca się rozmaite przybory optyczne.	Wszelkie roboty jubilerskie i grawerskie w/g modeli warszawskich wykonuje szybko i tanio H. BRODER Kowel, Bezimienna 6.	===== HANDEL ŻELAZA P. WAJSBERG Kowel, Warszawska 261. =====

העתיד העליז / אבן-טוב

יהודי עם תעודת בגרות שופך את ליבו, לא עליכם תרגום מיידיש: בני גבירצמן.

(טקסט בסוגריים רבועים נכתב על ידי המחבר. בסוגריים עגולים – הערות המתרגם)

יהודים בני רחמנים, דברו ככל שתמצאו, עשו מה שתמצאו, הקשיבו או לא, אני מוכרח לשפוך את ליבי לפניכם, כי אחרת, פשוט, אינני יכול לשאת עוד.

קודם כל, לידעתכם, דובר אליכם לא סתם מישוהו. כמו שאתם רואים אותי בחיים, למדתי שנים רבות בגימנסיה. התרוצצתי כדבעי. עמדתי בכל מיני צרות ופרענויות, עד שבמזל גמרת את כל שמונה הכיתות. עכשיו אני כבר לא סתם בשר ודם, אלא אדם בעל היתר הוראה, להבדיל, תעודת בגרות, כלומר: עם מעין הצהרה, שלפיה הממשלה בעצמה, ירוס הודה, מאשרת כי כבר הגעתי לפרקי וראוי לתורה, ומכאן שגם לחופה ולמעשים טובים (על משקל הברכה לילדים יהודיים רכים: שיגדלו לתורה, לחופה ולמעשים טובים).

נראה איפוא, כי מגיע לי מזל טוב. פשוט איחולים עמוקים מאוד, על כך שכבר סיימתי להיות ילד. שאני כבר אדם בשל, שווה ערך לבני האדם (הבוגרים). אבל הצרה היא, שבמצאות כל כך "טוב" (כלומר: רע) לי שמהיום עד השנה הבאה, שככה יהיה על כל שונאי ישראל, ומובן מאליה מבלי שהדבר זיק לי.

אתם תמהים במה העניין? ובכן שימעו: עוד בהיותי תלמיד חלמתי וקיוויתי תמיד, כי אם ירצה השם ואצא מבין הקירות הצרים של הגימנסיה, הרי שמייד כאשר איחלץ מהפרוזדור, יקבלו אותי בכבוד גדול בפיסגת בית המקדש של המדע – האוניברסיטה. ילטפו את ראשי ויאמרו: "למד, בחור'ל, ככל שלבך יחפוץ. היעשה מלומד, עבוד למען שיפור פני החברה, ממש היה אושר לעולם!"

אבל מכל גל החלומות לא נותר אלא זרזיף. הם כולם נמוגו, המסכנים, ממש כמו, להבדיל, ההבטחות של אנגליה לעם היהודי.

ראשית, בחור, במשך שבע-שמונה שנים עמלת בפרך. על כן מגיע לך, לפי הדת היהודית, לפחות חלק של שנת שמיטה. הרווחת זאת ביושר! שנית, שב במשך שנה "שבעה" על שנות הגימנסיה שכיילת בצעירותך, ותוך כדי כך חטוף ועשה חשבון הנפש, שיהיה לך יישוב דעת ברור.

טוב, אז המתנתי שנה בצרות צרורות. שברתי לי את המוח מה לעשות הלאה. אבל חשוב היום, חשוב מחר, קשה למצוא משהו נאות.

"געוואלד, גזל", קורא אחד. "לך ללמוד משפטים. הרי יש כלל יסודי ש'הקול קול יעקב' – ואנחנו היהודים, למלאכת הפה (לדיבורים) נבראנו."

אוי, חושב אני לעצמי, קל להתפתות. משפטים! זהו אכן מקצוע נאה. אבל לך דע אם כדאי לבחור בו. הרי אפשר אצלנו קודם להזקין, להיות סב לנכדים ורחמנא לצלן שתהיה לנו אריכות ימים, אפילו למות מוות טבעי, מבלי להיפטר מהלימודים, עד שנחיה לזכות ולעבור את תקופת המועמדות, יימח שמה, ועד שלישכת עורכי הדין (שתבריה גויים) תסכים במחילה לקבל לשורותיה מישוהו מאנשי בני ישראל.

"אתה יודע מה", מיינץ אחר, "הירשם לפוליטכניקום (טכניון)".

אפשר לחשוב שזה דבר של מה בכך. בסך הכל צריכים קודם לעבור בחינת קונקורס, שבה נופלים היהודים, שלא נדע, כמו זבובים. ולאחר מכן, אם יסכימו להתחשב אצלך בכל מיני זכות אבות [פראטעקציע בלע"ז] ובמזל תגיע להיות סטודנט, ממתין לך הר של עבודה לפני ואחרי הצהריים ובהחלט לא יהיה לך זמן להרוויח אגורה. אולי מעט עבודה מעשית ביומא דפגרא, ועל כולם הסיכוי להפוך למהנדס מחוסר עבודה, "מודד רחובות" (חסר עבודה שעיסוקו הוא הליכה ברחוב הלוך וחזור) כי למישרה ממשלתית הרי אנחנו, בעוונותינו הרבים ובחרפתנו, לא "מתאימים", והגופים הפרטיים, בימים אלה שבהם העסקים "פורחים" (כלומר ההיפך: לא טובים), אינם זקוקים למהנדסים חדשים. אולי רק בתקופת ערב יום כיפור.

"שמע מה שאומר לך", טוען חבר טוב שלישי. "נסה רפואה. אולי ישחק לידך המזל. אולי תעמוד בבחינת הקונקורס. דברים כאלה הרי קורים פעם בחיים!"

"שוטה בן נקר", התפרצתי מבלי יכולת לעצור עוד. "הרי זו ברכה לבטלה. זמן ועמל מבזבזים. צריך הרי משהו מציאותי. קודם כל, אני משתייך לעם הנבחר. ושנית, אבי, לאסוני, אף פעם לא ביקר אצל רופא. ושלישית, לא גימנסיה ממשלתית סיימתי, אלא פרטית. ורביעית, צריך לעבור בחינה מיוחדת למען שמנו האהוב (כלומר: בחינה שהוכנה במיוחד ליהודים). וחמישית, שום זכות אבות כאמור לעיל, אין לי. ובסך הכל: חבל על הטירחא."

"ביקצור", חורץ לשוני אדם מבוגר, מעשי, "לך תלמד לימודים הומניסטיים והיעשה מורה. לך תלמד. יהיה מחנך נמרץ, מדריך לדור הצעיר. או אולי אין זה בעיניך מקצוע מכובד, תפקיד מוערך?"

כן, עם הכבוד וההערכה הייתי אולי מסכים, אבל אני יודע איך מתייחס הנוער אל מנהיגיו ומדריכיו. על כן אומר לכם בגלוי, באמונה שלמה, שמוטב לי לחטוב עצים ולשאת דליי מים, לעשות כל עבודת פרך, ואילו על הכבוד הזה אני מוחל...

ראו, אני בכוחות עצמי הגעתי להמצאה: מאחר שכל המקצועות קבורים עמוק באדמה, אולי היה כדאי ללמוד אגרונומיה. אבל מקצוע זה, כידוע לכם, גם הוא איננו קל לנו. מילא, למהר לשכב באדמה מרשים ליהודים בהנאה רבה, שהרי בעניין זה הם אכן אזרחים שווים זכויות. אבל להוציא משם פרנסה - זה לא באלף רבתי. אם כן תוכלו לומר: "מה הרעש? אנחנו היהודים כבר איננו מתפעלים מקטנות כאלה. כבר שמענו דברים כאלה וכבר ראינו. ולכם, סטודנטים יהודיים, יש לנו עצה: היעשו לבילויים מודרניים. כלומר: "בית יעקב לכו ונלכה". "במחילה, ילדים, אם לא מוצא חן בעיניכם כאן, לכו לגלות. סעו לחוץ לארץ!" ובכן, בדיוק על כך אני רוצה לחטוף שיחה אתכם.

מילא, כאשר יש לבן אדם גיבוי של אב שיכול לתחוב כסף לידי, זה לא רע [מה שנקרא מחלה טובה], אבל מה יעשה בחרפתנו, מישהו כמוני למשל, שלי"גיבוי" שלו אין יכולת לסייע, ומוכרחים לסמוך על סיעתא דשמיא? תאמרו: ללמוד בעזרת ההורים אין זה קונץ. הרי פעם נהגו ילדים לנסוע לחו"ל כדי לעבוד שם לקיומם - ותוך כדי כך גם ללמוד!

אענה לכם, כיאה ליהודי, בקושיה על קושיה: מדוע היו היהודים פעם אומה מסודרת ככל האומות? מדוע פעם ביקשו מהורים יהודיים שישלחו את ילדיהם לבתי ספר חילוניים ואפילו שילמו להם על ה"טרחה"? במלה אחת: מה שהיה פעם, היום עבר ובטל. בלשון ימינו: לא מציאות. היום, אם סטודנט יהודי נוסע ללמוד בחו"ל הרי זה רק מפני שיש לו אמצעים גדולים. הוא רוצה פשוט להיעשות ל...גאנדי. כלומר: ללמוד, לחשוב על רוחניות, על נושאים שמימיים - ולרעוב.

נדמה שזהו רעיון יפה, אבל מתברר שזה לגמרי לא כל כך "ציפורי" (מוצלח). מילא, לחיות תקופה ארוכה בתענית, כאשר מיליונים לוחצים ומבקשים: אכול, מאהאטמא קדוש! לצום בגלל אידיאה, ובנוסף לכך אנגליה, להכעיס, אינה עושה דבר נגדך, הרי זו הוכחה להשגחה אלוהית, רוחניות, ממש על אנושיות. אבל לרעוב מפני שפשוט אין מה להכניס לפה, זה, במחילה, איננו קונץ. זה יכול לעשות כל בשר ודם פשוט, כל מובטל. לכך אין צורך בחינוך תיכוני, בתעודת בגרות.

בקיצור, כפי שאתם רואים בבירור: זה לא מתאים וזה לא כדאי. מה לי להאריך כאן יותר מדי? זה לא טוב. ממש מר כלענה.

אם כך, תשאלו אותי: מה אתה מתבדח, כאשר אוי ואבוי לצחוקך?

אענה לכם: אין זו אשמתי. בכלל זהו טבע יהודי, כי ככל שלא יהיה רע, חושב לו היהודון "גם זו לטובה". הרי יכול להיות הרבה יותר גרוע. ומשום כך אינו מאבד אף פעם את הבטחון ומקווה לזמנים טובים יותר. וכך, אמנם עשיתי. חכיתי, חכיתי [וכי היתה לי ברירה?] והנה הגיע הזמן. בקרוב אספר לכם באריכות איך ומניין הגיעה הגאולה.

פעם אחת אני קורא עיתון ותוך כדי כך תופס לי פיהוק נעים, שהרי מה יש היום, שלא נדע, לקרוא בעיתון? לאחר ועידת פירוק נשק ומלחמה במנצ'וריה, התייעצות על הדרכים למלחמה באבטלה, על התאבדות בגלל המחסור, הכל אותם סיפורים עד כדי עייפות לנשמה. והנה פתאום אני שם לב לכך שבאחת הפינות, בין טרגיקומדיה ברבנות הוורשאית למעשייה על תאונת מכוניות, מופיע השם מארקוני (ממציא הרדיו). מובן מאליו שזה תיכף עניין אותי. וכי דבר קטן הוא זה? המדען והממציא הגדול מארקוני!

על מה יכול לדבר מארקוני? בוודאי לא דברים בטלים. בקיצור, מארקוני טוען, שאם ירצה השם בעוד שנתיים, נוכל להתקשר עם המאדים...

שמחת זקנתי, חשבתי לי. החסרים לנו רשעות וצרות בעולמנו הקטן שאנחנו צריכים עוד לחול למאדים? אבל מייד התחלתי לחשוב על העניין הזה ביתר רצינות.

מילא, מאדים, לידיעתכם, איננו סתם כוכב, לא מנורה מתה בשמיו של הריבונו של עולם. איננו בר מינן כמו הלבנה, להבדיל. מאדים הוא הרי ממש גוף חי.

"במאדים", אומר הסופר האנגלי הגדול שלמרות זאת הוא גם אדם חושב, וולס (הסופר הבדיוני הנודע ה.ג. וולס), "קיים עולם כזה, שעם כל המצאותינו, עם כל התרבות, הציוויליזציה, הטכנולוגיה והכל בכל, אנחנו יכולים לעשות כפרות (כלומר: אנחנו לא נחשבים למאומה). מה אנחנו, מסכנים, ומה חיינו, בהשוואה לבני המאדים? ממש דרדקים. רק עכשיו התחלתי להבין כי הדבר אינו פשוט, וראיה לכך: מדוע צריכים להתקשר דווקא עם מאדים ולא עם כל כוכב אחר? לא. כאן יש משהו מעל לזה. משהו מהשמים. ולמען מי? ברור כשמש שלמענו, בעלי תעודות הבגרות היהודיים חסרי הבית, חסרי האמצעים, חסרי הממון, ובעלי הצרות והייסורים לרוב.

כפי שאתם רואים, אסור לאבד את הבטחון. עכשיו אנחנו נעלה לרגל למאדים, כדי להשתלם שם בלימודים... אומנם מן הסתם עדיין אין שם כל יהודים ממזרח אירופה [מה שכן יכול להיות זה רק ששם נמצאים עשרת השבטים, או סתם "היהודים האדומים"]. משום כך עדיין אין שם כל אנטישמיות, ו"נומרוס קלאוזוס" (מכסה שהגבילה את מספר הסטודנטים היהודיים באוניברסיטאות בפולין) בוודאי שלא. בקיצור, חברה בוגרי תיכון - היידא למאדים. תאמרו: "איי, מארקוני עצמו הרי אומר שזה יקרה רק בעוד שנתיים". על כך אענה לכם שלא כדאי לעשות מזה עניין. זה למעלה מאלפיים שנה יושבים אנחנו יהודים בגלות וממתנינים לגאולה, אז מה זה בוער אם נמתין עוד שנתיים? אדרבא, האם יש לכם עצה טובה יותר?

לגבי השאלה איך נגיע למאדים אני חושש שבעצמי אינני יודע. אבל לגבי זה שמארקוני בכבודו ובעצמו ייקח עליו את כאב הראש. הרי זה הכל רעיון שלו. ובינתיים לא לאבד את הביטחון, שהרי רעיון זה באמת מרחיק לכת.

במלה אחת, עוד יבואו זמנים טובים גם לילדים יהודיים ומשום כך אני כל כך אופטימי. אפילו את "אחינו הטובים", הסטודנטים בעלי הסרטים הירוקים (הסטודנטים הפולניים הלאומנים האנטישמיים) ממחנה פולין הגדולה, אינני שונא מאוד ואני מאחל להם לקראת השנה החדשה שיתקיים בהם (לרעה) לפחות עשירית ממה שאני חושב עליהם. אבל מי בכלל מדבר עליהם? לכולנו, כל בעלי תעודות הבגרות היהודיים, אני מאחל מעומק הלב:

לשנה הבאה במאדים!!!

מתוך: ספר השנה של האקדמאים בקובל- 1932

תרגום מידיש: בני גבירצמן

בין בני בית

(כאילו ראיון)

כמו בכל מקום, כך גם עירנו התמלאה בימי החופש ברופאים, עורכי דין ופרופסורים לעתיד. השנה בחרתי לפנות אליהם במרץ רב על מנת לפתוח עמיהם בשיחה.

הכבוד הראשון נתתי, כרגיל, לד"ר מדיצ'ינה (בינתיים רק למחצה) מפראג, ה' מ.ח. אתם בוודאי מכירים אותו. דמותו נראית כמו אורן גדוע...

פגשתי הראשונה אתו היתה בפלאזה, שם מצאתי אותו בוחן כלה עשירה...

אני: מה הסיבה, ה' דוקטור, שבחרתם לכם ברפואה כדרככם בחיים?

הוא: כבר משנות ילדותי אני נמשך לכך. מייד לאחר הלידה, ביום השמיני, חשתי לא כל כך שלם עם הכל... ואז הזמינו אלי איש שמן עם מכשיר בידו וכינו אותו "פאניע דאקטארזשע" (אדון דוקטור, בפולנית)... כל כך קינאתי בו... ומאותו יום ואילך החלטתי: אני מוכרח להיות רופא. אפילו אם אתחתן קודם לכן, אני מוכרח להיעשות רופא.

מיהרתי להיפרד מה' מ.ח. [הוא חש לפגישה עם כלה פוטנציאלית שנייה]. ואז פגשתי את המשפטן העתידי ה' א.ב. הוא אומנם ניסה להתחמק ממני, כי הרי הוא תמיד ממחר ואף פעם אין לו זמן, אבל תפסתי אותו בדש בגדו ועצרתי בעדו.

אני: תרשו לי, ג', חבר עורך דין שלי, לנצל את שיחתי אתכם למטרה פרטית. כבר זמן רב מגיע לי מאדם אחד סכום כסף גדול בדולרים והוא לא רוצה להחזיר. מה דעתכם לגבי אותו איש מאוס? תנו לי עצה משפטית, עם מספר סעיף... הוא: מבחינה פרלמנטרית היה רצוי שבעל החוב שלכם היה בא עמכם אלי ואז הייתי משפיע עליו באופן מוסרי שינהל אתכם משא ומתן. אבל אם יקרה להיפך, והוא לא יסכים להחזיר לכם את חובו מרצונו, אז באמת לא טוב. אבל בכל זאת עליכם לתבוע אותו לדין. אולי תצליחו שיחייבו אותו לפחות להחזיר את הוצאות המשפט...

עם סיימי את שיחתי עם ראש הקרפיון הזה, מגיע מולי הרב הברלינאי הטרי עם משקפיו הגדולים, ה' פ.ב. שמקורו אומנם ב"עירייה הכבושה"... אבל יש לו משפחה בקובל, אנשים נכבדים, ממש פנינים, ולכן הוא מבלה כאן את חופשתו. ומכיוון שהוא מוכר לי היטב מהשיבה, רציתי לשוחח איתו, אלא שלמרבה הצער... "הייתי רוצה מאוד לדון איתכם, אבל אתם לא מדברים במבטא גרמני..."

בניגוד לתשובה הקרירה הזאת מהפטריוט היעק, נראה לעיני העורך האמיתי החדש, ה' ב.ר, כשהוא מהודר כמו חתן... אבל גם אצלו לא פגעתי במטרה. הוא עיף ויגע... הוא מגיע כעת מר. שם "לחם" בתמרונים (הצבאיים, כאיש מילואים).

במשך האירועים הללו כמעט שלא ראיתי את ההיסטוריון שלנו, ה' י.ג. שזה אך הגיע מהאוניברסיטה הורשאית והוא כבר ממחר לשיעור אצל תלמיד קובלאי... התכופתי לעברו וכיבדתי אותו בשלום-עליכם רחב.

אני: האם תרשו לי, ה' ג. לשוחח אתכם?

הוא: סליחה, השעון אינו עומד. כמו שההיסטוריה אינה עוצרת, כך נעים המחוגים. אני מוכרח למהר לשיעור כדי למלא את חובתי ההיסטורית.

מחוסר הנאה עם המפגשים האחרונים שלי, המליצו לי לשוחח עם הבקטריולוגית החיננית פר"ל (פרוילין-העלמה) ש.וו. מובן שלא חיכיתי שיבקשו ממני הרבה, אבל מבלי לדעת איזה מקצוע הוא בקטריולוגיה, נאלצתי לוותר למרות רצוני, על לחייה הוורודות של פר"ל ש.וו. [זו הפעם השנייה] וסיימתי את סבב הראיונות הקצר שלי עם הגרמניסטית פר"ל ב.ד. מאוניברסיטת ווילנה [שגם היא חיננית].

אני: מה הקשר בין השפה הגרמנית לאישיותך?

היא: השפה הגרמנית בנויה באופן דמוקרטי מאוד, ואפילו הקולוניסטים הגרמניים (איכרים שבאו מגרמניה כדי להתיישב בוואלין, אך לאחר כיבוש ווהלין על ידי הפולנים גורשו לגרמניה) מדברים בעצם בשפה הגרמנית...

אני: מה הקשר שלך להיטלר?

היא: אין לי עם המנוול הזה כל קשר...

איצ'עלע

נ.ב. הסטודנטים האחרים שלנו יצטרכו למחול לי על כך שלא ראיינתי אותם. אנחנו עוד נפגש בהזדמנות אחרת.

ד.ה.

מתוך הספר "פנקס קובל" שיצא לאור בארגנטינה, בשנת 1950, בשפת היידיש, תורגמו לאחרונה הפרקים הראשונים של ייסוד קובל. 4 הפרקים האחרונים, בהם מסופר על ימיה האחרונים של העיר ויהודיה, פורסמו בחוברת ההנצחה מס' 14.

תרגום: בני גבירצמן

תולדות העיר קובל (קאוולע)

פרק א

ייסוד העיר – מדוע השם "קובל"

אגדה שהילכה במקומותינו מספרת, כי השם "קובל" – כפי שנקראה רשמית עירנו [בעוד שהיהודים כינו אותה קאוולע] – ניתן לה בעיקבות המקרה הבא, שהתרחש לפני מאות שנים, בזמן שבו טרם היו רכבות ונהגו לנסוע מיישוב אחד למישנהו בעגלה רתומה לסוסים ופריצים (בעלי אחוזה פרטיים) ועשירים, שלא לדבר על המקורבים למלכות, נהגו לנסוע בכרכרות סגורות מיוחדות, משוכות על ידי ארבעה סוסים ויותר בשורה עורפית. ובכן, כך סופר, בעת נסיעה בקירבת המקום שבו נוסדה לאחר מכן העיר קובל, בדרום מערב אוקראינה הרוסית, בפלך ווהלין, נשבר הציר של כירכרה בה נסעה בתו של פריץ עשיר. מאחר שהעגלה לא יכלה להמשיך בדרכה, החל ה"קוטשער" [העגלון הנוהג בכירכרה] לחפש נואשות באמצע הדרך, בשדה השומם, מישהו שיוכל לתקן את הציר. הוא חיפש שעה ארוכה, עד אשר הגיע לבית בודד, בו התגורר איכר פולני עם משפחתו. למזלו, התמצא האיכר בנפחות ועל כן כונה "קוואל" (נפח בפולנית). מיד לאחר ששמע את בעייתו של העגלון, הלך איתו אל המקום שבו ניצבה הכירכרה עם הפריצה. הוא תיקן את הציר והם יכלו לחזור להמשיך בדרכם.

הפריצה – כך ממשיכה ומספרת האגדה – שהיתה רוזנת ממשפחת הקיסר, רצתה להעניק לאיכר משהו תמורת עזרתו, אבל האיכר לא הסכים לקחת מאומה.

"מה, אם כן, אתה רוצה?" שאלה אותו הרוזנת. "כל אשר תבקש – אמלא".

האיכר ענה, כי אינו רוצה אלא שבמקום שבו הוא מתגורר יוקם יישוב גדול יותר. שיותר אנשים יתיישבו באיזור השומם, כי קשה לו לשבת כאן בבדידותו.

הרוזנת הקשיבה לו בתשומת לב וענתה:

"תנוח דעתך, איכרילי שלי. במהרה יהיה כאן יישוב גדול ויישוב זה ייקרא על שמך, קוואל [שם שהפך במשך השנים לקובל]. והרוזנת אכן קיימה את הבטחתה. תוך זמן קצר החלו להגיע, כאילו בעיקבות הוראה נסתרת, איכרים וגם יהודים, שהחלו להתיישב ליד ומסביב לביתו הבודד של האיכר. במשך הזמן הגיעו יותר ויותר תושבים חדשים, גויים ויהודים מכל המעמדות והעיסוקים, עד שנוצר כאן יישוב משמעותי. כך נוסדה והתפתחה קובל, שנעשתה לאחר זמן לעיר גדולה.

פרק ב

"עיר" ו"חול" ("חולות")

נחזור להתבסס על אגדות תוך שאנו מביאים לתשומת לבנו את שלושת בתי העלמין היהודיים שהיו בקובל. על סמך כל אלה נשער, כי היהודים החלו ליישב [במספרים גדולים] את קובל, בערך לפני חמש או שש מאות שנה. באנציקלופדיה הכללית, כרך יהודים ד', עמוד 105, כותב רפאל אברמוביץ:

"... במאות ה-12 וה-13 קמו המושבות הקטנות הראשונות של יהודים בפולין, וכמאה שנים לאחר מכן הקהילות הראשונות בליטא. [ליטא השתלטה במאה ה-13 על כל רוסיה הלבנה ובמאה ה-14 על ווהלין, פודוליה, קייב וצ'רניגוב]. היהודים עמלו ודאגו לפרנסתם היום-יומית. הם התקשו בכך מאוד ומשום כך לא היו להם מוסדות חברתיים, פרט לחברה קדישא [שהיהודי קובל נהגו לכנותה "חברה מתעסקים"], בית מדרש, מספר שטיבלעך של חסידים ותלמוד תורה לילדים עניים. שינוי גדול במצב זה חל (במחצית השנייה של המאה ה-19) עם הרחבת רשת מסילות הברזל (שקובל היתה צומת חשוב בהן. המסילה העיקרית) עברה מקייב דרך קובל לברסט ליטובסק (בריסק) ומשם לוורשה. היו גם מסילות שהסתעפו מקובל למקומות אחרים, כגון קובל – סארנע (סרנה) – קייב, קובל – ולדימיר ווילניסק (לודמיר) [ולאחר מכן גם קובל – קאמן-קאשירסק (קמין-קשירסק)]. הודות לכך החלה העיר, שהיתה מרוחקת כשתי פרסאות (כשני קילומטרים בלבד – פרסה אחת היא כמעט 7 ק"מ) מתחנת הרכבת, להתפשט ולהתקרב אליה. בעיקבות זאת נוצרו בעיר מעין שני חלקים נפרדים – חלק ישן וחלק חדש. כל חלק כזה קיבל שם נפרד. החלק הישן נקרא "עיר" והחלק החדש, שהתמשך לאורך ולרוחב עד לתחנת הרכבת, נקרא "חול" (למעשה חלק זה של העיר תורגם לעברית כ"חולות" כבר ב"ספר קובל" ומאז השתרש לו השם "חולות")."

השם "חול" ניתן מכיוון שהקרקע שם היתה מורכבת מחול עמוק. יש אומרים, כי השם ניתן בגלל גבעת החול שעליה ניצבה אנדרטה גדולה לזכר קבר אחים של החיילים שנהרגו שם בעת מלחמת נפוליאון בשנת 1812. יהודים נהגו לכנות את האנדרטה הזו בשמה הרוסי: "הפאמיאטניק" (הרחוב בו היתה מוצבת האנדרטה נקרא על שם גל העד: רחוב פומניקובה (האנדרטה). במקום זה הוקמה בשנות העשרים המאוחרות כנסייה פולנית מרשימה שנהרסה כליל במלחמת העולם השנייה). הנהר טוריע (טוריה), העובר בקובל, סייע גם הוא ליצור את המחיצה בין שני חלקי העיר. שכן אפיקו עובר בדיוק במקום שבו נגמר חלק "העיר" ומתחיל ה"חול". בזמנו נמתחו על הנהר שני גשרים. כיום רק אחד (לא מדויק: הגשר המרכזי הוא גשר וורשביסקה, אותו חצה רחוב וורשביסקה. באמצע שנות השלושים נבנה עוד גשר ממזרח לרחוב ורשביסקה עליו עבר רחוב חדש ששמו היה כנראה פירצק).

תודות לאוכלוסייה החדשה בעיר, רובע ה"חול" כבר היה מודרני יותר. רחובותיו כבר החלו להיות מרוצפים והוקמה בו שורה ארוכה של בתים חדשים ומיבני ציבור מודרניים כגון בתי ראינוע (עד 1927 כל הסרטים היו אילמים), מועדונים, בתי מלון וכמעט כל שאר המוסדות והאירגונים החברתיים התרכזו שם. בכלל שרר ב"חול" דופק אחר לגמרי של חיים מזה של ה"עיר". שכן רוב התושבים החדשים היו יהודים מודרניים ואנשי מעשה יותר מיהודי ה"עיר".

אבל למרות ההבדלים הברורים הללו, הן מבחינה חיצונית והן מבחינת הרכב האוכלוסייה, בין שני חלקי העיר הללו, היתה האוכלוסייה היהודית כולה מאוחדת בכל ענייני הקהילה וקיימה חיי חברה משותפים. יהודים מהעיר כולה התחלקו והשתתפו בפעילות הציבורית ובשמחה וסבל ואכן היתה זו קהילה מאוחדת.

פרק ג

העיר מתקדמת – הקבלנים באים – בית הספר "משכיל אל דל"

במחצית השנייה של המאה ה-19 החלה העיר להתפתח במהירות, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה חברתית, ובכלל החלה להתקדם בתחומים שונים, מאותו רגע שבו החלה להיבנות סביבה רשת מסילות הברזל. המסילות ניבנו על ידי "פאדריאטישקעס" – קבלנים יהודיים, שקיבלו על עצמם עבודה זאת אצל השלטונות. הם באו מרוסיה עם משפחותיהם והתיישבו בעיר. רובם אומנם היו יהודים מתבוללים, אבל בכל זאת – יהודים. להתפתחות העיר סייעה גם העובדה שבערך באותו זמן הוצב בה צבא. חיל המצב הורכב מכמה גדודים של חיילים שהגיעו מעומק רוסיה. הגדודים הללו נקראו על שם המקומות שמהם הגיעו, כגון הקמציטסקי, הטארוטינסקי, הקינגבורגסקי, הפיאטיגורסקי, המציסלאוולסקי, האיזאסלאווסקי, הצירנוגורסקי ועוד. מובן מאליו שלא כל הגדודים הללו נמצאו בעיר בבת אחת, אלא התחלפו ביניהם מדי פעם במשך השנים. בתחילה לא היו קסרקטינים מוכנים לאיכסון החיילים הללו והיה צורך לבנותם. ושוב היו אלה יהודים שבאו מרוסיה, אבל גם מתושבי קובל גופא, שבנו את הקסרקטינים והשכירו אותם לממשלה כדי לאכסן בהם את הצבא. ויהודים אחרים נטלו על עצמם לספק לחיילים את מצרכי המזון ושאר מצרכי מחיה. בין היהודים הללו היו משפחות רודמאן, מייזנער, כאראן (חרון), פיינשטיין, ענסיין (אנטיין), קערזשנער (קרצ'נר), באר (בר), קאדיץ (קדיץ), וואליש, אברך, ויינבערג (וינברג) ואחרים שאיננו זוכרים את שמותיהם. רובם היו יהודים גבירים, שחיו קודם לכן ברוסיה, בסביבה אחרת, והיו רגילים לחיים חופשיים יותר ולמנהגים ואורח חיים אחרים מאלה שניהלו באותו זמן תושבי קובל. החדשים בעיר דיברו ברובם רוסית וכמה מהם אפילו הביאו עמם אומנות צרפתיות לילדיהם ובכלל התנהגו בצורה כזאת שעד אז כמעט אי אפשר היה לראות בעירנו.

רוב הפועלים שהובאו מעומק רוסיה וגם הפועלים מהעיר עצמה ומהעירות והכפרים הסמוכים, והועסקו בבניית כל המסילות, הכבישים, הגשרים והקסרקטינים, הביאו עמם פרנסה רבה ושפע במסחר. הוקמו חנויות חדשות וכמה מפעלי תעשייה, ששיפרו את המצב הכלכלי של האוכלוסייה. כל אלה שינו את פני העיר ומלבד ההתעוררות בתחום הפרטי והכלכלי, גרמו לפריחת החיים החברתיים והסוציאליים בכלל. התנאים המשופרים של העובדים והאפשרות למצוא עבודה בקלות נודעו הרחק מסביב לקובל, ויהודים סוחרים ובעלי מלאכה מערים אחרות החלו להתיישב בה. כך התקדמה העיר בקצב מהיר וגדלה לאחת מערי המסחר הבולטות ביותר ברחבי ווהלין.

באותה עת החלו התושבים החדשים בעיר ובמיוחד האינטליגנטיים ובעלי האמצעים שבהם, לדאוג לחינוך וללימודים של ילדי השכבה הענייה בקרב היהודים בעיר; יהודים שלא היתה להם האפשרות לשלוח את ילדיהם לבית ספר ואפילו לא לחדר, שלא לדבר על גימנסיה או מוסדות לימוד דומים, שכבר היו אז בעיר. מן הסתם בהשפעת תקופת ההשכלה שהגיעה לשיאה באותה עת, יסדו כמה מעשרי העיר בית ספר יידי-עברי מודרני, שבו לימדו גם רוסית וכמה מקצועות אחרים. השם שניתן לבית הספר הזה היה "משכיל אל דל". אומנם כבר היה אז גם "תלמוד תורה", שהוחזק בידי הקהילה, ובו למדו יתומים או ילדיהם של הורים עניים, אבל מובן מאליו, שהוא היה מנוהל באורח דתי קיצוני והלימודים היו בסיסנון הישן, שמנהל "משכיל אל דל" ותומכיו לא יכלו להסכים לו. כמנהלו של "משכיל אל דל" הובא מצירינגוב בערך ב-1890 צעיר אנרגטי, דובר מספר שפות ופדגוג טוב בשם יודקעוויטש (יודקביץ'). ביחד עם כמה מורים מסורים, הוא ניהל בהצלחה את בית הספר, שבו למדו ילדים יהודיים לגמרי בחינם. אלא שהמנהל יודקעוויטש היה חולה מאוד ובגיל 34 בלבד נפטר. העיר התאבלה וביכתה את מותו בטרם עת וברוב כבוד ליוותה אותו כאשר הובא למנוחת נצח.

על המצבה דמויית האנדרטה שהוקמה על קיברו חרתו אוהדיו ומכבדיו, כביכול על מנת להכעיס את הדתיים הקיצוניים שהתנגדו ללימודי הרוסית בבית הספר "משכיל אל דל", את החרוזים הבאים ברוסית:

בנעוריו הסתרת את כשרונך העילאי.
הלכת אחרי קריאת הגורל האכזרי,
אבל אנו לא נשכח אף פעם את קברך
ולא ימותו לעולם נפלאות מעשיך.

בית הספר "משכיל אל דל", שהוקם במאמץ כה רב והוחזק בעבודה כה קשה ומסורה, חדל להתקיים בעקבות מותו של יודקעוויטש.

פרק ד

תלמוד תורה – ישיבה – נוער לומד – מהפכת 1906 – 1903

רוב בעלי הבתים הדתיים מאוד בקובל לא שבעו נחת מבית הספר "משכיל אל דל". לטענתם, חונכו הילדים בו ברוח אפיקורסית בגלל הלימודים החיצוניים שלימדו שם. לאחר שבית הספר הזה כשל (וונסגר), קיבלו בעלי הבתים הללו יד חופשית והחלו להגדיל את התלמוד תורה, שעד אז עמד בצל בגלל התחרות של "משכיל אל דל". בעקבות זאת עברו מורי בית הספר לתלמוד תורה. ביניהם היו המורים **קאנטאר** (קנטור), **לייקאך** (לקח), **פעדאט**, **ווינבערג** [שלימד רוסית], **סנדר ראזנצווייג** (רוזנצווייג) [שכונה "סנדר מלמד"] ואחרים.

הישיבה שפעלה בעיר נוהלה בידי ראש הישיבה, ר' **מאיר יאגאדניק** (יגודניק). למדו בה בעיקר ילדים להורים עניים מקובל והסביבה, ללא שכר לימוד, והמוסד הוחזק בידי הקהל (הקהילה). רבים מתלמידי הישיבה "אכלו ימים" (היו אוכלים את הארוחה העיקרית שלהם בכל יום אצל משהו אחר מתושבי העיר). הגביר הנדבן הקובלאי **איציע וויזן** החזיק בעצמו על חשבון 20 תלמידים וגם נדבנים אחרים תמכו בהם, מי יותר ומי פחות.

לעומת זאת למדו הילדים של חלק האוכלוסייה העשיר יותר והאריסטוקרטי, בגימנסיות, בבית הספר הממלכתי העירוני ובמוסדות לימוד דומים אחרים, שבהם היו מוכרחים ללמוד גם בשבת. מובן מאליו שלרבים מהילדים הפריע ללמוד בבתי הספר הללו מחמת חילול השבת, דבר שהוריהם של הילדים הללו, דתיים ואפילו חילוניים, לא הסכימו לו, ואם בכל זאת נמצאו בין האחרונים כאלה שהרשו לעצמם לשלוח את ילדיהם ללמוד שם, היה עליהם לעמוד בהרבה חרפות וביזיונות של המתפללים בבית הכנסת בשבת, בגלל העובדה שילדיהם מחללים שבת.

ילדים רבים למדו גם בחדרים, אצל מלמדים פרטיים ואצל מורים שהגיעו העירה מליטא ומפולין, כגון: **מאריס געללער** (גלר), **קאפיט** (קופיט) **קיוואוק** (קויוק), **ליושטיק** (לוסטיג?) ורבים אחרים. חלק מהנוער המתבגר יצא ללמוד בערים גדולות, מי בפטרסבורג, קייב, אודסה ומקומות אחרים שבהם פעלו אוניברסיטאות, טכניונים וכדומה. הם חזרו כרופאים, עורכי דין ושאר מקצועות חופשיים.

בין המתבגרים היו גם בנים להורים דתיים. לאחר לימודיהם בתלמוד תורה, או אצל רבנים ומלמדים, נסעו ללמוד בישיבות, מי ללובאוויטש (לובביץ'), מי לוויילנה ומי לערים אחרות שבהן נמצאו ישיבות וסמינרים, כדי להשלים את לימודיהם בתורה ובחכמה. לא כולם חזרו משם אותם דתיים ואדוקים כפי שהיו בעת שנסעו לשם כמה שנים קודם לכן. בדרך זו נוצרה קבוצה משמעותית של צעירים יהודיים אינטליגנטיים בעלי תרבות מפותחת, שנטלו חלק בפעילויות שונות, איש על פי ראות עיניו והאידיאל שלו, בארגונים הפוליטיים, הלאומיים וכולי, שהוקמו אז. ביחד עם רוב הצעירים ממעמד הפועלים, שגם כן היו מאורגנים באיגודים מקצועיים שונים ובחברות ומפלגות פוליטיות, הם פעלו בכל התחומים של חיי החברה היהודיים והכלליים ובכך הקנו לעירנו שם בכל רחבי ווהלין.

גוף גדול זה של צעירים בעלי הכרה ומאורגנים, ביחד עם מנהיגיהם, היו פעילים מאוד. בדחף ובלהט הנעורים שלהם הגיבו בהפגנות המונים סוערות, בשביתות וכדומה, ביחד עם כל הפועלים בערים האחרות ברוסיה, כאשר הדבר נדרש. זכורה במיוחד השתתפותם הפעילה של הפועלים היהודיים המאורגנים בקובל, תחת דגל ה"בונד", בהפגנות הסוערות שנערכו בשנים 1903 עד 1906, כאשר כל רוסיה רתחה ולהטה בדרישות מהפכניות. כמעט בכל הערים והעיירות פרצו שביתות, הפגנות ומחאות נגד רדיפת מעמד הפועלים על ידי השלטון הצארי. הפועלים דרשו תנאי עבודה טובים יותר, יחס אנושי יותר ועוד. כבר אז נמנו עם ה"בונד" כמה מאות חברים, גברים ונשים, שהודות להתארגנותם מלכתחילה, הצליחו לקבל תנאי עבודה טובים יותר.

מה היו התנאים הטובים יותר, אפשר ללמוד מהשיר העממי האופייני הבא, שהפועלים שרו אצלנו, כאשר התכנסו בבית המדרש של החייטים, בו נהגו לקיים את מפגשיהם הסודיים.

ואלה מילות השיר:

לפני שנאבקנו

היי בזי – זיונא – זיונא

עבדנו יומם וליל

היי בזי – זיונא – זיונא

היום לאחר מאבקנו

היי בזי – זיונא – זיונא

נעבוד רק משמונה עד שמונה

היי בזי – זיונא – זיונא.

התנאים הטובים שהושגו בעקבות המאבק התבטאו, איפוא, בכך שיום העבודה התקצר ל"רק" 12 שעות....

במיוחד גאתה בעירנו התסיסה המהפכנית והפעילות של ציבור הפועלים באוקטובר 1905. לאחר שורה של שביתות עובדים בצורות שונות, נערכו הפגנות שבהן נישאו דגלים אדומים והושמעו קריאות "הלאה האוטוקרטיה (שלטון היחיד)" "תחי המהפכה" ודרישות שונות אחרות.

נערו בשיער קצר כמו של נערים, ובחורים לבושים בחולצות רקומות שחורות ואדומות, למותגיהם חגורים חבלים ומכנסיהם תחובים במגפיים (קוטאס?), התרצצו ברחובות העיר, ממפגש פועלים סודי אחד למשנהו ועוררו, הכריזו וארגנו את הפועלים למהפכה ולמאבק.

מובן מאליו, שהמבוגרים בעיר לא ראו בעין יפה את התעלולים ה"ציציליסטיים" (סוציאליסטיים) של הצעירים ואמהות פכרו את ידיהן בפחד ומורא על המעשים ה"פראיים" של ילדיהן ה"מהיעשהניקים" (מה יעשהניקים) ולחשו בדממה: הלוואי שיהיה לזה סוף טוב. היה זה כאילו רוח הנבואה אפפה אותן, שכן הסוף אכן לא היה טוב. היה זה ב-9 בינואר 1906. כאשר כל כוח העבודה המאורגן בקובל, יהודים ונוצרים כאחד, יצא להפגנה ענקית כביטוי מחאה על נסיגת השלטונות מהזכויות שהבטיחו לעם כולו ולפועלים, הסתערו לפתע חיילים וקוזאקים רכובים על סוסים אל תוך קהל הצועדים, כשהם מכים ופוצעים כל מי שנקרה בדרכם. כמה מהפועלים נכבלו אל הסוסים של הקוזאקים שפתחו בדהרה ברחובות העיר, כשהכבולים אליהם נגררים על הקרקע מאחוריהם. הרבה פועלים נעצרו ונכלאו וכמה מהם אפילו הוגלו לסיביר.

אז, באותה שנת 1906, לאחר כשלון המהפכה ברוסיה, כאשר הממשלה הצארית החמירה ביתר אכזריות את צעדיה ואת דיכוייה, כשהיא מנסה לחסל כל סימן של תנועת הפועלים המאורגנת וכל ניסיון להשמיע מחשבה חופשית, או אז החלה ההגירה היהודית הגדולה לאמריקה.

גם בעירנו החלה באותה שנה נדידה גדולה החוצה. לראשונה נסעו, או מוטב לומר נמלטו, מנהיגי הפועלים שנרדפו על ידי המשטרה. בעקבותיהם הלכו פועלים רבים ובנים של מעמד הסוחרים ובעלי הבתים, שגם הם היגרו. לאחר זמן הביאו הם אליהם לאמריקה מי את אשתו וילדיו ומי קרובים אחרים וידידים.

פרק ה'

מוסדות, חברות, איגודים ובתי תפילה בקובל

מוסדות רבים פעלו אצלנו בעיר. כמה מהם נוסדו בשנים האחרונות של המאה ה-19 ועוד קודם לכן, ורבים יותר נפתחו בשנים מאוחרות יותר והתקיימו עד לשנים האחרונות לפני חורבן קובל. נזכיר כאן חלק מהם:

ביקור חולים [בית החולים היהודי], מושב זקנים, בית יתומים, לינת הצדק, "אורטי", "אוזע" הבנק העממי, התאחדות בעלי המלאכה, התאחדות הסוחרים, הגנת הדייר, קופת גמילות חסדים [הכללית, שבנוסף לה היתה כמעט לכל בית מדרש או בית כנסת קטן קופת גמילות חסדים נפרדת למתפללים שלו].

התנועה הציונית היתה מאורגנת אצלנו היטב, כמו בכל הערים האחרות, ויוצגה על כל ענפיה ומפלגותיה, כגון הציונים הכלליים, המזרחי, פועלי ציון, צעירי ציון, השומר הצעיר והרוויזיוניסטים.

היו גם ארגוני ספורט: "הצופים", שנוסד ונוהל על ידי מפקדו האנגטי **לוסיע כאדאראו** (לוסיה חודורוב), [היום (בשנות ה-50) רב חובל של אוניה ישראלית], בר כוכבא, חשמונאיה ועוד.

ה"בונד" היה אחת המפלגות הפוליטיות הראשונות בעיר, עליה כתבנו בפירוט בפרק אחר.

בשנים 1917-1918, עם הקמת השלטון הבולשביקי ברוסיה, כאשר עירנו נכבשה על ידי הפולנים, פעלה תחת מעטה של קונספירציה (חשאיות) קבוצה של צעירים קומוניסטיים. רבים מהם נעצרו בידי המשטרה הפולנית בעת התכנסויותיהם הסודיות או בביתם הפרטי, בגלל הלשנות. הם נדונו לשנות מאסר רבות. (על התקופה הזו כתב ל. אוליצקי בספרו "דודיה נפח" - ראה מאמר בחוברת זו).

למרבה הצער, לא נותרו בידינו נתונים מדויקים מכל הארגונים, המוסדות, החברות והאיגודים המפורטים לעיל. איננו יודעים מתי נוסדו, מה היה הרכב הנהלותיהם, פעילותם וכן הלאה. כל אלה היו דרושים כאן מאוד להרחבת סקירה זאת כדי להאיר בצורה מפורטת וברורה יותר חלק חשוב זה של החיים היהודיים בעיר מולדתנו. אבל מכיוון שנתונים כאלה אינם בידינו, עלינו להסתפק בכך שאנו מונים את כל המוסדות הללו [ואולי לא כולם], מבלי למסור פרטים עליהם.

היו אצלנו מספר ניכר של מוסדות לימוד. החל מתלמוד תורה וכלה בגימנסיה עברית, בתי ספר של "תרבות" וחדרים ושורה ארוכה של בתי ספר פרטיים בשפות יידיש-עברית. אגב, לימדו בהם מורים ופדגוגים מעולים.

הגימנסיות היו בתחילה על טהרת הרוסית. אחרי כן הפכו לרוסיות-פולניות. כן היו בתי ספר עממיים פולניים, שבהם למדו ילדים יהודיים ממשפחות אריסטוקרטיות בעלות אמצעים, ביחד עם ילדים נוצריים.

בתי כנסת ובתי מדרש, שטיבלעך של חסידים ומניינים קטנים (בתי כנסת קטנים שבהם התכנסו רק כמניין מתפללים), בתי מדרש פרטיים [כי הם הוקמו על ידי בעליהם], כולם יחד מנו עשרות רבות.

ראשון לכולם היה בית הכנסת הגדול, שבפארו וביופין, על ציוריו וחיטובי העץ שבו, לא היה לו דומה בערים האחרות בסביבה הקרובה והרחוקה. מסיבות שונות, נבנה בית הכנסת במשך למעלה משלושים שנה. התפללו בו החזנים הטובים ביותר. לחנוכת בית הכנסת הובא החזן הידוע באותם הימים **מאיר בארדיטשעווער** (ברדיצ'בר) שהופיע עם מקהלה מעולה בהנהלת המנצח **אהרעלע פיינטוך**.

אבל מאיר בארדיטשעווער לא החזיק מעמד זמן רב בבית הכנסת הקובלאי, כי בעלי הבתים שהתפללו במקום היפנו את עיניהם אל המנצח פיינטוך, שבנוסף לידע המוסיקאלי הרחב שלו היה לו קול אדיר וידע נעימות מופלאות. ואכן הם החתימו אותו על חוזה כחזן של בית הכנסת הגדול, במקומו של מורהו הקודם מאיר בארדיטשעווער, שהוא (פיינטוך) עלה עליו בהרבה.

ביחד עם פיינטוך נותרו בעיר רוב חברי המקהלה, שכולם היו בני משפחות עניות בבארדיטשעווער. אחד מהם, המשורר **נאלאט** (חלט), נעשה לאחר זמן מנצח המקהלה.

בית הכנסת הגדול, עם החזן פיינטוך והמקהלה שלו, היה גאוות יהודי קובל, כי הוא העניק חשיבות וכבוד לכל הקהילה הקובלאית.

בבית המדרש של "העיר" התפלל הזקן **ר' ישראלי חזן שענקער**, יהודי למדן וירא שמיים מאוד, שלבש תמיד בגדי קטיפה ומשי. האיש נמוך הקומה הזה נראה תמיד בלכתו בצעד מדוד מביתו אל בית המדרש כדי להתפלל, כשלהגליו נעלי סירה וגרביים לבנות ארוכות, המשוכות עד לברכיים; שמעיל עליון מסאטין מבריק, רך וחלק, או בחורף מעיל פרווה, מושלך על כתפיו ומתוכו מציץ [כשהיה זה בשבת] טלית שכבר התעטף בה בביתו וכובע קטיפה גדול לראשו, שהבליט עוד יותר את הניגוד בין בגדיו לפניו החיוורים האציליים וזקנו הארוך עד לחגורה. או אז לא יכול היה איש לדמיין לעצמו, כי יהודי זה, החלוש לכאורה, יוכל להראות בשעת התפילה לפני העמוד גבורה כזו בקולו, שכאשר רצה בכך היה כשאגת ארי. ציבור המתפללים הגדול נהג להקשיב בהנאה ופליאה כאחת לברכת ראש החודש שלו, או לתפילת "השכיבנו", או קטע חזנות אחר, אותו שר במתיקות ובנוסח של בעל תפילה אמיתי.

ר' ישראלי חזן ע"ה היה אחד מאחרוני שליחי הציבור של הדור ההוא, שבעת התפילה התעמק במשמעות שלחותו והיה מלא כוונה בהתייחסותו ל"ידע לפני מי אתה עומד"...

לאחר פטירתו, בא במקומו כחזן בבית המדרש של "העיר", הצעיר בשלושת בניו, **ר' דוד חזן**. ב"עיר" היתה גם שורה ארוכה של שטיבלעך של חסידים: הטריסקער שטיבל, סטעפענער [שכונה גם ניסביזשער], ריזשנער, קאצקער (קוצקר), ליבאוויטשער וקארלינער, בית המדרש של החייטים, מניין אצל ה"גראבאוויצער" [ר'] **יצחק שאול דין**, מניין אצל הרבי מטריסק בחצר לצד דרך בריסק ומניין ב"גארקע" [שם ניצבו הקסרקטינים]. ב"חול" נמצאו מה שנקרא בית המדרש "החוללי", בית המדרש ה"קאמערטשעסעקע", בית המדרש של פרוזשאנסקי, בית המדרש של ענטין, בית המדרש של בריסק [הרבי הקוויאנין], בית המדרש של החנוונים ומלבד כל אלה כמה מניינים בבתים פרטיים: המניין אצל **ר' אפרים דין**, מניין במדרון הירד מדרך לוצק ובית כנסת קטן נפרד של היהודים שהתגוררו ב"קובל וטאראי" (קובל השנייה) [כך כינו את חלק העיר שנמצא מעבר לתחנת הרכבת, שם התגוררו בתחילה רק משפחות אחדות אבל בסופו של דבר עשרות משפחות] ועוד שורה של מניינים אחרים ואולי גם בתי כנסת קטנים אחדים, שאיננו זוכרים כעת בדיוק.

פרק ו

אינטליגנציה ומסחר בקובל

בפרק זה נציין כמה מילידי קובל הרבים, שהודות לחינוכם, תרבותם והידע שצברו זכו לפופולאריות וכבוד אצלנו בעיר:

קלרה ארליך, מנהלת הגימנסיה הקלאסית הרוסית ולאחר מכן הגימנסיה הרוסית-פולנית. עלמה רבת ידיעות זו, בת להורים אריסטוקרטיים בעלי אמצעים, זכתה לכבוד והערכה גדולים בעיר ובמיוחד בחוגים האינטלקטואליים. המוסד החינוכי שלה העמיד מספר גדול של צעירים מלומדים.

אשר פראנקפורט, בן להורים עניים, סיים את הגימנסיה בקובל ואחר כך המשיך ללמוד באוניברסיטה פילוסופיה וסוציולוגיה. בשובו לקובל מהאוניברסיטה, עם תואר דוקטור במקצועות הללו, בערך ב-1918, למד עברית מושלמת וייסד בקובל את הגימנסיה העברית, אותה ניהל בהצלחה עד לשנים האחרונות. (מאמרים בחוברת זו).

יוסף אברוך, גם הוא בן להורים עניים. אביו היה שוחט ואמו מוכרת בחנות. לאחר שובו מאודסה, שם סיים את בית הספר לרבנים, למד בעצמו מקצועות כלליים ושפות והיה אחד המורים הטובים ביותר בבתי הספר של "תרבות" אצלנו בעיר. (מאמר שכתב בחוברת זו).

קלמן ליס, בן למשפחה מכובדת מהמעמד הבינוני [אביו היה בין השאר דרשן]. הוא למד בחדר, אחרי כן בגימנסיה ולאחר מכן נסע ללמוד בסמינר למורים בוילנה. הוא קרא רבות ונעשה בעל ידע בנושאים כלליים ובמיוחד בספרות הרוסית. הוא חש דחף לכתיבה והחל לכתוב שירים ולאחר מכן גם תרגומים מרוסית. הוא הוכר כמשורר מוכשר של שירי ילדים. שנים מספר לפני מלחמת העולם השנייה נעשה למנהל במוסד להבראה וחינוך לילדים מפגרים באוטווצק. אף כי היה בעצמו חלש וחולני, הצליח הודות לכישרונו, מרצו וכוח רצונו, לנהל את המוסד הזה בהצלחה וזכה להכרה רחבה בין העוסקים בחינוך. הוא עסק בכך עד שהנאצים יימחו שמו פלשו לפולין ב-1939 והוא ניספה שם עם תלמידיו, כמו קדוש. (מאמר בחוברת זו).

נציין כאן גם, כי בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה התגורר בקובל זמן רב ועיצב את עצמו כסופר, כותב המאמרים המוכשר והנודע **יונה רוזנפלד**. הוא עבד בבית מלאכה לחרטות ובאותה עת כתב את סיפוריו המקוריים הפסיכולוגיים שבהם תיאר טיפוסים ואישים מחיי קובל היהודית. כאשר אנחנו קוראים את סיפוריו של יונה רוזנפלד שנכתבו באותה עת, אנחנו מוצאים שלמרות ששמות הגיבורים שונו, אפשר להכיר בהם חלק מהחיים היהודיים בקובל, על בעיותיהם וחסרונותיהם, על שמחותיהם וסבלותיהם, שיר. תיאר בצורה כה מיומנת ואמנותית. (מאמר בחוברת זו).

גם הסופר המוכשר **זישע ויינפער** [כיום בצפון אמריקה] והאחים הסופרים **לייבל, ברוך ומואטעס אוליצקי**, שאומנם כולם נולדו בטריסק [עיריה ליד קובל], אבל את צעדיהם הראשונים בספרות היהודית עשו כאשר חיו ועבדו אצלנו בעיר, מי כפקיד ומי כמורה. (מאמרים בחוברת זו).

היינו יכולים להביא כאן שורה ארוכה נוספת של צעירים אינטליגנטיים ומלומדים כגון **יוסל בורשטיין, חזן, וולולה גילדווארג, האחים קלוניצקי** ועוד הרבה למדנים ועילויים, ומלבדם מספר ניכר של רופאים, עורכי דין ובעלי מקצוע חופשי מכובדים וידועים אחרים שנוולדו בקובל והתחנכו בה. כל אחד מהם היה בעל ידע רב, אם בנושאים כלליים ואם בנושאים יהודיים ומלבד זאת היו גם פעילים כל אחד בתחומו ובחוגו, בארגונים ומוסדות שונים, חברתיים, תרבותיים, לאומיים ופוליטיים.

אבל כאן נסתפק רק ברשימה שהצגנו לעיל ואנו מאמינים כי די בכך לתת תמונה, אפילו מיניאטורית, של הנוער האינטליגנטי ובעל החינוך התרבותי, שהיה אצלנו בקובל, ואשר מנו עשרות ומאות, ואשר היום, לצערנו הרב ולמרבה הדאבה והכאב, אינם קיימים עוד.

ברצוננו להקדיש בפרק זה גם כמה מילים למסחר היהודי אצלנו בעיר. קובל היתה, כפי שכבר ציינו קודם, צומת של כמה מסילות ברזל. סוחרים גדולים וסוכנים נוסעים של כל מרכזי המסחר והתעשייה הגדולים, נהגו לעשות אצלנו הפסקה ממסעותיהם למרחקים, או שהגיעו במיוחד אלינו, כדי למכור אצלנו ממוצריהם, שהיה להם שוק טוב אצלנו. העיר היתה תמיד מלאה יהודים סוחרים מהערים הקטנות והעיירות שמסביב לקובל, וכן פריצים (בעלי אחוזות), כמרים ואיכרים ממאות החוות והכפרים שמסביב, כדי לקנות אצלנו את הסחורות והמוצרים שנדרשו להם. בקובל היו הרבה סייטונאים ובמיוחד כאלה שזכו במונופול [איכיון] למכירת סחורות שונות בכל רחבי ווהלין. גם משום כך היתה התנועה הכלכלית בעיר רבה ובקנה מידה גדול.

השפע היה גדול. פרנסה לא חסרה ליהודים. לבעלי המלאכה היתה עבודה. מוסדות, ארגונים וחברות בכל התחומים והגוונים היו פעילים והעיר צמחה והתקדמה בכל המובנים. ילדים בבתי הספר ובגימנסיות למדו, השתלמו ותכננו את עתידם. במלה אחת, הכל היה בתנועה ובחיים היהודיים בכל התחומים ובכל הצורות, הלם דופק דם חזק במלוא מובן המלה.

בהזדמנות זו אנחנו מבקשים להזכיר חלק מהמכובדים בסוחרי הסיטונאות והתעשיינים הקטנים היהודיים אלנו בעיר. הם היו: משפחת **היינאכס הענפה** [נשחרה ב[סוכר ותר], **מנשה אייטשעס, מיכל אדלשטיין, יוסף שוחט** [סידקית], **משה ניימארק** [ברזל], **קוסובסקי** [טבק], **בארזאך** [ברזל], **ברזעלי, קפלושניק** [פרוות], **שיע בוראק** [מוצרי אפייה], **לווין** [דובדבנים], **שיטר, פלמנבוים, בוראק** [סוחרי תכשיטים], **ברנזאפט** [עורות מעובדים], **אשכנזי** [נייר], **קפטשוק, פיזל** [סוחרי עורות בלתי מעובדים], **וולוולר** [מוצרי אפייה], **האחים ראובן ואברהם יעקב גזיבמאכר** [קמח], **יעקב משה אורשוור, האחים וולק, חיים שרפנקר, בנציון ואקס** [תבואה], **איציק רויזן** [מוצרי יער], **האחים ברושטיין** [זפת, גז], **וולק, פוגאטש** [עץ], **שרבוים** [דגים מלוחים], **כאסיס** [סוכר], **ארמזניק, הלל גולדברג, פרלמוטר, בוקסר, צוקרמן** [טחנות קמח], **צופרפיין** [מפעל לייצור שמן], **שקולניק** [מבשלת בירה], **אפרת** [מנסרה], **שמעון זוקנר, פאליק פיזל** [בורסקאין] ועוד עשרות על גבי עשרות סוחרים גדולים ותעשיינים זעירים שסחרו והתעסקו בסחורות ומוצרים שונים, מבלי להזכיר את מאות הסוחרים הזעירים והחנוונים שהתעסקו באותם מוצרים. הראשונים כמו האחרונים עשו לעצמם שם בעיר קובל, ברחבי מחוז ווהלין ובכלל על פני רוסיה ופולין – ופרסומם גדל והלך יותר ויותר, עד שב-1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה ששינתה את מהלך העניינים הנורמלי ואת קצב החיים בעיר.

קובל בשנות מלחמת העולם הראשונה

1914 – 1918

במלחמת העולם הראשונה השתנתה העיר רבות לרעה. כבר בתחילת המלחמה התקרבה החזית לקובל ומשום כך עזבו את העיר חלק מהמשפחות העשירות – סוחרים גדולים, תעשיינים, אנשי מקצוע וסתם משפחות נכבדות. חלקם נדד לעומק רוסיה וחלקם לערים גדולות קרובות יותר, כגון קייב, אודסה ומקומות אחרים וביחד עמהם נעלם גם דופק החיים היהודיים שהתבססו בעיר במשך שנים רבות.

כאשר נכנסו הגרמנים העירה, באו עמהם גם כוחות אוסטריה-הונגריה, שכידוע היתה אז בת בריתה של גרמניה. כאשר הם כבשו עיר, נהגו להקים בה שתי מפקדות נפרדות. אצלנו בקובל, מיקמו הגרמנים את המפקדה שלהם ב"עיר" (העיר הישנה) והאוסטרים ב"חול" (העיר החדשה). יהודי "העיר" קינאו ביהודי "החול", כי המפקדה האוסטרית התנהגה הרבה יותר טוב והיתה הרבה יותר אנושית במגעים עם האוכלוסייה האזרחית, מכפי שהתנהגו הגרמנים באיזור

"העיר". בכל זאת הסתגלו היהודים לשלטון הכובש וכך או כך עברו את ימי השלטון הזה, מי טוב יותר ומי רע יותר, כשהם מתאימים את עצמם לתנאים החדשים.

במרוצת הזמן הזה, הגיעו הרבה תושבים חדשים העירה. ייתכן שהם היו אפילו רבים יותר מאלה שעזבו אותה. ביניהם היו יהודים סוחרים ובעלי מלאכה, שגורשו או שנמלטו מהעיר והקטנות ומהכפרים סביב קובל, שהיו קרובות לאזור הלחימה. ברובם היו אלה יהודים מהעיריות מעלניצע (מלניצה), ראטנע (רטנה), סטיבעכווע, ניסכיש, קאמען-קאשירסק (קמין-קישירסק) ואחרות, והם הסתדרו לא רע בעיר. אחדים מהם אפילו עשו במשך הזמן עסקים לא רעים [עסקי מלחמה], ולאחר מכן כבר נשארו כתושבים קבועים בקובל.

בסוף 1918 ובתחילת 1919, כאשר כוחם של הגרמנים כבר נשבר והם, הגרמנים, הקימו בקייב ממשלת בובות אוקראינית "עצמאית", בהנהגתו של סקורופאדסקי, כמשקל שכנגד לשלטון הבולשביקי שהוקם אז ברוסיה. באותם ימים חיו יהודים באזורנו בבהלה ובמצב מבולבל יותר מכל שחו במהלך המלחמה עד אז. היה זה זמן של הברחות מטבע זר, של מוצרים שונים ועסקות-אוויר (חסרות בסיס) מזדמנות ענקיות, שלא היתה להם כל ממשות וכל חיזוק. אפילו מיום אחד למשנהו. יהודים כן סוחרים, לא סוחרים, יהודים בעלי מלאכה, פועלים, מלמדים ומי לא – הכל סחרו. זקנים וצעירים, גברים ונשים, מגדול עד קטון, הכל הברחו כל מה שהיה אפשר. באותו זמן נערכו "פלענינקעס" – חילופי שבויים בין המעצמות הנלחמות. חיילים רוסיים שנשבו והוחזקו בזמן המלחמה בגרמניה, נסעו עכשיו הביתה לרוסיה, ולהיפך, החיילים הגרמנים שהיו שבויים ברוסיה, נסעו לגרמניה, אוסטריה וכולי.

תחנות הרכבת היו מלאות יומם ולילה בשבויים המוחזרים הממתינים לקרונות המשא [קרונות אחרים כמעט לא היו אז בנמצא], כדי לנסוע איש ליעדו. זה היה הזמן שבו היהודים הפכו עולמות בהברחותיהם. רבים מהם לבשו מעילים צבאיים דומים לאלה של ה"פלענינקעס", כאשר המעילים הרחבים והארוכים מכסים על סחורות שונות שנשא המבריחים על גופם ונסעו לכל אשר ישאום עיניהם. כאשר אך שמעו שסחורה כלשהי חסרה באיזה מקום באוקראינה או ברוסיה, הם הבריתו אותה לשם ובדרך חזרה, הביאו מוצרים אחרים. כך, למשל, הוליכו לרובנה, ברדיצ'ב, זיטומיר, אודסה, קייב, יקטרינוסלאב, חרסון וערים אחרים, סחורות כגון כפתורים, מסמרי נעליים, צבע, משי וכדומה ובדרך חזרה הביאו טבק, מאחורקה (טבק רוסי זול) ומוצרים אחרים שחסרו אצלנו בעיר ובסביבתה. גם במטבע זר סחרו והבריתו. כך, למשל, העבירו את שטרות הנייר הקטנים של 20 ו-40 קערבלעך [רובל] אשר הוצאו על ידי ממשלת קריינסקי (ששלטה ברוסיה אחרי התפטרות הצאר עד שהודחה על ידי הבולשביקים), ואשר היו דקים כנייר סיגריות, או את שטרות הקארבאואנצעס שהוצאו על ידי הממשלה האוקראינית החדשה ואשר נקראו "סדינים" [עד כדי כך היו גדולים] ובמקומם הביאו שטרות מימי הצאר בשווי מאה או עשרים וחמישה רובל, מטבעות זהב של "חמישיות" ו"עשיריות" רוסיות ומטבעות זרים אחרים.

סביב העסקות הללו סערו והפכו עולמות ואספו חבילות ושקים של כסף נייר שהוצאו על ידי ממשלות ומשטרים רוסיים ואוקראיניים שונים, שהתחלפו תוך זמן קצר, ועם מארקים גרמניים, מארקים מזרחיים ומערביים, כתרים אוסטריים ואחרים, עד שיום אחד הפך כל העושר הזה לעפר ואפר. הצאר הלך. קריינסקי הלך, סקוואפאדסקי הלך, הלכו הגרמנים והאוסטרים ובשטרות הכסף שלהם אפשר היה רק לצפות את הקירות, עד כדי כך ירד ערכם. יהודים נשארו שוב, כבאותה מעשייה, "לפני שוקת שבורה".

לאחר תום המלחמה [כלומר, היא הסתיימה רשמית רק בין מעצמות ההסכמה לגרמניה, אבל מעשית עוד היה באזורנו מצב מלחמה, בגלל המלחמה בין פולין לרוסיה הסובייטית ובין כמה גנרלים "לבנים" פורשים, שניצבו נגד השלטון הרוסי-בולשביקי החדש] ואזורנו עבר לידי פולין, לאחר שהיתה לה תחיית המתים כעבור תקופה כה ארוכה תחת השלטון הרוסי. באותם ימים החל חלק, אבל בפירוש חלק קטן מאלה שנסעו מעירנו, לחזור אליה. אבל זה כבר לא היה אותו דבר כמקודם.

אותם יהודים, שלפני המלחמה ניהלו עסקים גדולים והיו קבלנים גדולים, ומשום כך ניהלו חיי עושר ופאר, מצאו עם שובם קובל אחרת, עם צורת חיים שונה בכל האופנים. היא כבר לא היתה "השדה החופשי" של מסחר ועסקים כמקודם. רוסיה הגדולה והרחבה, שעמה עמדו קודם לכן בקשרים כלכליים, נמצאה כעת מעברו השני של הגבול. היא גם היתה במילא בעלת סדר שלטוני אחר [סובייטי]. אומנם מסיבות שונות נשארו ברוסיה בני משפחה לא מעטים של אלה שחזרו, מי אשתו, מי ילדיו או בני משפחה אחרים. וכאן, תחת השלטון הפולני החדש כבר לא היו אותם תנאי מסחר וגם לא כפי שאומרים, מרחב הכלכלה הישן, וכבר לא היה, כדברי הפתגם העממי, עם מה ואצל מה לדחוף את הידיים.

היו אפילו מספר מקרים, כמו למשל (אצל משפחות) **הקראפיוניקערים וההאניקס**, שהיו ספקי המצרכים של חיל המצב הפולני, שנמצא בעיר ובסביבתה. **האומארניקים והצוקרמאנים** עם הטחנות שלהם ועוד כמה סוחרים חוזרים, כגון **יאסל שוחט**, **כאסיס** ועוד כמה אחרים, שהיה להם מזל במסחר וכמו שאומרים הצליחו להיחזק קדימה ולרכוש להם מעמד מכובד בקרב כלל הסוחרים לשעבר, אלה שהיו פני העיר והיום בירידה [כפי שהיו למשל, **ראבינערזאן**, **קאסאווסקי**, **ההיינאבים** ואחרים] אבל אלה היו יוצאים מהכלל. באופן כללי כבר לא היתה זו אותה קובל כמקודם והעיר לבשה מראה של יורדת (עיר בירידה) אמיתית. אומנם לא מבחינה חברתית, כי בתחום החברתי שבו וחזרו כל המוסדות והארגונים לפעילות כמקודם וחלק מהם אפילו הרחיבו וחיזקו את פעילותם.

מייד עם כניסת הפולנים העירה, היתה בעיר תנועה צבאית גדולה, בגלל מיקומה החשוב של קובל במערכת מסילות הברזל. באותם ימים הגיעו העירה הרבה חיילים מאלה שכנו "פוזנאנטשיקעס". הם היו כלבים ואנטישמיים גדולים והעיר נאלצה לשאת בצרות וייסורים בגללם. החלו ללכוד יהודים לעבודה [פירוק ביצורים, איסוף תחמושת בשדות, הקמת גדרות תיל וכדומה]. היו כבר מקרים של חיתוך זקנם של יהודים וסתם שוד של רכוש יהודי.

רק כאשר הצבא הפולני בכללותו התרחק מקובל, בדרכו לקייב, החלה האוכלוסייה היהודית של קובל לנשום מעט יותר בחופשיות. אבל המצב השלו יחסית הזה לא החזיק מעמד זמן רב. כעבור זמן קצר החלה הנסיגה הידועה של הפולנים מסביבות קייב, אליה כבר הגיעו, לאחר שהצבאות הבולשביקיים, בפיקודו של גנרל בודיוני, הצליחו להודפס משם בעוצמה פראית. אז שוב עבר עלינו זמן סוער ומפחיד.

הצבא הפולני החל לסגת בחיפזון והעיר קיבלה לזמן מה מראה של מחנה צבאי והאוכלוסייה היהודית נאלצה לעמוד בפני צרות צרורות. באותו זמן אירע מקרה שהטיל עוד יותר אימה ופחד על יהודי קובל: חיילים התרוצצו ברחובות ואף נכנסו לבתים, כדי ללכוד אנשים לעבודה. בין השאר נכנסו לבית אחד [של אסתר-חיה, אשת ראובן שעפסל] ושם מצאו יהודי [טריסקאי] מתחבא תחת מיטה. האיש נורה בו במקום. אפשר לתאר את הרושם הנורא שמקרה זה עשה על העיר.

אירעו גם מקרים של שוד והצתות של בתים וחנויות, על ידי החיילים הפולנים החוליגניים, ויהודים נשארו בחיים רק בקושי, מרוב מורא ופחד.

בנוסף לכך הגיעו הידיעות הנוראות על הפוגרומים נגד האוכלוסייה היהודית בערים ובעיירות באוקראינה, על ידי הכנופיות הצבאיות האוקראיניות, כגון של פטלורה, זעלענאו, אסקילקי ושודדים אחרים, שניתנה להם יד חופשית לשדוד ולעשות פוגרומים ביהודים, ככל שרצו והתאוו ליבתייהם הבריוניים.

במצב נסער כזה נמצאה קובל עד לימים הראשונים של יולי 1920, כאשר נכנסו העירה הצבאות הבולשביקיים.

פרק ח

הצבאות הבולשביקיים באים והולכים – הפולנים שוב כאן –

בולאק-בלאכאוויטש

כאשר נכנסו יחידות הצבא הבולשביקי העירה (במלחמת פולין-רוסיה 1919-1920), נעשה מייד קל על הנשמה. הנשימה נעשתה חופשית יותר, כי לפחות היתה תחושת ביטחון בחיים. אומנם מייד הורגש מחסור במוצרי מזון שונים ופשוט לא היה מספיק לחם והאנשים היו מוטרדים ומבולבלים מהמצב הבלתי שקט וחששו מפני מה שעלול להביא בוקר המחרת. אבל בכל זאת גילו הכל התנהגות שלווה.

הראשונים שחשו בסדר החדש היו היהודים העשירים. (שכן הבולשביקים) החלו להחרים אצלם את המחסנים המלאים בסחורות ולהוליך אותן אל מחוץ לעיר.

חזית הלחימה היתה קרובה. סוחרים לא סחרו, בעלי מלאכה עבדו רק מעט והכל חיו רק ממה שהכינו לעצמם קודם לכן. משפחות שלמות, גברים, נשים וילדים, נהגו לפשוט על הכפרים, השדות והיערות ולהביא משם מצרכי מזון. חלקם אף הפכו זאת לפרנסה, על ידי מכירת המוצרים שהביאו, כגון תפוחי אדמה, קמח, פירות וכדומה, לאחרים. אבל מצב זה לא נמשך זמן רב. שכן עד שהתושבים התבוננו סביבם די הצורך ולפני שהצליחו להתאים את עצמם לסדר החדש, עם ההוראות והפקודות החדשות לבקרים שהוציא השלטון, לפיהם צריכה האוכלוסייה האזרחית בעיר להתנהג וכולי, הורגשה לפתע תנועה ויציאה ממגורי הצבא של הכובשים החדשים. היה ברור כי משהו עומד להשתנות. ואכן לא עבר זמן רב והצבא (הבולשביקי) החל להתפנות. המוני חיילים רכובים על סוסים ורגליים, עם עגלות המוליכות פצועים, החלו לעבור בעיר בבהלה ובחיפזון. הצבא שהיה מוצב בעיר גופה, כגון מפקדת העיר, לא הספיק לקחת איתו הרבה מכלי המלחמה שלו והשאיר מחסני תחמושת שלמים. קרונות אספקה נותרו עומדים באמצע הרחוב – והחיילים נעלמו.

העיר מצאה את עצמה באותו יום [היה זה ערב ראש השנה] במעין "שטח הפקר", ללא כל צבא מכל צד שהוא. רק מאוחר בערב החלו להיראות חיילי החלוץ הפולני הראשונים. אחריהם הגיע הגוף המאסיבי העיקרי של החיילים (הפולניים) – והשלטון הפולני חזר אל העיר, כדי להישאר בה באורח קבע.

זמן קצר לאחר שהפולנים נכנסו והחלו לנהל את העיר מחדש, החלו שוב יהודים לחוש בסדר החדש. סדר של רציחה, גזילה, ואנטישמיות, שהפולנים הצטיינו בה מאז ומתמיד.

הרבה דאגות אפפו אז את בני העיר. היו דאגות פרנסה והיו דאגות מכך שפשוט לא היה מה לאכול, שכן עוד קודם לכן חסרו מצרכי מזון חיוניים והלחם הפך ללוקסוס. [כמה אופים אפו לחם מתערובת של קמח ערמונים, נסורת עץ ואחוז מסויים של קמח שעורה. וגם לחם זה היה בצמצום ונחטף ברגע שיצא מהתנור]. ולכל אלה נוספה הבהלה שגרמו התנפלויות ה"האלערטשיקים" הידועים לשימצה מאותם זמנים. היו אלה חיילים פולניים בפקודם של קצינים צרפתיים, שבראשם גנרל האללער.

בהתנפלויותיהם על יהודים חפים מפשע הם הטילו אימה ופחד על היהודים בעיר. ליהודים מזוקנים הם חתכו את הזקן בכידוני הרובים ולא מעט פעמים פשוט קרעו בידיהם את הזקן ביחד עם העור. ואכן לא מעט יהודים, קשישים וצעירים (שזקנם נתלש), נראו הולכים ברחוב ובבית הכנסת, כשסנטרם חבוש במטפחות, כדי להסתיר את החרפה ואת הכאב.

בנוסף לכך, עברו על קובל עוד כמה ימים של בהלה גדולה, שבה פחדו יהודים לחייהם. היה זה כאשר הפושע הנודע גנרל בולאק בלאכאוויטש הופיע בסביבות העיר עם כנופיות הבריונים שלו. אלה השתתפו עם הצבא הפולני במלחמתו נגד הבולשביקים, אבל בכל מקום שאליו הגיעו, קודם כל רצחו את האוכלוסייה היהודית והרסו ופגעו ברכוש יהודי. ידיעות נוראות אלה התפשטו במהירות בערים ועיירות יהודיים מקרוב ומרחוק. על כן, כאשר נשמע אצלנו שכנופיות בלאכאוויטש מתקרבות העירה, פרצה בהלה ומהומה.

היה זה כבר לאחר שהבריונים עברו בעיירות ובכפרים הסמוכים לעיר, כגון קאמען-קאשירסק, ראטנע, קרעמנע, ליבעכין ועוד, ובכל מקום הם רצחו יהודים רבים מאלה שלא הספיקו להימלט על חייהם ולברוח אל היערות ולמקומות אחרים, כפי שעשו רוב היהודים במקומות המוזכרים לעיל ובעיירות אחרות.

בוקר אחד, התעוררה העיר לשמע הדיעה, כי "הבאלאכאוויטש באים". הבהלה והבילבול היו גדולים עד לאין שיעור. בעלי הבתים בעיר התכנסו מייד להתייעצות, מה לעשות כדי למנוע את הסכנה המתקרבת. במקביל החלו להתכונן אנשי "בריגאדת האגרופים", שהיתה מורכבת מסבלים, בעלי עגלות, קצבים וגם צעירים מבתים בורגניים, שכבר הראו בעבר את "עבודת הכפיים" שלהם למי שנטפלו ליהודים.

הפעם העניין היה רציני מאוד ומסוכן ועד מהרה התארגנו (בעלי האגרוף) בצורה נאותה וניצבו הכן לכל צרה שלא תבוא.

בינתיים החלו לזרום העירה פליטים יהודים עם חבילות ושקים, עם נשותיהם וילדיהם. הם באו מאיזור ה"גארקע", הנמצא במבואות העיר. הם הלכו בדרך בריסק, מהכיוון שבו ציפו לבואם של ה"באלאכאוויטש". בהתייעצות שקיימו בעלי הבתים נבחרה משלחת של נכבדים, פני העיר, יהודים ונוצרים, והם הלכו למפקד העיר ולאישים בעלי השפעה אחרים [כמובן לא בידיים ריקות...]. ואכן מאמץ המשלחת נשא פרי ובהתערבותם (של האישים השונים) הוחלט שבאלאכאוויטש וכנופיות השודדים שלו לא יעברו דרך קובל. ואכן כך היה. ברגע האחרון, כאשר הם (הכנופיות) כבר ניצבו לפני העיר מוכנים להיכנס לתוכה, הם פנו לדרך אחרת ולא נכנסו העירה. כך עבר אותו יום בפתח ומורא, אך האסון שאיים על העיר התפוגג.

בהזדמנות זאת ברצוננו לציין, כי לאחר הפוגרומים הנזכרים לעיל ורצח היהודים על ידי הבאלאכאוויטש באזורנו, הובאו אלינו העירה יתומים רבים מהערים והעיירות השכנות, מקאמען-קאשירסק (קמין-קישירסק), ראטנע, קיפטישעוו, קרעמנע, טריסק, יורעווישטש ומקומות אחרים.

כל היתומים הללו נקלטו בבית היתומים העירוני, אבל מחוסר מקום למספר כה גדול של ילדים, היה הכרח להעביר את חלקם לבתי היתומים בסארנע (סרנה) וברוונע (רובנו).

העסקנים הקובלאיים השקיעו את עצמם רבות בחינוך ילדים אומללים אלה, ודאגו לכך שבנוסף לטיפול ולהזנה במובן הטוב ביותר של המלה, גם יעניקו להם שם לימודים וחינוך יהודי וכללי.

כאן המקום להזכיר אחד מהעסקנים המסורים והנאמנים ביותר של בית היתומים הקובלאי, עורך הדין **עפלבויס (אפלבויס)**. הוא היה יהודי מתבולל, שלא התערב כלל בעניינים יהודיים אחרים. אף פעם הוא לא ביקר בבית הכנסת ובכלל היה רחוק מיהודים ומיהדות. אבל למען בית היתומים הוא היה מוכן ממש למסור את נפשו. מדי פעם ראו אותו עובר ברחוב עם כמה יתומים. בשבת הוא נהג ללכת לבתי הכנסת ולבתי המדרש, עיכב שם את הוצאת ספרי התורה לקריאת הפרשה, ונשא נאומים, מחציתם ברוסית ומחציתם ביידיש רצוצה, בהם ביקש והתחנן לפני היהודים שיעזרו ויתמכו בבית היתומים.

לא פעם, בעת שדיבר אל הקהל על היתומים הבדודים, היה פורץ בבכי. הוא היה כל כך מסור ונאמן להם, עד כי החלו לכנותו "אבי היתומים".

עסקנית מסורה ליתומים, או מוטב לומר ליתומות, היתה העלמה האינטליגנטית **רייצע לעווין** (רייצה לויין). כמעט יום ולילה לא עזבה את בית היתומים, שם השגיחה על מחלקת היתומות, השגיחה שמאומה לא יחסר ושמרה עליהן כאם טובה מסורה, הדואגת מאוד לילדיה.

היא, **רייצע לעווין**, ממש כמו עורך הדין **עפלבויס**, הלכה תמיד ברחוב מלווה ביתומות, שהיתה צריכה לדאוג להם למשהו או לסדר אותן איפה שהוא. וכך זכתה העלמה **רייצע לעווין** לכינוי "אם היתומות".

ילדים רבים מבתי היתומים הנזכרים נשלחו לאחר מכן, בעזרת ה"גיוינט" לבתי יתומים בצפון אמריקה, בדרום אפריקה ובארגנטינה.

פרק ט'

תחת השלטון הפולני – הגירה – עלייה – ערב חורבן

לאחר תקופה של פחד נורא (בעקבות המאבק בין פולניה לרוסיה הסובייטית על מערב אוקראינה ורוסיה הלבנה, שהסתיים בניצחון הפולנים), החלו החיים בקובל לחזור למסלול נורמלי, תוך התאמה לסדרים הפולניים החדשים. יהודים שוב עבדו, סחרו ושוטטו. אומנם חלקם הגדול התקשו, התקשו מאוד, למצוא פרנסה, אך בכל זאת הצליח הרוב הגדול לחיות, מי טוב יותר ומי גרוע יותר.

חיי החברה, לעומת זאת, דווקא התחזקו והתרחבו. היו אלה הימים של מייד אחרי הצהרת בלפור. הרעיון הציוני-לאומי התפשט בקרב חוגים רבים של נוער ומבוגרים. החלו להופיע בתי ספר יידישאים ועבריים. שורה שלמה של מוסדות וחברות יהודיות חזרו לפעול לאחר תקופת השבתה ומוסדות יהודיים חדשים רבים נפתחו. החלו להופיע השבועון "קול קובל", בעריכת **יאנקל בוראק**, הירחון העברי-יידי "על המשמר" ועוד כתבי עת אחרים. הוקמו ארגוני

צופים וספורט, כגון "הצופים", "מכבי", "חשמנואי" ואחרים. בכלל חזרה לפעום פעילות יהודית חברתית ענפה, אף כי מבחינה כלכלית היו בצרות תשעים ואולי יותר אחוזים מהאוכלוסייה היהודית. הממשלה הפולנית, בשאיפתה ובלחצה להביא לפולניזציה של "השטחים" (שנכבשו במערב אוקראינה ורוסיה הלבנה), החלו ליישב באזורנו משפחות פולניות חדשות, שהובאו מלב פולין. בדרך כלל היו אלה איכרים חסרי קרקע ועניים. כן הגיעו העירה הרבה פקידים של ממשלת פולין החדשה ועובדי רכבת, אבל אלה כמעט שלא הביאו עמם שיפור כלכלי, כי ביחד עם המושלים החדשים והמהגרים הפולניים החדשים, הגיעה גם תנועת "רק משלנו" (שביקשה מהפולנים לקנות רק אצל פולנים) וחוקים אנטישמיים מיוחדים ורדיפות אחרות, שפגעו בכל תחומי החיים היהודיים, והיהודים נעשו עניים ומדוכאים יותר ויותר.

באותה תקופה מנתה האוכלוסייה היהודית בקובל קרוב ל-30 אלף נפש. המיסוי המיוחד שהוטל על סוחרים יהודים, תעשיינים, חנוונים ובעלי בתים, כגון "דאכאדאווע" (מס הכנסה), "אבראטאווע" (מס מחזור), "מאיאנטעקאווע" (מס רכוש), "מעשקאניאווע" (מס עירוני?) ומיסים מקומיים נוספים שצצו מדי פעם, היקשו מאוד על המצב הכלכלי של היהודים שגם בלעדיתם היה גרוע, והיהודים בעלי החנויות הקטנות והפרנסות הדלות לא יכלו לשלם מיסים אלה. במשך תקופה מסוימת נפוץ באזורנו, כמו בפולין כולה, הכינוי הידוע לשמצה "עגלת גראבסקי" (ולדיסלב גראבסקי, ראש הממשלה ושר הכספים של פולין בשנים 1924-1925), שלקח את חפצי הבית האחרונים מאלה שלא יכלו לעמוד בדרישות המס.

החלו להיראות ברחובות יהודים רבים, סוחרים גדולים לשעבר, גבירים גדולים לשעבר, ובעיקר בין אלה שחזרו מרוסיה, [שם שהו בימי המלחמה], יהודים מכובדים ואינטליגנטיים שעל פניהם עדיין ניכרו גדולתם ועושרם מלפני המלחמה, כאשר היו מה שכונה "מנהלי העיר" – ועכשיו התהלכו בצעדים איטיים, מהוססים, בהליכה נוסח שבת ויום טוב, אבל באמצע השבוע [סימן לדלות], כי לא היה להם משהו אחר לעשות ובכלל משהו לעשות. יהודים אלה כבר איבדו את התקווה, את האמונה שיזכו לראות זמנים טובים יותר. היו אלה, במלה אחת, יהודים בירידה. אבל העיר ידעה, ראתה ולא שתקה. נוסד חוג מצומצם של אנשים שסייעו בסתר ובסוד למשפחות הסובלות הללו במצרכים החיוניים הבסיסיים ביותר. כל זאת – במסתרים, שאיש לא ירגיש בכך, חלילה. זה היה מתן בסתר אמיתי. מייסדי ה"מתן בסתר" ומנהיגיו היו אלטער סתת המצבות [שלום וקסלבוים] ושמחה הינדל.

בעניין זה ברצוננו לציין, כי היו אצלנו בעיר כמה נשים, דווקא מהמעמד העני, אבל הבעל-ביתי (המסורתי), שנהגו לקחת מדי יום שיש חלות וכסף ולחלקם ב"לינת הצדק", "ביקור חולים", בכלא וגם למשפחות כאלה שרק הן [הנשים המתרימות] ידעו ששם זקוקים מאוד לסיוע.

וכך, בדרך זו, נמשכו החיים אצלנו בעיר במשך כמה שנים. מצב זה של דיכוי מצד אחד ושל התדרדרות מהצד השני, פגע עוד יותר, והרס כלכלית ומוסרית את האוכלוסייה היהודית. יהודים, ברובם כאלה שכבר לא היו להם כל סיכויים להבטיח את קיומם, וכבר היו במצב של באו מים עד נפש, החלו לנדוד אל מעבר לים. יהודים סוחרים, שלא נדע, שלא הרוויחו מספיק כדי לשלם את המיסים, יהודים בעלי מלאכה, שהחלו לרדת לחייהם ב"צד" (מס האיגוד המקצועי), פועלים יהודיים מובטלים וסתם יהודים "מסובבי מקל הליכה". מי מהם שרק היה יכול לאסוף את הוצאות הדרך, יצא לנדוד. החלו "להבקיע את הים". הנסיעה לא היתה קלה כל כך, כפי שהדבר נדמה. אבל נסעו. מי לצפון אמריקה, אם הצליחו לקבל מקורביהם שם "ניירות דרישה" [נפתחו אז גם סוכנויות שתמורת סכומים נכבדים העבירו לצפון אמריקה עשרות צעירים שלא היו להם "ניירות דרישה"]. והיו שנסעו לארגנטינה, ברזיל וארצות אחרות. גם לארץ ישראל נסעו אז משפחות רבות ויחידים, שרבים מהם דווקא לא היו מהעניים. היו אלה צעירים ציונים אידיאליסטיים, שחיסלו את עסקיהם [כגון משפחות גייצר, גיטליס ואחרים], ונסעו לארץ ישראל במחשבה לעזור לבנות את הארץ. אבל למרבה הצער [בגלל המשבר הכלכלי ששרר אז בארץ ישראל] חזרו חלק מהם לקובל לאחר שהות קצרה שם. אבל גם אלה לא איבדו את אהבתם לארץ ישראל והמשיכו לפעול ולנהל תעמולה לרעיון ולאידאל הציוני [ווייסברויט, גיטליס ואחרים].

שנים עברו והמצב רק נעשה גרוע וקשה יותר. האנטישמיות התחזקה והלכה עד כדי כך שהנוער האנטישמי החל לנהוג באלימות. הסטודנטים הפולניים בבית הספר (למדדות) "מרניציה" התנפלו והיכו יהודים ברחובות והרסו חנויות יהודיות. [אגב, כמה מהם, מהסטודנטים ה"מיעריקים", נלכדו (בידי יהודים), הוכו עד שבירת עצמות וכמה מהם אפילו הושלכו מהגשר העירוני למי הנהר]. כל מי שיכול היה, הציל את עצמו. שוב על ידי הגירה. למרות שכלל שעבר הזמן, היה קשה יותר ויותר לצאת. דלתותיהן של מדינות ההגירה החלו להינעל. אבל בכל זאת היו כמה מאושרים שחשו באורח אינסטינקטיבי בסערה המתקרבת, בחורבן העומד לבוא, והם עשו כל מאמץ כדי לנסוע לכל אשר ישאו אותם עיניהם. אז החלו שוב לנסוע קבוצות רבות של חלוצים לארץ ישראל, ושם נשארו עד היום הזה.

כך, פחות או יותר, חיו וסבלו אצלנו בעיר עד 1939, כאשר הרוצח הגדול ביותר בעולם, היטלר יימח שמו, הצית את העולם במלחמה העולמית השנייה ועשה כל מאמץ כדי להשמיד את כל העם היהודי במו ידי העקובות מדם ובדיוק כמו לכל שאר הערים והעיירות היהודיים, הגיע גם אלינו העירה.

על אותה תקופה מקפידים דס, שעברה על יהודי קובל מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה עד למותם על קידוש השם בשנת 1942, יש לנו מידע של עדי ראייה שנמצאו בקובל בזמן הכיבוש הרוסי והגרמני, וחיו עם היהודים שם בגטאות [לולה רוכוורגר-קריבץ, איציק פינקלשטיין, שניהם כעת בארגנטינה, ומשה בבצ'ק, כעת בפולין], ולמזלם עלה בידיהם להינצל ולא ליהרג כפי שכל העדה של יהודי קובל נרצחה בידי הרוצחים הגרמניים והאוקראינים, יימח שמם וזכרם.

לנה ומנדל טורצין ז"ל

ברצוני לכתוב כמה מילים לזיכרם של הורי, לנה ומנדל טורצין ז"ל, המזכירים לכם שנים רבות. אציין כמה זיכרונות ממבטה של ילדה, נערה, ואשה בוגרת. אמא ואבא היו ציונים גדולים.

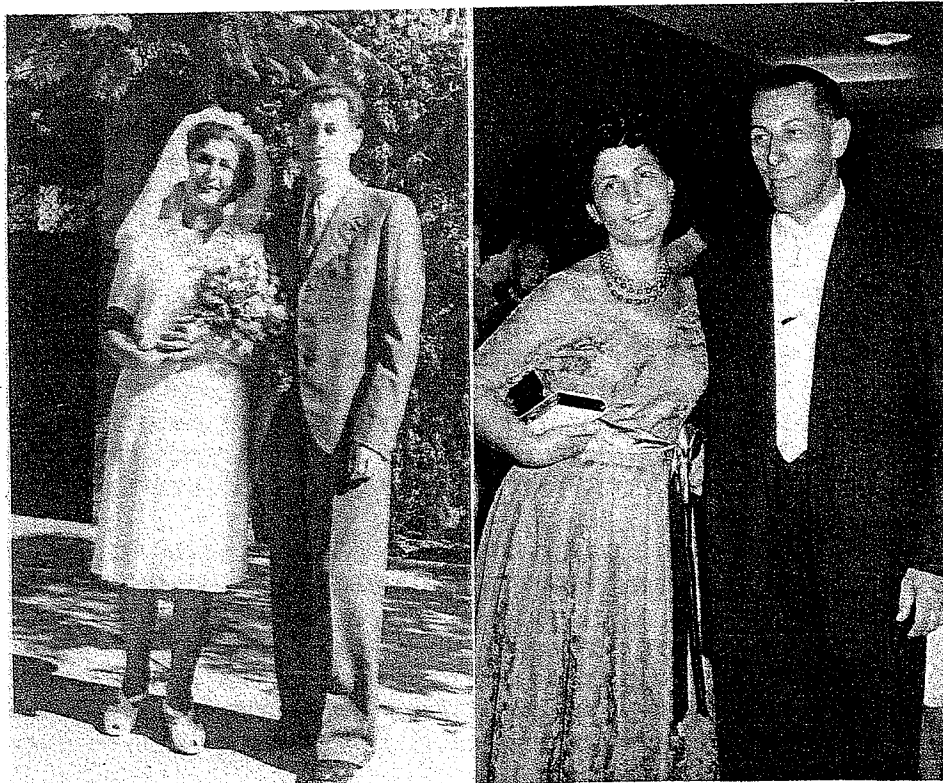
אבא הגיע ארצה ב 1935 עם ההכשרה, במסגרת "השומר הצעיר", ומיד פנה לקיבוץ. אמא הגיעה ארצה ב 1939 עם אניה המעפילים "פריטה", לאחר טיטולים של שישה שבועות בים, בתנאים תת אנושיים. אך הנחישות היתה חזקה להגיע לארץ ישראל, ולהשאיר את העבר והמשפחות מאחוריהם, מבלי לדעת האם יתראו שוב. כאשר אני כילדה הייתי שומעת סיפורים אלה, הייתי מצד אחד נבוכה (כיצד עוזבים ונוסעים אל הבלתי נודע), ומצד שני גאה על אומץ ליבם.

אמא ואבא זכורים לי כאנשים תמירים במיוחד, ויפים במיוחד. אבא עם רעמת השיער הכסופה וקול הבס, ואמא עם נשיותה המתפרצת. שניהם היו מסורים מאוד לילדיהם. אבא דאג שלא יחסר לנו דבר, ואמא הקפידה לפתח את כשרונותינו בתחום המוסיקה, הריקוד והאמנות. יותר מאוחר גם היו גאים ומאושרים בחמשת נכדיהם.

זיכרון נוסף שזכור לי, כמה אבא היה מסור, ואהב לעזור ולשמר את מורשת קובל. אם בטיפול שוטף בהנהלת החשבונות, ואם בהשתתפות בשיבות ובאירועים הרבים, כשאמא לצידו. אני רק יכולה לברך על כך שהם זכו לחיים ארוכים וטובים, אך לי הם תמיד יחסרו.

יהי זיכרם ברוך.

חווה אביטל (טורצין).

1.6.06

לחזה ושוקי היקרים שלום,

אנו מתנצלים שלקח לנו כל-כך הרבה זמן לשלוח לכם את תעודת הקרן-קיימת המצורפת בזה, לזכרה של אמכם היקרה לנה ז"ל. נסיעת עץ לזכר הנפטרים בני משפחת העיר קובל היא מסורת הנהוגה בארגוננו.

מנדל ולנה, הורייכם היקרים, היו עשרות רבות של שנים חלק בלתי נפרד מהארגון ומהפעילים שבאנשי הוועד, אנשי דור הנפילים של יוצאי קובל. דמותם ופעילותם חסרה לנו.

אנו מקווים שתמשיכו במסורת המשפחתית ותיקחו חלק בפעילויות הארגון השונות.

בעבר, במסגרת הראיון שראיינו את אבא, קיבלנו מספר תמונות של קובל ויהודיה מאלבומו. אנו מאמינים שישנם עוד הרבה תמונות ומסמכים אצל בני המשפחה של אבא (ואצל ילדי האחים של אבא) בארץ ובחו"ל. אם תצליחו להשיג אותם, או אם תמצאו בעתיד מסמכים הקשורים לעיר קובל נשמח לקבל מימכם העתק לתיעוד. כמו-כן נשמח לעזור לכם בשאלות ובבקשות הקשורות לעיר קובל.

בברכה ובתודה ובתקווה
הנהלת וועד ארגון יוצאי קובל

• Tudo começa aqui • De aqui toda a vida começa •

עץ

ניטע בהרי ירושלים
לזכרה של
לנה טורצ'ין

על ידי

ארגון יוצאי קובל בישראל

ניסן תשס"ו

מרץ 2006

KEREN KAYEMETH LEISRAEL • קרן קיימת לישראל • JEWISH NATIONAL FUND

Tout commence ici • מכאן הכל צומח • The source of it all

• Tudo começa aqui • De aqui toda a vida começa •

23.5.06

סיכום ישיבת ועד מתאריך 22.5.06 שהתקיימה בחדר ההנצחה ליהודי קובל, היכל ווהלין

משתתפים: אהרון שטיין, אברהם אגבר, יוסף גולדמן, ציפי בלומברג, מלי ורוזבלסקי, צבי רו (רשם).
הוועד מאחל החלמה מלאה למאשה ליאור ובריאות טובה לאלי מנדל לד"ר מרדכי זיו וחיים צבי פולישוק.

להלן סיכום והחלטות שהתקבלו בישיבה: (שמות האחראים לביצוע מצוינים בסוגריים)

היחסים עם איגוד ווהלין

דיווח על הישיבה שהתקיימה בינינו לבין נציגי הנהלת ווהלין "החדשה". הנהלת אגוד ווהלין מעוניינת שנפתח "דף חדש". מצד שני מתעקשת שלא נעשה כל עוול בהקשר ליו"ר הקודם, נציגו אהרון שטיין, ובני הדור השלישי שהגישו עבודות לקבלת מלגות. הוחלט להמשיך ולשלם מיסים לאגוד ווהלין ללא נוכחות נציגי קובל בהנהלה או באסיפה.

אתר אינטרנט של ארגון קובל

הוצגה הצעת מחיר לאתר עצמאי של הארגון, כנגד מחיר השתלכות קהילת קובל באתר אגוד ווהלין הקיים. אתר עצמאי יעיל יותר ויחסוך כסף כבר בטווח הקצר. האתר יאפשר לנו הכנסת מאמרים ודפי משפחות בצורה עצמאית עד נפח 30Mb (שווה ערך לכ- 300 דף). הוחלט להקים אתר משלנו. תאורגן פגישה עם בונה האתר לדון בפרטים (ציפי, ישראל, מלי, צבי).

שיפוץ המצבה בגיא ההריגה בבוכבה

הנסיעה שאושרה בכספים שהעבירה כלה זפרן מארה"ב מתעכבת לפי שעה עקב בעיה שאינה בשליטת הארגון (סימה שיכמן, צבי).

תיקונים של המצבה בבית העלמין שבחולון

הנושא ייבדק ויחל טיפול בעניין (אשקה גרינבלט, ציפי).

חורשת קובל ביער הקדושים

הוחלט על נסיעה לבדיקת מצב החורשה והמצבה (ציפי, מלי, צבי).

מימוש צוואתה של תמה קרביץ

התקבל דיווח על מצב העניינים. מסתבר שהעיכוב בידי מנהל העיזבון. ייצא מכתב לזירוז הנושא (מלי).

ראיונות, תיעוד, דפי הנצחה ומידע

דיווח על הנושא. עד עכשיו התקבלו תרומות מעל לחצי מההוצאות בפועל. הוסכם על המשך הוצאת חוברות ההנצחה (צבי).

שונות:

- יעשה מאמץ לשלב בפעילותנו את- חוה- הבת של פרידה בוכוולד-רוזנבלט, באיטוף החומר בצרפת (צבי).
- הוחלט על מתן שי הוקרה סמלי לבני גבירצמן על פעילותו הרבה בארגון (צבי).
- שילוב נציגי קובל בקורס מראיינים של עמותת דורות ההמשך שליד "יד ושם" (צבי).
- דיווח על החומר הרב על קובל שבספרייה הלאומית בירושלים (בני גבירצמן, ציפי, צבי).
- אושר שיכפול 2 סרטי המיקרופילם על העיתונות בקובל הנמצאים בספרייה הלאומית (צבי).

בברכת בריאות טובה,
ההנהלה

כתובת:	ארגון יוצאי קובל בישראל, ת.ד. 81, הדר-השרון 45100
טלפונים:	ציפי בלומברג: 09-7670432 מלי ורוזבלסקי: 03-5705231 צבי רו: 09-7456575

חיפוש קרובים

28/11/05

אלי שלומות,

כותב לך יונתן סרלין מקיבוץ סאסא. שוחחנו בטלפון ביום א' - 27.11.05. ביקשתי לבדוק האם הכרת, או שמעת דבר-מה על קורותיו של סבי, הרשל-גרגורי שניידר, יליד קובל. אף על פי שלא זיהית אדם בשם זה, הורית לי לשלוח לך את תמונתו ואת הפרטים הידועים אודותיו, על-מנת שתוכלו לפרסמם בעלון יוצאי קובל.

להן הפרטים הידועים לנו:

- הרשל-גרגורי שניידר יליד קובל 1906
- שם אמו- מלכה, שם אביו- מאיר
- היה נשוי לאישה בשם רחל (רוחל'ה) ולשניהם נולדה בת שאת שמה אין אנו יודעים. שתיהן ככל הנראה נספו בשואה
- לחם בשורות הפרטיזנים
- הגיע ללודמיר (וולוג'ימיר ווילנסקי) לקראת תום המלחמה כדי לחפש את אחיו שהיה נשוי לבת המקום, שם פגש בסבתו, פניה אדלשטיין, ילידת לודמיר, שהסתתרה בעיר בזמן המלחמה בזהות שאולה
- נשא את פניה לאישה ולאחר מספר חודשים, עזבו את לודמיר, והשתקעו בשצ'גום
- בתו מרים נולדה בשווייטציה ב- 9.5.1948 ובהיותה כבת שנתיים, קיבלו סבתי וסבי אישור לעלות ארצה. ב- 15.10.1950 עלו לא"י ושוכנו במעברה ברחובות. לאחר חודשים מספר עברו להתגורר בעיר לוד
- בישראל שונה שמו לצבי
- בלוד נולד בנו, יאיר
- צבי-הרשל-גרגורי שניידר נפטר בערב ראש השנה, 16.9.1955 ממחלת הסרטן, בבית"ח קפלן או בתל-השומר
- סבתי המטופלת בשני פעוטים הגיעה בעזרת קרובת משפחה לקיבוץ סאסא ושם בנתה מחדש את חייה

כולי תקווה שנוכל למצוא מכרים שיכולים לשפוך אור על עברו העלום של סבי. אני מודה לך מאד על הנכונות לסייע.

הצלחנו לגלות פרט נוסף: סבי נולד בכפר המרוחק ק"מ ספורים מקובל, בשם מצ'וף

(Macejowl), אך ככל הנראה בגר והתחנך בקובל.

בכבוד רב,

יונתן סרלין
קיבוץ סאסא
ד.נ מרום הגליל
13870

טלפון: 04-6988630
נייד: 054-7388630

הרשל-גרגורי שניידר, יליד קובל, ואשתו פניה לבית אדלשטיין, ילידת לודמיר

משפחת דוד הימלפרב מקובל:

The Himmelfarb Family from Kovel, Ukraine

David Himmelfarb was born in Kovel (Kowel), in present day Ukraine. He was the son of **Beryl and Ethel Himmelfarb**. Beryl Himmelfarb was a Rabbi. David is believed to be the only one of his siblings to emigrate to the United States. He arrived here in 1914. David had family that stayed in Kovel and was very upset when he learned that the Nazi's had taken the town. The names of David's siblings and other family are unknown. David Himmelfarb was my great-grandfather. If you have any information about this family or believe you are related please contact me.

כל היודע פרטים על המשפחה מתבקש להודיע לוועד קובל.

הידעת?

אברהם זפרודר

אברהם זפרודר (15 במאי 1905 - 30 באוגוסט 1970), יצרן בגדים יהודי מדאלאס טקסס שהנציח במצלמת חובבים את רצח קנדי.

אברהם זפרודר נולד בעיר **קובל** שבחבל ווהלין במערב אוקראינה בשנת 1905. היגר לארצות הברית בשנת 1920 והתיישב בברוקלין. כעבור זמן עבר לעיר דאלאס שבטקסס, ובה נעשה ליצרן בגדים מצליח.

יד הגורל זימנה אותו ב-22 בנובמבר 1963 לככר דילי בדאלאס, כאחד הצופים בשיירת הנשיא ג'ון פ. קנדי שאמורה הייתה לעבור שם באותה עת, כשהוא מצוייד במצלמת חובבים של 8 מ"מ. הוא החל לצלם את שיירת הנשיא המתקרבת, וכשחלפה מכונית הלינקולן הפתוחה של הנשיא ממש מולו, הוא הנציח לעד את הפגיעה בנשיא.

מיקומו של זפרודר היה אידאלי לצילום הרצח, ועל אף שבמקום היו עשרות אנשים עם מצלמות ומסרטות, סרטו של זפרודר נותן את ההמחשה האידאלית לאירועים. זפרודר עמד על משטח מוגבה מבטון, שהיה בדיוק בין מחסן הספרים, אשר על פי הגרסה הרשמית לאירועי הרצח, מקומתו השישית ירה לי הארווי אוסוואלד את היריות, ובין "תלולית הדשא", מעין מדשאה ועליה מבנים, שהיא המקום בו לדעת רוב התומכים בתאוריות קונספירציה, עמדו המתנקשים הנוספים. בעת שהלימוזינה הנשיאותית חלפה לידו ונפגעה מהיריות צילם זפרודר את הלימוזינה ואת המתרחש בה מקרוב, ומלמעלה.

12.6.2006

שלום לך צביקה

אני כותב אליך לאחר שיחתנו בטלפון.

לפני כשלושה חודשים התחלתי לבנות את אילן היוחסין של משפחתי.

אבי נולד בכפר גלושה רבתי, כ-30 ק"מ צפונית לקמין קושירסקי. אמי נולדה בברסטצ'קה, עיר הנמצאת דרומית ללוצק.

קשרי הנישואים של משפחת אבי היו בעיקר עם משפחות מקמין, אך גם היו קשרים עם קובל.

בבית הורי היה ספר קובל ביידיש, אשר אבד ברבות השנים. אני מניח שהיתה סיבה להמצאותו שם.

אני כעת הייתי מעוניין בעזרתך במציאת הקשר למשפחת גיטלים.

הנתונים הידועים לי כעת:

סב סבתי, ר' נוטע (נטע) מגלושה, חיפש חתנים לארבע בנותיו. לאחת מצא רב מקוברין. לשניה מצא את ר' דוד גיטלים, שלהערכתי נולד ב-1865. ואני מניח שהגיע מקובל (לא בטוח), ושתי הבנות האחרות עברו לקובל ושם נישאו (יתכן בהמלצת ר' דוד גיטלים).

אחת הבנות עברה לקנדה והיתה בקשר מכתבים עם אבי עד שנת 1963. שמה צייטל. היא נישאה, ושם משפחתה היה פרנק. כיוון שלא ראיתי פרנק בקובל, ייתכן ונישאה בקנדה. האם היתה משפחת פרנק בקובל?

קשרי הנישואים של משפחת אבי עם משפחת פלוט, שנישאו עם משפחת גיברץ, הביאו לקשר עם זיוה חלמיש ובעקבותיו דיברתי עם משה גיברץ.

יצחק גיטלים מקובל היה נשוי לבת משפחת גיברץ. משה סיפר לי שיצחק עזר למשפחת אחיו מברסטצקה והביא את שלושת ילדיו לקובל ופתח להם חנות. הוא מסר ששמות ילדיו הם משה גיטלים שהיה מנהל אדמיניסטרטיבי ב"הבימה", חייקה ודוד. אמר שעלו לארץ.

מנתונים שראיתי בספר של עיירת אימי ברסטצקה, אכן מסופר על משה וחייקה. חייקה הגיעה לקיבוץ שריד. גם אביה הגיע לארץ ונקבר בשריד. שמו היה מאיר שמואל גיטלים. לא מצאתי פרטים על דוד.

הורי היו מזכירים מידי פעם את משה גיטלים.

בדפי העדות ב"יד ושם" מצאתי נתונים על בני משפחת גיטלים שנולדו בקיסלין, ליד לוצק, וניספו בלובלין. מילא את דפי העדות, אדם בשם מאיר צוקרמן, אשר גר בת"א בשנת 1955. הוא גם מילא דף על יצחק גיטלים מקובל.

אמנם יצחק גיטלים קשור למשפחת אבי בקשרי נישואים פתלתלים, אך ייתכן ויש לו קירבה ישירות לאותו דוד גיטלים שהגיע לגלושה.

בדפי "יד ושם" שמילא חיים גיטלים מבני ברק, יש פרטים על משפחתו מקובל. לאחיו ולסבו קראו ברל (דב). עד היום לא מצאתי הסבר לשמו של אבי, ברל (דב) ואין אף שם כזה במאות האנשים בעץ שלי. ייתכן ויש כאן רמז מסויים. האם ידוע לך פרטים על חיים.

איני יודע באם פיסות המידע שכאן יתאחו לתמונה אחת, אך הייתי מבקש את עזרתך. ייתכן ורמזים נמצאים בספר קובל, ייתכן ויש עוד אנשים חיים. אני ביולי פוגש את זיוה חלמיש, שיש בידה חומר רב, בעיקר בנוגע לקשר עם משפחת פלוט ואולי עוד.

בתודה מראש

בנימין גורן

09-9581857

054-2023805

